

VIGH PÉTER LEVENTE

Irodalom és történelem között

*A kritikai életrajz mint interdiszciplináris műfaj:
a ködlovag és gentleman Lovik Károly*

Doktori (PhD) értekezés

Pázmány Péter Katolikus Egyetem, Bölcsészet- és Társadalomtudományi Kar
Irodalomtudományi Doktori Iskola, Modern Irodalomtudományi Műhely

A Doktori Iskola vezetője: Prof. Dr. SZELESTEI NAGY László DSc egyetemi tanár

A műhely vezetője: Dr. habil. HORVÁTH Kornélia PhD egyetemi docens

Témavezető: Dr. TARJÁNYI Eszter CSc egyetemi docens

BUDAPEST
2016

Tartalomjegyzék

I. A dolgozat tárgya, célkitűzései, módszertana.....	3
I. 1. Manu propria // Két önéletrajz, és ami mögötte van.....	3
I. 2. Lehet-e egy határhelyzetet határhelyzetben vizsgálni? Tárgy és módszertan	9
I. 3. Az időbeliség által felülírható erkölcsiség létjogosultsága. Párbeszéd a holtakkal	11
I. 4. A történelem mint irodalmi szöveg – az irodalom történetisége	13
I. 5. Élet - rajz - írás. Módszertani hátrányok és előnyök.....	17
I. 6. A kritikai életrajzról	20
II. Fejezetek egy lehetséges életrajzból.....	23
II. 1. A halál mint adat. Önéletrajzi retorizáltság	23
II. 2. A rekonstrukció csalfa ígérete	28
II. 3. Kulturális tőke és szocializáció: gyermekkor, iskoláztatás és neveltetés	29
II. 4. Európai nyelvi-kulturális behatások, változó orientáció	37
II. 4. 1. Csajkovszkij bűvöletében	48
II. 5. Párhuzamos pályaválasztások.....	54
II. 6. Kirándulás a színház világába	58
II. 7. Szabadkőműves, nemzeti és hívő?	62
II. 7. 1. Érzelem és közösség: csatlakozás a szabadkőművességhez.....	62
II. 7. 2. A Demokrácia páholy szétszakadása.....	67
II. 7. 3. Tézis – Antitézis	71
III. A műelemzés mint életrajzi fejezet?	81
III. 1. 1. Szövegváltozatok a(z új)romantikára? <i>A halál kutyája</i>	85
III. 1. 2 Szövegváltozatok a(z új) romantikára? <i>Tor</i>	95
III. 2. Félreérthető dicséret? A szlovák ethosz reprezentációja egyes Lovik művekben ...	102
IV. Az író és a világháború	117
V. Táj és hangulat. A főváros és a vidék.....	124
VI. A közönséghez, az irodalomhoz és az alkotáshoz fűződő viszonya	134
VII. Recepciótörténet és áthagyományozódás	149
VIII. A dolgozat eredményeinek összegzése. A pasztell igazsága.....	166
IX. Filológiai függelék	172
MELLÉKLETEK	173
Novella átírások.....	173
Kritikai kiadás helyett	184
BIBLIOGRÁFIA	189
A disszertáció témakörében megjelent tanulmányok.....	189
Elsődleges források lelőhelyei.....	189
Másodlagos források	189
ÖSSZEFOGLALÓ.....	198

I. A dolgozat tárgya, célkitűzései, módszertana

I. 1. *Manu propria* // *Két önéletrajz, és ami mögötte van*

Krúdy Gyula 1925-ben megjelent könyvében, *A tegnapok ködlovagjaiban*¹ nemcsak egy fogalmat, de egy egész írói generációt kanonizált, paradox módon tartósan a kánonon kívül. Ez természetesen nem az ő felelőssége, hisz nem is lehetett ez a célja. Hatása annak ellenére nem alábecsülendő, hogy nem ő és nem először használta ezt a (ködlovag) kifejezést, hanem például a szintén ködlovagnak besorolt Lovik Károly is. Az sem véletlen, hogy Márai Sándor tizenhat évvel később, a *Ködlovagok* kötet² bevezetőjének ugyanezt a címet adta. Ekkor a ködlovagnak titulált személyek már régen nem éltek, azonban a hozzájuk társított attitűd jóval túlélte őket, és a mai napig aktívan hat. Mit kezdhet a kritika egy olyan szerzővel, aki még a különállók között is különálló, aki értelmezői szerint hol ködlovag, hol gentleman? A gentleman megnevezés itt jóval többet jelent annál, mint hogy az illető távol tartotta magát az írók vélt vagy valós bohém életétől. Az életmód csupán a felszín jelentené, azonban itt a különállás minőségi, azaz egy csoporthoz való kapcsolódás képtelensége, annak minden esztétikai vonzatával együtt. Hogyan törhet ki egy szerző ebből a feltételezett kettős elszigeteltségből, miszerint a nap egyik felében ködlovag, a másik felében gentleman, azaz tartozik is valahova, de alapvetően elkülönül onnan? Többek között erre kereste maga Lovik Károly is a választ, és erre keresi a vele foglalkozó dolgozat is, elsősorban személyét helyezve előtérbe.

„Igen tisztelt Szerkesztő ur!

1913. december 25.

Szives felszólításának, hogy irjam meg az életrajzomat, annál szivesebben teszek eleget, mert eddig még senkise érdeklődött, mikor és hol, főleg pedig miért születtem?

Ami az életrajzokat általában illeti, azt hiszem Halmos Izor urnak van igaza, aki egy pályakérdésben (a 987. számban) szatirikus alapon kívánta őket megíratni. Mert az embernek nem a jövője a rejtelmes, hanem a múltja, amely tele van érthetetlen jelenetekkel, furcsa próbálkozásokkal, ellentmondó cselekedetekkel és indulatokkal. Kevés negyven esztendő férfi van, aki huszesztendő korával magát (ha ugyan egészen őszinte akar lenni) azonosítani merné, különösen Magyarországon, ahol a karrierek többnyire egész másutt végződnek, mint ahol kezdődnek, ha ugyan egyáltalán kezdődnek. Halmos Izor ur tehát nem pályázatot, hanem

¹ KRÚDY Gyula, *A tegnapok ködlovagjai*, Békéscsaba, Tevan, 1925.

Hálózati változat: <http://mek.oszk.hu/13100/13196/13196.htm>

² *Ködlovagok. Írói arcképek*, szerk. THURZÓ Gábor, Bp., Szent István Társulat, [1941.]

legtisztább igazságot állapított meg, mikor a magyar író multját a guny kabátjába kívánta öltöztetni. Miután azonban a szatirát magam csak élvezni, de gyakorolni nem tudom, életemről csupán néhány száraz adattal szolgálhatok.

Tehát: 1874 március 9-én születtem, Budapesten, egy Bálvány-utcai házban, amelyet emléktábla aligha fog ékesíteni. Budapesten is nevelkedtem és gyermekkori ábrándom az volt, hogy nagy zenész lesz belőlem. Nagyon szerettem a muzsikát és még ma is gyakran érzem, hogy pályát tévesztettem, amely véleményemmel nem is állok egyedül. Tizennyolc éves koromban természetesen már én is irtam, még pedig elég rosszul. Ugyanakkor erősen kezdtem sportokkal foglalkozni, ami gondolkodásomat talán logikusabbá és világosabbá változtatta. Kár, hogy a boxerbajnokságig nem vittem; ez esetben talán most én írnam a legkövetkezetesebb és legvilágosabb regényeket. Huszonnégy esztendőskoromban már egy ménesmester és egy költő viaskodtak bennem. A lovakat tudniillik nagyon megkedveltem. Sportlapot szerkesztettem, a lótenyésztési szakirodalmat mindig nagyra becsültem és e téren állítólag vittem is valamire. Mint író sokkal lassabban boldogultam, és ha azt irtam le elbeszélésemben: »kedves olvasóim«, úgy ennek nemcsak nyelvtani oka volt. Műveimet évtizedeken át oly csodálatos közöny fogadta, hogy szinte külön sikerszámba ment, hiszen a rekordok minden formában tiszteletreméltóak.

Hogy ennek dacára mégis tovább és tovább irtam, csak kiadómnak tulajdonitom, aki szenvedélyes vadász, aki a körülmények és elfoglaltsága folytán oroszán vadászatra nem mehetvén, munkáim kiadásával bizonyította be halálmegvetését. Később azután mégis csak akadt egy kis olvasóközönségem, és különösen az utolsó két évben dicséretes előremenetelt tanusítottam. Ekkor megkaptam álmaim netovábbját: az akadémiai Péczely-díjat, a *Vándormadárral* és ez pályafutásom egyetlen igazi sikere, amelyen még ma is rágódom:

Ujságok keveset foglalkoztak műveimmel és ha igen, úgy petit kompreszben; ezt a kis betűt nézetem szerint Gutenberg egyenesen számomra találta föl. Pedig tizenegy kötetem jelent már meg és épen a napokban kerültem újra a kirakatba. Más embert ez a hüvös fogadtatás – okos fővel – elszomorítana, én azonban még mindig reménykedem, mert a reménység a mozgó mellett a legolcsóbb és a legkellemesebb szórakozás. Senkit se vádolok, a hiba bizonyára bennem van; a közönség jó bíró; a rosszat néha ugyan tulbecsüli, de hogy a jót elejtse, arra nem tudok példát, akármilyen szerénytelenül is nézzek körül a világon.

Fogadja szerkesztő ur stb.

*Lovik Károly*³

³ LOVIK Károly, *Életrajz*, Pesti Futár, 1913. dec. 25, 3-5.

1915. május 1.

„(Néhány héttel ezelőtt az Érdekes Újság Dekameronja számára írt önéletrajz, melynek kéziratát Kabos Ede úr, a Dekameron szerkesztője volt szíves előzetes közlésre a Nyugatnak átengedni.)

1874-ben születtem Budapesten, itt is jártam iskolába, két esztendő kivételével, amikor Eperjesen diákoskodtam. Életemben semmi különös nem történt velem; jogot végeztem és korán irogatni kezdtem, amit utólag eléggé sajnáltam, mert ráértem volna később a tollhoz nyúlni. Sokat foglalkoztam lótenyésztéssel, az utóbbinak köszönhetem, hogy az irodalom terén szabadon mozoghattam, mert nem kellett a napi kenyérért küzdenem. Így talán gyakran úgy írtam, ahogy a saját ízlésem és nem ahogy a nagy közönség igényei megkívánták, amivel nem azt akarom mondani, hogy helyesen cselekedtem. Író és közönség között szoros kapcsolatnak kell lennie. Miután azonban soha népszerű nem voltam és valószínűleg sohase is leszek az, azzal vigasztalom magamat, hogy az ok nem bennem rejlik; az írótól azt nem szabad rossz néven venni.

Mit mondjak még? Munkáim javarészt napi és hetilapokban jelentek meg; köteteim száma tizenkettőre rúg. 1911-ben a Magyar Tudományos Akadémia a Vándormadár című regényemet a Péczely-díjjal tüntette ki; ez volt írói munkásságom legnagyobb sikere, bár inkább a novella-írás terén érzem magamat otthonosnak. Mint szakíró meglehetősen sokat dolgoztam és néhány idevágó munkám külföldön különböző kitüntetésekert nyert el.

Többet a legjobb akarattal sem jegyezhetek föl magamról. Az önéletrajzírásnál látja az ember, milyen üres és rövid az élete, milyen lényegtelen azok az események, amelyeket egykor fontosaknak tartott, milyen magától értetődő és sima a földi pályánk, ha visszafelé nézünk rá. Sorsommal meg vagyok elégedve, az irigység nem bánt, a könyvek mindig jóbarátaim voltak, s remélhetőleg azok is maradnak öregségemben: ennél nagyobb és szebb tanulságot nem merítettem az életből. Ha még egyszer előlről kellene kezdenem a földi küzdelmet, megint csak író lennék, és megint csak a régi szerszámaimat keresném meg.”⁴

A dolgozat tárgya Lovik Károly író, újságíró, úrlovas, szabadkőműves, gentleman és ködlovag életrajza, pontosabban kísérlet egy olyan kritikai életrajz bemutatására, ami a korábbi, Lovikkal foglalkozó írások után remélhetően egy plasztikusabb, egzaktabb, új

⁴ Lovik Károly önéletrajza, Nyugat, 1915, I, 517-518.
Hálózati változat: <http://epa.oszk.hu/00000/00022/00173/05554.htm>

információkban is bővelkedő, komplexebb képet rajzol a magyar századforduló egyik novellistájáról. Nem véletlenül használtam a novellista szót, hisz maga Lovik is így jellemzi magát, azonban ha meg akarjuk érteni, és meg akarjuk haladni a ködlovag és gentleman kifejezések alkotta dichotómiát, akkor arra a legjobb lehetőséget az eddig alulértékelt, alig bemutatott publicisztikai anyag szolgáltatja. Ennek a szövegkorpusznak az értelmezésbe és a kritikai életrajzba történő beemelése nyújthat lehetőséget arra, hogy más szempontok felől közelítsünk Lovik Károly személyéhez és akár szöveg univerzumához is.

Egy életrajznak számos forrása lehet, mégis egy irodalomtudományi dolgozatnál, különösen, ha az a történeti szemléletet alkalmazza alapvető szempontként, az önéletrajz kitüntetett szerepet élvez. Esetünkben összesen a fent olvasható két apró önéletrajz maradt fenn, azok faktuális tartalma elenyésző, így jóval inkább narratív szempontból fontosak. Többek között ezért sem szeretném mélyebben érinteni azt, hogy vajon hol keresendők az önéletírás gyökerei, hogy Szent Ágoston, Rousseau és Goethe művei tekinthetők alapvetésnek – ahogy Georg Misch kutatásaira hivatkozva megjegyzi ezt Dobos István⁵ –, vagy jóval inkább a confessio, 18. századtól fokozatosan laicizálódó hagyományában keresendő, mint állítja Szávai János.⁶ Philippe Lejeune híres önéletírói paktumában definícióba foglalja az önéletírást: „Visszatekintő prózai elbeszélés, melyet valódi személy ad saját életéről, a hangsúlyt pedig a magánéletre, különösképp személyiségének történetére helyezi.”⁷ Kérdés azonban, hogy a Genette-i értelemben autodiegetikus, első személyű megszólaló mennyiben azonos a szerzővel? Bár Lejeune törekszik arra, hogy a beszédcselekvés szempontjából szavatolja a szerző–elbeszélő azonosságot, a helyzet korántsem ilyen egyszerű. Kritikájában Paul de Man⁸ rámutat, hogy illuzórikus ez az azonosság, mert az olvasás aktusában a tulajdonnév figuratív struktúrájában rögtön megkettőződik, így a szerződés valójában azonnal fel is mondódik. A szövegbeli én transzcendentális autoritással történő rögzítése helyett mást javasol: „Úgy tűnik tehát, hogy a fikció és az önéletrajz közötti különbség nem vagy/vagy-szerű szembenállás, hanem eldönthetlenség. [...] Az önéletrajz tehát nem műfaj vagy beszédmód, hanem az olvasás vagy a megértés figurája, ami bizonyos mértékig minden szövegben megjelenik.”⁹ Lejeune azért megvédi a műfaj művelőit és olvasóit: „Az igazság

⁵ DOBOS István, *Az én színrevitele: Önéletírás a XX. századi magyar irodalomban*, Bp., Balassi, 2005, 18.

⁶ SZÁVAI János, *Magyar emlékiratok*, Bp., Szépirodalmi, 1988, 12.

⁷ Philippe LEJEUNE, *Az önéletírói paktum = Uő, Önéletírás, élettörténet, napló. Válogatás Philippe Lejeune írásaiból*, szerk. Z. VARGA Zoltán, Bp., L' Harmattan, 2003, 18.

⁸ Paul DE MAN, *Az önéletrajz mint arcrongálás*, Pompeji, 1997/2-3, 93-107.

⁹ Paul DE MAN, *i. m.*, 95.

elmondása önmagunkról, önmagunk egészelvű szubjektumként való megalkotása – ez a képzeletbeli terepe. Hiába lehetetlen az önéletírás, ettől még létezik.”¹⁰

Kérdés, hogy az autobiográfia lehet-e egyáltalán őszinte? – teszi fel a kérdést Z. Varga Zoltán a *Helikon* hasábjain, ahol Georges Gusdorft idézi erre vonatkozóan: „A történész jól tudja, hogy az emlékirat bizonyos mértékig mindig bosszúállás a történelmen.”¹¹ Azaz valahol a történészek mindig is tisztában voltak az „önéletírás beszédcselekvés voltával”, de csak az elmúlt időszakban történt, történik arra nézve kísérlet, hogy ezt megfeleltessék a saját maguk által kialakított beszédmód „konstatív eszményével.” Esetünkben ez azért fontos, mert a kritikai életrajz műfaját és az újhistorizmus megközelítését is ide sorolnánk. Szintén Gusdorft idézve veti fel Z. Varga az önéletrajz forrásanyagának a kibővítési lehetőségét: „Két változata, két instanciája lenne tehát az önéletírásnak: egyrészt a tulajdonképpeni vallomás, másrészt a művész teljes életműve, mely az inkognitó védelme alatt, teljesen szabadon dolgozza fel ugyanazt az anyagot.”¹² Ez a felfogás közel áll Lejeune „önéletírói-tér” fogalmához, ahol a szerző úgy vonja be az olvasót, hogy sikertelennek mutatja be tulajdonképpeni önéletírását, és olvasóit „fiktív műveihez utalja az én igazságának teljesebb megfogalmazásáért.”¹³ Lejeune intencionalitást feltételez, azaz hogy a szerző direkt játszik rá a szerző funkciójára, valamint az erre alapozott olvasói elvárásokra, hogy bevonja őket „művei jelentésszervező hálójába”. Ha elolvassuk újra a két rövid önéletrajzot, akkor a – fentieket megfontolva – egy olyan kép rajzolódik ki előttünk, hogy maga Lovik Károly is bizonytalanul mozog az önéletírás terepén, és szinte tudattalanul (természetesen valójában tudatosan) is az iróniához nyúl. A *Pesti Futár*ban megjelent korábbi életrajz első mondatában olyan kérdést tesz fel, amire az életrajzok nem képesek választ adni, miszerint minek születik az illető, így az egyetlen lehetséges – talán szempontjából nézve etikusnak is mondható – szempont a gúny kabátja, az irónia és a szarkazmus. Második, a *Nyugat*ban megjelent önéletrajzában pedig a saját maga által felsorolt tényeket kérdőjelezi meg, miszerint nem lehet, hogy egy földi pálya csupán ennyiből álljon, egy egyszerű felsorolásból. Legjobb barátai pedig a tények világa helyett a könyvek világa. Véleményem szerint ez az önéletírásnak egy sajátos elutasítása, pontosabban szólva a teljes életműbe, az „önéletírói-térbe” történő meghívás aktusával helyettesítődik be.

Előzetesen még egy megfontolandó tényre hívnánk fel a figyelmet, ez pedig – ahogy K. Horváth Zsolt idézi Jean-Claude Passeront – az életrajz mint intézmény. A kritikai életrajz

¹⁰ Idézi: Z. VARGA Zoltán, *Az önéletírás-kutatások néhány aktuális elméleti kérdése*, *Helikon*, 2002/3, 250.

¹¹ Uo.

¹² Z. VARGA Zoltán, *i. m.*, 252.

¹³ Uo.

ebben az intézményrendszerben keresi a maga helyét. Bár a strukturalizmus megpróbálta eloldani a fizikai szerzőt, az író életét műveinek szövegvilágától, azért az ezutáni időszakban sem gondolta mindenki úgy, hogy minden, a szöveg világán kívül lévő elem – Paul de Man szavaival élve – az „irodalom külpolitikája” lenne.¹⁴ Hogy lehet kitörni abból a vagylagossági körből, hogy az élettörténetnek és a szövegek keletkezésének nincs semmi köze egymáshoz, vagy épp fordítva, hogy az alapvetően magától értetődő? „Látható tehát, hogy nem csupán az életrajz, de minden történeti diskurzus esetében nemcsak hogy fontos, de megkerülhetetlen a megtörténtség egzisztenciális mozzanata. Ezzel párhuzamosan, a strukturalista és posztstrukturalista gondolkodás történelemellenessége után/mellett arra lehetünk figyelmesek, hogy a történelemtudományon belül és kívül bizonyos társtudományok is vissza-visszatérnek a »szerző« fogalmához, s analitikus figyelmüket egyre inkább az életrajzi személy és az életmű *dinamikus viszonyára* összpontosítják.”¹⁵ Elhamarkodott ítélet lenne, ha azt mondanánk, hogy ezzel visszatért volna a strukturalizmus előtti „naív” felfogás eszméje. Életrajz és életmű magától értetődő összefüggése helyett jóval inkább arra koncentrálna, ahogy „az életrajzi tér tapasztalatai és tervei *mintázzák* az életmű szándékait, irányait, tematikáit. [...] Egy ilyen beállítódás abból indul ki, hogy az emberi egzisztencia sohasem pusztán adottság, hanem a külvilág komplex hatásainak alkotó beavatkozásából, illetve az erre adott reakciókból épül fel. Másképpen fogalmazva, folytonos reaktív létesítés, konstruálás. Egymással fenntartott viszonyukat legtalálébban az emergens fogalma jellemezné, mivel az életrajzi konfiguráció mozgékonyasága, dinamikája miatt egyik elem nem vezethető vissza, nem redukálható a másikra, hanem egymásra gyakorolt hatásuk révén egy szüntelen változásban lévő, dinamikus szerkezetet alakítanak ki. Ebben az értelemben az ént övező, kulturális, társadalmi, esztétikai, egymást »átítató« kontextusok feltérképezése és bemutatása az én formálásának, megmunkálásának megkerülhetetlen forrásává válnak.”¹⁶

¹⁴ K. HORVÁTH Zsolt, *Az életrajzi térről. Szempontok a biográfiai módszer és a szinoptikus szemlélet történeti alkalmazásához*, Korall, 12(2011), 44, 155.

Hálózati változat: http://epa.oszk.hu/00400/00414/00035/pdf/Korall_44_K_Horvath.pdf

¹⁵ K. HORVÁTH Zsolt, *i. m.*, 157. Kiemelés az eredetiben.

¹⁶ K. HORVÁTH Zsolt, *i. m.*, 157-158. Kiemelés az eredetiben.

I. 2. Lehet-e egy határhelyzetet határhelyzetben vizsgálni? Tárgy és módszertan

Szinte mindegyik, épp aktuális szakmai olvasója és elemzője leírta Lovikról, hogy elfeledett író. Halála óta azonban nem múlt úgy el évtized, hogy valaki ne találta volna meg magának, hogy némi vizsgálódás után visszaeressze a ködlovagok homályába. Az iránta való érdeklődést egyrészt maga a ködlovag státusz biztosította, valamint az a kettőség, az a határhelyzet, amiről ő maga is beszámolt élete során, azonban az utókor – az érdeklődő szem erejével – felnagyította azt. Úgy, hogy közben alapvető tényeknek és adatoknak nem néztek utána, ugyanis egy olyan erőteljes narratíva alakult ki róla, ill. a ködlovagok szerzőcsoportja körül, hogy szinte szükségtelenné is tette ezt a fajta vizsgálódást. Kétségtelen, hogy Lovik számos pozícióban élte meg a küszöbhelyzetet, azonban valós ismeretek nélkül állításokat megfogalmazni még akkor is veszélyes, ha ez az értelmező szabadsága és felelőssége. Két oldalról óhajtom új megvilágításba helyezni az író, ami vállaltan módszertani sokféleségben fog megnyilvánulni, azonban úgy gondolom, hogy ez nem feltétlenül haszontalan, különösen ha figyelembe vesszük, hogy a korábbi módszertani vizsgálódások és narratívák hova helyezték el Lovik Károlyt a magyar irodalomtörténeti folyamatban. Bízom benne, hogy az itt bemutatásra kerülő új adatok és nézőpontok lehetővé teszik, hogy a jövőben friss, vagy legalábbis más, új kérdéseket szegezzünk az életművének. Ezzel is oldva azt a karantén jelleget, amiben sokáig volt, és ami ma is hatással van arra, ahogy róla vagy a századforduló többi „kismesteréről” beszélünk. A publicista Lovik Károly személyében pedig egy egészen új embert és más tollforgatót ismertem meg, mint aki a regényeket és a novellákat írta, és mivel a szakirodalomban ezzel hangsúlyosabban nem foglalkoztak, ezért fontosnak tartottam ennek a kiemelt megjelenítését.

A kutatás és elemzés során igénybe vettem bizonyos újabb történetírói iskolák, az irodalomtörténet és poétikai elemzés eszköztárát, és végül magát a kritikai életrajz műfaját. A forrásokat a történeti-levéltári anyagból válogattam, irodalmi téren pedig a novellák és a publicisztika által nyújtott korpuszt használtam. Bár az irodalomtudomány hagyományosan a regény műfaját tekinti az életrajzi elemek mondhatni természetes megjelenési terepének (a cuasi-önéletrajzi műfajok: önéletírás, vallomás, napló mellett), Lovik személyében ellenpéldát találunk. Maga az író is elsősorban novellistának tartotta magát, azonban több utólagos értelmező is úgy látta, hogy regényei inkább sematikusak, abban az értelemben, ahogy ironizálva játszanak rá a magyar irodalmi hagyományra és nyelvezetre. Eklatáns példa erre

máig legismertebb kisregénye, *A kertelő agár*. Először Angyalosi Gergely¹⁷ figyelt fel arra, hogy „ami a narratológiai hagyományok követését illeti, az már-már túlzott mértékű”, tudatos paródia. Tarjányi Eszter¹⁸ tovább vitte ezt a vonalat értelmezésében, szerinte a regény a Jókai és Mikszáth által képviselt nyelvet és hagyományt alkalmazza, de újra is írja azt. „Nevetséges buta regénysablonokat alkalmaz, de úgy, hogy közben érződik belőle az irónia, a reklektálás, a játékosság. A regény kertelése pedig azt mutatja, hogy a felületesnek látszó, feltűnően butított történetmondás az irodalom kiüresedett sablonjait próbálgatja, már-már eljátszik vele.”¹⁹ Ez már egy újfajta megközelítés, ugyanis egészen az 1990-es évekig és az ezredfordulóig leginkább az a vélemény tartotta magát – Szauder József, Rónay György és Diószegi András nyomán –, amit Fülep József összefoglaló és áttekintőnek szánt tanulmányában ír, miszerint „nem játszhatott így igazán kezdeményező és újító regénytörténeti szerepet sem. A regényepikai modernség felé tapogatózó, félúton tétovázó, részeredményekig jutó kismester maradt a századelő regényírásában. Anekdotikus alkatú munkái nagyrészt Jókai és Mikszáth igézetére vallanak, a prózamodernizáló kísérletektől a maguk korszerűtlenségével távol vannak.”²⁰ Ezek az állítások bizonyos szempontból igazak, hisz a korszak nagyjai természetesen hatással voltak Lovik írásművészetére is, azonban a fent idézettek is jól szemléltetik, hogy egy adott tény (sematikus, sablonos regények) hogyan lehet eltérő nézőpontok alapján értelmezni. Igaz, hogy regényei nem voltak éppen paradigmaváltó erejűek, ahogy az is, hogy az elbeszélőmód parodisztikus vonásokat mutat.

Tapasztalataim alapján – bár természetesen ezek között is akad számos egysíkú alkotás – novelláiban és publicisztikájában jobban le tudta vetkőzni ezeket hatásokat, vagy épp elvárásokat, ezért itt több egyedi, különleges, és ami szempontunkból most fontos: *személyes* művet hagyott maga után. Ami egyben előrevetíti a referencialitásnak a fikcióval való keveredését, felvetve bizonyos módszertani kérdéseket, egyben terepet kínálva a többféle beállítódásból fakadó elemzésnek.

¹⁷ ANGYALOSI Gergely, *Nemi szerepek és poétikai konvenciók. Lovik Károly: A kertelő agár = Uő, A költő hét bordája*, Debrecen, Latin Betűk, 1996, 50.

¹⁸ TARJÁNYI Eszter, *A dzsentrí exhumálása*, Valóság, 2003/5, 54-58.

Hálózati változat: <http://www.valosagonline.hu/index.php?oldal=cikk&cazon=79&lap=0>

¹⁹ TARJÁNYI Eszter, *A dzsentrí exhumálása, i. m.*, 57-58.

²⁰ FÜLÖP László, *Lovik Károly regényei*, Irodalomtörténet, 1985, I, 59.

I. 3. Az időbeliség által felülírható erkölcsiség létjogosultsága. Párbeszéd a holtakkal

„A irodalomtörténet-írás erkölcsi tett, de olyan, amelynek erkölcsi érvényét egy idő múlva, vagy más körülmények között, vissza kell vonni. Minden csoportnak, minden nemzedéknek új irodalomtörténetre van szüksége: az irodalomtörténet állandó átírása erkölcsi követelmény.”²¹ – Kibédi Varga Áron állítását azért tartom relevánsnak a témát illetően, mert kutatásaim során inadekvátnak éreztem a Lovikkal kapcsolatos uralkodó beszédmódot. Korántsem biztos, hogy a disszertáció megváltoztatja irodalomtörténeti vagy kanonisztikus elhelyezkedését, beosztását, de az elvárható, hogy amennyiben történik újraértékelés, úgy az új szempontok mentén történjen. Ezt érvényesnek tartom az életrajzzal kapcsolatos megközelítésekre is. A fenti állítás erre a munkára is igaz, miszerint az életrajzírás soha nem ér véget, és a végeredmény visszavonható. Ez alatt nem a levéltári adatokra gondolok, hanem a kontextusba helyezés mozzanatára.

Stephen Greenblatt sokat idézett mondata, miszerint a holtakkal kívánunk beszélgetni, valamint, hogy az irodalomtudomány professzorai valójában sámánok²², rám is hatással volt. „Noha nem hittem soha, hogy a holtakhoz eljut a szavam, és tudtam, hogy azok képtelenek megszólalni, arról meg voltam győződve, hogy módomban áll a velük való beszélgetést újraalkotni. Még akkor sem szabadultam ettől a vágytól, amikor megértettem, hogy a koncentrált figyelem legintenzívebb pillanataiban sem hallok mást, mint a saját hangomat. Valóban csak a saját hangomat hallottam, de ez a hang a holtak hangja volt, mivel a holtak igyekeznek nyomokat hagyni a szövegeken, és ezek a nyomok az élők hangjain át szólalnak meg. A nyomok többsége kevés visszhangot kelt, mégis mindegyik, még a leginkább jelentéktelen és unalmas is, magában hordozza az elveszett élet töredékeit, a többit pedig a hallhatóság vágya feszíti.”²³

Greenblattet az érdekelte, hogy hogyan ért el Shakespeare olyan erős intenzitást, meg akarta érteni a teljesítményt, hallani akarta Shakespeare-t. Nem kívánom Lovikot Shakespeare

²¹ KIBÉDI VARGA Áron, *Az irodalomtörténet válságai*, Literatura, 1994, 107.

²² Magát a sámán kifejezést Aleida Assmann alkalmazza: „E szavakkal olyasmire emlékezteti kollégáit [ti. Greenblatt], a jól fizetett professzionális olvasókat és irodalomprofesszorokat, amit mélyen elfelejtettek: arra, hogy ők lényegében sámánok, akik állandó beszélgetést folytatnak az ősök hangjaival és a múlt szellemeivel. Nem csupán foglalkoznak a technikai értelemben felfogott médiumokkal, azaz szövegekkel és előadásokkal, hanem okkult értelemben *ők maguk* médiumok, hiszen mindenki javára tartósan kapcsolatba lépnek egy transzcendens világgal.” Aleida ASSMANN, *Szövegek, nyomok, hulladékok: a kulturális emlékezet változó médiumai = Elbeszélés, kultúra, történelem*, szerk. KISANTAL Tamás, Bp., Kijarat, 2009, 146. (Narratívák 8.) Kiemelés az eredetiben.

²³ Stephen GREENBLATT, *A társadalmi energia áramlása = Testes könyv I.*, szerk. KISS Attila Atilla, KOVÁCS Sándor, ODORICS Ferenc, Szeged, Ictus és JATE Irodalomelméleti Csoport, 1996, 355.

szintjére emelni, csupán ennek a megértésnek a vágyával fordultam élete és művei felé, bízva abban, hogy többet hallok meg a halott író hangjából, mint korábbi értelmezői. Erről a beállítódásról annak hatására sem mondtam le, hogy alapvetően egyetértek az újhistorista felvetéssel: minden kritika használja és támaszkodik arra az eszköztárra, amit elődei használtak, és amit adott esetben elítél. Úgy, hogy közben kiteszi magát annak a kockázatnak is, hogy a leleplezendő gyakorlatnak esik áldozatul.²⁴ Greenblatt okosan fogalmaz, ugyanis a sámánszerep ellenére tudatosítja azt, hogy ez nem feltétlenül jelenti azt, hogy bármit állíthatunk, ill. bármi, amit állítunk, az csakis a mi állításunk. Amin keresztül vagy megszólal az adott szerző, vagy nem. Ez nem feltétlenül jelenti a tudományos megközelítés hiányát, elvégre egy életrajz vagy egy elemzés csakis ebben a reprezentációs közegben létezhet. Akár azt is mondhatnánk, hogy az életrajz nem írja meg önmagát.

A Shakespeare korát vizsgáló Greenblatt szerint a „totális művész” és a „totalizáló társadalom” összeütközéséből születtek a halhatatlan klasszikusok, az igazi nagy művek. Lovik esetében már a kortársak is érzékelték, hogy valamiféle, ha tetszik metafizikus összeütközés van az életében, amit a lótenyésztő – író, ha tetszik, polgár – művész (dilettáns) vonalon mozogva próbáltak fejtegetni. Azonban ezt az alapvetően izgalmas tematikát már nem fejtették ki, mert az már olyan erőfeszítést, feltáró kutatásokat kívánt volna, melyet a téma – véleményük szerint – már nem ért volna meg.

Greenblatt szerint ún. kölcsönügyletek, tranzakciók folyamatos áthelyezése történt a kulturálisan kijelölt területekről egy másikra az Erzsébet-kori Angliában. Ezt akár határátlépésnek, transzgresszív alakzatnak is nevezhetjük. Konvencionális és transzgresszív alakzatok adott esetben jól megférnek egymás mellett, kísérletezési lehetőséget nyújtva a művésznek. „Fogalmazhatnánk talán úgy, hogy egy színdarab közvetítő szerepet játszik a történeti sajátosságaival együtt értett színház létmódja és a társadalom azon elemei között, amelyek a színházat meghatározzák. Reprezentációs eszközei által minden darab bizonyos mértékű társadalmi energiát jelenít meg a színpadon; cserébe a színpad megújítja ezt az energiát és visszaáramoltatja a közönségnek.”²⁵ Ebből a szempontból a századforduló nem is áll olyan messze az Erzsébet-kor színházától: gondoljunk csak az újságírásra, mely ha lehet még dinamikusabb kölcsönhatásban volt a közönséggel, és az ott felbukkanó majd folyton megújuló tárcanovellára, és annak művelőire. A közönséggel való viszony dinamikus, sőt drámai változásairól, a kölcsönös kiszolgáltatottságról Lovik esetében egy későbbi fejezetben

²⁴ MENYHÉRT Anna, *Regényes történelem. Stephen Greenblatt: Shakespearean Negotiations, Hamlet in Purgatory = Uő, Elmondani az elmondhatatlant: trauma és irodalom*, Bp., Anonymus – Ráció, 2008, 201. Hálózati változat: http://www.menyhertanna.hu/wp-content/uploads/2013/09/trauma_10fejezet.pdf

²⁵ Stephen GREENBLATT, *i. m.*, 367.

szólunk. Greenblatt nem feltétlenül kívánja áthelyezni Shakespeare-t a kánonon belül, inkább számtalan új megközelítést behozva igyekszik újraértelmezni egyes műveket. Ez a dolgozat is ilyesmivel kísérletezik, amikor egyszerre kíván foglalkozni életrajzi adatokkal, publicisztikával és novellisztikával – azonban itt szeretném világossá tenni, hogy a hangsúly elsősorban a történetiségen, és nem a poétikán van, de a bizonyítás részét képezi, hogy ez jól használható a poétikai elemzés során is.

Az újhistorizmus – Terry Eagleton megfogalmazásában – alapjaiban kérdőjelezi meg azt, hogy a múltat másképp is megismerhetnénk, mint a jelen viszonylatában. A múlt „a jelen szelekciós műveleteiben konstituálódik”, azaz már a kiindulópont, az odafordulás és a feltett kérdések is esetlegesek, kölcsönhatáson alapulnak.²⁶ De hogy képes akkor ez az újhistorista módszertan bármi újat és tartósat mondani, ha ilyen erősen érvényesül az állandó jelenbe vetettség? Greenblatt saját megközelítésére két kulcsszót használ, ezek pedig a csodálat (*wonder*) és a rezonancia (*resonance*). Példáját a múzemi tárgyak hatásával támasztja alá, de lényeges pontja, hogy ez a gondolatmenet ugyanúgy megfeleltethető a szövegekre is. „A rezonancia a kiállított tárgy képessége arra, hogy formális határain túl, egy nagyobb világig elérjen, hogy felidézze a nézőben a komplex, dinamikus kulturális erőket, melyekből felbukkant, és amelyeknek ily módon metaforájaként vagy egyszerűen szinekdochéjaként értelmezhető. A csodálat a kiállított tárgy képessége arra, hogy a nézőt útjáról letérítse, hogy az unikalitás magával ragadó érzetét közvetítse, hogy izgatott figyelmet váltson ki.” Végző soron pedig azért történik az egész, hogy a tárgy (mű) felhívja a figyelmet „az emberi érintés nyomaira”, az újhistorizmus pedig a szövegolvasás esetében úgy kívánja ezt működtetni, hogy átmenet alakuljon ki a csodálattól a rezonancia felé, hogy „mindig megújítsa a csodálatosát a rezonáns mélyén.”²⁷ A nagyívű cél azonban „sajátos hermeneutikai türelmet” igényel a befogadóktól, hisz a közvetlen irodalmi elemzés elhalasztódik, pontosabban kihelyeződik és átalakul.

I. 4. A történelem mint irodalmi szöveg – az irodalom történetisége

Stephen Greenblatt mellett Hayden White amerikai történetfilozófus egy idevágó munkáját²⁸ hoznám fel, aminek gondolati alapvetése végigköveti a szerző egész munkásságát.

²⁶ Eagleton gondolatait idézi: MENYHÉRT Anna, *i. m.*, 203.

²⁷ Greenblatt gondolatait saját fordításában idézi: MENYHÉRT Anna, *i. m.*, 205-206.

²⁸ Hayden WHITE, *A történelmi szöveg mint irodalmi műalkotás = Testes könyv I.*, szerk. KISS Attila Atilla, KOVÁCS Sándor, ODORICS Ferenc, Szeged, Ictus és JATE Irodalomelméleti Csoport, 1996, 333-354.

A tanulmány eredeti angol címe (*The Historical Text as a Literary Artifact*) nagyobb értelmezői teret enged meg, de a magyar fordításban használt *műalkotás* is kifejező. Ugyanakkor az angol nyelvben használatos *artifact* (brit angolban *artefact*) többletjelentéssel gazdagodott, s nem csupán műalkotásra, művészi gondossággal elkészített tárgyra (lat. *arte factum*) utal, hanem egyfajta *kincsre* is, amit egy adott közösség művészeti és történeti okokból becsül, nagyra tart. Azaz a művészeti alkotás az – egykori, vagy épp időtlen – esztétikai szempontok mellett a hagyománytörténet részese, sőt, kerete is lesz.

White azt veti fel, hogy egy tudományterület úgy is számot vehet magával, ha áttekinti saját történetét. Azonban az illető, aki erre a legjobban rálát, maga is művelője ennek a tudománynak, ezáltal meghatározottá válik általa, a vágyott objektivitás kicsúszni látszik a kezei közül. Nem csupán a szerző, hanem az általa létrehozott szövegek is történeti létezők, azonban mint irodalom, folyton igyekeznek átlépni ezeket a határokat. Ez lehet szerzői szándékosság, de fakadhat a nyelviségből, a szövegek egyszerre metonimikus és metaforikus jellegéből. Hogy kezelje ezt a határhelyzetet a kutató? Elégedettek lehetünk, ha a vágyott objektivitástól vezérelve nézőpontunkat leszűkítve, céltudatosan haladunk egy hipotézis igazolása felé, vagy van lehetőség irodalom és történelem összekötésére? Van átjárhatóság? Fel tudunk tenni olyan kérdéseket, melyek nem csupán a tárgyra, hanem magára a vizsgálódásra is vonatkoznak?

„A jó hivatásos történész többek között éppen arról ismerszik meg, hogy olvasóit következetesen emlékezteti a sohasem teljes történeti forrásokban talált események, szereplők és hatóerők leírása tisztán átmeneti jellegére. Általában azonban nem nagy a hajlandóság arra, hogy a történelmi narratívát annak tekintsék, ami, azaz egészen nyilvánvalóan: verbális fikciónak, amelynek tartalma legalább annyira *kitalált*, mint *talált*, formája pedig közelebb áll az irodalomban, mint a [természet]tudományokban előforduló megfelelőihez.”²⁹ Ez a felfogás azonban nyilvánvalóan több szereplőt sért, hiszen egy olyan vélt szembenállást akar felszámolni, ami alapján korábban – látszólag – egyszerűen lehetett elválasztani akadémikus tudományterületeket. Northrop Frye gondolatait értelmezve jut oda White, hogy a krónikákból, vagy a krónikarészletekből alakít ki az (irodalom)történész egy történetet, úgy, hogy kódolja és elhelyezi a cselekményszerkezetet, létrehozza azt, mint a fikciót; vagy ahogy Collingwood mondja, az „értelmetlen” tényekből egy értelmes és hihető történetet hoz létre a „konstruktív képzelet” által.³⁰ White azonban itt emlékeztet minket, hogy míg – ismét Frye tipológiájára építve – a fiktív műveknek lehet pregenerikus, a mítosz-struktúrákra rájátszó

²⁹ Hayden WHITE, *i. m.*, 334. Kiemelés és szögletes zárójeles kiegészítés az eredetiben.

³⁰ Hayden WHITE, *i. m.*, 336.

cselekményszerkezete, addig a történelmi helyzetek, tények nem illeszkednek eleve elrendelten, szükségszerűen ezekbe a mintákba. A disszertáció témájára lefordítva ez azt jelenti, hogy egy élet, jelen esetben Lovik Károlyé, nem szükségképpen tragikus, komikus, romantikus stb., hanem olyan, amelyet megírói tanúsítanak irányába, vagy ahol a közönség érdeklődése bele tud kapaszkodni az általa szolgáltatott tényekbe. Mint író, a hozzá fűződő attitűd még inkább szövevényes, ugyanis a fikciós irodalmi művek, amelyek ugyanakkor kapcsolódnak életének a referencialitásához, képesek elhúzni az egészet ezek felé a pregenerikus cselekményszerkezet felé, és innen már csak egy lépés, hogy élete és életrajza tragikussá, komikussá, vagy épp romantikussá változzon, vagy hogy ködlovagnak nevezzék. A kritikai életrajz ennek a konglomerátumnak a kezelésére is hasznos eszközüül szolgálhat, mert nem fél foglalkozni ezekkel az ingoványos részekkel, melyeken látszólag elcsúszhat az értelmezés, valójában azonban nemcsak a személy, de az irodalomtörténeti tudat megértéséhez is hozzájárulhat. Így például ahhoz is, hogy a múltban objektivizált, objektívnek hitt kijelentések ugyanúgy vonatkoztak magukra az irodalomtörténészekre is, preferenciáik, vagy az adott korszak uralkodó ízlése, elfogadott módszertana alakította a kánont, és az irodalomtörténeti pozicionálást is. A szubjektivitás felismerése és elfogadása nem feltétlenül jelenti ennek a zárójelbe tételét, csupán lehetőséget kínál, hogy rugalmasabbá, átjárhatóbbá tegye a lezártak vélt határokat.

White szerint a történésznek, amikor cselekményesít, alkalmazkodnia kell olvasóközönségéhez, hogy történetként ismerjék fel az elmondottakat, és tudják közelíteni egy bizonyos típus elvárásaihoz. Példaként Kennedy amerikai elnök életét hozza fel, akiről szerinte nehezebben vagy egyáltalán nem fogadna el a közönség egy komikus történetet. Kérdés, hogy vajon amikor a magyar századforduló szereplői felé fordulunk, akkor a korábban tipizált elvárások vajon ma is hozzásegítenek minket a megértéshez? Nem lenne érdemes megpróbálni megváltoztatni ezt a nézőpontot, saját, és a vizsgált írók jól felfogott érdekében?

„Egy adott történelmi helyzet konfigurálásának *mikéntje* attól függ, hogy a történész milyen finoman illeszti össze a specifikus cselekményszerkezetet és azt a történelmi eseményhalmazt, amelyet egy bizonyos fajta jelentéssel kíván felruházni. Ez pedig, lényegét tekintve irodalmi, más szóval fikcióteremtő művelet.”³¹ Azonban ez nem a történelmi narratíva derogálása, vagy épp végtelenné tágítása, ugyanis mind a cselekményszerkezetek száma, mind azoknak a kódolása véges. White szétválasztja a történet követését és

³¹ Hayden WHITE, *i. m.*, 338. Kiemelés az eredetiben.

megértését. Utóbbi akkor következik be szerinte, ha az olvasó észrevette, hogy a történet milyen mintába rendeződött, ezáltal az elemek már ezen keresztül értelmeződnek, megtörténik a lényeg megragadása. Nem világos még, hogy az itt, Lovik Károlyt bemutató történet milyen mintába fog rendeződni, ugyanis nem volt előzetes prekonceptióm ezzel kapcsolatban. A legfőbb célom az újra ismerőssé tevés aktusa volt, amit White a pszichoterápiából kölcsönvett *refamiliarizálással* ír le. Ez azonban jóval több, mint mimetikus modell. „Ezért vélem azt, hogy a történelmi narratívák nem csupán a múlt eseményeinek és folyamatainak a modelljei, hanem egyben metaforikus kijelentések is, amelyek hasonlósági viszonyt tételeznek fel az ilyen események és folyamatok, valamint azon történettípusok között, amelyeket egyezményesen arra használunk, hogy életünk eseményeit kulturálisan szentesített jelentésekkel lássuk el.”³² Esetünkben egy másik életről van szó, azonban elkerülhetetlen, hogy ez ne szembesítsen minket a saját életünkkel. Nem véletlenül örvend töretlen népszerűségnek az életrajz műfaja, évezredek óta.

Azonban a megírás mellett ugyanolyan fontossággal bír az elhagyás, a meg nem írás aktusa is: „A történelmi szerkezetekről és folyamatokról adott *magyarázatainkat* tehát inkább az határozza meg, hogy mit hagyunk ki ábrázolásainkból semmint hogy mit veszünk be. A történész ugyanis tapintatát, de megértését is azzal mutatja meg, hogy mennyire képes egyes tényeket brutálisan kihagyni azért, hogy másokat megérthető történetek alkotóelemeiként bevegyen.”³³ Az elmúlt száz évben Lovik Károly életét és életművét folyamatosan aktuális koncepciókhoz hajlítgatták, válogattak belőle. Életrajza pontosan ezért nincs olyan alaposággal megírva, mert nem volt rá szüksége az adott narratíváknak. Ugyanakkor a „brutális elhallgatás” eszközével én is éltem. Hosszabban kutattam ifj. Lovik Károly életét a levéltárakban, bízva abban, hogy valamilyen hagyaték előkerülhet. Ilyet sajnos nem találtam, ellenben több engedély, formanyomtatvány, valamint bizonyos szintű titoktartási nyilatkozat aláírása után a kezembe került egy szigorúan titkos dosszié, amit nem biztos, hogy kinyitott bárki is, amióta szabadon hozzáférhető. Az ebben foglaltak bombasztikusak, és tovább növelik a kutatás határait a végtelenbe. Lovik Károly fiát a második világháború után bíróság elé állították, ahol el is ítélték, azonban ő nem várva meg a végrehajtást, elszökött az országból. Valószínűleg sikerrel, ugyanis még tíz évvel ezután is körözte az államvédelem, mely papírosokon szintén a „szigorúan titkos” kitétel szerepel. Feleségét és gyermekét maga mögött hagyta. Ennek a történetnek a beemelése és kifejtése alapvetően borította volna fel a disszertációt, vonta volna magára a figyelmet, ezért kénytelen voltam kihagyni, és az ezzel

³² Hayden WHITE, *i. m.*, 341-342.

³³ Hayden WHITE, *i. m.*, 344.

kapcsolatos kutatások helyett a megírandó tézisre koncentrálni. Annak ellenére, hogy ez a szál felveti a leszámazottak és egy esetleges hagyaték meglétét.

White odáig megy, hogy ezeket a történeteket, tehát szempontunkból nézve Lovik Károly kritikai életrajzát sem egyértelmű – peirce-i értelemben vett – jelekként kell felfogni, hanem szimbolikus szerkezetekként, ami egyezményes – kulturális és tudományos – kereteken belül eseményhalmazokat ruház fel jelentéssel, metaforikus kapcsolódási pontokat teremt. Márpedig ez a beszédmód egyfajta figuratív nyelvet is megkövetel, ahogy a white-i értelemben vett „kincsekhez” közelítünk. Észben tartva azonban azt a megkötést, hogy a történetírás metaforikussága beleszólhat az életmű értékébe is.

I. 5. Élet - rajz - írás. Módszertani hátrányok és előnyök

A dolgozat vállaltan és szükségszerűen is interdiszciplináris, fragmentált és heterogén. Az életrajzírás tipikusan egy olyan műfaj, amit csak abbahagyni lehet, befejezni nem. Ezek a szempontok már önmagában is nehéz helyzetbe hozzák az értekezést és szerzőjét, ezért is fordultam az angolszász irodalomtudományban bevett kritikai életrajz (*critical biography*)³⁴ műfajához. A hazai irodalomtudományban Ferencz Győző³⁵ és Kerényi Ferenc³⁶ idevágó tekintélyes munkái képviselik azt, azonban érezhető, ha nem is egyfajta ellenállás, de elhelyezési bizonytalanság a szakmai befogadó részről. Miért kritikai életrajz, miért nem egyszerűen monográfia? A struktúrák és fogalmak által erősen behatárolt, és ahhoz ragaszkodó magyar tudományos közeg nehezen tudja beilleszteni rendszerébe a jóval individuálisabb angolszász megközelítést. Ismét jelezni szeretném, hogy ezek intellektuális jelzőkövek, nem pedig értékítéletek, azaz egy adott műfaj nem attól lesz jobb vagy rosszabb, vagy méginkább hatékony vagy hasztalan, hogy mennyire elfogadott vagy ismert egy adott rendszerben. Egyfajta biztosítékot csupán a szubjektivitás töredelmes beismerése, valamint felette önreflexióval történő örökődése jelenthet.³⁷ Vagy ahogy Mark Currie gondolatmenetét idézi Greenblatt kapcsán Menyhért Anna: ez a módszertan „súlyt fektet önnön textualitására [...] deklarálja szubjektivitását mint a történelem saját újraírását.”³⁸ Az itt bemutatásra kerülő

³⁴ Tájékoztató alapnak az alábbi tanulmánykötetet használtam: *The Art of Literary Biography*, ed. John BATCHELOR, Oxford, Clarendon Press, 1995.

³⁵ FERENCZ Győző, *Radnóti Miklós élete és költészete. Kritikai életrajz*, Bp., Osiris, 2005.

³⁶ KERÉNYI Ferenc, *Petőfi Sándor élete és költészete. Kritikai életrajz*, Bp., Osiris, 2008.

³⁷ Más megfogalmazásban: „the ideal state for a biographer is – in Michael Holroyd’s phrase – ‘a passionate detachment’.” Ann THWAITE, *Starting Again: One of the Problems of the Biographer = The Art of Literary Biography*, i. m., 204.

³⁸ MENYHÉRT Anna, i. m., 202.

friss, eddig sehol nem publikált levéltári adatok kétségtelenül szilárd tényeket jelentenek, azonban ezek kombinációja már nem szükségszerűen szabályozott folyamatok szerint zajlik. A kontextusba helyezés majdhogynem ugyanakkora feladat, ha nem nagyobb, mint az alapvető források felkutatása. Az olvasó ebben a dolgozatban Lovik Károly eddigi legteljesebb életrajzát fogja kapni, azonban maga az író soha nem ezt az életet élte, nem ilyen sorrendben, nem ilyen hangsúlyokkal.³⁹ Minden életrajz tehát fikció volna csupán? A kérdés összetettebb annál, mint hogy azonnal választ adjunk rá. Az életrajz, és különösen a kritikai életrajz izgalmasságát pont ez, a patikamérlegesen nem megmérhető egyensúlyozás adja a tények, a kombinációk és a megírás mikéntje között. A bevezetőben idézett két rövid önéletrajzzal még kimerítően fogok foglalkozni, de ami látványosan adja magát, az a vállalt retorizáltság.⁴⁰ Bizonyos gesztusok, életrajzi momentumok⁴¹ beíródnak az életműbe, maguk is szöveggé válnak, majd olvasási stratégiává.

A disszertáció alcíme csupán annyiban provokáció, amennyiben erre a tényre akar rávilágítani: nem a száz évvel korábban kialakult narratívát akarja tovább vinni, hanem fel akarja mutatni, hogy ezek a látszólag ártatlan megnevezések, mint *ködlovag* és *gentleman* valójában súlyos következményekkel járó döntéseket takarnak, amik évtizedeken keresztül komolyan meg is határozták a tárgyalt szerző műveinek a befogadását, értelmezését, kánonbeli helyét. Arra próbáltam törekedni, hogy ezeket figyelembe véve, de velük vitatkozva alakítsak ki egy új képet az íróról, új információkra támaszkodva, újfajta megközelítéssel. Visszatérve a kritikai életrajz három előnyéhez és hátrányához – interdiszciplinaritás, fragmentáltság és heterogenitás.

Az életrajzírás esetében adja magát a követelmény, hogy történésznek, irodalmárnak, filológusnak, pszichológusnak, sőt, Lovik esetében hipológusnak is kell(ene) lennünk. Bár a tudományközi megközelítés egy gyümölcsöző és érdekes módszer, igyekeztem mérséklettel hasznosítani. Nem kívántam olyan dolgokról nyilatkozni, amihez nem értek, vagy legalábbis nem tudom az ott leírtakat teljes valójukban felvállalni, bizonyítani. Így az olvasó nem fog hallani az író lelki alkatáról, magánéleti problémáinak lehetséges gyökereiről és irodalmi megnyilvánulásairól, vagy éppen lótenyésztési eredményeiről. Nem mintha ezek érdektelenek lennének, épp ellenkezőleg. A szövegekben megmutatkozó és formálódó nőkép, a

³⁹ Ahogy a tanulmánykötet egyik szerzője megfogalmazza: „The picture lives only within the frame we have invented for it.” Richard HOLMES, *Biography: Inventing the Truth = The Art of Literary Biography*, i. m., 19.

⁴⁰ Más szempontból, de kapcsolható Szerb Antal megfogalmazása, Goethe nyomán: "minden önéletrajz kissé *Dichtung*, költészet." SZERB Antal, *Az író és életrajza = UŐ, A kétarcú hallgatás. Összegyűjtött esszék, tanulmányok, kritikák. III. kötet. Vegyes tárgyú írások*, szerk. PAPP Csaba, Bp., Magvető, 2002, 133.

⁴¹ Foucault fogalmainak a megkülönböztetéséhez és alkalmazásához ld.: ANGYALOSI Gergely, *Irodalom vagy történelem?*, Literatura, 2006, 258-262.

regényekben alakuló házasságok és az író két házassága is egészen biztosan párhuzamba állítható, elemezhető. Ugyanígy a lovakkal kapcsolatos irodalmi, szerkesztői és tenyésztési tevékenységének kimondottan helye lenne a magyar sporttörténet és állattenyésztéssel kapcsolatos szakirodalom lapjain. Azonban ezek megírása azokra vár, akik kellő mélységben és minőségben tudnak ezekkel a témákkal foglalkozni.

Egy múltbéli élet rekonstruálása soha nem lehet teljes, ugyanis nem lehetünk az összes információ birtokában. Bár Lovik Károly nem élt olyan régen, hogy ne lehetne több adatot róla összegyűjteni, s bizonyos, hogy ha a kutatás ezen a vonalon halad tovább, akkor pár új adat előkerülhetett volna még, de a lényegi töredékességen nem változtatott volna.. Életének egyes szakaszairól több, másról kevesebb tudással rendelkezünk. Értelemszerűen arról írtam, amiről tudunk, amiről adatok van. Amiről nincs, ott is találgathattam volna, de ez veszélyes területre vitte volna az életrajzot és az értekezést, ezért igyekeztem tartózkodni tőle, vagy ha mégis alkalmaztam, azt külön hangsúlyoztam. Ugyanis ezek a vélelmek és találgatások, ha épp találkoznak az olvasóközönség elvárásaival és vágyaival, jobban beépülnek a tudatba, mint a legszilárdabb tény. Valóban azok a tárgyalt szerző kiemelkedően fontos életrészeit, momentumait, amelyekről adat van, vagy pont az, amiről nincs? És talán: nem véletlenül nincs. Ezt azért is fontos tudatosítani, ugyanis az olvasó kezét mi vezetjük. Bármilyen adat beemelése, megírása vagy elhallgatása következményekkel jár. Ezért kell újra leírni, hogy az itt bemutatásra kerülő életet Lovik Károly soha nem élte, vagy inkább *ezt is* élte, és még számos másikat, amiről nincs tudomásunk.

Aleida Assmann már idézett tanulmányában végigköveti történelem egyes szakaszait, vizsgálva a szöveg tündöklését, majd egyre nagyobb kiszolgáltatottságát. Egyik következtetése az, hogy a felejtés nem csupán az áthagyományozódás egy problémája, hanem annak szerves része.⁴² A horatiusi „ércnél maradandóbb” toposza már korábban, az egyiptomi kultúrában is jelen volt, így az antikvitás együtt gondolta úgy, hogy „az írás hatékonyabb fegyver a második, vagyis a társadalmi halállal, a felejtéssel szemben.”⁴³ Talán nem véletlen, hogy a szöveg, a betű csodálatának kulminálása a 16-17. századra esik, mely szövegek vizsgálatával vette kezdetét maga az újhistorizmus is. Assmann Baconnel kapcsolatos interpretációjában odáig jut, hogy a betűk nemcsak az épületeket, a fizikalitást és az időt győzik le, hanem többet mondanak a képeknél is, mert nem csupán gyenge módon reprodukálják az eredetit, hanem „a szellem eleven emanációjaként” újraalkotják azt.⁴⁴ Az

⁴² Aleida ASSMANN, *i. m.*, 156.

⁴³ Aleida ASSMANN, *i. m.*, 147.

⁴⁴ Aleida ASSMANN, *i. m.*, 148-149.

időben előrehaladva szelídül ez az álláspont, kiderül, hogy a szöveg sem áll mindenek fölött. „Habár az irodalmi művek, Swift kifejezésével élve, természetüknél fogva elég könnyűek ahhoz, hogy »az örökkévalóság felszínén úszkálhassanak«, mégis hiányzik belőlük a maradandóság eléréséhez szükséges belső képesség. Így rá vannak utalva egy társadalmi konstrukció, egy nemzedéken átívelő egyezség támogatására. Nem a szöveg belső erején, hanem egyedül az utókor döntésén áll vagy bukik a szöveg maradandósága.”⁴⁵

Az állítás kétségkívül erős és sarkos, hisz valójában elvitatja a szövegek immanens értékét, pontosabban szólva úgy relativizálja és nivellálja azt, hogy egy nagyobb konstrukciónak van kiszolgáltatva. Jelen esetben ez jól illeszkedik Assmann gondolatmenetébe és kontextusába, ami a történelem és a kulturális emlékezet irányába kanyarodik el. Felidézi Carlyle gondolatát, miszerint „a történelem nyomorúságos foszlány (»a miserable defective shred«)”, amiről „ugyanakkor nem a panasz, hanem a dicséret hangján beszél a múltbéli valóság szóban forgó redukciójáról. Ha ugyanis a kultúrtörténet valamennyi adatát gondosan elraktároznánk, ez az emlékezet végét jelentené. Ugyanis az emlékezetben állandó helyhiány uralkodik, mindazt, ami megőrzésre vár, kérlelhetetlen redukciónak kell alávetni. A pusztulás és a felejtés sűriti össze a történelem adatait. Ez a sűrités mindazonáltal az emlékezet javát szolgálja, mivel nélküle alig egy hétre visszamenően tudnánk bármit is a fejünkben tartani.”⁴⁶ Az információvesztés, az elhomályosodás, a kicserélhetőség, és a redukció pedig hangsúlyeltolódásokhoz vezet, azaz a szövegek helyett, vagy legalábbis mellett, azok nyomai, végül a hulladékaik válnak a kulturális emlékezet médiumaivá. Ez az átalakulás vagy analógia alkalmazható magára Lovikra és életművére is, amire a dolgozat végén, a recepciótörténet vizsgálatakor fogok újra utalni.

Az életrajzi dokumentumok és momentumok mellett nem kívántam lemondani a művek beemeléséről és a poétikai elemzésről sem, kapcsolva azokat a referencialitáshoz és az életrajzhoz.

I. 6. A kritikai életrajzról

Arany Zsuzsanna tanulmánya, ami a kritikai életrajz magyarországi befogadásához is hozzájárult, jó kiindulási pontot ad a műfaj ismertetéséhez.⁴⁷ Az életrajzírás mindig az

⁴⁵ Aleida ASSMANN, *i. m.*, 152.

⁴⁶ Aleida ASSMANN, *i. m.*, 155.

⁴⁷ ARANY Zsuzsanna, *Az életrajz mint tükör. Közelítések egy műfajhoz*, Irodalomismeret, 2012/3, 40-54.

önismeretről is szól, s a legnagyobb, láthatatlan erőt maga a szerző képviseli.⁴⁸ Azonban írhatunk-e egyáltalán a tárgyról? Jogosan merülnek fel etikai kétségek a műfajjal kapcsolatban, ugyanis mi teremt jogalapot ahhoz, hogy magánlevelezéseket publikáljunk, barátságokat szálazzunk szét, vagy épp titkos esküszövegekbe tekintünk bele? Arany Zsuzsanna ebben a tekintetben némileg homályosan fogalmaz, miszerint a „korszellem” mozgását figyelve kell törekednünk az olyan témák bemutatására, amelyek igényt tarthatnak a közönség érdeklődésére. Véleménye szerint ezeket a határsértéseket (esetében Kosztolányi bonctani naplójának nyilvánosságra hozatalát) indokolni kell, és valamilyen magasabb és nagyobb szempont felől kell értelmezni, például „az élet éppen ezekben a szélsőséges helyzetekben mutatja meg igazán önmagát.”⁴⁹ Ezzel az idézettel nem pellengérré akartam állítani Aranyt, csupán szemléltetni kívántam, hogy valóban vékony a határmezsgye a legitim és illegitim indoklás között, s hogy a tudományos érdeklődés mellett egyfajta gátlástalanságra is szükség van ehhez a munkához. Olyasfajta, amit egyébként maga Lovik elvetett. Így foglalta össze véleményét, amikor egy öngyilkosság nagyfokú érdeklődést gerjesztett az emberekben:

„Az életének sok tarka és számottevő lelki eseménye lehetett: mindez elsiklott, eltűnt. Földi pályája a tömeget csupán abban a pillanatban kezdte igazán érdekelni, mikor a hős maga már halott volt. »Miért halt meg?« ez a brutális kérdés lebegett szerdán reggel százezer ember ajakán. Az ugrás a fekete semmibe fölébe emelkedett negyvenöt esztendő eseményeinek. A nincs agyoncsapta a vant. És míg a rokonszenves huszárezredes gyorsan eltűnt a szürkeségben, míg jellemét, gondolkodását, vonásait éhesen nyelte el a mult, egy csomó durva kérdőpont élénken égve állt élénk. Ahogy az utcza népe a ház előtt kíváncsian néz be a mentőkocsiba, a jobbfajta társadalom is a balesetet, a vért, a találós mesét, a pletykát kereste és kutatgatta az adott – s a hozzá hasonló ezer más – esetben. Tehát ilyen az életünk; ezek a kapcsok, amelyek embertársainkhoz fűznek. Azért küzdünk, lélelzünk [sic!] és verejtékezünk, hogy a kíváncsiságot felébresszük és kielégítsük. Érdemes-e? *Minden, amit e földön elmondunk, párává lesz; a tömeg azt kívánja meg, amit elhallgatunk.* Az életünk nem kell senkinek, de a halálunk a közösségé; a titkaink értékesebbek, mint a nyilvános cselekedeteink.”⁵⁰ Véleménye szerint az egyén egyedül nem nyomulna bele mások életébe, nem dűlná szét, azonban amint tömeggé formálódik az érdeklődés, a fenntartások

⁴⁸ Ahogy a korábban idézett Richard Holmes írja: az életrajzírás kézfogás az időn keresztül, ami persze lehet szkanderezés is, de legalább barátságos. *The Art of Literary Biography, i. m., 20.*

⁴⁹ ARANY Zsuzsanna, *i. m., 51.*

⁵⁰ SYRION, *Egy öngyilkosság, A Hét, 1912, II, 782.* Kiemelés tőlem, V. P. Agbik, Illo és Syrion voltak többek közt kedvelt írói álnevei: GULYÁS Pál, *Magyar írói álnév lexikon. A magyarországi írók álnevei és egyéb jegyei,* Bp., Akadémiai, 1978², 592.

megszűnnek. Fontos szempont, hogy ez nem jelent fizikailag is tömeget, ugyanis az ember egy bulvárlappal a kezében is csöcselékké válhat ebben a gondolatmenetben. „Amint azonban a többszám kerül fölénybe, a kép megváltozik. Amint egy-egy boulevard-lappal a kezünkben tömeggé formálódunk, máris mohón és erkölcsi föntartás nélkül nyeljük le a véres titkot, belegázolunk a lelki szögletekbe, a becsület virágoscserpei közé. Négy fillérért, tíz fillérért, husz fillérért megváltottuk a jogot, hogy komiszak, ripőkök legyünk, és élünk e joggal.”⁵¹

A kritikai életrajz műfaja nagy elfogadottságnak és népszerűségnek örvend angolszász területen. Egy német szerző szerint azért népszerűbb ott, mint Németországban, mert nagyobb igény van a személyességre és a hőskultuszra, míg a németek inkább a tetteket nézik, s nem látnak kontinuitást maguk és hőseik között.⁵² De velejárója egy életrajznak az, hogy tárgyára hősként kell tekinteni? A helyzet talán még veszélyesebb, ugyanis – ahogy Stallworthy írja – a hősök megéneklői is hőökké váltak az idők során, így Homérosz vagy Shakespeare.⁵³ Lovik esetében épp az ambivalens hős/antihős ködlovag státusz biztosít egyfajta homályos dicsfényt, ami egyben zárványba is foglalja őt. Nem céлом hagiografiát írni Lovik Károlyról, mindemellett egyetértek abban a tanulmánykötet szerzőivel, hogy a műfaj – a személyesség okán is – hidat⁵⁴ képez tudományágak, a szakma és az olvasóközönség között, s egyben ünnepélyes aktus, amennyiben egy elmúlt életet mutat fel és annak megértésre törekszik.⁵⁵

Arany Zsuzsanna kiemelt szerepben tünteti fel a halált, ami egy élet befejezéseként és betetőzéseként válhat tetőponttá. Ez is egy szempont, azonban a kritikai életrajz megengedi a felcserélhetőséget és a kombinációt, azaz a halálnak nem szükségszerűen kell a leginkább teleologikus pozícióban szerepelnie. Ezért is kezdeném a Lovik halálával a vizsgálódást. Ahogy a már idézett publicisztikájában megjegyzi, a halál, legyen az akár öngyilkosság, nem feltétlenül az élet legtragikusabb része. Mert aki úgy érzi, hogy eleget élt és „maga csinálta az életét, maga csinálja meg a halálát is; ez harmonikus és férfias. Ha így nézzük az öngyilkosságot, és levonjuk belőle mindazt, amit a barátság, a családi vonatkozás, a szeretet

⁵¹ SYRION, *Egy öngyilkosság*, i. m., 782-783.

⁵² Jürgen SCHLAEGER, *Biography: Cult as Culture = The Art of Literary Biography*, i. m., 57-71. A diszkontinuitás bevéődése, valamint a posztmodern felfogást kevésbé elutasító magatartás kialakulását a szerző szerint a második világháború, az azzal kapcsolatos, és az azt követő események okozták.

⁵³ Jon STALLWORTHY, *Life for a Life = The Art of Literary Biography*, i. m., 27-42.

⁵⁴ „Literary biography can be regarded as a bridge between the academy and the common reader [...]. It is good for English literature, as a university subject, not to be sealed into the academy, and the writing and reading of literary biography can be welcomed as activities which can operate at a high and intellectually responsible level.” *Introduction*, John BATCHELOR = *The Art of Literary Biography*, i. m., 1-2.

⁵⁵ „If I had to define biography in a single phrase, I would call it an art of human understanding, and a celebration of human nature. We should, I am sure, be proud of it.” Richard HOLMES, *Biography: Inventing the Truth*, i. m., 25.

és az emberi megindulás barátságos nemtői függesztenek rája, nem kell tragikumot keresni a szomorú esetben. A halált és a tragikumot csak a kültelki dramaturgia képzelettel azonosnak, a halált csak a félelem látja a legfőbb – megérdemelt, vagy a fejünkhöz vágott – bűnhődésnek. Az élet legapróbb fordulataiban, kellemetlenkedésében, igaztalanságában, sőt olykor humorában több a tragikum, mint a halálban, ebben az ellentmondást nem tűrő pozitívumban, földi sorsunk egyetlen megdönthetetlen alapigazságában. És amilyen fordulat, játékos, színes az élet, olyan sike, tompa és ostoba a halál. Ami mondanivalója a sárga embernek van, azt mi, élők, mondjuk el, képzeljük el, hisszük el, az antropomorfizmus örök bizalmával, a ki nem elégitett kíváncsiság gyermekességével.”⁵⁶

II. Fejezetek egy lehetséges életrajzból

II. 1. A halál mint adat. Önéletrajzi retorizáltság

1915. április 19-én, hétfő délelőtt egy langyos fürdő után Lovik Károly agyvérzésben (agyszélhűdés, ném. *Hirnschlag*) hirtelen meghalt VI. ker. Bulyovszky utca 19. (ma Rippl-Rónai utca) szám alatti lakásában. Második felesége, Loschitz Júlia nem engedte, hogy férjén boncolást végezzenek, ezért ennél bővebb orvosi információ nem áll rendelkezésünkre. Halála megdöbbenést és együttérzést váltott ki. Másnap a budapesti sajtó színe-java emlékezett meg róla.⁵⁷ Egy héttel korábban a negyvenegy éves író és szerkesztőt fizikailag kiemelkedően alkalmasnak és egészségesnek találta a sorozóbizottság, amivel *Az Ujság* szerkesztőségében el is dicsekedett. Remélte, hogy népfölkelőként a huszárokhoz vagy a tűzerekhez kerül. Mivel akkor épp ott volt belső munkatárs, ezért a lap április 20-ai és 22-ei számai részletesen beszámoltak a halálesetről, a temetésről, sőt közölték Lovik népfölkelési igazolványát is. Mivel ez a legrészletesebb leírás haláláról, ezért hosszabban idézem:

„Lovik halála teljesen váratlanul történt. A tegnapi napot [1915. április 18. – V. P.] még a legjobb kedvben töltötte feleségével Alstädter Izidor dr. barátjának és házi orvosának mátyásföldi villájában. Ott minden félével elszórakozott, még célba is lőtt. A délutáni órákban visszatért a fővárosba, mert dolgozni akart. Munka közben kissé rosszul lett, de néhány perc múlva már annyira jól érezte magát, hogy bement feleségével a városba.

⁵⁶ SYRION, *Egy öngyilkosság, i. m.*, 782.

⁵⁷ A teljesség igénye nélkül: *Az Est*, *Az Ujság*, *Budapesti Hirlap*, *Magyar Hirlap*, *Magyarország*, *Pester Lloyd*, *Pesti Hirlap*, *Pesti Napló*, majd csatlakozott a többi periodika: a *Nyugat*, *A Hét*, az *Uj Idők*, a *Pesti Futár*, a *Magyar Figyelő*, és természetesen a *Vadász- és Verseny*lap. Az itt szereplő információk a napilapok 1915. április 20-ai számaiból származnak, kivéve a *Pester Lloyd*ot, ld. alább.

Néhány apróság bevásárlása után hazatértek. Otthon vacsoráztak és utána kettesben elkártyáztak. Játék közben erős gyomorégésről és belső-szorongásról panaszkodott a feleségének. Be is vett valami régebben rendelt gyógyszert, a mitől jobban lett. Tizenegy óra tájban lefeküdt. Ma reggel [1915. április 19. – V. P.] rendes szokása szerint, a mikor felkelt, igen langyos fürdőt kért. Féltkor bement a fürdőszobába s jó félórát üldögélt a kádban. A mikor kijött, feleségének ismét rosszuléréről panaszkodott. A felesége karján átment a dolgozószobájába, a hol ráhanyatlott a pamlagra.⁵⁸ Párnákat kért a feje alá s mire a felesége behozta, annyira rosszul lett, hogy már beszélni sem tudott. Néhány pillanat múlva hörgött és a szemei is üvegesedni kezdtek, tíz percze rá pedig a lélegzete is megszűnt. A felesége minden lehetőt megpróbált, hogy életre keltse urát, de közben már elküldött a szomszédos házban lakó Mangold Gyula dr.-ért s nyomban telefonozott férje jóbarátjának, Alstädter dr.-nak is. De mire az orvosok megérkeztek, csak a halált lehetett konstatálni.”⁵⁹ Orvosokra vár a rejtély megfejtése, hogy vajon miért és hogyan halt meg az író, de kétségtelen, hogy az ismert információk alapján nem volt korábban semmi erre utaló jel, egészséges, sportos férfi volt. Bár *A Hétk*ben közölt tárcáiban Lovik kifejezte szimpátiáját és érdeklődő vonzódását egyes dekadens gesztusok (kártya, szerencsejáték, ital) és a bűn (gyilkosságok, sikkasztások, csalások és rablások) iránt, azonban ha megnézzük kortársainak leírásait (Krúdy, Szini, Schöpflin), akkor mi sem állt távolabb tőle mint cselekvő polgártól. Valószínűleg kíváncsisága mögött az is állhatott, hogy mivel ő maga nem művelte ezeket a tevékenységeket (vagy csak nem tudunk róla), ezért tudott őszinte érdeklődéssel és megértéssel fordulni ezek felé az emberek felé.

A temetésre igen gyorsan, 1915. április 21-én, szerda délben már sort kerítettek.⁶⁰ A főváros díszsírhelyet biztosított neki, ami a mai napig a Fiumei úti Nemzeti Sírkert része, védettség alatt áll. Az evangélikus szertartást Kacziány János esperes végezte el. A hosszú temetési kíséretet többek között ők alkották: herceg Festetich Tasziló, gróf Erdődy Pál, báró Born Frigyes, Farkas Pál, Pekár Gyula, Márkus Miksa, Purjesz Lajos, Herczeg Ferenc, az Otthon Kör és a Magyar Lovaregylet képviselője, Krausz Simon és Fleissig Sándor (a Magyar Bank és egyéb bankok igazgatói), valamint az Úrlovas Szövetség képviselői. Hány századfordulós novellistát ismerünk, akinek a temetésére ilyen tekintélyes rendű és rangú urak látogattak ki? Valószínűleg keveset, s a mellett, hogy természetesen ez a felsorolás nem árul el semmit Lovik írói teljesítményéről, el kell mondani, hogy a tekintélyes társaság elsősorban

⁵⁸ A Pester Lloyd aznap esti kiadásában (Abendblatt) már megjelent nekrológ, ahol azt írják, hogy felesége dörzsöléssel (*Reibungen*) igyekezett enyhíteni férje fájdalmát. Pester Lloyd (Abendblatt), 1915. április 19, 4-5.

⁵⁹ Az Ujság, 1915. április 20, 10.

⁶⁰ Részletes beszámoló: Az Ujság, 1915. április 22, 8.

a szakmai jóbarát, istálló-mester és lótenyésztő temetésén jelent meg. De vajon el lehet-e választani a gentlemant a ködlovagtól? Kérdésesen felül áll, hogy az úriembertől jöttek elbúcsúzni, s nem a ködlovagtól. Többségük nem is tudta volna, hogy mit jelent a ködlovag terminus, holott az ekkor már elkezdte önálló életét, hisz maga Lovik is alkalmazta egy Budapestről szóló írásában, amiről a dolgozat egy későbbi fejezetében lesz szó. A temetési névsor boncolgatása csupán azért nem lényegtelen, mert a korábbi irodalomtörténetekben mindig lényeges pont volt, hogy az élők hogyan emlékeztek meg a halottról, ki látogatott ki a temetésre, és ki nem; ki laudált vagy írt nekrológot, és ki hanyagolta. A recepció-történet bemutatása során kifejtésre kerül majd a különböző hagyományok kialakulása és továbbélése, de röviden nagyjából annyi elmondható, hogy eltemették a gentleman-t, hogy aztán megírják a ködlovagot.

Itt térnék ki röviden dr. Loschitz Lajos ügyvéd lányára, Loschitz Júliára, az író második feleségére, akiről rendkívül keveset tudunk. Valamikor 1909-1910 környékén⁶¹ házasodhattak össze, s azt is csak az első feleségével, két gyermekének anyjával, Somló Emmával készült beszélgetésből⁶² tudjuk, hogy a Lovik által szerkesztett és tulajdonolt *Vadász- és Verseny lap* fele részére volt haszonélvezeti joga férje halála után. Némi információval szolgál még szerencsénkre a Petőfi Irodalmi Múzeum, ahol négy levelet⁶³ őriznek, amiben Lovik Károlyné váltott üzeneteket Heltai Jenővel. Az ugyanitt meglévő Heltai-hagyatékban található Lovik első novelláskötete, a *Leveles láda*⁶⁴ is (benne kézzel írt bejegyzés: „Jenőnek igaz szeretettel Károly”), így a személyes kapcsolat nyilvánvaló, a kérdés, hogy *A Hét* vagy a *Magyar Hirlap* munkatársaiként kerültek közelebbi kapcsolatba. Mivel Somló Emma ekkor már újra férjhez⁶⁵ ment, ezért joggal feltételezhetjük, hogy a friss özvegy, Loschitz Júlia használta levelezésében a hivatalos Lovik Károlyné nevet. A levélpapír fejlécén ez szerepel a bal felső sarokban: „Lovik Károlyné másoló és sokszorosító irodája. A

⁶¹ Ezt is csupán a gyászjelentésből tudjuk, ahol az áll, hogy házasságkötésük hatodik évében hunyt el férje. Országos Széchényi Könyvtár Mikrofilmtár, FM8/35797, 304. tek. Valamint hogy 1909-ből vannak a válást követő, a házastársak közötti vagyoni viszonyt szabályozó iratok. Budapest Főváros Levéltára (BFL), Közjegyzői okiratok, HU BFL - VII.173. - 1909 - 2813

⁶² Pesti Futár, 1915. október 8, 8-10.

⁶³ Petőfi Irodalmi Múzeum Kézirattára, V. 3823/458/1-4. Lovik Károlyné levelei Heltai Jenőhöz

⁶⁴ Petőfi Irodalmi Múzeum Könyvtára, A 6.312

⁶⁵ Király Elemérhez, síremlékén, amit Gabay Sándor szobrász faragott, s szintén a Nemzeti Sírkertben áll, Királyné Somló Emmaként szerepel. Korek Valéria munkájában, még ha csak egy lábjegyzetben is, de tesz egy egészen különleges megjegyzést, miszerint Somló Emma halála után második férje elvette volna lányát is. „Felesége Somló Emma színésznő, református lelkésznek volt a leánya. Hasonnevű fia (sz. 1899) haditudósító, talán különben is újságíró. Leánya 'Micka' (sz. 1902); a házasság később felbomlott és Emma Király Elemér katonatiszthez ment nőül. Emma halála (1927) után Király Elemér Mickát vette feleségül – diszpenzációval (e részlet inkább Jókai, mint Lovik tollára illene...). Értésüléseim Ignótus Sári (London) és Pedroniné Páztory Katalin (Milánó) szíves szóbeli közlései nyomán.” KOREK Valéria, *A századelő három mesternovellistája*, München, Molnár Ny., 1987, 63. Ez az információ már csak a többszörös áttétel miatt is megkérdőjelezhető, azonban sem igazolni, sem cáfolni nem tudjuk.

Budapesti Hírlapírók Egyesülete Otthon Írói Kör, Szinpadi Szerzők Egyesületének másoló- és sokszorosító irodája.” Lovik Károly kapcsolatban állt az Otthon Körrel, de ennek valódi mélységéről nem rendelkezünk pontos képpel, ezért csak feltételezés, hogy férje egykori barátai segítették munkához az özvegyet. A levelek hangvétele közvetlen, barátságos, sőt esetenként flörtölő. Ezzel az epizód szereppel el is búcsúzunk Loschitz Júliától, mivel a források nem biztosítanak neki több szerepet.

Azért is az író halálával kezdtem az életrajzi epizódok bemutatását, hogy szemléltessem: meghatározó és egyben lezáró szerepe ellenére egy kritikai életrajzban felboríthatjuk a linearitást, továbbá ha komolyan vesszük az újhistorizmus alaptételeit, és folyamatos párbeszédben vagyunk a holtakkal, akik rajtunk keresztül élnek, akkor a saját kifejezésünkkel élve mi valójában *utókortársak* vagyunk. A kronologikus (születéstől a halálig tartó) sorrenden nem pusztán azért változtattam, hogy ellentmondjak Arany Zsuzsannának, hanem mert ezzel nemcsak lezárult Lovik Károly élete, hanem elkezdődött a szabad értelmezés időszaka, a ködlovag életre keltése. A premodern vagy korábbi esztétikák meghatározó szempontja, miszerint az író saját műveinek egyik – ha nem a – legjobb értelmezője, továbbá életének egyes aspektusai együtt rezonálnak művészetével, lekerült az értelmezési napirendről. Nem mintha Lovik aktívan értelmezte volna saját műveit vagy terelgette volna a befogadást. Inkább alázattal, s némi lemondó, rezignált legyintéssel (ahogy ezt Rónay György nem épp pozitív kontextusban említi) fogadta el a közönség ítéletét és értelmezését. Kérdés, hogy ez vajon egy becsülendő vagy gyáva gesztus volt? A befogadó közönséggel való sajátos viszonyához egy későbbi fejezetben visszatérünk.

Az értekezés elején idézett két rövid önéletrajz értékét nem is a tárgyi adatok adják, hisz azokat a levéltári források alapján jóval részletesebben kifejthetőek, hanem a bennük felfedezhető retoricitásra való hajlam, továbbá a halál ténye. Az a pusztán az adat, hogy Lovik nem sokkal ezek után az önéletrajzocskák után meghalt, kiemelt szerephez helyezik ezeket a szövegeket. Ezzel a már-már ironikus gesztussal maga az író kényszeríti olvasóját abba az elemzői pozícióba, ami a tárgyalt szerző, a megíró személy és befogadó olvasó közötti kölcsönhatásra hívja fel a figyelmet. Sorrendben előbb a *Pesti Futárban*, majd a *Nyugatban* megjelent írással foglalkozom. Az idézeteket külön itt nem jelöltem, mert a dolgozat elején megtalálható a teljes szöveg.

Az 1913 karácsonyára megjelent írás rögtön azzal kezd, hogy életrajza iránt eddig senkise érdeklődött, ezért örül a felkérésnek. Ez természetesen nem igaz,⁶⁶ és mivel semmi

⁶⁶ Itt csupán egy példát említünk, az idősebb barát látogatását otthonában, ahol az egyetlen ma ismert fénykép készült, miközben Lovik a dolgozószobájában ül: BÁRSONY István, *Magyar írók otthonukban. Lovik Károly*, Uj

nem igazolja azt, hogy Loviknak rossz lett volna a memóriája, ezért inkább egy felvett szerepre utal. Erre csak ráerősítenek a következő sorok, miszerint az író pályáját szatíráként kell bemutatni, múltját pedig a gúny kabátjába öltöztetni, és ez maga az igazság. Az irónia lehet csupán egy gesztus is, azonban a szatíra egy komplett műfaj, ami adott esetben túl is léphet az irónián a szarkazmus és a cinizmus irányába. A *Pesti Futárban* közölt életrajzot belengi ez a szatirikus hozzáállás, még ha úriember módjára el is utasítja, arra hivatkozva, hogy ő képtelen ezt a műfajt művelni. Ha összehasonlítjuk posztumusz, a *Nyugatban* megjelent (ám nem oda szánt) önéletrajzával, akkor mintha annak a tovább- és újraírása történe meg. Továbbra is megvan a hiábavalóságnak és az iróniának a párosítása, azonban ez a végszóval felszámolódik. „Ha még egyszer előről kellene kezdenem a földi küzdelmet, megint csak író lennék, és megint csak a régi szerszámaimat keresném meg.” Ez a kiindulási alapot felszámoló mozzanat még erősebben irányítja rá a figyelmet arra a tényre, hogy bár értelmetlen a leírás – hogy lehetne egy életet egy flekkben megírni? –, mégis semmi másnak nincs értelme, jelentősége és igazsága, mint magának a szatirikus írásnak. A korábbi irodalomtörténetek ezt az egészet Lovik személyének tudták be, miszerint a maga hűvös, elzárkózó úriasságával kívül rekedt az írói társadalmon, s más egyéb csalódottságai jegecesednek ki ebben a kiábrándultságban. Ez is egy kétségtelen szempont, azonban a jelenleg uralkodó módszertan, és a nyelvi meghatározottság felől nézve nem lehet nem észrevenni azokat az autopoetikus részleteket, melyek kiemelik a szöveg saját magára mutató retoricitását. Mintha azt sugallná nekünk az író, hogy bár ő itt leírhat bármit, adatokat, eredményeket és bukásokat, valójában a legfontosabb a megírás maga, és a megírás mikéntje.

Foucault⁶⁷ az antik szerzők olvasásakor arra lett figyelmes, hogy az írás az aszketikus élet tartozéka volt, védelmet nyújtott a bűn ellen, hiszen a dolgok leírása maga a valóságos szembesülés, az önmegaság konstitúciója, a diskurzus szubjektívizálódása. Mit ír Lovik a *Nyugatban*? „Az önéletrajzírásnál látja az ember, milyen üres és rövid az élete, milyen lényegtelen azok az események, amelyeket egykor fontosaknak tartott, milyen magától értetődő és sima a földi pályánk, ha visszafelé nézünk rá.” Az írott szó, a leírt élet felkínálása a pillantásnak szemérmessé tesz, ugyanakkor oldja a magányt, ami visszakapcsol minket Greenblatthez és az utókortársi státuszhoz. Ráadásul ezek az önéletrajzok (különösen a *Pesti Futárban* megjelent) a levélformát követik, ami – Foucault itt Seneca gondolatait fejt ki –

Idők, 1905, I, 417-418. Tán mondanunk sem kell, hogy Bársonnyal lévő barátsága sem maradt meg a szerkesztőségi szoba falain belül, ugyanis mindketten tagjai voltak annak az irodalmi vadásztársaságnak, amit Wolfner József szervezett, s bérelt vadászterülettel rendelkeztek a Garam folyó mentén. Ezekért az információkért köszönettel tartozom Dr. Csiák Gyulának, a Bársony István Alapítvány ügyvezető elnökének.

⁶⁷ Michel FOUCAULT *Megírni önmagunkat = Uő, Nyelv a végtelenhez. Tanulmányok, előadások, beszélgetések*, szerk. SUTYÁK Tibor, Debrecen, Latin Betűk, 2000, 331-343. (Kicsák Lóránt fordítása)

kiváltképp introspekció, a megnyílás és a pillantásnak való teljes kiszolgáltatottság. A dolgok, akár a leghétköznapibb cselekvések leírása nem csupán rögzítés, hanem „az önmagáról szóló elbeszélések viszont [...] annak a lehetőségét teremtették meg, hogy másoknak ránk irányuló tekintete és önmagunknak önmagunkra irányuló tekintete találkozzék.”⁶⁸ Azonban ahogy a műalkotás elszakad a művésztől létrejöttének pillanatában, úgy van kiszolgáltatva az életmű az utólagos értelmezésnek.

II. 2. A rekonstrukció csalfa ígérete

Az életrajzok meghitt biztonságát nyújtja a kronológia, ami tálcán kínálja az egész élet képzetét. A forma bravúrja ez, ugyanis a kezdőponttól a végpontig (egyeseknél, mint Arany Zsuzsannánál ez egyben a tetőpont is) egy zárt rendszerben mozgunk, ahol az események logikusan, sőt szükségszerűen kapcsolódnak egymáshoz. Az egységességnek ez a szintje megnyugvással töltheti el azt, aki kézbe veszi a biográfiát. Eltekintve az olyan moralizáló kérdésektől, hogy mi legitimálja a magánszférába történő behatolást, valamint, hogy megragadható-e a teljes élet, pusztán irodalomtörténeti szempontból is kihívásokkal szembesülünk. Helyesek vajon a felvázolt nexusok, a következtetések logikája megfelel a valóságnak? Elég információ birtokában fogalmazódtak meg állítások, vagy épp csupán a felszín kapargatták meg, és jelentéktelen dolgokat nagyítottak fel?

Ez az irodalomtörténeti „előzetes büntudat”, vagy épp szorongás, iszony (*anxiety*) véleményem szerint nem haszontalan, ugyanis döntően befolyásolhatják egy szerző recepcióját, műveinek pozicionálását, a magyar irodalomtörténeti folyamatban meglévő elhelyezkedését. Itt Harold Bloom 1973-as klasszikus művére (*A hatás iszonya*) is gondolok, mert bár elsőre nem látszik helyénvalónak az összehasonlítás a költészettel, valójában az irodalomtörténeti megközelítések között is kitapintható egy ilyen hatás-iszony. Mennyiben kerültünk a miénket megelőző munkák hatása alá? Saját munkánk milyen irányba viszi el az értelmezést? Érdekes vitába lehet szállni Bloom antietikus kritikájával (*antithetical criticism*), miszerint az irodalomkritika ugyanúgy félreértő (*misunderstanding*), félreértelmező (*misinterpreting*), sőt gyilkos és vérfertőző (*incest*) hajlamokkal rendelkezik, mint a költészet, csak mindezt egy alacsonyabb fokozaton műveli. Bloom érvelése, a saját rendszerében működik is és nem is áll szándékomban ezt kikezdeni, mert akkor olyan alapvető terminológiai tisztázásokhoz kell folyamodni, hogy mi az etika, és mitől etikus vagy etikátlan

⁶⁸ Michel FOUCAULT, *i. m.*, 343.

a cselekvés. Véleményem szerint ennek az iszonymnak a felvállalása messzemenően etikus irodalomtörténeti lépés, szándékában mindenképp. Az itt következő dolgozatrészben fejezeteket nyújtok át, melyek egyfajta árnyékként vetülnek az író életére, miközben mégis megpróbálják azt valahogy egybefogni.

II. 3. Kulturális tőke és szocializáció: gyermekkor, iskoláztatás és neveltetés

Lovik Károly Adolf harmadik, legkisebb gyerekként, 1874. március 9-én született Budapesten, a Bálvány utcában (ma Október 6. utca), és ahogy megjósolta 1913-as önéletrajzában, valóban nem díszíti azt emléktábla a mai napig, ugyanis nem tudni pontosan, hogy melyik ház az. Apja dr. Lovik Adolf⁶⁹ (1830-1883) ügyvéd, anyja Rádlér Mária. Utóbbi esetben a forrásokban gyakran szerepel az Irma név is a Mária helyett, de arra is van példa, hogy fiának népfölkelési igazolványába Rásker Máriaként került bele. Lehet, hogy két keresztnéve is volt az anyjának, azonban a korszakban bizonytalan lábakon állt az anyakönyvezés, szigorúan rögzített helyesírás sem volt, így például a Lovik név is több helyen Lovich formában szerepel. Irányadónak a Pesti Evangélikus Egyház Deák Téri Egyházközség anyakönyveit és az ott szereplő neveket, adatokat tekintettem. A család története hamar a homályba vész, ugyanis azon kívül, hogy apja, és így családja kapcsolódott a Felvidékhez, azon belül pedig Sáros vármegyéhez és Eperjeshez, nem tudunk semmi közelebbit. Így azokról az állítólagos rokonokról sem, akiknél Lovik az eperjesi diákéveket töltötte. A Felvidék és a magyar-német-szlovák keveredés azonban elég biztosnak tűnik, ahogy már 18. századi anyakönyvekben is feltűnik az amúgy nem feltétlenül ritka Lovich név – már ha azonosíthatjuk a későbbi családot ezzel a vezetéknevvel. Ugyanis ha megnézzük a Deák téri evangélikus lelkészség anyakönyveit, akkor láthatjuk, hogy minden szekcióban (születés, esketés, halálzás) találkozunk Lovichokkal, de közvetlen kapcsolat nem mutatható ki. Ha apja származásáról vagy az esetleges Lovich-Lovik névváltoztatásáról rendelkezünk

⁶⁹ A már említett gyászjelentés gyűjteményből tudjuk csupán születésének évét, ill. az alább idézésre kerülő halotti anyakönyvekből elhunytának napját. Ezen kívül kevés forrással szolgál ügyvédi működéséről Budapest Főváros Levéltárának közjegyzői okiratok szekciója, ahol Lovik Adolf magánszemélyek és cégek jogi képviselőjét is ellátta. Jóval érdekesebb adat azonban, hogy az író apja alapító részvényese volt a Franklin Társulatnak. *Egy magyar könyvkiadó regénye*, összeáll. RÉVAY József, SCHÖPFLIN Aladár, Bp., Franklin Társulat, 1938, 68. Hálózati változat: <http://mek.oszk.hu/07900/07991/07991.htm#10> Az ilyen életrajzi momentumok a leginkább csábítóak az olyan igazolhatatlan következtetések levonására, miszerint az író már családilag be volt oltva az irodalom szeretetére, hisz apja a korszak egyik legnagyobb és legsikeresebb kiadójának részvénytulajdonosa volt – miközben ő valószínűleg inkább az ígéretes üzleti lehetőséget látta az épp felfutó könyvnyomtatásban és a kinyíló irodalmi nyilvánosságban. Biztosat azonban egy másodlagos forrás említésétől eltekintve nem tudunk.

információval, akkor folytatódhatna a kutatás ezen a téren. A felekezeti hovatartozás azonban biztos támpont.

Április 12-én nem kisebb ember, mint Székács József⁷⁰ evangélikus szuperintendens tartotta keresztvíz alá a Deák téri templomban.⁷¹ Nem meglepő módon a tanúk egy ügyvéd és neje voltak. Régebbi felmenői vallását illetően nincsenek szilárd adataink, de saját bevallása szerint régi evangélikusok.⁷² Nővérét (Lovik Mária Ilona, sz. 1870) és bátyját (Lovik Béla Károly, sz. 1872) szintén itt keresztelték, s a három testvér együtt járta ki a magyar-német gyülekezet elemi iskoláját.⁷³ Megint csak a nevek felcserélhetőségét mutatja, hogy ahogy anyjuk esetében, úgy a legidősebb nővérnél is feltűnik a Mária-Irma névváltozat. Nővérük az 1880/1881-es tanévet már nem testvéreivel kezdte meg, legközelebb⁷⁴ a ma Veres Pálnéről elnevezett gimnáziumban tűnik fel, ahonnan aztán szintén eltűnik. Hogy férjhez ment, szakmát tanult, vagy csak otthon maradt özvegy anyjával, nem tudjuk.⁷⁵

További érdekes elírás, hogy tanulmányai alatt a legkisebb Károlyt majdnem mindenhol 1873-as születési dátummal jegyezték, ami lehetett pusztán véletlen, vagy szándékolt módosítás, hogy a gyermeket előbb küldhessék iskolába. A diákok többsége – majdnem négyötöde – ekkor már magyar anyanyelvű volt, s az evangélikus után az izraelita hitűek tették ki (változóan) az ifjúság 40-50%-át.⁷⁶ A zsidóság jelentős hányada protestáns, s azon belül is evangélikus intézményekbe járatta gyerekeit. Ez persze nem jelenti az, hogy ne találánánk katolikus (mint Vámbéry Ármint vagy Ágai Adolfot) vagy református iskolákban (egyik korabeli megnevezéssel) mőzeshitűeket, csupán jóval kisebb arányban. Miért fontos ez? Tudvalevő, hogy amit nem ismerünk, azzal szemben hajlamosak vagyunk elutasítóan bánni, félelemmel közelíteni felé. A kisdíák Lovik már korai időktől kezdve ismerte az eltérő

⁷⁰ ZOVÁNYI Jenő, *Magyarországi protestáns egyháztörténeti lexikon*, szerk. LADÁNYI Sándor, Bp., Magyarországi Református Egyház Zsinati Irodájának Sajtóosztálya, 1977³, 585-586. Hálózati változat: <http://digit.drk.hu/?m=lib&book=3>

⁷¹ Pesti Evangélikus Egyház Deák Téri Egyházközség (PEEDTE), *Magyar anyakönyv, Keresztelés I. kötet (1837-1877)*, 278. lap, 53. folyószám

⁷² Egyik publicisztikai írásában, ahol a felekezeti alapon történő gyógykezelés ellen kel ki, így írt: „Én, aki e sorokat írom, természetesen zsidó vagyok, gondolja az olvasó. Voltaképpen azonban keresztény itt önök előtt, annyira keresztény, hogy az első magyarországi lutheránus egyháznak már az ükapám volt a lelkésze s remélem, hogy az utódaim is megmaradnak a bölcs vallási meggyőződésen, amelyből csak hasznuk lehet.” SYRION, *A keresztény meg a zsidó halál*, A Hét, 1905, I, 94. Szinte adja magát, hogy Lovich Ádám bányakerületi szuperintendensre gondoljunk, de a családi kapcsolat még nem igazolt. Ha ezt a szálát követjük, akkor Liptó vármegyében kötünk ki. ZOVÁNYI Jenő, *Magyarországi protestáns egyháztörténeti lexikon*, i.m., 378-379. Az általam vizsgált 19. századi felvidéki és budapesti anyakönyvekben, vagy éppenséggel a bécsi egyetemi almanachban a Lovichok és Lovikok keresztények, döntően evangélikusok.

⁷³ *A budapesti ág. hitv. evang. magyar-német gyülekezet népiskolájának évi-értesítője az 1879-80. tanévről*, Bp., Münster Károly, 1880, 35.

⁷⁴ *Az Országos Nőképző-Egylet tanintézetének értesítője az 1885/6-iki tanévről*, kiadja az IGAZGATÓSÁG, Bp., Fanda József Könyvnyomdája, 1886, 43.

⁷⁵ Öccsének 1915-ös, már idézett gyászértesítőjében Karátsonyi Miklós nejeként tűnik fel.

⁷⁶ Az adatok az itt hivatkozott iskolai értesítőkből származnak, ahol mindenkinek feltüntették a vallását.

vallású, de asszimilálódó pesti és vidéki zsidóságot, ami magyarázat lehet, hogy későbbi újságírói karrierje során miért tudott olyan könnyedén együtt dolgozni velük, valamint megértéssel fordulni feléjük.

A kérdés vizsgálható az imagológia szempontjából is, ami a kultúratudománynak azon része, ami a másikról kialakított képpel és annak felépülésével foglalkozik. Ahogy Tapodi Zsuzsanna⁷⁷ kifejti, az egykor a nyomdatechnikából származó sztereotípiák szó, és annak mai jelentése elengedhetetlenül részét képezi a világunknak, hisz a rendkívül összetett valóság leegyszerűsítése, és az erre bármikor előhuzható viselkedési formák, válaszok valójában megnyugtatják az embert, sőt, adott esetben a túlélési esélyeit is növelik. Példának okán egy számunkra ismeretlen helyzetben, ismeretlen egyedekkel való találkozáskor is azonnal reagálni tudunk, anélkül, hogy mélyebb ismeretekre és tapasztalatokra tettünk volna szert velük vagy a szituációval kapcsolatban. Ez akkor lehet hasznos, ha nincs időnk arra, hogy információkat, tapasztalatot szerezzünk. A sztereotípiák azonban idővel – a jogi szaknyelvből kölcsönzött szóval – előítéletbe fordulhatnak át, majd megerősödve magatartásformát, attitűdöt is eredményezhetnek. Ennek nem csupán morális, hanem hermeneutikai szempontjai is vannak. Megismerés helyett állandóan stabil sémákra hagyatkozunk, ami állandó pozitív/negatív dichotómiába csap át. Míg a saját csoportunkat, közösségünket (szövegeinket?) felértékeljük, addig a tőlünk idegeneket leértékeljük, így saját identitásunkat állandó pozitív megerősítés éri, valakikkel vagy valamivel szemben. A huszadik századi történelmi tragédiái bebizonyították, hogy a többség mindig hajlamos a kisebbség felé negatív előítéletekkel élni, aminek a kimenetele akár halálos is lehet. Az ebből való kitörést csakis a személyes tapasztalat és a megismerés jelentheti. Ezért is vizsgáltam ilyen behatóan Lovik iskolás éveit, ami sok mindent elmond későbbi – helyzettől függően – értékválasztásairól, vagy épp értéksemlegességéről.

Vallástan alatt a fiúk⁷⁸ elsősorban bibliai történeteket tanulmányoztak, egyházi énekeket tanultak, valamint a bizalom, engedelmesség, szeretet és kötelesség gyakorlásának példáit hallgatták, Isten, embertársaik és maguk irányába.⁷⁹ A népiskola zsúfoltságát mutatja,

⁷⁷ TAPODI Zsuzsanna Mónika, *Imagológia – egy ősi gyakorlat megújuló megközelítésben*, *Létünk*, 2011/4, 42-46. Hálózati változat: http://epa.oszk.hu/00900/00997/00019/pdf/EPA00997_Letunk-2011-4_042-046.pdf

⁷⁸ Tankönyvet inkább a felsőbb osztályos lányok használtak, ami ugyanakkor annyiból fontos, hogy azt nyilvánvalóan forgatták és használták a lelkész-oktatók is. A könyv zsinórmértéke pedig egyértelműen az a mondat, hogy „szeretet nélkül nincsen keresztyén élet!” SZTEHLO András, *Evangeliumi-keresztyén vallástan polgáriskolák, algymnasiumok, reáltanodák és a confirmatiói oktatás számára*, Bp., Grill Károly Kir. Udv. Könyvkereskedése, 1877⁴, 39. Szehlo főesperesről: ZOVÁNYI Jenő, *i. m.*, 617.

⁷⁹ *A budapesti ág. hitv. evang. magyar-német gyülekezet népiskolájának évi-értesítője az 1880-81. tanévről*, Bp., Münster Károly, 1881, 25-28. *A budapesti ágostai hitv. evang. magyar-német gyülekezet népiskolájának évi-értesítője az 1881-82. tanévről*, Bp., Münster Károly, 1882, 25-29.

hogy a IV. fiúosztályt már nyolcvanketten kezdték meg.⁸⁰ A fiútestvérek, Béla és Károly párhuzamosan folytatták gimnáziumi tanulmányukat az evangélikus főgimnáziumban, előbbi 1882-től, utóbbi 1883-tól.⁸¹ A következő tanévet⁸² is itt töltötték, utána azonban mindketten átkerültek a piaristákhoz. Nem tudni, hogy apjuk 1883-as halála⁸³ mennyire játszott ebben közre, de ennek tényét sem szabad figyelmen kívül hagyni. Mielőtt iskolát váltanánk, szemezgessünk egy kicsit Lovik eddigi osztály- és iskolatársai közül. Érdekesség, hogy a pesti evangélikus gimnáziumban iskolatársa volt Ignotus, ekkor még Veigelsberg Hugó, aki 1882-1887 között koptatta az iskola padjait. Valószínűsíthető, hogy nem volt közöttük kapcsolat, mert Ignotus négy osztállyal Lovik felett járta az iskolát. A párhuzamnak majd később lesz csak jelentősége, amikor egy másik társul mellé, bő húsz évre rá. Általános iskolai osztálytársa volt az 1881/82-es tanévtől – többek között – Bródy Ernő⁸⁴, akivel később a *Magyar Hirlap*nál munkatársak is voltak; az 1882/83-as tanévben Láng Gusztáv,⁸⁵ a gőzturbina és a diesel motor magyarországi úttörője; valamint az 1879/80-as tanévtől egészen a gimnáziumi váltásig, tehát hat éven keresztül Szontagh Jenő, későbbi mosoni főispán.⁸⁶ A kiragadott híresebb példákkal azt kívántam ábrázolni, hogy mennyire széles spektrumú volt az a társadalmi merítés, amit az iskola becsatornázott, ill. hogy milyen eltérő pályák bontakoztak ki ebből a közösségből.

Ha szó volt a felekezeti statisztikákról, akkor jól kapcsolódik a korábbiakhoz az az adat, hogy az immáron piarista diák a III. A. osztályban⁸⁷ maga mellett egy evangélikus, ill.

⁸⁰ *A budapesti ágostai hitv. evang. magyar-német gyülekezet népiskolájának évi-értesítője az 1882-83. tanévről*, Bp., Müller Károly, 1883, 39.

⁸¹ *A budapesti ág. hitv. evang. főgymnasium értesítője. 1883-84*, Bp., Franklin-Társulat Könyvnyomdája, é.n., 66.

⁸² *A budapesti ág. hitv. evang. főgymn. értesítője az 1884/85-diki iskolai évről*, közlésezi BÖHM Károly, Bp., Franklin Társulat, 1885, 44-45. Utóbbi értesítő nem található meg az Országos Széchényi Könyvtárban (OSZK), ellenben hozzáférhető: Evangélikus Országos Levéltár (EOL), Fasor, 233. kötet, Bizonyítványkönyv I-VIII. o. 1884/85.

⁸³ PEEDTE, Magyar anyakönyv, Halálozás I. kötet (1837-1885), 297. lap, 145. folyószám. Gyászjelentés: OSZK Mikrofilmtár, FM8/35797, 304. tek.

⁸⁴ *Új Magyar Életrajzi Lexikon I. A – Cs*, főszerk. MARKÓ László, [Bp.], Magyar Könyvklub, 2001, 937. *Magyar zsidó lexikon*, szerk. UJVÁRI Péter, Bp., Magyar Zsidó Lexikon Kiadása, 1929, 140. Hálózati változat: http://mek.oszk.hu/04000/04093/html/Ld_meg_a_Sturm-fele_orzaggyuleksi_almanach_halozati_valtozatat: http://www.ogyk.hu/regi_honlap/e-konyvt/mpgy/alm/al910_15/249.htm

⁸⁵ *Új Magyar Életrajzi Lexikon IV. L – Ö*, főszerk. MARKÓ László, [Bp.], Magyar Könyvklub, 2002, 76. TIRSER László, *Láng László és fia, Láng Gusztáv = Műszaki nagyjaink I.*, szerk. SZÓKE Béla, Bp., Gépipari Tudományos Egyesület Kiadása, 1983², 265-287, kül. 274-287.

⁸⁶ *Moson Megyei Életrajzi Lexikon*, szerk. KIMLEI Péter, TUBA László, Mosonmagyaróvár, Huszár Gál Városi Könyvtár, 2006, 207-208. Hálózati változat: <http://mmel.nansoft.hu/?o=szc&c=538#C538> A harmincas években mérsékelt, legitimista politikát képviselt a felsőházban, ahol felszólalt a fajelmélet ellen is: „A magyar nemzet 800 esztendeig egyáltalán nem ismerte a fajelméletet. Ma ismerjük, de nagyon kevés kivétellel ma sem ismerjük el.” Idézi: PÜSKI Levente, *A magyar felsőház története. 1927-1945*, Bp., Napvilág, 2000, 80. Szontagh felszólalására a fajvédő MÉHELY Lajos válaszolt *Felsőházi fajelmélet* c. írásával: A Cél, 1935, 161-164.

⁸⁷ *Tudósítvány a kegyes tanítórendiek Buda-pesti főgymnasiumáról az 1885-86-iki tanévben*, Bp, Hunyadi Mátyás Nyomda-Intézet, 1886, 93.

egy izraelita diákot tudhatott, mindenki más római katolikus volt a negyvenhat fős osztályban. Mivel négyfokozatú értékelés volt (jeles, jó, elégséges, elégtelen), ezért talán azt mondhatnánk, hogy alulról súrolta a jó szintet, de hittanból⁸⁸ szinte végig jeles volt. Azonban apja halála, életkori sajátosságok, vagy egyéb ismeretlen okok miatt jegyei drasztikusan romlani kezdtek, amit a mennyiségtanból való bukás koronázott meg.⁸⁹ Az iskolai anyakönyveket olvasva szembetűnő, hogy egyre többet hiányzott,⁹⁰ és bár a javítóvizsgán elégségesre javította a mennyiségtant, egyértelműen gondok lehettek, ugyanis „magaviselete hittanári órák alatt kifogásoltatott”.⁹¹ Ennek valószínűsíthetően nincs felekezeti vonzata, ugyanis bevett gyakorlat volt, hogy adott felekezethez tartozó diák a hozzá tartozó hittant tanulta, így Loviknak lehetősége volt akár evangélikus, akár római katolikus hittant tanulnia. A VII. osztály első félévében három tárgyból (görög, természettan, mennyiségtan) is bukott, ezért „1890. januárius 14-én, édesanyja tudtával és beleegyezésével kimaradt és a VII. kerületi főgymnasiumba ment át.”⁹² Joggal gondolható, hogy visszakerült az evangélikus főgimnáziumba, azonban ennek a jelenlegi adatok szerint nincs lenyomata, annak azonban igen, hogy a következő tanévet a nagy múltú eperjesi kollégiumban kezdte meg.

A sárosi városban egészen más lépték⁹³ fogadta a budapesti fiatalembert, s nyugodtan kijelenthető, hogy a fővárosi évekhez képest egészen kibontakozott. Sajnos a felvidéki protestánsok már akkor adtak a személyiségi jogokra, ezért az érdemjegyeket nem ismerjük, de aktivitása meggyőző: tagja lett az iskola hazafias, irodalmi önképző körének, az 1827-ben alapított Magyar Társaságnak, ahol szavalt, felolvasott („Széchenyi István gr.” és „Emlékezés Kisfaludy Sándorra”), pályamunkákat és alkalmi ódákat („A magyar Petrarca” és

⁸⁸ *Tudósítvány a kegyes tanítórendiek Buda-pesti főgymnasiumáról az 1886-87-iki tanévben*, Bp., Hunyadi Mátyás Nyomda-Intézet, 1887, 48. Itt már romlanak a jegyei, de a hittan még jeles: *Tudósítvány a kegyes-tanítórendiek budapesti főgymnasiumáról az 1887-88-iki tanévben*, Bp., Hunyadi Mátyás Nyomda-Intézet, 1888, 47.

⁸⁹ *Tudósítvány a kegyes-tanítórendiek budapesti főgymnasiumáról az 1888-89-iki tanévben*, Bp., Hunyadi Mátyás Nyomda-Intézet, 1889, 60.

⁹⁰ Különösen az 1886-87-es tanév tűnik ki, amikor 193 órát töltött távol az iskolától, ami tetemes. Piarista Rend Magyar Tartományának Központi Levéltára (PRMTKL), Fond III. 9a., Budapesti gimnázium régi levéltára (1950 előtt), Anyakönyvek 113 (1886-87), IV. A osztály, 426. sz. bizonyítvány

⁹¹ PRMTKL, Fond III. 9a., Budapesti gimnázium régi levéltára (1950 előtt), Anyakönyvek 115 (1888-89), VI. osztály, 824. sz. bizonyítvány

⁹² PRMTKL, Fond III. 9a., Budapesti gimnázium régi levéltára (1950 előtt), Anyakönyvek 116 (1889-90), VII. osztály, 36. sorszám. Bátyja – Béla – a piaristáknál fejezte be 1890 szeptemberében a gimnáziumot, a pót- és javító érettségi időszakban. PRMTKL, Fond III. 9a., Budapesti gimnázium régi levéltára (1950 előtt), Érettségi anyakönyvek 4. kötet (1879-1892)

⁹³ Példának okán az eddigi zsűfóltság helyett itt az osztálylétszám csupán huszonhárom fő volt. *Az eperjesi ág. hitv. ev. kerületi collegium értesítője az 1890-91. iskolai évről*, Eperjes, Kósch Árpád Könyvnyomtató-Intézet, 1891, 130. Nem mellesleg ez az első értesítő, ahol helyesen írták le születési dátumát. Ha már kiemeltük a pesti hittanoktatást, akkor meg kell említeni az itteni tankönyvet: ZSILINSZKY Mihály, *Keresztény hit- és erkölcsstan főgymnasiumi és főreáltanodai protestáns ifjúság számára*, s.a.r. és kieg. HÖRK József, Bp., Kilián Frigyes, 1891.

„Vörösmarty emlékezete” – sajnos eme zsengek nem állnak rendelkezésünkre) írt, sőt könyvtárosi feladatokat is vállalt.⁹⁴ Rénézésre csak apró adalék, hogy az „Ányos Pál költészete” és a „Dayka Gábor élete és költészete” című „aesthetikai felolvasásáért”⁹⁵ dicséretben részesült, azonban nagyon is kontextusba helyezhető egy tizenhat évvel későbbi írásával, ahol elutasítja a szentimentalista költészetet.⁹⁶

Az az igen szerencsés helyzet állt elő, hogy megmaradt annak az évnek az érettségi jegyzőkönyve, így részletes információkkal rendelkezünk a vizsgáról.⁹⁷ Az írásbeli részre 1892. május 24-29-e, a szóbelire június 27-29-e között került sor. A négyfokozatú (jeles-jó-elégséges-elégtelen) osztályzás alapján nem teljesített rosszul az írásbelin:

Magyar	Latin	Görög	Német	Matematika
jeles	jó	elég[séges]	?jeles? [sic!]	jeles

Június 28-án szóbelije⁹⁸ még jobban sikerült. Témakörei az alábbiak voltak:

Magyar	A ballada fejlődése. Buvár Kunt [sic!] tartalma, elemzése. Arany J[ános]. epikus költészete	jeles
Latin	Tac[itus]. Annal[es] II. 9. Római régiségek	jeles
Történelem	Mária Theresia uralk[odása]. mennyiben volt káros és mennyiben áldásos a magy[ar]. nemzetre nézve	jó
Matematika	Kamatos kamat számolás	jeles
Fizika	Központon kívüli összeütközés	jeles

Még ugyanebben az évben, az eredményes érettségét követően, felvették a budapesti egyetem jogi karára, azonban egy szemesztert a kolozsvári egyetemen is hallgatott. Rövid összefoglaló táblázat egyetemi tanulmányairól, aminek a végén abszolutóriumot⁹⁹ szerzett:

⁹⁴ *Az eperjesi ág. hitv. ev. kerületi collegium értesítője az 1891-92. iskolai évről*, Eperjes, Kósch Árpád Könyvnyomtató-Intézet, 1892, 83.

⁹⁵ *Az eperjesi ág. hitv. ev. kerületi collegium értesítője az 1890-91. iskolai évről*, Eperjes, Kósch Árpád Könyvnyomtató-Intézet, 1891, 134.

⁹⁶ SYRION, *Tolstoj contra Shakespere* [sic!], A Hét, 1907, I, 77-78.

⁹⁷ EOL, Tiszai Evangélikus Egyházkerület Levéltára, 148. d., VI/5., Eperjesi gimnázium 1870-1910, 119i/892. Illetve: *Az eperjesi ág. hitv. ev. kerületi collegium értesítője az 1891-92. iskolai évről*, Eperjes, Kósch Árpád Könyvnyomtató-Intézet, 1892, 80-81.

⁹⁸ Valamilyen oknál fogva ógörögből nem szóbelizett, míg mások az osztályból igen. Azt, hogy maga nem választotta szóbeli tárgynak, vagy tanárai adtak neki belőle felmentést (az írásbelije elégséges lett), nem tudjuk.

Tanév	Budapesti beiratkozott egyetemi félév ¹⁰⁰	Kolozsvári beiratkozott egyetemi félév ¹⁰¹
1892/93	I – II.	-
1893/94	I.	-
1894/95	II.	I.
1895/96	I – II.	-
1896/97	I – II.	-
1897/98	I.	-

Sajnos a második világháború, valamint az 1956-os forradalom és szabadságharc az ELTE Levéltárát sem kímélte, ezért az 1905 előtti anyagból jószerivel alig maradt valami. Így sem Lovik egyetemi éveiről nem maradt fenn adat, de az sem kutatható, hogy vajon apja is ott végezte-e jogi tanulmányait – valószínűsíthető azonban, hogy nem. A probléma ugyanaz, mint korábban: az 1865-ös tanévben találunk Lovich Ödönt a jogi karon, vagy az 1888/89-es tanévben Lovich Gyulát és Lovich Istvánt, vagy 1896-ban Lovich Dezsőt, azonban semmiféle kapcsolat nem bizonyítható. Ahogy nem lehet tudni, hogy vajon az 1871/72-es tanév almanachja szerint a jogi karra beiratkozott Loschitz Lajos azonos-e Lovik második feleségének apjával? A kérdést tovább bonyolítja, hogy az 1886/87-es tanévben pedig az orvosi karon tűnik fel egy Loschitz Lajos.

Forrás nélkül ismét csak magához az író szövegeihez kell hogy forduljunk, ahol feltételezhetjük, hogy az egyetemi élmények, vagy annak a világa fedezhető fel benne. Egy 1897-es írásról van szó, tehát éppen csak befejezte tanulmányait, s ha ezek a sorok nem is feleltethetők meg száz százalékos bizonyossággal Lovik személyének és életének, akkor is az ő tudósításában olvashatunk arról, hogy milyenek is voltak akkor a jogásztanulók évei. A tárcanovella faluhelyen játszódik, ahol egy idősebb férfi – a narrátor – beszél a fiatalabbhoz. Egyszerre keveredik össze a jövő megjósolása és a nosztalgikus visszaemlékezés, nem tudjuk, hogy valójában kinek az életéről mesélnek, s ki élte azt meg:

„Holnap engem egy szük kalit a hegyek közé visz fel, te pedig egy ideig elnézed a szőke keresztet, hallgatsz a kakukot és szivod a port meg az avar szagát. Pár hét múlva téged is elvisz sorsod: a fővárosba mégy, jogász leszel és ügyvédnek készülsz. Unod már a

⁹⁹ Erről azonban az iratpusztulások és a leckeönyv hiánya miatt nincs dokumentum, így hitelt kell adnunk szerzőnknek. Végső szigorlatot azonban nem tett, vagy legalábbis az 1830-1905 közötti időszakban nem szerepel Lovich/Lovik a jog- és államtudományi szigorlati jegyzőkönyvekben az ELTE Levéltárában.

¹⁰⁰ *A Budapesti Királyi Magyar Tudomány-Egyetem almanachja MDCCCXCII–XCIII. tanévre*, Bp., Magyar Királyi Egyetemi Könyvnyomda, 1893, 97. Mivel az almanachok címe (leszámítva a tanévet), kiadási helye és kiadója változatlan, ezért az egyszerűség kedvéért itt csak a kiadási évet és az oldalszámot adjuk meg. 1894:105, 1895:108, 1896:105, 1897:114, 1898:117.

¹⁰¹ *A Kolozsvári Magyar Királyi Ferencz-József-Tudomány-Egyetem almanachja és tanrendje az MDCCCXCV–VI-ik tanév I. felére*, Kolozsvár, Ajtai K. Albert Könyvnyomdája, 1895, 90. Noha csupán egy félévet töltött itt, jobban kedvelte, mint a pesti egyetemet. Erre vonatkozólag ld.: SYRION, *Kotmyeles tudomány*, A Hét, 1904, II, 619-620.

falut, a macskahátu kövezetet, a fitos kisasszonyokat, a vadászkalapos gavallérokat. Nyolcz gimnáziumot végig nyargalt eszük előtt ritka perspektiva nyílik meg: a Főváros képe (nagy F-fel) amely boldogan megremegetti melledet és izgató sejtelmeket szivattyuz beléd.

A fővárosnak más a képe és más az illata. Ősszel a dunaparti gyümölcs és a józsefvárosi sár, nyáron a belvárosi halpiacz és a nagyköruti csatorna dominálnak. Kezdetben érdekesek e szagok, melyeket itt-ott kifőzött kávélé, fokhagyma, nyers hus, kőbányai sertésillatok tarkítanak, később nehezek, mint az ólom és a szived megremeget, ha őszi estén hervadt levelek, száraz kakukfüvek szagát kergeti Rákos felől a kerepesi utra a szél. Persze ez erősen későbbben van, mert első esztendőidet a karambólasztal, a Steinbildner vagy a Kovács rejtett ferblasztalainál és egyéb népszerű helyeken töltöd el. Az egyetemre nem jársz s ha fölmész olykor, lovagias affért hozol haza.

A lovagias ügyek tarkítják az első két esztendő. Magad is kiállsz egyszer, de mi ez a segédkezések számához képest! Az ember mindenkinek lovagias oltalmat nyújt, temérdek jegyzőkönyvet ír alá és nem egy verekedést rendez a más bőrére. Ez a nemgondolkozás is a kávéház korszaka s akkor történetét a fizető pinczér jegyezi. Gyula, Adolf és Hugo első hitelezőid s nekik tartozni az előkelőség némi színezetét kölcsönzi. Innét az első váltóig egy óriás lépés, egy hihetetlen karrier, a melyre első éves jogászi szemed mély tisztelettel és áhitattal fog föltekinteni. Kevesen vannak, akik eddig vitték föl, a középszerűségek a lakásadó asszony és a szabó hitelénél megállanak.” A narrátor ezután arról elmélkedik, hogy sok apa akkor megy csődbe, amikor fia jogásznak kezd tanulni, azonban nem csupán az életmód miatt, hanem mert csak álom az, hogy mindenből jól menő ügyvéd lesz, a többség alsóbb hivatalokat nyer el, ahol aztán lemorzsolják életüket. Ezt követően hosszasan elmélkedik a szerelemről, arról, hogy az első kalandok után jönnek a nagy szerelmek, majd a csalódás, végül a női rejtély és titokzatosság mély megértése. A zárlat pedig mintha minket is átvezetne egy új életszakaszba:

„Eleintén azt hiszed, hogy megütöd a lutrit, azután jó házasságról álmodozol vagy gazdag örökséget kombinálsz. Vagy ki akarsz menni Amerikába, ahol lázasan lehet dolgozni, mert ugy érzed, nagy erőd volna a munkára. Egész véletlenül történik meg veled, hogy egy korrektori állás megürül egy lapnál. Egy-kettő, benne vagy s mire föleszmélsz, már javában helyesbbítéd a hasábokat. Ez hát a nagy rázkódtatás, a forradalom, melynek szelét érezted s itt a karrier, melyet diák korodban álmodtál. Hogy mindenki korrektor lesz-e? Kétes. A világnak nincs annyi lapja, hogy befogadhassa a félbemaradt fiataliságot.”¹⁰²

¹⁰² Az idézetek helye: LOVIK Károly, *Tanácsok*, A Hét, 1897, II, 497.

Fogalmunk sincs róla, hogy a fentebb leírtakból mennyi a valóság az író életére vetítve, s mennyi a fikció, ugyanakkor a részlet közlésével azt kívántam szemléltetni, hogy a szöveg tartalmazhat referenciális pontokat, vagy épp abból a szempontból lényeges, ahogy ő akarta láttatni egy korabeli joghallgató életét. Fontos hozzátenni, hogy a szatirikus-ironikus hangnem ellenére a szöveg nem elítélő jellegű. Ha források híján ezzel le is kell zárunk az egyetemi évekről szóló részt, elmondhatjuk, hogy a szemináriumok mellett két olyan területtel kezdett el foglalkozni, amelyek aztán hátralévő életében kulcsfontossággal bírtak: az írással és a lovakkal. Mindkét foglalatosságnak a kezdete homályos, nehezen megfogható, de az újságírás és a szépírás talán könnyebben.

II. 4. Európai nyelvi-kulturális behatások, változó orientáció

Ebben a fejezetben egy nehezen megfogható témakört igyekeztem körbejárni, elsősorban a publicisztikai írásokra koncentrálva. Természetesen egy újságírónak számos témakörben kellett cikket megfogalmaznia, és Lovik esetében is látunk arra példát, hogy levélben kér megírandó témát a főszerkesztőtől, mégis egyfajta attitűdnek a körvonalait próbáltam feltárni. Mert személyiségének és írásművészetének gyökereit nemcsak a magyar, hanem az európai kultúrkörben is kereshetjük. Nyelvtudására csak következtetni lehet. Németül egészen biztos, hogy jól tudott: ebből érettségizett, a nyelv a Monarchia lingua francája volt, írt és olvasott rajta. Bár népfelkelői igazolványában csak ez van megadva beszélt idegen nyelvként, mivel járt Nagy-Britanniában, és behatóan foglalkozott az angol lótenyésztési szakirodalommal, ezért feltételezhető, hogy valamilyen szinten bírta az angol nyelvet is. Publicisztikájában és novelláiban sokszor találkozhatunk francia vagy franciás kifejezésekkel, azonban többet nem tudunk, ezért itt is csupán feltételezhetjük, hogy az úri közönség által megkövetelt, szalonba illő kifejezéseket valószínűleg ismerte és használta. Végül bármennyire is szerette az orosz irodalmat és zenét, semmilyen bizonyíték nincs arra nézve, hogy tudott volna oroszul. Ez a felsorolás nagyjából reprezentálja, hogy mely nyelvek és kultúrák voltak hatással pályájára, aminek nyoma írásaiban is felfedezhető. A német alatt természetesen egyszerre értem a Monarchia osztrák-német, és a Német Császárság németiségét, bár pont Lovik esetében is látszik – ami egyébként a korban is teljesen természetes volt –, hogy nem tettek különbséget német és osztrák között, hanem egységesen

németnek kezelték a kultúrkört. Azonban ha valami *bécsi* volt, az kiemelkedett ebből az olvasztótégelyből.

A korábbi szakirodalom alapvetésként kezelte Lovik angломániáját, azonban a részletek itt is mást mutatnak. Ismét kínálja magát a mesterséges irodalomtörténeti konstrukció lehetősége, hogy ívszerűen kerüljön bemutatásra az angol-francia kultúrkörtől való eltávolodást a németiség irányába. Az első világháború, Ausztria-Magyarország és Németország szövetségének ténye valóban hatással volt rá is, és tényleg vádolható elfogultsággal a németek irányába, azonban mint író és értelmiségi, nem tagadta meg a korábbi kulturális tőkét. Tegyük hozzá, hogy ezt nem is nagyon tehetné volna meg, hiszen az ember elég nehezen képes egyik napról a másikra kitörölni az emlékezetéből olvasmányait, utazásait, érdeklődési köreit, majd amolyan tabula rasa-ként új írástechnikát kifejleszteni. Mégis az angol szállal kezdeném, hisz a már korábban említett hipológiai szakismereteit nagymértékben angolszász kultúrkörből merítette. 1895-ben posztumusz jelent meg az ausztrál matematikus, hipológus és pedigrekutató, Bruce Lowe lótenyésztéssel és nemesítéssel kapcsolatos könyve,¹⁰³ és Lovik is pont ebben az időben mélyedt el újonnan választott szakmájában. Nem tudható, hogy vajon milyen gyorsan került lefordításra más nyelvekre a könyv, ahogy az is bizonytalan, hogy az egésznek létezik magyar fordítása. Ugyanakkor biztos, hogy Lovik ismerte és forgatta nemcsak Lowe, hanem más angol szakírók hipológiai munkáit (ld. a posztumusz *Könyv a magyar lóról* szemelvényeit). Tudunk azonban egy konkrét angliai útról. 1906. szeptember 20-ai bélyegzővel ellátott képeslapot küldött két legfontosabb irodalmi barátjának és kiadójának, Kiss Józsefnek¹⁰⁴ és Wolfner Józsefnek,¹⁰⁵ majd élményeit hazaérkezése után nem sokkal meg is írta *A Hétbe*, a brit zászló színeit felsoroló esszéjében. Ellentmondva az irodalomtörténészek utólagos bölcsességének, nem volt elragadtatva az ott látottaktól. Így osztotta meg tapasztalatait: „És ahogy kiábrándít a Hyde-Park, Londonnak sok más vonása van, ami rácsáfol azokra a képekre és fogalmakra, melyek bennünk e fekete, nagy városról élnek. Annyi mindenesetre tény, hogy az angol metropolis befelé él: befelé gondolkodik, befelé cselekszik, befelé mulat, befelé gazdagszik s mintaképe a Bank of England, amelynek az ablakai szintén befelé vannak építve. Az idegen e belső társadalomba nem tud gyorsan behatolni, a külsőségekre pedig a szigetország lakói nem sokat adnak s ha hódolnak is néhány teátrális diszletnek, azokon meglátszik teremtőik kedvetlensége, amiért ilyen munkát kényszerítettek rájuk. [...] Művészet ép úgy, mint

¹⁰³ Bruce LOWE, *Breeding racehorses by the figure system*, ed. William ALLISON, London, Horace Cox, 1895. Egy példánya elérhető az Országos Széchényi Könyvtárban.

¹⁰⁴ Petőfi Irodalmi Múzeum Kézirattára V. 5239/242/1.

¹⁰⁵ OSZK Kt. Levelestár, Lovik Károly Wolfner Józsefhez

irodalom csak másodrangú kérdés Londonban, az első a pénz, amelynek komolyan, okosan, hidegen, gyakran vidáman is, de mindig következetesen hódol mindenki. [...] Ez a praktikus világfölfogás, amely rápirít a keleti emberre, aki színeket hozott magával s színeket akar a zsebébe rakni, nyomasztólag fekszik az idegenre és negatív hatásának legeklatánsabb bizonyítékait Heinében adja, akinek az eleven tolla szintén megbénult e szürke környezetben: angol utirajzaiban a csodás elme leggyöngébb írásait produkálta. Bekóboroltam Angliát és sajnálattal kell följegyezmem, hogy az a kis könyv, amelyet uti reflexiók céljából magammal vittem, meglehetősen üres maradt.”¹⁰⁶ A panaszáradatnak ezzel nincs vége, sorra kerülnek a bolti eladók és a színházak is, a zárlat pedig klasszikus ellenpontozással emeli ki az általa fontosnak tartott magyar értékeket. „Amit kintől kevés tanulságot magammal hoztam, azok közt ez a legfontosabb s a legbecsülendőbb. Egyébként azonban azt láttam, hogy mi ebben a mi nagy falunkban [ti. Budapest, tágabb értelemben pedig Magyarország] igen jól, okosan és kedvesen élünk s hogy ha nincs is British Museumunk és Westminsterünk, azért van érzékünk a művészi és a nagy dolgok iránt s bár pénzünk sincs, azért tudunk urak lenni és cifra papírból épült országunk meleg, puha fészek, amelynek iszapja fölött friss szél fúj, amelynek salakjából életet jelentő tarka virágok kandikálnak elő.”¹⁰⁷ Nem épp a szakirodalomban rögzült angломán férfiú képe rajzolódik ki, ugyanakkor az is világos, hogy pillanatnyi benyomások esszészzerű rögzítéséről van szó, és mélyen ő sem gondolhatta komolyan, hogy ne lenne értékkeremtő művészet Angliában, és arra fogékony befogadó közönség. Figyelemreméltó, hogy az irodalmi „másik Magyarország” gondolata is feltűnik (cifra papírból épült országunk).

Ha a francia hatást vizsgáljuk, akkor a legerősebb, legszembevetőbb alak, aki feltűnik és áttűnik mindenen, az Bonaparte Napóleon. Mint igazi 19. századi idol, Loviknál is nagyszabású vállalkozásával emelkedik ki a tömegből, mint az az ember, aki egyedül akarta megváltoztatni az aktuális világot. Ebben nem egyfajta felvilágosult-republikánus rajongás nyomait fedezhetjük fel, hanem jóval inkább a korszakban meghatározó zsenikultusz továbbélését. Amikor egy ember, dacolva egész korával és az elemekkel, próbára téve a sorsot bukik el, ám az általa elindított folyamatok mégis szárba szökkennek, példája pedig akár száz évvel az események után is képes hatni. Akit bűneivel és erényeivel egyszerre kell becsülnünk.¹⁰⁸ Száz évvel a borogyinói csata után, ami a napóleoni-háborúk egyik legvéresebbike volt, az „emberiség díszpéldányának” nevezi őt, ezért tragikuma, bukása a

¹⁰⁶ SYRION, *Red, white and blue*, A Hét, 1906, II, 660.

¹⁰⁷ SYRION, *Red, white and blue*, i. m., 661.

¹⁰⁸ Mert benne „földi energiánk maximumát” láthatjuk. SYRION, *Waterloo*, A Hét, 1910, II, 670-672.

mienk is, azonban várjuk az új napóleonekat, akikben elme, akarat és dicsőség egyszerre van jelen.¹⁰⁹ Napóleon lépten-nyomon visszatér utalásokban, legyen szó novelláról vagy publicisztikáról, azonban még az első világháború előtt tudott olyat írni Franciaországról, hogy „a legideálisabb és legemberibb köztársaság”,¹¹⁰ ami még inkább kontrasztba helyezhető későbbi, a háború hatására megváltozott véleményével. Nemzetkarakterológiai következtetéseiben pont könnyelműsége¹¹¹ és következetlensége, ugyanakkor életszeretete miatt kedvelte a francia népet és kultúrát. Ha az irodalomra térünk át, úgy kortársai közül – többek között – érdeklődve követte Marcel Prévost¹¹² és Zola pályáját. Utóbbi 1902. szeptember 29-én halt meg, Lovik október 2-án már dicsérő szavakkal emlékezett róla *A Hétben*. Pályája olyan sokrétű és nagyszabású volt, azonban mégis – sajnálkozik Lovik – „a Dreyfus-ügy prizmáján át kell alakját néznünk”, ami szerinte azért is végződött felmentéssel, mert Zola egész életét és írásművészetét tette oda, amikor a kapitány ártatlanságára esküdött, de győzelme pirruszi volt. „Nemes confessio volt, de kinek esküdött? Annak a lenézett, erkölcstelennek tartott hitvány tömegnek, amelyet minden sorával megrótt. Nem czáfolta-e meg önmagát, mikor a nyomorult hadtól várta lelke meggyőződésének ratifikálását? Aki mindig jól agnoszkálta az embereket, ameddig mint bonyolult fantómokat tárgyalta őket, egyszerre, szemtől szembe állva velök, félreösmerte alakjait s jóknak, becsületeseknek gondolta őket. A figyelmes olvasó kénytelen volt átlátni, hogy a nagy író sem absolut lélekbuvár s az egy évi börtönnél [ti. amire Zolát ítélték - V. P.] súlyosabb volt ez a büntetés. És mi sivár volt ez az igazság. Megesküdni lehetett rája, a tűzbe lehetett volna menni érte, de az utolsó hadügyminisztériumi káplár, aki valami irásfélét elsikkasztott, többet tudott volna bizonyítani, mint a nagy Zola, aki százezer regényalakjának karakterét vitte kristálytisztán az olvasó elé.”¹¹³ Ezért azt javasolja, hogy aki az író Zolát akarja megismerni, az lapozza át életének e keserű fejezetét. Emberismerete szerinte mély gyűlöletében rejlett, mert az olyan elementáris élmény, ami a másik teljességben való látását, összes fogyatékoságának az ismeretét feltételezi. „Az írók között azok a nagyok, akik gyűlölni tudnak. [...] Féktelen gyűlölség termékenyíti meg Luthert, Napoleont és Rousseaut [...] És a többi nagy lángész: Petőfi, Coriolanus, Wallenstein, Hannibal, Heine mind e mérges gyümölcscsel táplálkozik és

¹⁰⁹ SYRION, *Borodino*, *A Hét*, 1912, II, 569-570.

¹¹⁰ Ez továbbra sem jelenti azt, hogy köztársaságot szeretett volna Magyarországon vagy a Monarchiában. SYRION, *Du pain...*, *A Hét*, 1911, II, 617-618.

¹¹¹ Így például számára szimpatikus „gáláns léhaság”, hogy egy tőzsdeügynökből hadügyminiszter lehetett. SYRION, *Berteaux*, *A Hét*, 1904, II, 747-748.

¹¹² SYRION, *A párisi nő*, *A Hét*, 1910, II, 816-817. Csupán véletlen egybeesés, hogy volt egy 18. századi, szintén Prévost nevű abbé, akinek regényét Puccini is feldolgozta, ezt látta Lovik az operában. SYRION, *Manon Lescaut*, *A Hét*, 1905, II, 905-906.

¹¹³ LOVIK Károly, *Zola*, *A Hét*, 1902, II, 633.

általa alkot. [...] Ez a nagyok vonása: érzik, hogy különbek a többiekénél, hogy joguk van lenézni a bünös aprókat, s miként a legvérengzőbb állatok: a királytigris és az oroszlán egyuttal a legerősebbek. A Zola gyűlölete alapjában nemes volt és mindig klenódiumokat vetett felszínre, miként a gyöngykagyló azt ajándékozta meg kincsével, aki megöli életét. Ha kitombolta magát a világ gonoszsága fölött, ha megvirgácsolta a felnőtt gyermekeket, megszólalt benne az apa, aki szeretetből büntet s a hibát gyűlöli, nem elkövetőjét. Egy egy lázas munkanapja után végtelen kimerülés fogta el s ilyenkor, mint olvasom, alig bírt a harmoniumig vánszorogni, hogy felizgatott idegeit méla akkordokkal csillapítsa le. Ez mutatja, hogy gyűlölete nem volt perverzitás s haragjának kitörése lelkéből fakadt. Fogytékosságainak magyarázatait is itt kell keresnünk. A jóknak ábrázolásában mindig gyöngébb volt [...].”¹¹⁴ Talán azért is volt meg Lovikban ez a fajta csodálat, mert írásaiban épp nem tud tükröződni ezt a fajta gyűlölet, sőt. Ahogy Napóleon esetében, itt is romantikus képpel van dolgunk: „egy száll pennával kiállni az egész világ ellen.”¹¹⁵

Bár tökéletesen tisztában volt a francia felvilágosodás gondolkodóinak ellentmondásos életével és állításaival, kétszáz évvel később is talált bennük becsülni valót: „Ha azt akarjuk, hogy egy kicsit megborzongjon a hátunk, menjünk vissza addig a korig, amely a fiatal Jean Jacques Rousseaut állítja elénk. Nézzük a genfi ifjút, amint a hazugság és igazság szikláinak közé ékelten áll és dolgozni kezd. Sajátságos kép. Színes felhőben színes tűzijáték borul a hazugság fölé, míg a kétszer kettő négyet Rousseau már csak fáradtan tudja bebizonyítani. A valótlanosság árnyai izgatják, ösztönzik, java erejét váltják ki; szelleme nekilendül, amint térbeli anyagbeli ellentmondásra talál; míg viszont, mikor körülötte a valóság kalásztengere reng, a két marka üresen marad. Hazug alapon Rousseau éppen olyan nagy dialektikus, mint hasonló körülmények között Bismarck, vagy Mirabeau; az igazság talaján csak képzelt műkedvelő, a törvényszerűségek közt eltéved, mint természetbarát pedig messze elmarad a bukolikák írójától, vagy Petrarcatól. Tehát: a hazugság és az igazság forrásai közül az előbbi táplálja igazán Rousseaut, s ha az ember rosszhiszemű akarna lenni, akár azt mondhatná, hogy az egyszeri genfi órási fiát az a pokoli vágy vezette, az emberiség alapvető fogalmai, a jó és rossz, a való és a hamis, az egyenes és a görbe közti különbségeket nevetségessé tenni. Megmutatni, hogy mindakét [sic!] alap, ha akarom, életerős, ha akarom, színes rongy, s hogy: az emberi relációk már a kiinduló pontjuknál hamisak. Bebizonyítani, hogy a fehér fekete, a fekete fehér, vagy, mint azt a megboldogult Szász Károly az ő bájos nehézkességével a

¹¹⁴ Uo.

¹¹⁵ Uo. Vesd össze: „Ha még egyszer előről kellene kezdenem a földi küzdelmet, megint csak író lennék, és megint csak a régi szerszámaimat keresném meg.” *Lovik Károly önéletrajza, i. m. , 518.*

Macbeth-fordításban mondja: »Rut a szép és szép a rut, Köd s homályon át az ut!« Rövidebben vanitatum vanitas.”¹¹⁶ A francia irodalom és kultúra ilyen szeretetét nem hiszem, hogy könnyedén feledtette volna a világháborúban kialakult politikai helyzet, és a szövetséges-ellenség viszony.

Amilyen jelentős Napóleon Loviknak a francia kulturális körből, az Heine figurája a német kultúra nézőpontjából. A 19. századi német nacionalizmus kihívásként értelmezte Heine zsidó és kozmopolita voltát, ami miatt Lovik szerint igazán nem is ünnepelték meg a költő századik születésnapját saját hazájában.¹¹⁷ Ezért megszidja a németeket, majd leírja nyomorúságos és beteg életét, végül halálát, ami – írása logikája alapján – szükséges is volt ehhez a költészethez. Ma, amikor már alapvetően a nyelviség felől közelítünk a kérdéshez, nem okoz problémát Heine németisége, de a korban ez még viták kereszttüzeiben állt. Nem véletlen, hogy 1899. december 11-én Lovik a „szabad szellemet dicsőítő költő”-ként mutatta be szabadkőműves páholyában.¹¹⁸

Amikor elkezdték kiadni Heine levelezését, azon morfondírozott, hogy vajon ez mennyire volt hasznos és szükséges lépés? „Borzalmas és mégis lebilincselő irások ezek. Mig valamennyien türelemmel vártuk, hogy a költő alakjára a szokásos patina rátelepedjen és emléke megtisztuljon a földi salaktól, pszichéje tulragyogja testét: a modern mitológiába beleolvadni készülő halott, ime, egyszerre, föltámad, kimászik sirjából és levelei borzalmas közvetlenségtől élesen megvilágítva, még egyszer gunyos bucsut int felénk. Akit óvatosan beleólmoztunk a montmartrei koporsóba: a gyűlölködő, a következetlen, a legjobb barátait megmaró, a francia kormány judási zsoldját fölszedő Heine még egyszer elénk áll és szemfedőjével felfogja előlünk a sápadt elizeumi fényt.”¹¹⁹ Márpedig ezek a levelek Lovik szerint durvák, s nem könnyen helyezhetők kontextusba, ezért felteszi a kérdést, hogy vajon hasznos volt-e irodalomtörténeti (!) szempontból kiadni a levelezést, mennyit használ ez a művelődésnek, s nem húzza-e le a porba a nagy költőt? „E kérdésre óvatosan kell válaszolni. Mindenekelőtt: a nagyközönséget sorompókkal kellene távoltartani az ilyen exhumálásoktól. A közönség irodalmi készültsége, irodalmi gondolkodása még nem elég erős arra, hogy egy nagy férfiú magánéletét kicsinyesnek, elmaradottnak láthassa. Mert a publikum az alkotót nem tudja széjjelkülönböztetni alkotásától, a kettőt szerves lénynek képzei, és limonádés, hazug iskolai irodalomtörténeteken növekedve föl, a költőt és a költeményt egyforma szemmel nézi. [...] Ad usum Delphini: – ennek kellene minden irodalomtörténetünk első

¹¹⁶ SYRION, *A kétszázéves Rousseau*, A Hét, 1912, II, 450.

¹¹⁷ LOVIK Károly, *Heine. Születésének századik évfordulóján*, Magyar Hirlap, 1899. december 13.

¹¹⁸ A „Demokratia” páholy jelentése az 1899. évről, Bp., 1900, 25.

¹¹⁹ SYRION, *Heine-levelek*, A Hét, 1910, II, 703.

lapján ragyogni. Mert a dauphin kicsinyes, szűk látókörű, gyermekes, és rőffel mér.”¹²⁰ Érdekes gondolatok ezek, különösen Loviktól, akire szintén érvényes, hogy életét összemosták irodalmi műveinek „hangulatával”. De hogyan ítél „emelkedett irodalmi szempontból” nézve? „Mi az tehát, ami e leveleknek irodalmi értéket ad? A válasz ez: éppen sivárságuk, a kicsiségük, a tartalmatlanságuk. Éppen az őszinteségnek és az iróniának – két vezető heinei vonásnak – a szerepe és irodalmi helyzete. E két faktornak most megpillantott, igazi ábrázata az, ami a figyelmet mértéktelenül leköti, másrészt az író és deduktive minden művész belső világára élénk és emberi fényt vet. [...] Mert az igazi Heinét csak most kaptuk meg. Csak most látjuk, hogy a sors nem vakon dobta oda neki a kalibert, hogy a költő nem volt pusztán játékszere az isteni véletlennek, szócsöve egy felsőbb hatalomnak, hanem mindent maga teremtett meg, mindent becsületes művészi uton, örök töprengések, evolúciók, vad energia, szüntelen akarás és az idegek felemésztése révén. Mert az igazi Heine belső élete a röghöz tapadt, minden barázdába belebotlott, gondolkodása szüntelen gyanakvás, fegyverei rozsdások, elhatározásai tétovák, szándékai ritkán tiszták. És mégis: könyveit olvasgatván, soha hazugságon nem tudjuk rajtakapni, érzelmei sohasem tétovák, lelki folyamatai pszichológiailag kétségbevonhatatlanok. Őszintesége ragyogó példája az írói őszinteségnek [...]. A műveiben kell az írónak becsületesnek, megbízhatónak, következetesnek lennie [...].”¹²¹ Egy író őszintesége két oldalról ellenőrizhető, művei és az életéhez kapcsolódó dokumentumok felől, mindkettő értékes, de Lovik nem hagy kétséget a felől, hogy ő melyiket tartja értékesebbnek: a művészet felől érkező, irodalmi őszinteséget.

Gustav Mahler halálakor lángésznek nevezte, aki ráérezett a korszellemre. „A muzsika ezzel tehát a modern ember, a nemesen csiszolt elme természetes disze és tartozéka lett s azok közt, akik az éteri szalagot csokorra kötötték, Mahler Gusztáv az első helyek egyikén állott. A csehországi kis Kalistból utnak indulva, az idegekből kirajzolt, vékony dirigens nemcsak a cipője talpával, de a gondolkodásával is bejárta a világot. Karmesteri pálczája tulemelkedett a félhomályos orkesztrumon, a szufitákon, a zsinórpapláson, belehatolt a kor szellemébe s a láthatatlan erőknek éppen oly erős támasza volt, mint a villamosság, a delejesség vagy a szuggesztió. Mahler nem partitúrákat dirigált, hanem az élet titokzatos hangjegyeit játszotta le előttünk, tiszta formát adva a sejtésnek, szilárd keresztmetszetet a hangulatnak, homeroszi fényt az idegek rezgésének. Kezében a metafizika egyszerre mintha tételes tudományyá nőtt volna, a transzcendens korlátok összetörtek. A zene szelleme, amely évszázadokon át, mint a Gogol vijje, elrejtve, föl nem háborgatva élt, kikiváncozott bilincseiből és színesen, elevenen,

¹²⁰ Uo.

¹²¹ SYRION, *Heine-levelek, i. m.*, 703-704.

golkondai kincsekkel megrakodva nézett le ránk.”¹²² Kiemeli még, hogy halálos ágyán, és általában betegségei idején is titokzatos nosztalgia kötötte Bécshez a zeneszerzőt, amit „zenei talentuma szülőföldjének” tartott. Lovik szerint ez jó példa, hogy „az ember alárendeli egyéni életét a művészetének, amely rajzból látni, hogy nemcsak a testnek, de a léleknek is van szülőföldje.”¹²³ A további, német nyelvű színházzal és irodalommal kapcsolatos véleményével, valamint az első világháború miatti megnövekvő germán szimpátiájával az adott fejezetekben foglalkozom.

Érdeklődésének orosz vetületét vizsgálva nagyjából három pontba oszthatók írásai: nemzetkarakterológia/néplélek, irodalom, zene. Nem mondok újat azzal, hogy ugyanaz a 19. századi romantikus érdeklődés vezette őt is a nép kapcsán: az orosz tömegek rusztikussága, (kulturális-antropológiai értelemben vett) primitívsége, elfojtottsága, vallásos jámborsága, ugyanakkor bármikor kitörő féktelen dühe, ill. a cárhoz, mint a nemzet atyjához való viszonyulás. A klasszikus romantikus, majd kortárs irodalom egyértelműen kedvenc és meghatározó olvasmányai közé tartozott: Puskin, Lermontov, Gogol, Turgenyev, Dosztojevszkij, Tolsztoj, Csehov mind különböző pontokon inspirálták írásművészetét. Felfedezte náluk kedves témáit, ill. a köztük is meglévő tematikus kapcsolódási pontokat, például azt, hogy mindegyiküknél megjelenik a kártya, a kártyázás szenvedélye. „Ha pedig a játékosok már kifogytak a pénzből, az órákból, ezüst szelencékből, akkor maguk alakulnak át kártyákká, amelyeket a sors tarkán kever össze-vissza; a hit, a becsület, a haza, a szabadság lesznek az ütők és emberi lelkek a tétemények. Az életnek annyi az értéke, mint egy rongyos bankónak, és az átjászott csomagot Szibériába küldik megtisztítani. A játékszenvedély tehát Oroszországban bizonyos igazságot fejez ki, akár nálunk a bürokrácia, vagy Franciaországban a divat. Mindenki játszik, mert a királyokkal, királynőkkal kifestett kis tükröcskében a sorsát pillantja meg, amely seholsem oly ingatag, mint a Néva körül. [...] Maguk az intézmények is – a jog, az alkotmány, a hit, a képviseleti rendszer – csupa tarka bizonytalanságok, ami ma szent, holnap lábbal tapodhatják, és a nagy véletlen az utolsó kocsmá czégéréről is rád mosolyog.”¹²⁴ Az írásra és a fikcióval való összekötésre egy valós újsághír adott okot: Anna Pavlova világhírű balerína szerencsejátékban való részvétele és lebukása.

Szintén a néplélekkel ellentétesnek gondolta azt a rendeletet, amiben Miklós cár lemondott arról, hogy egy pohár pálinkát ürítsen katonái tiszteletére és egészségére. „Ezentul

¹²² SYRION, *Mahler*, A Hét, 1911, I, 340.

¹²³ Uo.

¹²⁴ SYRION, *Pawlovna*, A Hét, 1913, II, 802.

Oroszországban is kivont kardok, peczkesen tartott puskák fogják jelképezni az összeköttetést az ur és a szolga közt és ezzel egy szép lermontowi szín tűnik el a politikai földrajzból. A cárt e rendeletre állítólag az indította, hogy az alkoholizmus szimbólumát látta a pálinkás kupiczában, holott az a folklóre színes pohara, amelyben a naivítás szent és ritka nedüje csillog. Mert van-e bájosabb kapocs cár és paraszt közt, mint az a furcsa és gyermeteg szokás, amely a bajtárság és az egyenlőség legvidámabb, legokosabb jelképe, a szabadság egy eltévedt piros rózsája az örök hó alatt?”¹²⁵ Lovik szerint ennek a "színes hazugságnak" az elvétele veszélyes, ugyanis „ez örök tanulság; a történelemnek azok a vaskezü férfiai, akik a nép gondolkodásával tudtak összekapcsolódni, mindig szabadon garázdálkodhattak át özvegyeken, árvákon: egy színes, jól megválasztott szó fölmentette őket a jelen és a jövő következményei alól. Igék, mint a »gloire«, a »nincs még veszve Lengyelország«, a »Wacht am Rhein«, veszedelmesebbek az ekrazitnál és hazugabbak a Psylander legelőkelőbb mozdulatánál, és mégis: egy nép ereje, biztonsága ül bennük. Furcsa látvány: apró lépes pálczákon óriási sasok, királytigrisek fityegnek és derülten halnak meg egy frázisért, egy rossz riméért, egy olcsó tirádáért, akár a színpadi hősök. Ha nem lenne minden nemzetnek ily ártatlan maszlagja, erőszakkal kellene azt gyártani, és Miklós cár, ha ezt a cikket reggeli kávénál olvassa, talán még meg fogja gondolni a dolgot és visszavonja a kiadott ukázt.”¹²⁶ Érdekes, szerzőjükre is visszaverődő gondolatok ezek, nem sokkal a nagy háború előtt. Ugyanabban a publicisztikájában összegzi azt, amit nagyra tart az oroszokban, néplélek és műalkotások találkozásában, és amit Vass László megjelölés nélkül idézett: „Mert a bánat raffinériáját az oroszoknak köszönhetjük; ők csiszolták finom gyönggyé a lélek sötét kavicsát és ők varázsolták át a szivárványnál is tarkábbá a fekete színt. A könnycsepp történetét egy nép se mondta el megrázóbban és mégis egy XVI. századbeli gavallér előkelőségével, mint az orosz; és az emberiség már régen megszűnt nevetni, amikor még a bánata csöndesen ballag a Néva partján.”¹²⁷

Az első világháború felrúgta az európai kulturális összefonódásokat, s ha akár csak egy pillanatra is, de mindenkit a fizikai vagy épp szellemi lövészárkokba kényszerített. Ha elmondható, hogy az angolokkal és a franciákkal szarkazmus és cinizmus határán vitatkozott, akkor az oroszokat sajnálattal vegyes okító lenézésben részesítette. Azzal, hogy a háborúba beszálltak, kvázi lerombolták az elmúlt harminc év termését, amikor Oroszország minden szempontból közeledett Európához. Így szólítja meg Lovik az orosz Atyuskát (azaz a cárt) a

¹²⁵ SYRION, *Egy pohár pálinka*, A Hét, 1914, I, 145.

¹²⁶ Uo.

¹²⁷ SYRION, *Egy pohár pálinka*, i. m., 145-146. *Ködlovagok. Írói arcképek*, szerk. THURZÓ Gábor, i. m., 99.

Magyar Figyelő hasábjain: „A béke legnagyobb ajándékai, atyuskám, a Muzsák. Erősebbek ők a leghatalmasabb hetmannál, biztosabbak a legújabb ágyugolyónál és mélységesebbek a Manlicher legmélyebb sebénél. Ők tették nagyvá Oroszországot, ezek az idegeiket tollal felemésztő férfiak, a megőrült Gogolok, a vérző tüdejű Dosztojevszki, a szétroncsolt idegzetű Csajkovszki, nem pedig a Romanovok és a Rurikok. [...] Harminc esztendő óta Európa tele volt az orosz művészet élő alakjaival, borongós képzelmével, arany avarával és téli estéken, letéve a könyvet asztalunkra, nem egyszer fölsóhajtottunk: Ime, van még nép, amely gyöngé, csüggeteg, tépelődő mer lenni, amely büszke a vigasztalanságra, az emberi mivoltára, keresztény alázatosságára, amely ki meri tárni lelke titokzatos mélységeit és végeességét. Bennetek láttuk a fájdalom, a lemondás apostolait, a türelem és emberszeretet harcosait, a meghasonlás művészeit, mert széppé és igazzá tudtátok tenni mindezt a bágyadt tagadást. [...] Nálatok mindez a nép lelkében gyökerezett; ahogy az angol-szász keménységgel, a francia csillogó vidámsággal, ti az alkonyat színeivel láttátok el a világot. [...] Most egyszerre baltacsapások hullnak a fácskára [ti. a költészet babérfája - V. P.] és akik eddig a nyugaton laktatok, a legtávolabb kelet határai közé menekültök. [...] Egy irgalmatlan kéz elsöpri mindazt, amit évtizedek munkája a lélek legmélyéből tárt elénk, a hőmezők áldatlanul világítanak és Karenin Anna finom, véres feje szomorun, ijedten néz le reánk a messziségből. Nincs a világnak az a kemény acélja, amely irtózatossá banna el veled, mint te magad, o Rus!”¹²⁸ Száz év távlatából könnyű igazságot tennie az irodalomtörténésznek, hogy miért nem volt képes az író különbséget tenni politikai és hadászati cselekvés, valamint művészeti alkotások között. Azonban a meglévő felindultságra alapozó propaganda – ami egy háborúban nem meglepő –, mindig leegyszerűsít, s Magyarország is megtapasztalhatta, hogy a kossuthi emigráció által felépített pozitív magyar hírnév milyen mértékben erodálódott a világháborús sajtóhadjárat alatt. Ezzel nem azt akarom mondani, hogy Lovik szándékos propagandát folytatott volna, ez szinte kizárt, hanem hogy az ehhez hasonló, némileg lekezelő megnyilvánulásokat a helyén kell kezelnünk, s tudnunk kell, hogy a felsorolt szerzők emiatt nem kerültek ki mentális könyvtárából. A rajongás mellett vitatkozott is kedvenc szerzőivel, így nem értett egyet Tolsztoj azon törekvésével, amikor Shakespeare-t támadta,¹²⁹ vagy vallási-spirituális próbálkozásaival, ami szerinte csupán a „krisztusi oktatás gyöngé visszfénye”.¹³⁰

¹²⁸ LOVIK Károly, *O, Rus!*, Magyar Figyelő, 1914/3, 290-291.

¹²⁹ SYRION, *Tolsztoj contra Shakespere*, i. m., 77-78.

¹³⁰ SYRION, *Tolsztoj*, A Hét, 1910, II,746.

Csehov halálakor így méltatta annak írásművészetét: „[...] s most egyszerre elragadta a halál, a nyugodt, a borzalom nélküli halál, amelyet műveiben szeretettel rajzolt szükszavunak, simának, mondhatnám uri karakterűnek. S mikor ez utóbbi néhány szót leírtam, talán meg is találtam Csehov lelkének írói karakterét. Amit meglátott, azt nyugodtan, csaknem természettudományilag nézte meg, úgy is dolgozta fel s úgy is írta le. Fegyelmezett agy vezette a fegyelmezett tollat, színes, de pedánsan pontos nyelvezet adta vissza a megjegeczesedett gondolatokat. Ilyen röviden csak azok tudnak írni, akik tömérdek papirost szántanak föl s aztán a háromnegyed részét kihuzzák; ilyen egyszerűen csak azok képesek gondolkodni, akik éjjel-nappal dolgoztatják agyukat, hogy széjjellökvén a csillogó következtetések ezreit, végül is ott állapodjanak meg, ahol a közhelyek országa közeledik.”¹³¹

Turgenyevet mesterének nevezte, de fel is villantja annak a lehetőségét, hogy túllép rajta: „Ezt a cikket színes vadászképpel próbáltam megnyitni, ahogy azt kedves öreg mesterem Turgenyev szokta volt hóból, avarból, fonnyadó szinekből és rezignációból összefont csöndes rajzzal. [...] Kedves öreg mesterem, én megbecsüllek és szeretlek, mert te tanítottál meg járni, te vezetted elsőnek tollamat a papirosra és te mondtad esténként, mikor a könyvtár bizalmas szögletében egyedül maradtunk: »hazudj becsületesen, fiam, mert az az író, aki nem hazudik szívből, nem hazudik hittal és nem hazudik tisztességesen, meggyőződésből, emberszeretetből, az a poklok poklára való és elébb-utóbb bizonynyal el is jut oda.« És én szót fogadtam neked, öreg mester és megpróbáltam közvetlenül, egyszerűen hazudni, úgy beszélni valótlanosságokat, mint a gyermek, aki fantáziája működésének nem talál más teret, s akinek öröme telik színes buborékjaiban és nem mint a courtesane-ok, a bölcs írók, akik úgy hazudnak, hogy valóságnak lássék és magát a valóságot hazugság mezében találják föl. [...] Ki gondolna például arra, hogy eldobja az ecsetet és új szerszámot keressen, mikor évszázadok tradíciói mutatják, hogy ez a legjobb szerszám a piktornak? A vadászrajznak pedig te vagy az ecsetje, mester, te vagy a tényezője, miként a párbeszéd faktora a drámának, a leírás a regénynek, a márvány a szoborműnek. Itt nem lehet eredetiskedni, te összegyűjtötted palettádon az összes színeket, az ut csak rajtad keresztül vezet s ez a stáció nemcsak tanulságos, de kellemes is, mert egy nyugodt lélek s egy rezignált fej mesgyéjén vezet át.”¹³² Azonban nem tud úgy írni a vadászatról, ahogy arra mestere tanította, ugyanis amint kilép a városból és elindul a falkával, elmarad mellette az író. Lekopik az „évezredes domesztikáció”, s nem tudja visszaadni azt az őszinte vadságot, forró indulatokat, amik tényleg jellemeznek egy falkavadászatot, és aminek semmi köze a havas tájképek

¹³¹ L[OVIK]. K[ároly]., *Csehov*, A Hét, 1904, II, 476.

¹³² SYRION, *A falka mögött*, A Hét, 1904, II, 782.

rokokójához. Egyszerre dicséri föl Turgenyevet, ugyanakkor önti formába azt, hogy az, ami őt annyira mozgatja, mestere módszertanával nem írható meg, mert túlmutat rajta.

Még két orosz íróról ejtenék szót. Puskin és az *Anyegin* köztudottan közel állt hozzá, ezért a már idézett *O, Rus!* c. írásában a szerzőt a „legnemzetibb”-nek, művét pedig az „orosz lélek legértékesebb, legközvetlenebb” megnyilvánulásának tekinti. Dosztojevszkijt oroszabbnak nevezi az orosznál, valamint társai közül a legbüszkébb és legszigorúbbnak írónak tartja, amikor szavait érvelésében épp, ismét csak a világháborúban résztvevő Oroszország ellen fordítja.¹³³ Miért volt fontos ilyen hosszasan és részletesen idézni a különböző szerzőkről alkotott véleményét? Ha gondosan megvizsgáljuk ezeket a leírásokat, akkor abban észrevehetjük, hogy amit elvetett vagy nagyra értékelt ezekben a művészekben, és *ahogy* ír róluk, az sok esetben egy az egyben megfeleltethetőek saját magára is. Nem ejtettünk szót az orosz zene iránti szeretetéről, aminek ikonikus középponti alakja Pjotr Iljics Csajkovszkij.

II. 4. 1. Csajkovszkij bővületében

Csajkovszkijhoz való viszonyát azonban immáron novellákon keresztül is ábrázolnám, ugyanis három olyan alkotása is van, ami kifejezetten köthető a zeneszerzőhöz, azon kívül, hogy egyéb írásaiban is lépten nyomon felemlegeti. Példát és inspirációt Peremiczky Szilvia elemzése¹³⁴ nyújtott, aki tanulmányának egy részében foglalkozik Lovik *Nathanael* (*Hoffmann utolsó meséje*) című novellájával, ahol egyértelműen poétikai kontextusba helyeződik E. T. A. Hoffmann személye és Jacques Offenbach *Hoffmann meséi* c. operája.

A legkorábban keletkezett műnek csak egyetlen szövegváltozata ismeretes, ami *Az Ujság* hasábjain található meg, ezért ezt szöveghű átírásban csatolom a dolgozat mellékletéhez.¹³⁵ Ez nem keverendő össze a – itt másodikként tárgyalt – *Csajkovszki* című írással, ami viszont a *Pesti Napló*ban jelent meg. Már a paratextus, az alcím pontosan kijelöli (vagy legalábbis kijelölné), hogy milyen irányba induljon el az elemző: *Sorok a Chanson sans parole-hoz*. Alapvetően a többség a "12 darab, Op. 40. / 6. tétel: Chanson sans parole" 110 ütemes, Allegro moderato tételére gondolna, azonban utolsó éveiben is keletkezett hasonló

¹³³ Karl LOVIK, *An Dostojewski*, Pester Lloyd, 1914. augusztus 30. (Morgenblatt), 1-3. Az értelmezésben és a fordításban nyújtott segítségért köszönet illeti Enzsöl Enikót.

¹³⁴ PEREMICZKY Szilvia, *A magyar irodalom és a zene = A magyar irodalom története. 1800-tól 1919-ig*, szerk. SZEGEDY-MASZÁK Mihály, VERES András, Bp., Gondolat, 2007, 611-624, kül. 620-622.

¹³⁵ LOVIK Károly, *Csajkovszkij (Sorok a Chanson sans parole-hoz)*, *Az Ujság*, 1907. december 25, 74. Ld. Melléklet

címmel műve, a "Souvenir De Hapsal, Op 2., 3.tétel".¹³⁶ Pontosan nem tudjuk, de ennek az ismerete talán elhanyagolható a szövegalapú értelmezésnél.

Chanson sans parole, azaz „dal szöveg nélkül”, amihez a novella sorokat kíván írni. A legfontosabb kérdés, hogy hogyan kívánjuk olvasni a művet, milyen elvárási horizontra helyezzük fel? Zenekritika, kommentárirodalom, vagy egyszerű fabula-szüzsé felosztású novella? A leszűkítő értelmezés helyett érdemes az összes értelmezői szempontot megtartani. A novella télidőn játszódik, ahol báli hangulatban, vacsora után szórakozik az úri társaság. A villamos lámpákkal megvilágított teremben bár fény van, de világosság (mint a meglátás, az értelem fénye) nincs, s amikor Csajkovszkij kerül sorra, a zongorista „önkéntelen mozdulattal” csavarja le az elektromos világítást, s csak a kandalló fénye marad meg, a tűz, annak misztikus és archetipikus jelentésárnyalataival. A szöveg egy bekezdésen belül gerjeszt annyi feszültséget, hogy érezhető legyen a váltás: tarka kimóna – fekete zongora; élénk beszélgetés – csendesség; divatos dalok – Csajkovszkij. Utóbbi azt is jelenti, hogy Csajkovszkij zenéje nem divatos, nem modern, nem illik a novellavilág fikciós környezetébe, elüt onnan, felborítja a megszokottságot. „A termet kétségeskedő, megindult és mégis tartózkodó hanghullámok árasztották el. Egy finom, fáradt lélek járt köztünk és hol itt, hol ott állva meg, szomoru egyszerűséggel beszélt elmúlt idők névtelen szenvedéseiről. Nem tolakodott, nem őrzöngött, szinte röstelkedve közölte velünk nyomoruságát, a melynek jajszava mintha messziről, rejtelmes tengerfenékről csendült volna felénk. Csajkovszkij volt ez a láthatatlan ember, s bár hosszú vacsora után, szivarnál tartottunk, megértettük halk töprengéseit, uri modoru haldoklását, a mely megtompította a terem selyembutorainak, hivalkodó festményeinek, szép uriasszonyainak tarka zománczát.”¹³⁷ Eldönthetetlen, hogy a történeti Csajkovszkij megszemélyesítése, vagy a zene átlényegülése történik előttünk, de épp, amikor már várnánk, hogy tovább folytatódna a zene ilyesfajta leírása, a narrátor saját magára irányítja a figyelmet, hogy a századforduló kegyetlen szerelmi toposzát adhassa elő. Nem tudjuk, hogy pontosan kicsoda beszélgetőpartnere: maga a nő, netán az előbb említett „kettős Csajkovszkij” (zene és személy), vagy egy harmadik, ismeretlen fél. Ha zeneileg vizsgáljuk a *Chanson sans parole*-t, akkor egy keserédes románc van előttünk, ezért bár úgy tűnik, mintha a narrátor lejjebb vette volna a hangerőt, történetén átüt a zene, ezért tekinthető úgy, mintha a zenekritika folytatódna.

A bekezdésenkénti tematikus zene–szerelmi szál–zene–szerelmi szál fokozatosan olvad össze, már egy bekezdésen belül is szó esik mindkettőről, egymást erősítve. A zene

¹³⁶ Az információkért Dr. Windhager Károly Ákosnak tartozom köszönettel.

¹³⁷ Az idézetek a Mellékletben található novellaátírásban megtalálhatóak, ezért külön többet nem jelölöm.

felidézi a kegyetlen szerelmet, ami viszont tovább erősíti a zene hatását. A narrátor „zeneírónak” nevezi Csajkovszkijt, ami látványosan elüt a magyar nyelvben használatos zeneszerző kifejezéstől. Nem tartom ezt véletlen elírásnak (ha lehet egyáltalán ilyenről beszélni szépirodalmi mű esetén), ugyanis olyan mértékű azonosuláson mennek keresztül, hogy az egyértelmű ars poetikus vonásokat tartalmaz, és Lovik egész művészetére vonatkoztatható. „S aztán egy pillanatra tisztán éreztük mind a ketten, a szegény orosz és én, hogy férfias megoldásra képtelenek vagyunk, hogy egész életünkön keresztül csak vergődni fogunk és még a sirásra sincs bátorságunk. Nem, nem. Ez a zene sem őszinte: csupa elfojtott zokogás, megtörött sóhajtás, sehol sincs ereje sem az Istenhez emelkedni, sem a poklok kapuin dörömbölni. Csöndesen, uri módon adjuk meg magunkat, belenyugszunk a megváltozhatatlanba és boldogok vagyunk, hogy boldogtalanok lehetünk. A hangok fájoan verődtek bensőmbé és mégis jólestek. Bár éreztem, hogy lelkemnek vad dallamra lenne szüksége, szörnyü zenére, a mely követel, diadalmasan harsog el a terem fölött és megadásra kényszerít minden halandót, mégis ott tespedtem a puha hullámokban, engedtem, hogy az akaratom elerőtlenedjék, a szívem megalkudjon, mint a láthatatlan oroszé, a ki csöndesen járt föl s alá egyszerű fájdalmával.”¹³⁸ A zene megszűntével és Csajkovszkij távozásával egyszerre zuhanunk vissza a lelki-spirituális síkról a fizikalitásba.

A másik *Csajkovszki* című novella,¹³⁹ immáron alcím nélkül, magát a zeneszerzöt teszi meg főszereplőnek. Ebben az esetben is legalább két olvasási stratégiával számolhatunk: metonimikussal, azaz a szereplő tényleg a zeneszerző, a fiatal hölgy pedig titkos hódolója és szerelme,¹⁴⁰ vagy pedig a metaforikus-allegorikussal, amire magára a szöveg is felhívja a figyelmet, önmagára mutató eszközökkel. Az allegorikus olvasat is tovább osztható, az orosz komponista életművének értelmezésére, tágabb értelemben pedig – ismételten csak ars poetikus vonásokkal – a művészet szerepéről való gondolkodásra. A novellaidő megint a tél évszakában játszódik, azonban – ahogy az előző írásban – ez csupán hangulatfestő elemként került elő, itt az örök orosz tél hozza el neki a hangokat. Az idézeteket minden esetben érdemes összevetni az előző novella idézeteivel. „Csajkovszki azt képzelte, hogy megfagyott sóhajok, deres álmok röpködnek körülötte és szívéen boldog fáradtság rezgett át. Oh, micsoda fáradtság volt ez! Tagjai odazsibbadtak a régi karosszékhez és a lelke lassan, reménytelenül,

¹³⁸ Az idézeteket külön fogom vizsgálni ennek a kritikának a fényében: RÓNAY György, *Lovik Károly: A néma bűn*, Irodalomtörténet, 1958, I, 160-163.

¹³⁹ Folyóiratban: LOVIK Károly, *Csajkovszki* [sic!], Pesti Napló, 1914. február 8. Kötetben: LOVIK Károly, *Asszonyfej*, Bp., Grill Károly Könyvkiadó Vállalata, 1926, 96-104. Az idézetek a kötetbeli kiadásból származnak.

¹⁴⁰ Ez az értelmezés azért is lenne kevés, mert referenciálisan tudjuk, hogy Csajkovszkij boldogtalan volt házasságában, kitudódott homoszexualitása pedig valószínűleg életébe került.

mint egy befagyni készülő folyó, mozgott a fekete partok között.”¹⁴¹ Rögtön jön az orvosi magyarázat, hogy ez csupán az idegek kimerültsége, azonban saját *szerepét* úgy értelmezi, hogy ő az orosz nemzet szomorúságának és fáradtságának az őrzője. Ahogy az orosz költészet Puskinban és Gogolban lakik, úgy mindezek, öreg hegedűsként benne artikulálódik. „Tágra nyitotta szemét, aztán lehunyta. A tükör, a hó, a cár nagy arcképe és a frakkja furcsa gallérja most a szempillája mögé került és ott forgott halálos csöndben. Látott sovány, kiéhezett parasztokat, akik a szigorú arcú orosz Madonna előtt hálnak meg; látott finom, francia arcú pétervári asszonyokat, a mint késő éjszakán lopva, az ágyukban, arany írónnal írnak szerelmes leveleket; látott karcsu tisztákat, amint féllábukkal a kezükben tisztelegnek a Szent György-rend nagymestere előtt, azután orra buknak; látott fiatal leányokat, amint reménytelen szerelmükben éjjel, legszebb hálóköntösükbe burkolózva kinyitják a szögletes Néva-parti ablakot és tüdőgyulladást kapnak és úgy érezte, hogy mind e sok szomorú ember ő hozzá jön és a szívére rakja a fáradtságát. És Csajkovszki Péter boldog volt, mint a kazáni szent, aki elé nap-nap után ezren és ezren járulnak könyükkel [sic!], panaszaikkal, sánta lábukkal, kétségbeesésükkel, a nagy szent pedig mozdulatlan arccal fogadja el áldozataikat, hogy az Ur színe elé járuljon velök.”¹⁴²

Az allegória kifejtését az ismeretlen hölgy belépése akasztja meg, akit franciául szólít meg az öreg zeneszerző, s akinek a láttára a fiatal asszony többször keresztet vet, ami alapot teremt annak a kérdésnek, hogy kettejük közül melyikük tekinthető valós létezőnek a fikció világában? A zöld ruhás hölgy belépése a szobába és a történetbe úgy kapcsolódik a hangokhoz, hogy meg se szólal: „Hirtelen tiszta, vidám hang csendült meg fülében.” Ti. Csajkovszkij fülében, azaz jelenléte elsősorban zenei. Olyannyira, hogy egész lényéről egy másik metafora jut eszébe, édesapja zenélő órája, ami egy dalt tudott csupán lejátszani: Zerlina belépőjét Mozart *Don Giovanni*jából. A metafora viszonylag korán és némileg didaktikusan teljeseedik ki: „– Üljön hát le, asszonyom, – vette fel újra a szót [ti. Csajkovszkij - V. P.] – és csevegjünk, ahogy magunkfajta, régi jóbarátokhoz illik. Mert én régóta ismerem önt, ha nem is mint élő személyt, hanem mint három vidám hangot, amely a zenélő órából pattan előm és körültáncolja a szobámat.”¹⁴³ Máskor öreg japán fuvolaként szólal meg az asszony, vagy látványa olyan tökéletes, hogy szinte aranyrámába illik. Szerepe azonban csupán megint az ellenpontozás, a *boldog boldogtalanság esztétikájának* a kiteljesítése, amire így felelhet Pjotr Iljics: „Boldog vagyok, hogy a szegények, kifosztottak, a csalók, a

¹⁴¹ LOVIK Károly, *Asszonyfej, i. m.*, 97.

¹⁴² LOVIK Károly, *Asszonyfej, i. m.*, 98-99.

¹⁴³ LOVIK Károly, *Asszonyfej, i. m.*, 100.

hamiskártyások és a kivert utcai leányok könnyei hozzám folynak és a lelkekre nehezednek. Én büszkén hordozom ezt a keresztet és érzem, hogy nincs senki, aki rajtam kívül elbírná e földön.”¹⁴⁴ Életszerepről és küldetésről van szó, amit nem akar elengedni, különösen, hogy „most öreg vagyok és szerepem vége felé közeledik”. A filharmonikus hangverseny közeledte rebbenti szét a képzeletbeli párt, de az allegória kiteljesedett. Ennek, és az előző rövidtörténetnek értékét az is adja, hogy nem csupán lehetőségként, de feltételként is szabja, hogy több szemüvegen keresztül olvassuk őket, mert ha kizárólag szerelmi fabuláknak olvassuk őket, akkor sematikusak és felszínesek, ha zenekritikaként, akkor túlságosan elvontak és zavarosak, azonban ha a kettőt vegyítjük, akkor a zeneszerző mellett magáról az íróról is több mindent tudhatunk meg, miközben az asszociatív fikciós térben elférnek a sematikus szálak és zsánerképek.

Végül érintőlegesen a *Symphonie pathétique* című novellával¹⁴⁵ foglalkoznék, ami Csajkovszkij azonos nevű hatodik, utolsó szimfóniájával hozható összefüggésbe. A VI., „Patetikus” alcímet viselő szimfónia (h-moll, Op. 74) utolsó, életében előadott műve, ezért zenei megoldásai mellett is kitüntetett figyelmet élvez az életműben. Alcíme a búcsúzásról szól, s az egész ezt övező kontextus kísértetiesen hasonlít Mozartéra: saját requiem megkomponálása, zajos sikerű bemutató, halál. Hogy tüdőgyulladás, vagy a hatóságok általi öngyilkosságba hajszolás az igazság, a tényen nem változtat, hogy kilenc nappal a bemutató után a szerző meghalt.¹⁴⁶ Erőltetett lenne a párhuzam, ezért csak érdekességként írjuk le, hogy Lovik novelláját csak posztumusz kiadásokban ismerjük. Ez nem jelenti azt, hogy életében nem jelent meg, de egyelőre nincs tudomásunk arról, hogy ez hol történt meg, ezért előfordulhatott az is, hogy kéziratból közölték utólag a művet.

Az előző két bemutatott novellával szemben itt a „nyári zenekar játssa” Csajkovszkij művét, ami amolyan Madeleine-süteményként kezd hatni és felidézi a húsz évvel korábban történt eseményeket. Ez megszokott keretes szerkezetet teremt: az elbeszélés jelen ideje, az múltbéli események elbeszélte jelene, majd a zárlatban ismét az elmondás jelen ideje. A korábban is megjelenített „boldogtalanság esztétikája” működik itt is, azonban a zeneszerző neve már nem mondatik ki, az elbeszélő is egyes szám első személyben közli mondandóját. „Akkor tetőtől talpig a symphonie pathétique rabszolgája voltam. Mikor az első ütemeknél

¹⁴⁴ LOVIK Károly, *Asszonyfej, i. m.*, 102.

¹⁴⁵ Folyóiratban: LOVIK Károly, *Symphonie pathétique*, Uj Idők, 1918, I, 508-510. Korábbi változat jelenleg nem ismeretes. Kötetben: LOVIK Károly, *Az arany kéz. Elbeszélések*, Bp., Singer és Wolfner, 1918, 38-42. Újabb kiadása: Budapesti Negyed 67(2010. tavasz), szerk. KELEMEN Zoltán, 81-84. Az új kiadással a gondunk az, mint a kötet többi szövegközlésével is: önkényesen módosítja az eredeti szövegtörzselést.

Hálózati változat: http://epa.oszk.hu/00000/00003/00051/pdf/bpn_67_081-084.pdf Azonban a könnyebb elérhetőség miatt az idézeteket innen vettük.

¹⁴⁶ A kontextusba helyezésért ismét dr. Windhager Károly Ákosnak tartozom köszönettel.

nagy fájdalom szakadt szívemre, az arcom kigyulladt és a reménytelenség boldoggá tett. Visszafojtott lélegzettel vártam, mikor szalad az első könnycsepp szempillámra s mikor az üstök kopogni kezdtek – mint koporsóra hulló rögök – megfeledeztem a hangversenyterem kékes gázlángjairól [...].¹⁴⁷ Egészen biztos, hogy Lovik nem ismerte Csajkovszkij levelezését, hisz azt életében még nem adták ki,¹⁴⁸ de a párhuzam érdekes és értékes: „Utazásom alatt, miközben gondolatban komponáltam [ti. a VI. szimfóniát – V. P.], nemegyszer fakadtam könnyekre.”¹⁴⁹ Apró gesztusokkal utal saját irodalmiságára a szöveg, úgy mint „Claire elhagyott menyasszony volt, ez akkor nemcsak a regényekben, de az életben is divat volt”, vagy hogy Apolló széjjelmálló szobra alatt beszélgetnek a szerelemről. A novella többször nevezi „gyászzenének” a szimfóniát, ami folyamatosan felidéződik, ezért az értelmező gondolhatja azt, hogy a szerelmi szál és az ahhoz kapcsolódó érzések felidézése egy asszociatív hálóban megfogalmazott esszéisztikus zenekritika elemei. A zene teremt meg az elbeszélő múltban a mindentudó narrátor szerepét („a gyászzene szárnyaira ültetett és föl vitt egy ösmeretlen, ostoba felhőre, ahonnét minden kicsinynek és törékenynek tetszett”), és a zene az, ami az elbeszélés jelenében felidézi a történetet, azaz egyértelműen fikcióképző központi alakzat. A „Tátrai emlékekkel” kifaragott tollszár viszont nem illeszkedik szervesen a novella szövegvilágába, nem kapcsolódik szervesen senkihez és semmihez, egyértelműen a narrátor által szállított külső eligazodási pont, ami Lovik Tátra iránti rajongásához utal minket. Ahogy a „ködös mocsaras liget” toposza majd az *Árnyéktáncban* is visszatér, úgy a (különösen a loviki) kisforma sajátosságaként többször intratextuális érzése lehet a szövegkorpusz ismerőinek.

Szinte adná magát, hogy a két hölgy, Claire és Sasa ellentmondásos, amolyan tűz és víz személyiségét, valamint az elbeszélő mindkettejük iránt érzett szerelmét párhuzamba állítsuk a szimfónia tételeivel, vagy a darab azon trükkjével, amivel a 3-4. tétel fordulója él, miszerint zeneileg eljártssza, elhiteti a közönséggel, hogy ez a zenei zárlat, de valójában még van egy plusz tétel. Ezek azonban, minden érdekességük mellett zenei ismereteket kívánnak, így mélyebben ebbe nem kívánok belemenni, csupán jelezni szerettem volna, hogy az értelmezés ebben az irányban is bővíthető.

¹⁴⁷ Budapesti Negyed 67(2010. tavasz), szerk. KELEMEN Zoltán, *i. m.*, 81. Hálózati változat: http://epa.oszk.hu/00000/00003/00051/pdf/bpn_67_081-084.pdf

¹⁴⁸ Köszönöm Kiczenko Juditnak, hogy erre felhívta a figyelmemet.

¹⁴⁹ Csajkovszkij unokaöccsének írt levelét idézi: PÁNDI Marianne, *Hangversenykalauz. I. Zenekari művek*, Bp., Zeneműkiadó, 1972, 178.

II. 5. Párhuzamos pályaválasztások

Első, névvel is vállalt tárcanovelláját (*Elma*) 1893. aug. 1-én jelentette meg a *Magyar Hirlapban*, azonban Gulyás Pál tudni véli, hogy különböző álneveken már 1891-től¹⁵⁰ publikált a napilapban, sőt már végzős eperjesi diákként a fővárosi folyóiratoknak küldött írásokat. Kutatásaim alapján én is a fenti dátumot jelölném meg biztos kezdetnek, de nem kizárt, hogy már előbb is megjelentek írásai, mert a különböző tudósításokat, vagy „kis színeseket” az esetek döntő többségében névtelenül közölték.¹⁵¹ Itt lettek munkatársak Márkus Miksával¹⁵² és Gelléri Mórral¹⁵³, ami szabadkőművesi pályáját tekintve hangsúlyos, de ahogy korábban említettem, Heltai Jenővel is itt találkoztak először. Ismét csak saját néven 1895. augusztus 4-én debütált *A Hétben* (*Pázmán tételei*), ahol az évek során nemcsak Kóbor Tamással került baráti kapcsolatba, hanem Kiss József főszerkesztővel is. Egy 1900-ban kelt válaszlevelében¹⁵⁴ magát helyettes szerkesztőnek titulálja, s ha ez a megnevezés nem is igazolható, hisz a korabeli lapok nem adtak részletes impresszumokat, mindenképp sokat dolgozott ezekben az években a lapba. Kapcsolata a főszerkesztővel hullámzó, érzelmes, de alapvetően szívélyes volt. A Lengyel András által modern kiadásban is megjelentett levelek mutatják, hogy ugyanilyen nexus fűzte Wolfner Józsefhez, sőt az egész kiadvállalatához.¹⁵⁵ Nem volt azonban mindig abban a helyzetben, hogy tegeződve pörlekedjen a magyar irodalmi lapszerkesztés és könyvkiadás eme nem jelentéktelen alakjaival.

Van egy levél a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának Kézirattárában, amit valamilyen okból – talán pont a kontextusba helyezés nehézsége miatt – Lengyel András sem adott ki. A kézirattár egykori munkatársa vagy munkatársai (talán az 1950-es években) a levelet úgy katalogizálták, hogy Lovik nem kisebb embernek, mint báró Hatvany Lajosnak

¹⁵⁰ GULYÁS Pál, *i. m.*, 41.

¹⁵¹ A kérdés talán annyival zárható le, hogy szabadkőművesi felvételi életrajza, tehát saját bevallása szerint, 19 évesen (1893-ban) választotta az újságírói szakmát. Magyar Országos Levéltár (MOL), P 1106 (Demokrácia páholy 1887-1920), 13. d., Tagok felvételi kérelmei, anyakönyvei (Életrajz, jellemzések) No. 251-340, 269. folyószám. Viszont a Pesti Futárban megjelent önéletrajzában 18 éves korát jelöli meg, ezért az 1892-93-as év a biztos.

¹⁵² *Magyar zsidó lexikon*, szerk. UJVÁRI Péter, *i. m.*, 576-577. *Új magyar irodalmi lexikon. H – Ö*, főszerk. PÉTER László, *i. m.*, 1436. A szócikket Csikay Valéria írta. *Új Magyar Életrajzi Lexikon IV. L – Ö*, *i. m.*, 522.

¹⁵³ *Magyar zsidó lexikon*, szerk. UJVÁRI Péter, *i. m.*, 308-309. *Új Magyar Életrajzi Lexikon II. D – Gy*, főszerk. MARKÓ László, [Bp.], Magyar Könyvklub, 2001, 958.

¹⁵⁴ Lovik Károly Bodor Aladárnak, Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára, Kézirattár Ms 1000.

LENGYEL András, *Lovik Károly néhány levele*, Kortárs, 2012. január, 49-55. Hálózati változat: <http://www.kortaronline.hu/2012/01/lovik-karoly-nehany-levele/7672>

¹⁵⁵ Ezért is írt például laudáló bejegyzést Wiesner Jakab Emil emlékkönyvébe, aki a vállalatot vezette. Petőfi Irodalmi Múzeum Kézirattára, V. 3404. Továbbá: L[ovik]. K[ároly]., *Wiesner Jakab*, *A Hét*, 1912, I, 111-112.

Wiesnerhez: *Magyar zsidó lexikon*, szerk. UJVÁRI Péter, *i. m.*, 963.

Hálózati változat: <http://mek.oszk.hu/04000/04093/html/0971.html>

üzent vele. A Hatvány-gyűjtemény nagyobb része és a levelezés egésze került ekkor az Akadémia kéziratárába. Mivel azonban ezzel az egykori munkatárssal nem állt módomban beszélni, sőt valószínűleg már nincs is az élők között, ezért csak abból tudunk kiindulni, amit a levél közöl. A címzett egy bizonyos szerkesztő, az ok a levél megírására pedig egy tárca elkészülte, azonban a levél nagy részét a szabadkozás és enyhe vád adja:

„Kérem szíveskedjék a báró úrnak megmondani hogy annak hogy én nem jutok munkához egyedül ő az oka, mert nem akar nekem a Pallas Könyvek új kiadásával egy kis nyugalmat és munkára való alkalmat szerezni. Nagyon szépen tudnék írni ha nem kellene éjjel dolgokkal foglalkoznom s ha egy kissé kipihenhetném magam. De ez csak akkor volna lehető ha régebbi írásaimmal egy kis pénzt tudnék szerezni. Kérem mondja meg ezt a bárónak.”¹⁵⁶ A levél írásképe és aláírása nagyban elüt Lovik máshol fellelhető kézírataitól, amik viszont bizonyítottan tőle származnak. Nagy biztonsággal kijelenthető tehát, hogy ez a levél nem tőle származik. Azonban a különböző információk felhasználása ismét bámulatossá kombinációkra adott volna lehetőséget. Tudjuk, hogy a *Doktor Pogány*¹⁵⁷ című regénye 1902-ben többek közt a Pallas kiadásában is megjelent, ami figyelemreméltó, mivel munkái döntő többségét a Singer és Wolfner adta ki, így például az előző évben, 1901-ben megjelent *Leveles láda* című novelláskötetet. Ebből, azaz a pénztelenségből rögtön lehetett volna következtetni, hogy talán fiatalabb korára tehető a levél, amikor még a lovakkal való foglalkozás és a lapszerkesztés nem biztosított neki biztos megélhetést. A félreértésekre épülő hipotézis-lavina fő oka, hogy a kéziratra ceruzával odaírták a nehezen kiolvasható aláírás alá, hogy "Lovik". A kéziratár munkatársának közlése szerint azonban ezt még a Hatvány családban követhették el, ugyanis az akadémiai kéziratári rendtartás tiltja az ilyen helyen, így elhelyezett jegyzetfelvezetést. Tehát fennáll(t) annak a lehetősége, hogy már egy családtag rosszul értelmezte az aláírást, ami a közgyűjteményi rendszerbe való bekerülés után egész konstrukciót alkotott. Ha írásképe alapján ítélünk, akkor ez nem Lovik Károly levele, azonban kizárni, teljesen, soha nem fogjuk tudni a történetet, a fent említett többszöri félreértések és tudáshiány miatt, és azért, mert akik ezeket elkövezték, már nem élnek.¹⁵⁸

1905 januárjától kezdett írni az *Uj Idők*be, ahol Herczeg Ferencsel inkább a némi szimpátiával vegyített kölcsönös tisztelet, mint a szorosabb barátság jellemezte viszonyukat.

¹⁵⁶ MTAK Kt. Ms 385/247 A központosítás, ill. annak hiánya az eredeti szöveghez igazodik.

¹⁵⁷ Ami a köztudomással ellentétben nem első regénye, ugyanis *A leányvári boszorkányt* 1901. szept. 29-e és nov. 13-a között hozta le folytatásokban a Magyar Hírlap, könyvalakban viszont csak 1904-ben jelent meg a Singer és Wolfnernél.

¹⁵⁸ A mozaik összerakásáért hálával tartozom az MTAK munkatársainak, Horányi Károlynak és Soltész Mártonnak.

A szintén a laphoz kötődő Farkas (Wolfner) Pál¹⁵⁹ – Wolfner József fia – viszont kifejezetten felnézett Lovikra, kritikáiban és nekrológiájában is meleg hangon méltatta.

Bár a *Magyar Hirlap*ból az 1900-as évek közepétől elmaradt, magától a napilapoktól nem búcsúzott el. A folyóirat jubileumán így emlékezett vissza saját újságírói pályájára: „Miként a gyorsaság, a becsületes hang is a vérbe ment mindenkinek, aki a Magyar Hirlap kenyerét ette, így magamnak is. Húszéves újságírói tevékenységem alatt soha senkit becsületében meg nem támadtam; soha senkivel hírlapi ügyből kifolyó bármily ügyem nem volt, soha senki ellenem sajtópörrt nem indított s mégis számtalan esetben megtaláltam a módját, hogy az igazságot megmondhassam, még akkor is, ha azzal a magam érdekeit sértettem.”¹⁶⁰ 1904-től a *Tolnai Világlapjában* kezdte el leközoelni a korábbi hírlapos érából származó novelláit, melyek adott esetben már öt-tíz évesek is voltak. Ekkor már jóval magasabb minőségű, kidolgozottabb novellákat jelentetett meg – kötetben is –, ezért csak arra gondolhatunk, hogy elsősorban a honorárium, másodsorban az új közönség elérése lebegett a szeme előtt. Élete végén, 1914-től *Az Ujság* és a *Pester Lloyd* belső munkatársa, miközben továbbra is írt a már említett lapokba. Novellái először 1900-ban, majd 1906-1916 között minden évben, végül 1919-1920-ban szerepeltek a Mikszáth-féle *Almanachban*.

Nehéz mérleget vonni, hogy hogyan, és főleg, hogy miért mozgott a különböző napi- és hetilapok között. Pályakezdésétől egészen 1905-ig a *Magyar Hirlap* és *A Hét* voltak természetes megjelenési helyei, azonban előbb a napilapból maradt ki, végül Kiss József lapjába is egyre kevesebbet írt, olyannyira, hogy volt két és fél év (1909-1911), amikor összesen egy novellát (mondjuk az életműben hangsúlyos és hosszú *Nathanaelt*) adott a lapnak. Ezzel párhuzamosan 1905-től egyre többet írt az *Uj Időkbe*, és *Az Ujságba*, majd Herczeg másik lapjának beindulásával, 1911-től a *Magyar Figyelő* szerzője is lett. A kérdést azért nem szabad túldimenzionálni, mert 1913-tól újra aktívan írt *A Hétbe*, miközben a korábban említett lapok mellett sokat közölt a *Pesti Naplóban* is, úgy, hogy közben saját lapját is vitte. A konstrukciókban gondolkozó irodalomtörténész ebben azonnal lehetőséget láthat, feltételezhet: eltávolodott Kiss Józseftől és körétől, és közeledett Herczeg Ferenchez és köréhez. Hangzatos kijelentés, ami lehet, hogy igaz, de lehet, hogy egyáltalán nem. Magánéleti problémák (válás első feleségétől, szakítás a szabadkőműves mozgalommal), túlterheltség, személyi konfliktusok, vagy csupán új olvasóközönség és munkatársak keresése? Lehet, hogy mind, lehet, hogy egyik sem igaz ebben a hipotézisben, ezért csupán a

¹⁵⁹ *Magyar zsidó lexikon*, szerk. UJVÁRI Péter, i. m., 260.

Hálózati változat: <http://mek.oszk.hu/04000/04093/html/0268.html>

Magyar Életrajzi Lexikon hálózati változata: <http://mek.oszk.hu/00300/00355/html/ABC03975/04150.htm>

¹⁶⁰ LOVIK Károly, *Visszaemlékezés*, Magyar Hirlap, 1910. március 27, 143.

tényeket, publikációinak a mozgását lehet rögzíteni, de a valódi okot, hogy miért az *Uj Időkbe*, és nem *A Hétre* írt, jelenlegi hiányos adatok miatt nem tudjuk, és nem is biztos, hogy valaha ki fog derülni. Ugyanígy sajnálatosan sok homály fedi saját lapja körüli tevékenységét is.

Ha csak feltételezés is, mégis közmegegyezéssel elfogadott, hogy az 1890-es évek közepétől kezdett intenzíven foglalkozni a lovassporttal és lótenyésztéssel. A *Pesti Futárban* megjelent önéletrajza szerint huszonnégy évesen (1898) már egy ménesmester viaskodott a benne rejlő költővel. Szintén köztudomású, hogy báró Schossberger Lajos (1907-től Tornyai-Schossberger) istálló mestere¹⁶¹ volt, és hogy Szemere Miklóssal is kapcsolatban állt, azonban ismét a pontos adatok és a részletek hiányoznak. Az is egészen bizonyos, hogy korábban bekapcsolódott a *Vadász- és Versenylap* szakírói gárdájába, de a lap elve az volt, hogy nagyon ritkán tették ki az adott újságíró/cikkíró nevét. Az 1903. december 24-ei ünnepi számban interjú készült Szemere Miklóssal, s jó okkal feltételezhetjük, hogy ezt Lovik Károly készítette, azonban a lapban csupán annyi szerepel, hogy „lapunk egy munkatársa” beszélgetett a méltóságos úrral. A mágnások nem csupán olvasói és élvezői, de adott esetben írói is voltak a szaklapnak. Természetesen az ő nevüket mindig feltüntették. Amikor 1904 nyarán Kapus, a Schossberger istálló lova, Lovik neveltje, megnyerte a Szent István-díjat, a lap összeállítást közölt a versenyen résztvevő arisztokratákról.¹⁶² A névsor rendkívül impresszív, és nem túlzó állítás, hogy ezek az író kapcsolati tőkéjét alkották. Annak köszönhetően, hogy otthonosan, elfogadottan mozgott ebben a világban, zökkenőmentesen ment a lap átvétele. Ami biztos, hogy 1903. január 1-től¹⁶³ Sárkány János Ferenc laptulajdonos és kiadó, valamint Ferdinandy Béla főszerkesztő mellett és alatt Lovik mint felelős szerkesztő tűnik fel az impresszumban. Joggal feltételezhető, hogy évek munkája volt ebben, azonban maga a folyamat nem nyomon követhető. Nem tudjuk, hogy vajon a Szent István-díj elnyerése mennyire befolyásolta az ügyet, de az 1904. október 5-ei lapszámban¹⁶⁴ maga Lovik jelentette be, hogy Sárkány és Ferdinandy nyugdíjba vonul, ő pedig megvásárolta a kiadói jogokat, s egyben főszerkesztő is lesz, azonban az újságíró gárdát megtartja. Megköszöni elődei munkáját, s természetesen fogadkozik, hogy megpróbálja hasonló színvonalon tovább vinni a lapot. Külön kiemeli, hogy megmarad a folytonosság, azaz a *Vadász- és Versenylap* továbbra is számos fontos egyesület és szervezet (Magyar Lovaregylet,

¹⁶¹ Nekrológiájában is megemlékeznek róla, hogy az istállónál alatta aratott sikert Kikelet, Orphelin és Vadőr, valamint ő vásárolta és nevelte Gretchent és Bajmestert is, mely utóbbi a Károlyi-emlékversenyt is megnyerte. Az Ujság, 1915. április 20, 10.

¹⁶² *Vadász- és Versenylap*, 1904, 531.

¹⁶³ *Vadász- és Versenylap*, 1903, 15.

¹⁶⁴ *Vadász- és Versenylap*, 1904, 661.

Úrlovasok Szövetkezete stb.) hivatalos közlönye marad, tehát a váltás okán nem pártolnak el a laptól. Ha Lovik indigénaként csöppent volna ebbe a világba, nem biztos, hogy ilyen könnyen ment volna váltás. A magyar lovassport és lótenyésztés meghatározó lapját egészen haláláig vitte. Megírta *A budapesti gyöp történetét*,¹⁶⁵ valamint halála után egészen 1917-ig harmincnégy szemelvényben közölték kéziratban maradt nagymonográfiáját, ami összefoglalóan a *Könyv a magyar lóról* elnevezést kapta. Nem ismerjük a korszak hasonló szakirodalmát, de részletessége, nemzetközi- és magyar ismeretei, mind történeti, mind gyakorlati szempontból, figyelemreméltóak. Második felesége (Loschitz Júlia) és gyermekei között oszlott meg a lap öröksége, azonban ahogy már korábban idéztük, első felesége, Somló Emma szerint¹⁶⁶ Lovik halála után a Lovaregylet elpártolt a *Vadász- és Versenylaptól*, eljelentéktelenítve azt, kvázi elprédálva az árvák örökségét. Ez természetesen az anyjuk állítása, azonban a kérdés tisztázásához olyan alapvető kutatásokat kellett volna elvégezni, amelyek nem kapcsolódtak szorosan a disszertáció témájához, így lemondtam róla.

II. 6. Kirándulás a színház világába

A színház fontos szerepet játszott Lovik Károly életében, olyannyira, hogy ha máshol nem érezte ennek a fórumnak a hangsúlyosságát, az megütközést váltott ki belőle: „És ilyen csalódások Angolországban más dolgokban is értek, első sorban az irodalmi és színházi élet utain. Mi az oka például annak, hogy e téren a szigetország lakói oly kevéssel érik be? Nyilván az, hogy lenézik, másodrangu dolognak tartják a színművészetet s azért nem is várnak tőle sokat, nem kívánják, hogy a színház fogadó-szalonjuk, egyuttal lelki irányítójuk is legyen, mint nálunk, hanem beérik vele, ha egy-két óráig el tudja szórakoztatni őket. Innét az angol bohózáti és operett-hülyeségek [!] sikere, innét a társadalmi darabok elenyésző volta. A mi színházainkban egy-egy francia, ujabban magyar dráma, sőt bohózat is ügyvéd, orvos, lelkiatya, kereskedő, legrosszabb esetben szociológus vagy filozófus akar lenni. Angliában ilyen kérdésekben mindenkinek meg van a maga véleménye és senkise fog Nádayra vagy Mihályfira hallgatni, hogyan nevelje a gyermekeit és hogyan kuráltassa ifjúkori bajait. Mikor az angol munka után beül a stallba, mulatni akar s kapitális lángelme, egy Shakespere [sic!] legyen az, aki előtt lelki öntudata és gögje meghajol. Londonban lesz vagy negyven színház,

¹⁶⁵ *Vadász- és Versenylap*, 1905. január 1, 10-52.

¹⁶⁶ *Pesti Futár*, 1915. október 8, 8.

de az a színházi élet, ami nálunk van, ami quasi társadalmi tényező, aminek minden kis hulláma belerezeg életünkbe, ilyen színházi kultusz ott nincs s nem is lesz soha.”¹⁶⁷

Több színházzal kapcsolatos cikket írt *A Hét*-be, egyértelműen követte és érdekelte ennek a világnak az alakulása, különösen az igazgatók és rendezők sorsa, amiknek alakulásából olykor nagyobb következtetéseket vont le, de természetesen színikritikákat is írt.¹⁶⁸ Az alább, a teljesség igénye nélkül felsorolt publicisztikai írásokból is látszik, hogy nem csupán a budapesti, hanem a bécsi színházi életet is nyomon követte. Miután szerzőkről, darabokról, igazgatókról és rendezőkről írt, talán nem meglepő, hogy egy színésznőt vett feleségül 1899-ben.¹⁶⁹ Nem tudunk részleteket arról, hogy hogyan ismerkedett meg Somló Emmával, azonban biztos, hogy a színésznő legkésőbb Gerhart Hauptmann darabjában (*Hanneles Himmelfahrt*) vitt főszerepével, Hanneleként, maradandóan felhívta magára a figyelmet. Színészi játékaival akkora sikert aratott, hogy Ignotus még több mint tizenöt évvel a darab bemutatása után is ezt emelte ki vele kapcsolatban a *Nyugat*-ban.¹⁷⁰ 1898. október 23-án *A Hét* címlapon hozta a primadonnát, Makai Emil pedig nosztalgiával emlékezett vissza sikerére, és keserűséggel arra, hogy a darabot viszonylag hamar levették, holott a kritika egyöntetűen pozitív volt.¹⁷¹ Házasságuk alkalmából 1899. március 26-án címlapképpel köszöntötte Kiss József lapja az ifjú párt, és ismét Makai Emil intézett már-már az óda műfaját súroló köszöntőt kettejükhez.¹⁷² Házasságukból két gyermek született, Károly (*1899) és „Micike” (*1901), vagyis Gizella.¹⁷³ A fejezet címében szereplő kirándulás

¹⁶⁷ SYRION, *Red, white and blue, i. m.*, 661.

¹⁶⁸ Beöthy László védelmében: ILLO, *A színész joga*, *A Hét*, 1903, I, 173-174. Porzsolt Kálmán bukásáról és a Népszínház jövőjéről: SYRION, *Porzsolt*, *A Hét*, 1904, I, 181-182. Csalódása a Népszínházban: [SYRION], *A kültelki Népszínház*, *A Hét*, 1905, II, 840-841. Egy-egy kritika az Opera és a Vígszínház előadásairól: SYRION, *Manon Lescaut*, *A Hét*, 1905, II, 905-906. [SYRION], *Dr. Klaus*, *A Hét*, 1905, II, 906. Más szempontból is fontos, de ebben a kontextusban Fedák Sárít dicsérei: SYRION, *A karriér, az ablakból nézve*, *A Hét*, 1906, I, 38-39. Továbbra is Fedák: SYRION, *A Fedák-ügy*, *A Hét*, 1906, II, 809-810. A Népszínház eljelentéktelenedéséről: SYRION, *A Népszínház*, *A Hét*, 1907, I, 101-103. Kiemelt fontosságú Lehár Ferenc művével kapcsolatos elmélkedése, amire még visszatérünk: SYRION, *A vig özvegy*, *A Hét*, 1907, I, 153-154. Kritika: SYRION, *Az Őszi vihar*, *A Hét*, 1907, I, 426. Nem a papír teszi a színészt: SYRION, *Színészek, színésznők*, *A Hét*, 1911, I, 107-109. Figyelme a bécsi operára is kiterjedt: SYRION, *A Kurz-probléma*, *A Hét*, 1911, I, 249-250. Hugo von Hofmannstahl darabjáról: SYRION, *Oedipus király exhumációja*, *A Hét*, 1911, II, 606-607. Arthur Schnitzler darabjáról: SYRION, *Körbe-körbe*, *A Hét*, 1912, II, 671-672. Zerkovitz Béla sikeres operettjéről: SYRION, *A Gassenhauer*, *A Hét*, 1913, I, 141-142.

¹⁶⁹ *Új Magyar Életrajzi Lexikon V. P – S*, főszerk. MARKÓ László, [Bp.], Magyar Könyvklub, 2004, 1212. Hálózati változatok: <http://mek.oszk.hu/00300/00355/html/ABC13280/13973.htm> Magyar Színházművészeti Lexikon hálózati változata: <http://mek.nif.hu/02100/02139/html/sz23/240.html> *Magyar színháztörténet II. 1873-1920*, szerk. GAJDÓ Tamás, Bp., Magyar Könyvklub - Országos Színháztörténeti Múzeum és Intézet, 2001, 177, 565. Hálózati változat: <http://www.mek.oszk.hu/02000/02065/html/2kotet/index.html>

¹⁷⁰ IGNOTUS, *Somló Emma*, *Nyugat*, 1913. január 16. <http://epa.oszk.hu/00000/00022/00120/03867.htm>

¹⁷¹ M[akai]. E[mil]., *Somló Emma*, *A Hét*, 1898, II, 685.

¹⁷² M[akai]. E[mil]., *Lovik Károly - Somló Emma*, *A Hét*, 1899, I, 201.

¹⁷³ Elsődleges forrás itt sem áll rendelkezésünkre, ugyanis a gyermekeket, ha meg is keresztelték, úgy az nem a Deák téri templomban történt. Az idősebb fiú, ifj. Lovik Károly 1899-es születése biztosnak tűnik, ugyanis későbbi műfordítói karrierje során a vele kapcsolatos életrajzokban, valamint a második világháborút követő

azonban nem csupán a publicisztika és a családalapítás területére terjedt ki, hanem maga Lovik Károly is próbálkozott színpadi művek írásával, amiből egyet be is mutattak, egy másik pedig kéziratban maradt. Kezdjük az utóbbival.

A *Fekete felhők* (Korkép 1 előjátékban és 3 felvonásban) című darabja, amiből egyetlen egy¹⁷⁴ sűgőpéldány (?) maradt fenn, a Nemzeti Színház Könyvtárának pecsétjét viseli, tudtommal soha nem került bemutatásra. A téma az 1687-es eperjesi véstörvénytörvény, tágabb értelemben pedig a protestáns hitvallók története a vallásháborúk időszakában. A szöveg több helyen hiányos, néhol szavak, máshol egész sorok hiányoznak. Nem eldönthető, hogy vajon a másoló nem tudta elolvasni a kéziratot, vagy ezek a részek átírásra vártak. Egy laicizálódó korszakban hitvallókat bemutató drámát írni, városi közönség számára, nem biztos, hogy a legsikeresebb vállalkozás. Értékességét a mi szempontunkból inkább az adja, hogy kiemeli Lovik vonzódását a hitéleti témákhoz, ami egy későbbi fejezet bizonyítási szakaszában lesz fontos.

Nagyobb sikert aratott – hisz ezt a darabot legalább bemutatták – a Népszínházban előadott *Felsőbb asszonyok* (Nagyoperett 3 felvonásban), aminek librettóját írta.¹⁷⁵ Érthetetlen, hogy Lovik szerzőségét még az alapvető összefoglaló munkákból is kihagyták.¹⁷⁶ Az újságíró így mutatja be, hogy mire készültek a színházban Vidor Pál új igazgatósága alatt: „A *Felsőbb asszonyok* librettója modern is, exotikus is. Egy asszonynevelőintézetet visz a színpadra: iskolát, a hol a tapasztalatlan feleségeket modernségekre oktatják. Az intézet tagjai egy exotikus országba, egy fekete fejedelem országába kerülnek, a hol persze ezer vidám dolog esik meg a »felsőbb asszonyok«-kal és – áldozataikkal. Az újdonságban lesz minden, a mi »jó és drága«. Az exotikus milieu alkalmat ad sokfajta »trükk«-re, hogy csak egyet említsünk: három elefánt fog benne felvonulni a színpadra. Bevonul a *Felsőbb asszonyok*-ban a legujabb, divatos táncz: a »kikapoo« is, méltó versenytársa, sőt ujabban győztes vetélytársa a »cake-walk«-nak. Külön érdekessége lesz az új rezsim első premierestéjének az is, hogy

népbírósi perben is ez az év szerepel. Lányának azonban bizonytalan volt születési éve, több helyen (pl. a már említett Korek Valériánál) 1902 szerepel, s csupán egy álnéven írt Lovik-cikkből értesülhetünk a gyermekáldásról, amennyiben hitelt adunk a szöveg referencialitásának, s mi úgy éreztük, hogy a leírtak alapján ezt megtehetjük. AGBIK, *Egy és más a biztosításról*, Magyar Hirlap, 1901. május 16, 1-2. Ebben említi meg, hogy múlt héten lánya született. Gizella nevéhez, ami máshonnan nem derül ki, ld. a már korábban hivatkozott gyászjelentést. OSZK Mikrofilmtár, FM8/35797, 304. tek.

¹⁷⁴ LOVIK Károly, *Fekete felhők*, Országos Széchényi Könyvtár Színháztörténeti Tár, N. Sz. F. 183. Kézirat.

¹⁷⁵ A libretto sűgőpéldánya: OSZK Színháztörténeti Tár, MM 5388. A verseket pedig az a Pakots József, akivel a Magyar Hirlapnál munkatársak voltak, és aki dicsérettel nem fukarkodó kritikát közölt Lovik *Doktor Pogány c.* kisregényéről, ld.: Magyar Hirlap, 1902. augusztus 1. Az operett kottája: SZABADOS Béla, *Felsőbb asszonyok*, OSZK Színháztörténeti Tár, muspr 907i

¹⁷⁶ A fejezetet F. DÓZSA Katalin írta: *Magyar színháztörténet II. 1873-1920*, szerk. GAJDÓ Tamás, i. m., 713. Szerepel ellenben: VERŐ György, *Blaha Lujza és a Népszínház Budapest színi életében*, Bp., Franklin-Társulat, [1926.], 306.

minden jelmez, minden diszlet, minden butordarab – addig a bizonyos »utolsó szögig« – *uj* lesz benne. Nem is lehet másképp, tekintettel a rátartós csődtömegre, mely beszívta a *Népszínház* minden rekvizitumát. *Uj* lesz a színpadon minden, a minthogy *uj* a szellem is, a melynek jegyében kerül a közönség elébe a *Felsőbb asszonyok*. Bizonyára *uj* érdeklődés mellett is.¹⁷⁷ A bemutatóra 1904. március 26-án, szombaton került sor, amikor is így méltatta a lap Lovikot, leleplezve, hogy a darab már 1901-ben elkészült: „Egy szükszavu, de annál beszédesebb tollu népszerű író jelenik meg ma este a *Népszínház* közönsége előtt a kétségtelenül sürüen felhangzó hívó tapsokra: *Lovik* Károly. Ez a magastermetű, elegáns uri ember ma este lép frigyre a színpadi muzsával: a *Felsőbb asszonyok* első színpadi munkája, melynek írásához akkor fogott, a mikor már nevét igen-igen jóhangzásúvá tette az olvasóközönség előtt egy csomó novellás kötete és regénye. Három esztendővel ezelőtt írta meg *Lovik* Károly a ma este bemutatóra kerülő operett librettóját. Hónapokig pihent a darab a *Népszínház* régi gazdájának az asztalfiókjában, majd ismét hónapokig hevert egy népszerű primadonna szalón-asztalkáján. Azután megint a színházhoz került, majd ismét vissza a primadonnához, végre pedig – teljesen és tökéletesen – elkallódott. A *Felsőbb asszonyok* librettójának – a mely pedig csak egyetlenegy példányban volt meg a színháznál – nyoma veszett. Szerencsére, volt a szerzőnek odahaza még egy példánya – a darab első kézirata – erről nemrégiben, mikor már nagyon aktuálissá lett a *Felsőbb asszonyok* kérdése, *uj* másolatokat készítettek és három esztendő után végre »kiszerepezték« a darabot és kezdetüket vették a próbák.¹⁷⁸ A főszerepet Komlósi Emma kapta meg, akiről az *Uj Idők* áprilisban közölt is egy előadás közbeni képet.¹⁷⁹ A darabot húsvét előtt, a színházi szezonból kifelé jövet mutatták be, és kb. tíz előadást ért meg.¹⁸⁰ A téma (kacérkodás, szerelem, házasság), a helyszín (leányiskola, majd egzotikus távoli ország) és a társadalmi üzenet (nemi szerepek és elvárások, és az ezzel kapcsolatos következmények, bonyodalmak) megfelelték a korszak igényeinek. Mégis gyanút keltő, hogy ha valóban sikeres volt a darab, akkor miért nem írt Lovik több librettót vagy színművet? Ki kell mondani: ha egy darabot csupán tíz előadás után levesznek a repertoárból, az azt jelenti, hogy nem volt sikeres. Aktív színházi pályafutása ezzel be is fejeződött.

¹⁷⁷ Magyar Színpad, 1904. március 20. Kiemelés az eredetiben.

¹⁷⁸ Magyar Színpad, 1904. március 26, 2. Kiemelések az eredetiben.

¹⁷⁹ *Uj Idők*, 1904, I, 369.

¹⁸⁰ A Magyar Színpad folyóirat közlése alapján nem egyértelmű, hogy pl. a főpróbát hozzászámították vagy sem.

II. 7. Szabadkőműves, nemzeti és hívő?

A dolgozat ezen fejezetében egy olyan összetett és turbulens téma kerül terítékre, ami egyes csoportok számára a mai napig erősebb értékítéletet fogalmazhat meg valakivel szemben vagy mellett, mint bármilyen esztétikai érvelés. Köztudomású, hogy Lovik Károly szabadkőműves volt, azonban ennek mélységét és milyenségét eddig sehol nem tárgyalták. Már maga a téma kontextusa is rendkívül összetett, indulatokat korbácsoló, ezért sem szeretném magának a szabadkőművességnek az átfogó értelmezését, netán apológiáját adni, csupán azt vizsgálnám meg, hogy a tárgyalt szerző hogyan kapcsolódott a mozgalomhoz. A cél ugyanakkor továbbra is ugyanaz, mint magának az egész disszertációnak, hogy rávilágítson arra: a folyamatnak és magának az embernek a megértéséhez empátia és energia szükségeltetik, továbbá hogy ezek minden évtizedes-évszázados frusztrációk ellenére komoly kérdések, amelyeket nem lehet egyszerű válaszokkal elintézni. Egymást kizáró elbeszélések, a másikat felszámoló narratívák mentén haladva elfedve marad a kontextus és szereplőinek komplexitása. Egy ilyen leszabályozott horizonton értelmezhetetlen például, hogy hogyan lehetett valaki egyszerre szabadkőműves, nemzeti elkötelezettségű és vallásos ember. Életével és írásaival Lovik Károly betekintés tud nyújtani nekünk ebbe a világba.

II. 7. 1. Érzelem és közösség: csatlakozás a szabadkőművességhez

Márkus Miksa és Gelléri Mór révén kapcsolatba került a „királyi művészettel” és az egyik legnagyobb budapesti páhollyal, a Demokráciával, mely 1887-ben – többek között Gelléri vezetésével – vált ki a Könyves Kálmán páholyból.¹⁸¹ Idővel persze a lázadókból lesznek a konzervatívok (a fiatalabb generációk szemében mindenképp), ezért később a Demokráciából is kivált két páholy, 1902-ben a Nemzeti, 1908-ban pedig a híres-hírhedt Martinovics. A tagok között találunk nyomdászt, kereskedőt, jogászt, orvost, közszolgát, egyetemi és középiskolai tanárt, politikust, újságíró, művészt, mérnököt, gyárost, levéltárost, sőt, MÁV állomásfőnököt is. Azaz elmondható, hogy a társadalom rendkívül széles rétegei képviseltették magukat ebben a klubban. Lovik hivatalosan 1898. november 21-e és 1909. október 18-a¹⁸² között, azaz bő egy hónap híján tizenegy évig volt páholytag, kilépése után

¹⁸¹ *A szabadkőműves szervezetek levéltára. Repertórium*, összeáll. PATAKY Lajosné, kieg. és számítógépre vitte SZLOVIKNÉ BERÉNYI Márta, Bp., Művelődésügyi Minisztérium Levéltári Osztálya, 1967 (Levéltári leltárak, 39), Kézirat. Az Országos Levéltárban található segédjegyzet nemcsak a páholyok iratanyagainak felosztását, de azok rövid történetét, tevékenységük leírását is tartalmazza.

¹⁸² MOL, P 1106, 21. k., Anyakönyv 1-156, 269. folyószám. PALATINUS József, *A szabadkőművesség bünei. A magyarországi szabadkőművesek mozgalma és külföldi kapcsolatai 1920-tól 1937-ig. II. kötet. A magyarországi*

nem csatlakozott más páholyhoz. A „hivatalosan” kitétel azért szerepel, mert 1905/06 táján kivonult a páholyból, csupán törlésére került sor később. 1899. dec. 18-án lépett másodfokra, 1900. április 9-én pedig mesterfokra.

Ezek mellett olyan fontos információkat is megtudhatunk a részletes szabadkőműves levéltárból, hogy első feleségével 1899. március 20-án, hétfőn¹⁸³ (aznap voltak a gyűlések) kötött házasságot, amit tüstént oltalom alá vett a páholy. Ez azért is jelentős pillanat, mert innentől felesége is tevékenyen részt vállalt a nővérestélyek és egyéb jótékony események szervezésében és lebonyolításában, akkor is, amikor férje már rég kivonta magát ezek alól.¹⁸⁴ A már hivatkozott felvételi életrajzából kiderül, hogy 1898. október 31-én adta be kérelmét, amit Verő György,¹⁸⁵ Sasvári Ármin¹⁸⁶ és Gelléri Mór bíraltak el. Érdekes, hogy mindhárom bíráló mást tartott fontosnak kiemelni: míg Gelléri az újságíró, Sasvári az elmés rétor és debattert, addig Verő a gazdag lelkivilágú keresőt köszöntötte. Azonban mind egyöntetűen intelligens, szeretetreméltó, szabadelvű, komoly és mély érzésű fiatalembernek írták le, akit az egész páholy hamar a szívébe fog zárni. Bővebben:¹⁸⁷

Gelléri Mór: „Lovik kedves, szeretetreméltó fiú, telve sok vidámsággal és ötletességgel, de azért tetőtül-talpig komoly ember, igazi mély érzéssel, léhaságtól ment. A magyar zurnalisztikának egyik legrokonszenvesebb tagja, a ki komolyan fogja föl hivatását s a kinek jövője iránt a legszebb reményekkel lehetünk eltelve. Emellett vagyonos és független ember is.”

Sasvári Ármin: „A keresőt rendkívül szeretetreméltó és igen szellemes embernek ismerem, azt hiszem, hogy nemes gondolkodás által sugallt elmés fölszólalásokkal sokszor fogja munkánkat földeríteni; meg vagyok róla győződve hogy a testvérek igen hamar nagyon meg fogják kedvelni. A keresőben a profán ellenségekkel szemben elmés harczost nyerünk, akit ügyünknek igen hathatós szolgálatokat tehet.”

szabadkőműves páholyok tagjainak névsora 1868-tól 1920-ig, Bp., Budai-Bernwallner József Könyvnyomdája, 1939², 207. Lovik egyrészt itt is 'ch'-val szerepel, másrészt az 1900. október 18-ai törlés elírás vagy nyomdai hiba lehet csak.

¹⁸³ *A „Demokratia” páholy jelentése az 1899. évről*, Bp., Demokrácia Páholy, 1900, 11. A nyomtatott éves jelentések egyes darabjai megtalálhatóak nagyobb könyvtárakban, így az OSZK-ban, vagy a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár Budapest Gyűjteményében, ill.: MOL, P 1106, 36. d, Házaszabály, évi jelentések

¹⁸⁴ Így például az 1909. április 25-ei nővérünnepen előadta Várady Antalnak *A kicsinyekért* c. darabját. MOL, P 1106, 36. d, 15. tétel, Körlevelek, meghívók, nyomtatványok 1889-1919+é.n., 956-957. sorszámú körlevél

¹⁸⁵ *Magyar zsidó lexikon*, szerk. UJVÁRI Péter, *i. m.*, 946. *Új Magyar Életrajzi Lexikon VI. Sz –Zs*, főszerk. MARKÓ László, Helikon, 2007, 1204.

¹⁸⁶ *Magyar zsidó lexikon*, szerk. UJVÁRI Péter, *i. m.*, 768. *Új Magyar Életrajzi Lexikon V. P – S*, főszerk. MARKÓ László, [Bp.], Magyar Könyvklub, 2004, 973.

¹⁸⁷ MOL, P 1106, 13. d., Tagok felvételi kérelmei, anyakönyvei (Életrajz, jellemzések) No. 251-340, 269. folyószám.

Verő György: „Keresőben kiváló lelki tehetségek szunnyadnak még ma, amelyeket a profán élet nem bírt gyümölcsözésre érlelni; a szabadkőművesi világosság fényétől és melegétől ez rövid időn belül bekövetkezhetik és akkor páholyunk egy igen értékes taggal szaporodván: a társadalom ingyen jut olyan erők birtokához, amelyeknek fölszabadítására az impulzust megadni eddig nem volt módjában. Egy ab ovo bizonyos: olyan szeretetreméltó tagot nyerünk benne, aki az első napon képes lesz mindnyájunk rokonszenvét megnyerni.”

A páholy valószínűleg tényleg gyorsan befogadta, ugyanis az inas fokozatú Lovik 1899. március 13-ai levelében ezt írta, amikor bejelentette eljegyzését: „Kérlek így tégedet, érdemes főmester, testvérem, valamint többi szeretett testvéreimet, fogadjátok őt [Somló Emmát] abba a szksi [szabadkőművesi] szeretetbe, melyet irányomban tanusítottok s a melyre ép oly büszke vagyok, mint a mely boldoggá tesz.”¹⁸⁸ Bizonyos, hogy olyan közösségre talált, ami értékelte¹⁸⁹ képességeit és személyiségét, így ő alapvetően *érzelmi közösségként* fogta fel a szabadkőművességet, ahol az emberek testvéri szeretetben segítik egymás kibontakozását, nem pedig amolyan agitáló ideológiai műhelyként, amivé később vált. A beavatása során feltett írásbeli kérdésekre adott válasza is mutatja, hogy mentalitásában a régi generációhoz tartozott, holott életkora ezt nem feltétlenül támasztotta volna alá – és ez talán még abban az esetben is védhető, ha tudjuk, hogy sablonos kérdésekre sablonos válaszokat volt illő, sőt elvárt adni:

„1. Mit keres közöttünk?

Nemes eszméket, a melyek az emberiség és a magam fölvilágosodottságát előmozdítják, eszméket, a melyek a jó, tiszta és becsületes fogalmát mindenképpen megvalósíták. Keresem önök között az igazságot, a humanizmust, a felebaráti szeretetet, a tiszta jellem minden megnyilatkozását.

2. Mit vár tőlünk?

Várom hogy ez eszméket *nemcsak* [utólag, beszúrva szerepel - V. P.] e körben valósítják meg, de a nagyvilággal szemben is megvalósítani törekszenek. Várom, hogy önök ez minden lehető emberi eszközzel megcselekszik. Várom, hogy ez eszmék igaz megnyilatkozását találom föl itt.

3. Mi módon kíván részt venni működésünkben [?]

¹⁸⁸ MOL, P 1106, 3. d, Ügyviteli iratok 1898-1902, 114/99 III. 13. Arra sem találtunk példát, hogy bármelyik más testvérnek így, közösségileg ünnepelték volna a házasságkötését. MOL, P 1106, 36. d, 15. tétel, Körlevelek, meghívók, nyomtatványok 1889-1919+é.n., 554-555. sorszámú körlevél.

¹⁸⁹ 1898. nov. 21-án „tiszta és világos”, azaz egybehangzó „golyózást” [szavazást] tartottak felette. MOL, P 1106, 25. k, Páholy munkákról felvett jegyzőkönyvek (építési rajz) 1897-1899, 321. munka. Ugyanilyen egyhangú határozattal törölték. MOL, P 1106, 29. k, Páholy munkákról felvett jegyzőkönyvek (építési rajz) 1909-1911, 729. munka.

Szóval, írásban és tettben.”¹⁹⁰

Számításaim szerint 1898 és 1909 között¹⁹¹ százhuszonkettő különböző szintű (I-II-III) és jellegű (dísz, gyász, különleges, választó, díjemelő stb.) páholymunkán vett részt, aminek az eloszlása beszédes: az 1898-tól 1903-ig terjedő periódusra esik százöt, az 1903-tól 1909-ig terjedőre pedig tizenkettő. A korai időszakban – holott két gyermeke ekkor született – rendkívül buzgón látogatta a Podmaniczky utcai összejöveteleket, ahol sokszor felszólalt, így V. György hannoveri uralkodó beiktatásának emléknapján is: „Bizonyos, hogy a szabadkőművesség nem az a művészet, melynek belső tartalmát csillogó külső dísznek, a profán élet mulandó ornamentikájának kellene megvédenie. A szabadkőművesség nem ötvözött Klenódiuma, a melynek értékét egy-egy belefoglalt drága kő öregbiti, – lánccal az, a melynek ereje az egyformasága, a melyben minden szem erejének egyformának is *kell* lennie, különben nem felel meg feladatának: ha feszítik a kisebb szem szétpattan s vele együtt felbomlik a lánccal. A szabadkőművességben azért egyforma mindenki [...] mert a legnemesebb királyi művészetet gyakorolja: emberré tenni az embert.”¹⁹² A Demokrácia páholy alapításának tizenegyedik évfordulóján pedig így szólt szabadkőművesi vallomása: „Tekintsetek körül, szeretett Testvéreim, minden sorban, minden szögletben jó barát arca világít felétek. E falak között egymásra talált egy csomó ember, a ki minden héten egyszer eljön ide, hogy összekerüljön azokkal, a kik mindannyian egy-egy nemes eszmét hordanak szívében, a kiket a lelki rokonság fűz össze, a kiknek barátságára büszkének vagyunk, a kiknek szeretete felemel és kárpótol sok, a külső világban ért borúért, csalódásért. Ebben a körben megtaláljuk mindazt a reflexképet, a melynek eredetije a külvilágon végigvakit, ide bent pedig, ha csak valami értéke van, megfinomodok, átalakul, hasznossá lesz, akár a villám, a mely kint rombol és pusztít, a föld alá jutva pedig termékenyít. [...] Egy francia bölcs mondotta, hogy az ételdiéta a test épségét, az emberdiéta a lélek nyugalmát adja meg. Valóságos emberdiéta az, a mit itt nyerünk, mikor szívünk érzelmében találkozunk azokkal, a kikkel találkozni szeretünk s elkerüljük azokat, a kikkel foglalkozásunk kint talán összehoz, de gondolkodásunk messzire elvet. Itt merithetünk erőt arra, hogy az idealizmusban vannak még bajtársaink s hogy a derék gondolkodás, az emberszeretet, a jó, nemes és szép hármas egysége talál hívőkre és védőkre.”¹⁹³

¹⁹⁰ MOL, P 1106, 13. d, 269. folyószám

¹⁹¹ MOL, P 1106, 33-34. k, Páholymunkák jelenléti könyvei 1889-1912.

¹⁹² LOVIK Károly, *V. György hannoverai király fölvétele*, Kelet. Magyarország Symbolikus Nagypáholyának Közlönye, 1899, 20-23. Kiemelés az eredetiben.

¹⁹³ *A „Demokratia” alapításának 11. évforduló ünnepe*, Bp., Demokrácia Páholy, 1900, 23-25. A beszéd 1900. október 22-én hangzott el. MOL, P 1106, 36. d, 15. tétel, 654. sorszámu körlevél

1904. február 15-én, a páholy ötszázadik elsőfokú munkáján¹⁹⁴ is figyelemre méltó állításokat fogalmazott meg, ezért szükséges most ezeket hosszabban idézni: „Mikor a »Demokratia« páholy 500-ik munkájára azt a megtisztelő feladatot vállaltam el, hogy az estének munkájából én is aktíve vegyem ki részemet, tisztában voltam azzal, hogy nehéz cél elérése felé törekedtem, s ebben a baráti körben, amelynek minden egyes tagját nagyra becsülöm és képességeit annyira méltánylom, bizonyára nem a szellem, hanem az érzelem érveit kell latba vetnem, nem meggyőzőnöm, hanem inkább megindítanom kellene s ha meg akarom magam értetni: szívhez és nem észhez kell fordulnom. [...] A szabadkőművességnek sokan azt vetik szemére, hogy keveset cselekszik. Én azt hiszem, hogy a szabadkőművesség nagyon is sokat tesz, többet, mint amennyit össze lehet egyeztetni azzal az elvvel, hogy a szövetség az érzelmek világát szolgálja. Az örök törekvésben, hogy embertársainknak hasznot nyújtsunk, meg kell feledkeznünk önmagunkról, e kör lelki kívánalmairól, s nem számolhatunk azzal a természetes szükséglettel, amely minden érző lélekben benne van, hogy hasonló érző lélekre találjon, mintegy az eschenbachi Wolfram csodaforrására, ahol a nap munkájában kifáradva megtisztuljon s új erőt merítsen. A szabadkőművesség mindenesetre filantropikus intézmény és természetesnek találom, hogy a jótékonyssággal is foglalkozzék, de első célja nem ez, mert egészen altruista csak az lehet, aki először a saját lelkét megtisztította. A páholyok munkaköre napról napra terjed és bizonyos örömmel látjuk, hogy immár szociológiai, sőt bizonyos értelemben politikai dolgokban és fölcsendül a szava. *Meg kell mondanom, hogy ennek az irányzatnak nem vagyok híve*, jóllehet nem ösmerem félre, hogy ezen a téren sokat tettünk és még többre vinni módunkban van. De ez csak gyümölcs azon a fán, amelynek gyökerei a szívben kell hogy legyenek, messze a föld alatt, de erősen, egyre terjeszkedően. Ha egyszer ezek az alapok meglazulnak, a fa is el fog senyvedni s legszebb fénye az lesz, mikor máglyára kerülve elég. Testvéri körben vagyok s az őszinteséget megbocsájtjátok nekem, éppen azért azonban azt kell mondanom, hogy *a szabadkőművességnek a közéletben való előrenyomulásától aggódom s azt helyesnek nem tartom*. Ne magyarázzatok félre, nem akarom a szabadkőművességet a miszticizmushoz visszavezetni [...] de vallom, hogy *a szabadkőművességnek első célja önmagáért lenni, lelki célokat szolgálni* s az ősök jól tudták, miért alakították exclusivvá körünket és miért ruházták fel az érzelem legszebb virágaival: a szimbólumokkal.”¹⁹⁵

¹⁹⁴ MOL, P 1106, 36. d, 15. tétel, 760. sorszámú körlevél. MOL, P 1106, 27. k, Páholy munkákról felvett jegyzőkönyvek (építési rajz) 1903-1905, 114. oldal

¹⁹⁵ LOVIK Károly, *A szabadkőművesség az érzelem világa*, Kelet. A Magyarországi Symbolikus Nagypáholy hivatalos közlönye, 1907, 224-225. Kiemelés tőlem, V. P.

II. 7. 2. A Demokrácia páholy szétszakadása

Ezek az idézetek csak megerősítik azt, hogy Lovik számára a szabadkőművesség egy érzelmi és lelki közösséget jelentett, ami azonban felbomlóban volt. Hivatalosan csak 1909 őszen törölték a páholytagok névsorából, de a valódi szakításra már jóval korábban, valamikor 1905 környékén sor került, amit alátámaszt az is, hogy 1905. március 20-a után csupán egyszer, 1908. szeptember 28-án jelent meg páholyunkán, melynek sajnos nincs meg a jegyzőkönyve. Miért következett be a szakítás, és miért ekkor? Ahogy ő is utalt rá, legkésőbb 1904-től, de már korábban is olyan egyének csatlakoztak a Demokráciához, akik „radikális programot” képviseltek. Radikális mindig az aktuálisan fennálló renddel szemben lehet csak az ember, s ami akkor annak számított (általános, egyenlő és titkos választójog bevezetése; nők egyenjogúsítása; egyház és állam szétválasztása; földosztás; szociális törvénykezés; főrendiház eltörlése stb.), ma már nem az. Már az 1890-es évek végén, különösen az erőszakos millenniumi választások alatt-után felcsaptak ezek a hangok, de az 1900-as évek elejétől állandósultak. Az 1900. évre visszatekintve tette fel a kérdést Horváth irattáros testvér: „[...] uralta-e eléggé tanácskozásainak szellemét a nagy társadalmi problema, a *szociálizmus*, vezette-e eléggé cselekedeteinket ama nagy kérdés mindinkább előtörlő sötét árnya, a tömegnyomor enyhítése? Kevesen vagyunk, kezeink többé-kevésbé kötvék, anyagi erőnk korlátolt s ime mégis azt mondhatjuk, hogy törekedtünk, utat törtünk, felismertük a XX-ik század jelszavát. *A szociális kérdés tárgyalása széles vörös sávként vonul át munkáinkon*, A Demokrácia felismerte ama veszélyeket melyek a társadalmat, a műveltség létföltételeit, magát az emberiséget fenyegetik, fenyegetik pedig azon szomorú tényből kifolyólag, hogy az ellentét a vagyonosok s nem vagyonosok, a munkások s a tőkésék közt mindig súlyosabbá válik. [...] Mint a XVIII-ik század szabadkőművesei keresték az akkor kérdésben forgó nagy állami és társadalmi problémák megoldását, melyek az 1789. augusztus 4-hez vezettek, ugy keressük mi is ma ama nagy társadalmi ellentétes kérdések békés megoldásának föltételeit, melyek korunk irányát uralják. Sikerül-e ezt megtalálnunk, sikerül-e egy emelkedettebb, egy az emberi méltóságnak megfelelőbb jövőt előkészítenünk? – az a messze távol rejtvénye, – sikerül-e a szociálizmust, a főnálló társadalmi renddel kiegyeztetnünk, letördelvén mindkét tényezőről annak durva kinövéseit; sikerül-e a munkásosztályt szellemileg s anyagilag fölemelnünk, hogy az emberi művelődésnek hasznos

tényezője legyen, – erre ma alig felelhetünk [...]”¹⁹⁶ – de természetesen ezekért küzdenek, és ebben bíznak. De mi történt 1905-ben, amiért Lovik otthagya ezt az egykori érzelmi közösséget? A következtetést a már rosszállva említett „közéleti előrenyomulás”, és az ebből fakadó politikai nézetkülönbség okozhatta. Tisztelte és nagyra becsülte gr. Tisza István személyét, ugyanakkor ez nem jelentett számára pártos elköteleződést: szomorúan vette tudomásul az *Egyetértés* ellenzéki folyóirat¹⁹⁷ megszűnését, de megemlékezett Kossuth Ferenc haláláról is.¹⁹⁸ Ha voltak is ellenérzései, elfogadta a fennálló dualista rendszert. Az 1905. január 26 – február 4-e között megtartott választásokon a Szabadelvű Párt huszonöt év után elvesztette a parlamenti többséget, Ferenc József mégis a Tisza-, majd a Fejérváry-kabinetet bízta meg a kormányzással. Bár a Fejérváry Géza vezette kormány megpróbálta integrálni Kristóffy József belügyminiszter általános választójogi javaslatát, és ezt egy pártban megjeleníteni, ez sem hozott kitörést az elszigeteltségből. Olyannyira nem, hogy amikor a *Magyarország* napilap 1905. november 23-án megvádolta a Demokrácia páholyt, hogy testületileg részt vett a Haladó Párt vacsoráján és programestjén, akkor Fekete Ignác ezt egy belső körlevélben még aznap cáfolta, ugyanis a páholy „testületi megjelenését kizárja tagjaink túlnyomó részének régóta ismert pártállása”, továbbá az, hogy szabadkőműves páholy hivatalosan nem politizálhat. A főmester iparkodott kijelenteni, hogy tudomása szerint egyetlen egy tag sem vett részt az eseményen.¹⁹⁹ Ebből is látszik, hogy szinte pestisessé vált, akit kormányzimpátiával vádoltak – ugyanakkor ekkor már a Tisza vezette szabadelvűek is kikezdték a darabontkormányt.

A Szabadelvű Párt veresége sokakat, így Lovik Károlyt is megdöbbenéssel töltötte el, vagy ahogy barátja és kollégája megfogalmazta: „Tegyünk félre minden nagyképüséget és valljuk be innen is, túlhan is: a csütörtöki [1905. január 26. - V. P.] nap eredménye meglepett és megrökönyített valamennyiünket.”²⁰⁰ A visszafogott és gondolatgazdag korabeli politikai elemzést Lovik vezércikke előzi meg, s talán nem árulok el nagy titkot, hogy nem az örvendezők táborát gyarapította. Keserű iróniával közelített a történetekhez: „Csöndes szobámnak ablakaiból nézem a tömérdek embert, aki a danse macabret járja. Ismerem legtöbbször közelről, ki nem ér egy hajítófát, kinek a tudása nem jelent 50 krajczárt, kinek a jellemét nem cserélném el a viczeházmasteremével, de ma valamennyien megnöttek, megizmosodtak és csinálják a világtörténelmet. Eh! nem lehet, nem szabad ezekről az

¹⁹⁶ HORVÁTH János, *A „Demokratia” páholy jelentése az 1900. évről*, Bp., Demokrácia Páholy, 1901, 7-9. Kiemelés az eredetiben.

¹⁹⁷ SYRION, *Az Egyetértés halálára*, *A Hét*, 1913, II, 621-622.

¹⁹⁸ SYRION, *Az apja fia*, *A Hét*, 1914, I, 345-346.

¹⁹⁹ MOL, P 1106, 36. d, 15. tétel, 792. számú körlevél

²⁰⁰ KÓBOR Tamás, *Minoritás*, *A Hét*, 1905, I, 70.

emberekről komolyan írni, a toll kiugrik a kezemből s írói hitem mélységes megvetést érez. Itt csak a humor fegyverével lehet dolgozni s csak szatirát lehet vinni. [...] Isteni naiv ez a mi magyar népünk, ez az egyetlen megnyugtató momentum. Oda áll a könyvágens, a zugprókátor, a tánczrendező, a csizmadia, a kalandor, mit tudom én ki, és feltűzvé a piros tollat, egy párat kurjant, egyszerre megindulnak a józan néma tanyák, a kérges tenyerű munkásemberek, a hallgatólag földmivesek és vérüket készek ontani azért, akinek az egész vére, hite, tudása nem éri meg, hogy egy villamos gombot megnyomjunk érette. Micsoda szinarany lélek kell ehhez, mennyi egyszerűség, tisztesség és bizalom az egyéni jóra valószínűségében. Megbecsülni, megkönyyezni való ez az isteni tudatlanság, ez a gyermeket, jószívű kedély, amelynél különbség nincs az egész világon. A magyarság soha nem ragyogott ilyen puritán fényben s a nép soha fenségesebb nem volt, mikor nevetségessé tette magát. [...] De még egy szomorú következménye lesz annak, hogy a januáriusi napon a nemzet belső életébe láttunk s ennek kára százszorta nagyobb annál, hogy ha esetleg vigéczek és ágensek kerülnek a parlamentbe. Mit szóljon az, aki a békés munka embere, aki szellemi fölényben van, akinek karaktere kristálytisza, aki a tudás nehéz utait járja, mikor fölöttük hallgatólag napirendre tér a nép s vakon felül azoknak, akik a szájukat a homlokukon hordják? Lehet-e várni, hogy valakinek kedve lesz a jövőben dolgozni, tanulni, haladni, mikor az orruk alá dörzsöljük, hogy kulacossal a kézben, a hon-hazával az ajkon és prolongátlan váltókkal a zsebben százszor könnyebben lehet előre furakodni, mint évtizedek verejtékes törekvésével? Ki fog ezentúl hinni a komoly céloknak, ki fog íróasztala, górcsőve, könyvei fölé görnyedni, ha észreveszi, hogy zászlógyáron át rövidebb és kényelmesebb az út?”²⁰¹ Nem kisebb dolgot állít a szerző, mint hogy a kisszerűség, az ügyeskedés és az ígéretés diadalmaskodott, ami hosszú távon kikezdeheti a tisztességes emberek tenni akarását és eredményeit. Ez is egy szélsőséges vélemény, csak épp a másik oldalról. Ezekből is látható, hogy az utak már jóval 1909 előtt elváltak.

A korábban említett radikális vonalat legerőteljesebben először Soltész Adolf fogalmazta meg „Radikális szabadkőművesség”²⁰² című előadásában, amit 1906 márciusában követett a Társadalomtudományi Társaság tagjainak integrálása a páholyba. Ehhez ugyanakkor hozzá kell tenni, hogy például Gratz Gusztáv alig fél évet volt szabadkőműves (benne a nyári szünettel), utána kilépett. Ugyanezen év tavaszán érkezett a Demokrácia

²⁰¹ SYRION, *Történelem*, A Hét, 1905, I, 69-70.

²⁰² VERŐ György, *A Magyarországi Symbolikus Nagypáholy védelme alatt dolgozó „Demokratia” című „szabadság, egyenlőség, testvériség” jeligéjű T. és T. szabadkőműves páholy huszonöt évi működésének története*, Bp., Demokrácia Páholy, 1916, 102-103. (Demokratia Páholy Könyvtára, 100) A fontolva haladók vezére, Gelléri Mór szerint „a közölt lajstrom voltaképpen szabad változata a szociáldemokratapárt programjának.” Uo, 104.

páholyba Lovik egykori felsőbb évfolyamos iskolatársa, Veigelsberg Hugó,²⁰³ de ahogy az evangélikus főgimnáziumban, úgy valószínűleg itt sem kerültek kapcsolatba. Az új tagok egészen más látásmódot és hangnemet hoztak magukkal, s talán nem véletlen, hogy Lovik 1904-es beszédét három évvel később a *Kelet* főszerkesztője, Gelléri lehozta nyomtatásban is. A folyóiratban megjelent 1908-as évről szóló páholy-jelentés összefoglalja az ekkoriban történeteket: „az új tisztviselők és velük a páholy tagjainak egy része oly modorban tárgyalta a felmerült kérdéseket, melyet a páholy tagjainak másik része nem tartott a páholy tradícióival összeegyeztethetőnek. A fiatalabb testvérek a gyors és türelmetlen haladást kívánták, a »Demokratia« páholy eddigi progresszív programjának megvalósítására, míg a régibb tagok a lassabb de biztosabb és a szabadkőművesség szellemének inkább megfelelő haladásnak voltak a hívei. A modorbéli és taktikai tekintetben ellentétes nézetek nem tudtak egymáshoz simulni. [...] Az ekkor tartott munkán különösen kitűnt az, hogy a páholy egy része nem tud megbarátkozni azzal a hanggal, mellyel egyes testvérek ez ügyet tárgyalták [...].”²⁰⁴ Vagy ahogy az egyik öreg testvért idézi Verő: „a modern eszméket nem lehet terrorral terjeszteni.”²⁰⁵ Gelléri ki is fejtette, hogy nem nézi jó szemmel, hogy öt radikális páholy – és folyóiratuk, a *Dél* – leckézteti a maradék hatvan „vaskalapos, habozó és sötét” páholyt. Hatalomvágygal, erőszakossággal, valamint azzal vádolta meg őket, hogy szét akarják feszíteni ezt a nagy múltú szervezetet.²⁰⁶ Ahogy egykor ő lépett ki a Könyves Kálmán páholyból, megalapítva a Demokráciát, most ő vált múzeumi tárggyá. 1909-ben le is mondott a hivatalos közlöny szerkesztéséről, amit 1910-től Soltész Adolf vett át.

Anélkül, hogy tovább boncolgatnánk a belviszályokat, jól látszik: sokkal súlyosabb konfliktusok feszítették a szabadkőműves páholyokat, mintsem azokat annyival el lehetne intézni, hogy idővel radikalizálódtak. Véleményem szerint a radikális megoldások felé való eltolódásban jelentős szerepe volt a *generációs különbségeknek*. Fontosnak tartom leszögezni, hogy a szabadkőművesek olyan témákkal foglalkoztak, melyek amúgy is tematizálva voltak (legyen az a választójog, vagy az iparosodás, a városiasodás és egyéb folyamatok miatt bekövetkező szekularizáció stb.). Horváth János 1900. évre vonatkozó jelentése tökéletesen megmutatta, hogy az „öreges” inkább fékezni, tompítani és óvatosan alakítani akarták a kor folyamatait. Ezzel szemben a „fiatalok” inkább meglovagolva az ebből fakadó elégedetlenségeket, először rombolni, majd újjáépíteni akartak. A kérdés – a mozgalom

²⁰³ És bár Gelléri szerint jelleme „liberális és radikális”, ő nem tartott a szakadárokkal a Martinovics páholyba. MOL, P 1106, 14. d, Tagok felvételi kérelmei, anyakönyvei (Életrajz, jellemzések) No. 341-440, 365. folyószám

²⁰⁴ Kelet. A Magyarországi Symbolikus Nagypáholy hivatalos közlönye, 1909, 40-41.

²⁰⁵ VERŐ György, *A Magyarországi Symbolikus Nagypáholy...*, i. m., 137.

²⁰⁶ GELLÉRI Mór, „Lesz, ami lesz”, Kelet. A Magyarországi Symbolikus Nagypáholynek közlönye, 1908, 297-298.

hangsúlyeltolódásai és generációs vizsgálata – további kutatásokat kíván, ami összefüggésbe lenne állítható a dualista rendszer önkorrekcióra való hajlamával, ill. feszültség-levezető csatornáival, mechanizmusaival.

II. 7. 3. Tézis – Antitézis

Bár Lovik Károly felhagyott a „királyi művészettel”, nem hajtott végre magán önkéntes agyműtétet, azaz nem fordult szembe korábbi nézeteivel, szabadkőműves barátaitól nem távolodott el. Továbbra is rajongott Heinéért, érdeklődve fordult Rousseau, Napóleon vagy a felvilágosodás korszaka felé. Tévedés lenne továbbá azt gondolni, hogy pusztán politikai nézetkülönbség miatt távozott volna: megszűnt számára az a közösség, az a lelki tér, ahol baráti szellemek találkozhattak. Hogy ez éppen a politika miatt történt, az csupán másodlagos. Ahogy ellenvetései is csak finom gesztusokban mutatkoztak meg, távozása csendes és eseménytelen volt, úgy később sem intézett kirohanásokat semelyik szabadkőműves szervezet vagy orgánus felé. Ennek aláhúzása azért fontos, mert a lejjebb bemutatandó gondolatok már korai időktől részét képezték az író személyiségének, tehát lehetőségi feltételük nem az volt, hogy eltávolodott a páholyvilágtól. És ne feledjük: törölték, nem pedig kilépett, vagy törölte magát! A következőkben olyan általános toposzokat fogok felhozni, melyek a mai napig ércnél maradandóbban lengik körül a szabadkőműveseket, különösen a vádló pozíciót elfoglaló értelmezők esetében. A két világháború közötti felfogást és attitűdöt jól tükrözik az alábbi mondatok: *„Én vádiratot írtam a szabadkőműves zsidóság destruktív és nemzetellenes működése ellen. Ezt a vádiratot a magyar független bíróság részéről egyetlen egy esetben sem követte rámnézve marasztaló ítélet és ez nemcsak teljes megnyugvás lelkiismeretem számára, de fölemelő érzés is, hogy hazám és nemzetem érdekében még akkor is becsületes munkát végeztem, ha ennek a munkának a sok ezret tartalmazó névsorban olyan nevek is kerültek pellengérré, amelyek viselőiről magam sem tételezem fel egy pillanatig sem, hogy nem becsületes magyar emberek. És ezeknek a becsületes magyar embereknek – akikről nem kutatom, hogy milyen körülmények között szédültek a zsidó – szabadkőművesek hálójába, azt tanácsolom, forduljanak revíziós kérésükkel az arra legilletékesebb kormányzati hatósághoz megfelelő zsüri kiküldése iránt, amely zsürinek a döntése alapján a nagy nyilvánosság előtt készséggel szolgáltatók elégtételt mindazoknak, akik ma úgy vélik, hogy könyvemmel kapcsolatban méltánytalanság érte őket.”*²⁰⁷ A helyzet egyértelmű: a vádlott bizonyítsa be ártatlanságát az arra illetékes

²⁰⁷ PALATINUS József, *i. m.*, 396-397. Kiemelés az eredetiben.

hatóságok előtt, ne pedig a vádló igazolja a vád valóságát. Nagyon fontos leszögezni, hogy ebben a dolgozatban nem a szabadkőművesség apológiája a cél, hanem a szélsőséges, zárt rendszerű narratívák elbizonytalanítása, még hozzá egész egyszerűen azért, mert korlátozzák a források értelmezésének lehetőségét. Hasonlóan igaz ez a marxista tudományosság időszakára, amikor a szabadkőműves bélyeg egyenlő volt azzal, hogy az illető a progresszió, a társadalmi fejlődés legfőbb letéteményese volt. Mindkét narratívának vannak a mai napig továbbélő publikálói és fogyasztói. Lovik Károly többek között azért is remek példa, mert élete és munkássága ellenáll ezeknek a leegyszerűsítő értelmezéseknek. Pontosabban szólva bele lehet kényszeríteni ebbe vagy abba az ideológiai dobozba, csak ebben az esetben nagy arányban torzul élete és művészete.

Egyetértés mutatkozik abban, és a korszak egyik kutatója, Litván György is arra a megállapításra jutott, hogy a szabadkőművességhez kötődő, azt felhasználó majd kisajátító polgári radikális mozgalom lehetőségeiben és mozgásterében már akkor elbukott, amikor – legyen annak kezdete Mária Terézia és II. József kora vagy korábbi időszak – haza és haladás, nemzeti kibontakozás és polgári fejlődés fogalmi egymással szembekerültek.²⁰⁸ A reformkor rövid időszakát leszámítva ezek a törekvések (időközönként valós, de jelenünkhöz közelítve egyre inkább vélt módon) sajnálatosan kizárták egymást. Ezen az sem segített, amikor Jászi Oszkár vagy épp Ady Endre igyekezte megcáfolni a hazafiatlanság, sőt a nemzetellenesség vádját. Egyrészt a vádlóknak volt jogalapja, hisz valóban voltak a nemzeti szempontokat látványosan lesöprő megmozdulások – mint a Magyar Szociáldemokata Párt 1902-es Kossuth-centenárium bojkottja –, másrészt a változtatni kívánók esélyt sem kaptak, hogy bizonyítsanak. Narratív szempontból érdekes, és kapcsolja a következő ponthoz az, amit Litván a fent idézett kötetének előszavában állít. A Kádár-korszak második felében a hivatalos marxista-leninista ideológia már teljesen kiüresedett, ezért egy kutatói generáció elkezdett visszanyúlni az értelmiségi gyökerekhez. Így találták meg a századforduló értelmiségi mozgalmait, a szociológiát, mindezek társadalmi és művészeti aspektusaival együtt. Nyíltan politizálni továbbra sem lehetett, azonban a századfordulós mozgalmak kutatásán keresztül – ha nem is zökkenőmentesen, de – demokratikus eszmékről és gondolatokról lehetett írni. Litván szerint a kétezres évekre a századelő időszerűségével foglalkozó cikkek elvesztették polemikus funkciójukat, ugyanakkor maga sem módosította korábbi tanulmányainak nyelvezetét, vagy egyes megállapításait. És ha Litván és egykori, a

²⁰⁸ LITVÁN György, „Magyar gondolat – szabad gondolat”. *Nacionalizmus és progresszió a század eleji Magyarországon* = Uő, *Magyar gondolat – szabad gondolat. Válogatott történeti tanulmányok*, vál. és szerk. GYURGYÁK János, Bp., Osiris, 2008, 15-104.

progresszió magyarországi előfutárait kutató kollégái ezt valóban így is gondolják, a vádló álláspontot elfoglaló publikálók továbbra is erősen vitatják a korszakkal kapcsolatos megállapításaikat.

Ennek egyik képviselője Raffay Ernő, aki immáron négy egymást követő könyvében²⁰⁹ is elég határozott álláspontot foglalt el a kérdésben. Érdeemes hozzágondolnunk azt, amit Litván a publikálási lehetőségekről mondott: „[...] ma Magyarországon eszmetörténeti-ideológiai szempontból alapvetően *háromféle történész* működik. Az első csoportba a még mindig tevékeny *marxista-leninista* ideológiai alapon tevékenykedő történészek tartoznak. Ők ott vannak az egyetemeken, sőt a Magyar Tudományos Akadémia történész részlegén is, s a legmagasabb tudományos beosztásokban mérgezik az emberek lelkét [!], persze nem mint kommunista pártarcok, hanem mint csöndes és megkérdőjelezhetetlen szavú szakemberek. [...] A történészek egy másik csoportjába a *neoliberális* eszmei alapokon működő személyek tartoznak. [...] Vitathatatlan tény, hogy a liberális akadémikusok a marxista akadémikusok »szellemi alsótestéből« [!] bújtak elő, s ma szinte minden egyetemi, akadémiai és médiafelületet megszállásuk alatt tartanak. Vannak persze olyan kategóriájú, önmagukat liberálisnak mondó tudósok is, akik valamelyik keresztény egyházhoz tartoznak. Szellemileg ez a legtorzabb fajta [!], mert a normálisnak tartható [!] egyház alapvetően konzervatív világfölfogású, s nehéz elképzelni a kétfajta szemlélet szerves összekapcsolódását. [...] A történészek harmadik, legkisebb lélekszámú csoportjába a *konzervatív* fölfogású tudósok tartoznak. Ők elfogadják a történelemben helyenként és koronként valóban meglévő osztályharc létezését, s megértik a liberális individuum szerepét is a történelemben, de nem abszolutizálják e tényezőket. Ehelyett azt állítják, hogy a történelemben minden a lélek: a közösségi és az egyéni lélek. Az emberi lélek pedig az Istenség létezésének és teremtő erejének a következménye. Ebből következik, hogy a földi emberek történelemnek nevezett tevékenységét az Isten akarata intézi és szabályozza, az emberi lélek befolyásolásával.”²¹⁰

Raffay korábban azt állítja saját vállalkozásáról, hogy az ideológiamentes lesz, csak és kizárólag a forrásokból kihámozható történelmet fogja olvasója elé tárni. Ugyanakkor ezeket a sorokat nemhogy reflektálatlanul hagyja, hanem hitvallásként állítja elénk. Mi a helyzet azonban azokkal, akik érzésük szerint egyik kategóriába sem tartoznak? Hova álljanak ezek a

²⁰⁹ *Szabdkömvészek Trianon előtt*, Bp., Kárpátia Stúdió, 2010., *Harcoló szabdkömvesség. Küzdelem a katolikus egyház ellen*, Bp., Kárpátia Stúdió, 2011., *Politizáló szabdkömvesség. Jászi Oszkár és a Martinovic páholy államellenes tevékenysége, 1906-1912*, Bp., Kárpátia Stúdió, 2012., *Ady Endre és a szabdkömvesség*, Bp., Kárpátia Stúdió, 2013.

²¹⁰ RAFFAY Ernő, *Harcoló szabdkömvesség, i. m.*, 14-15. Kiemelés az eredetiben.

kutatók, és az általuk kontextusba helyezett források? Bár Raffay is a „legendátlanítást”, valamint a „kökemény történelmi valóság” megismerését ígéri, valójában úgy terelgeti a forrásokat, hogy azok az ismert toposzra játszanak rá: voltak a „jó” és a „rossz” szabadkőművesek, utóbbiak „vírusként” szétterjedtek és győztek. Félreértés ne essék: egy pillanatra sem kívánom azt állítani, hogy ne lettek volna antiklerikális vagy köztársaságpárti (tehát a korabeli monarchia állama ellen munkálkodó) szabadkőművesek, azonban vizsgálódása közben olyan alapvető dolgokra nem kérdez rá, hogy miért radikalizálódtak a szabadkőművesek? Miért reagáltak így a társadalmi folyamatokra? Hogyan voltak képesek a társadalom legkülönbözőbb rétegeiből rekrutálni embereket? Miért úgy kezelte a dualista állam a kérdést, ahogy? Hogyan befolyásolták a generációs különbségek a páholyok működését? Ahol szakadások történtek, ott miért zajlott le az, ami, és úgy, ahogy? És ez csupán pár kérdés, amiket elengedhetetlen feltenni, ha valaki ilyen nagy és átfogó vállalkozásba kezd, mint amilyenbe ő is kezdett. Azonban nem kívánok sem recenziót írni, sem a szabadkőművesekkel általában foglalkozni, csak annyiban, amennyiben az kapcsolható a disszertáció tárgyához, azaz Lovik Károlyhoz.

Az alábbiakban olyan ismert toposzokat fogok alkalmazni, melyek alapján Lovikot a szabadkőműves narratív tengely egyik, avagy másik oldalára lehetne helyezni. Reményeim szerint a korábban, majd itt felsorolt példák is nyilvánvalóvá teszik, hogy a századforduló és szereplői jóval bonyolultabbak voltak annál, minthogy ezekben a sémákba bele lehetne erőltetni őket. Mindegyik tézis mellé egy ellenpéldát állítok Lovik írásaiból, hogy vajon megfelel-e ezeknek az állításoknak. Publicisztikai írásokból és esszékből válogattam, ugyanis ha a kizárólagosan fikciós műveket is bele vettem volna, akkor a lajstrom túl hosszú lenne, továbbá az előbbieket nagyobb referencialitással rendelkeznek. A cél ismételtén a téma komplexitásának a bemutatása:

1) *A szabadkőművesek ateisták, antiklerikálisok, a vallásos hitet bárgyú dolognak tartják*

Az evangélikus iskoláztatás nem múlt el nyomtalanul, sőt a protestáns hitvallók áldozatvállalását nem kevés patetikussággal ábrázolta a már említett *Fekete felhők* című, be nem mutatott darabjában. Tovább menve azonban, esetében ez mintha valamiféle ökumenikus érdeklődéssel is társult volna. 1907 márciusában részt vett egy – az ekkor már püspök – Prohászka Ottokár által celebrált misén a pesti egyetemi templomban, ahol benyomásait így rögzítette: „Ez az ember csupa egyéniség, csupa bizalom az individualitásban, következésképp kell hogy a más egyéniséget is megértse és ne tömegnek, ne akolnak nézze a hívőket, hanem egyedeknek, akik más-más szemmel, más-más hittel és fölfogással, más-más

erényekkel és bűnökkel tekintenek a mindenségre és annak urára, az Istenre. [...] Ahogy ma jó orvos csak az lehet, aki individualizál, aki induktíve nézi betegét, úgy a modern pap is csak akkor férközhetik halandótársai lelkéhez, csak úgy képes őket megrázni, ha együtt gondolkodik velök, ha nem a szószék magaslatáról, hanem a mindent megértés és mindent megbocsájtás nemes talapatáról ítéli meg őket. Ha elfogadjuk ezt a tételt, akkor Prohászka nemcsak a katolikus egyházé, hanem minden felekezetü hívőé, és szavai nem a dogmákban, hanem az élet talajában gyökereznek.” Természetesen ő sem tökéletes ebben az elgondolásban, de legalább „benne már megvan a hajlandóság, hogy számoljon az idők változásával, hogy megértse a lélek individualitását, hogy a természettudományt és az ima vak bizalmát összeegyeztesse. Beszédeiben van bátorsága csillagászatánról, fizikáról, Darwinról, Spencerről beszélni és nem kiáltja rájuk a kövezd meg-et, hanem bele próbálja őket vonni a mindenség nagy voltának bizonyításába.”²¹¹ 1913 decemberében a *Századok legendái* füzet sorozat tematikus száma a kereszténységről szólt. A bevezetőt Prohászka püspök, a közvetlenül utána következő esszét pedig Lovik Károly írta.²¹² Nem bizonyított, hogy közvetlen kapcsolatban álltak volna, de írástudókként nyilvánvalóan tisztában voltak azzal, hogy ki mellett publikálnak, s ha ez számukra nem lett volna vállalható, úgy írásukat máshol jelentetik meg. Nem így történt. Az evangélikus Lovik nagy lelkesedéssel írt a vértanúkról és szentekről, valamint az akkori ázsiai missziókról. Kevésbé a katolikusok felé mutatott szimpátia, mint inkább egy becsületében megtámadott ember melletti kiállás a szepesi püspök védelmében írt cikke.²¹³

A karácsonyi ünnepeket viszont kifejezetten nehezen, mizantróp hangulatban, már-már depressziósan viselte. Úgy érezte, hogy pontosan a fonákja valósul meg ekkor, mint amiről valaha ez az ünnep szólt. Egyrésztől lehangolta az az olvasók által kötelezően elvárt, az ünnepekhez tartozó iromány dömping, ami ilyenkor elárasztotta a folyóiratokat és a könyvesboltokat. „A nyájas olvasó a szent napon szigorú zsarnok és papiroshekatombákat kíván; az V. kerület szellemessége szerint karácsony előtt a redakciókban külön csaposlegényeket alkalmaznak a tintáshordókhhoz. Az a devót viszony, amely olvasó és író közt fennáll, s amelyben a toll embere tanára, lelkiismerete, mesélő dajkája a közönségnek, a szeretet napjain egyszerre megszűnik. Az előfizető korlátlan ur lesz a szellemi javak fölött, ott sajátít ki, ahol neki tetszik, ott kergeti munkára az író, ahol neki jól esik. [...] Karácsonyi

²¹¹ SYRION, *Prohászka*, A Hét, 1907, I, 165.

²¹² LOVIK Károly, *A kereszt hősei = Századok legendái. 1913. december*, szerk. VIRTÉR Ferenc, Bp., Országos Monográfia Társaság, 1913, 3-32.

²¹³ SYRION, *A püspök zsarolói*, A Hét, 1908, I, 181. Párvy Sándor megyéspüspökről: *Magyar Katolikus Lexikon X. kötet Oltal – Pneu*, főszerk. DIÓS István, Bp., Szent István Társulat, 2005, 630. Hálózati változat: <http://lexikon.katolikus.hu/P/P%C3%A1rvy.html> A szócikket Viczián János írta.

olvasmány és vasuti lektür között alig van elválasztó vonal: ez az érzés is ráül az íróasztalunk peremére. Ha ehhez hozzátesszük, hogy karácsonykor az olvasó megkívánja, hogy a cikkeken fenyőfaillat, gyertyaláng, éjféli harangok szava huzódjon át, világos a helyzet, hogy éppen ebben a terminusban érzi magát az író tilalmi időszakban és nem képes azt kiváltani magából, ami esetleg becses és maradandó benne rejtezik.”²¹⁴

Ennél súlyosabb állításokat, csalódottságot és keserőséget fogalmaz meg egy másik karácsonyi publicisztikájában: „Hol az idő, mikor szerencsétlen számba ment az az ember, aki a szent estét félig világított vendéglőben, egy rosszkedvű fizetőpinczér és rosszul főtt májashurkák társaságában töltötte el? [...] Hol az idő, mikor az ünnepek melegséget, önmagunkba való szállást, örömet és megelégedést jelentettek? Mindebből nincs meg semmi sem, legalább bennem, aki magamon keresztül szeretem a világot látni. Karácsony pirosbetűs napjai összeolvadnak a többi feketebetűs reggellel, estével, és munkát, küzdelmet, gunyt, irigységet jelentenek. A zöld fa nekem egyszerű fenyő; a hozzáfűződő gondolatok üres buborékok; a benne rejlő naptári szeretet olcsó emberi csinálmány. Az igazi érzelmek nem nyilatkoznak meg libegő viaszgyertyákban, aranyláncokban, ezüstdiókban, ha így lenne, akkor nemcsak a szeretetnek, de a gyűlöletnek is lenne karácsonya.” Ezután egy ostoba csizmatisztító és fehér kuvaszának létezéséből vezeti le a nagyobb célok iránti törekvés értelmetlenségét: „Derék csizmatisztító és derék fehér kuvaszom, ti élitek az igaz életet! Minek küzödni, mikor minden emberi törekvés amúgy is véges, minek a naphoz furakodni, mikor végzetünk, hogy porrá s hamuvá legyünk? Törekvéseink, akaratunk, hitünk alig arasznyi egy emberöltő alatt, s halálunk azon órában elfujja homokba rajzolt betűink nyomát. Megértésünk, gondolatvilágunk, lelkünk színei velünk együtt szállnak a sirba és soha fel nem támadunk hideg gádorából. Élünk úgy, amilyenek a sors teremtett, rövid lélekzetű [sic!] hernyókként, ragadozó husevőkként, beszélni és köpni tudó majmökként s betöltöttük azt a hivatást, amelyet a természetrajzi törvények szabnak elénk. Aki ezt az utbaigazítást tartja szem előtt, sohasem fog fájdalmat, kétségbeesést, lelki vajudást érezni; az sohasem látja az emberi lélek gyöngé voltát, a hit vigasztalanságát; az sohasem fog szomorkodni kora elmaradottságán, üres törtetésén; az nem fog megdöbbenni a szellem és az akarat csődjén, az elmulás keserűségén. Kedves, okos olvasóm, ha idáig viszed, elérted a bölcsesség tetőpontját, a non cogito ergo sum-ot [...]. Karácsonyfád alá teszem ime e pár sort, és mind neked, mind magamnak buzgón kívánom az elérhetlent: a korlátoltság, az ostobaság és a gyomor józan

²¹⁴ SYRION, *Papirosvilág*, A Hét, 1911, I, 10.

világának elérkezését. Béke velünk!”²¹⁵ A karácsony tematikája majd visszatér az első világháborús írásaiban, immáron pozitív szimbólumként.

Húsvétra viszont tudott ilyet írni: „A vallás kezdő éveinek fogalmai azon érintetlenül állanak ma is, mint egykor; az emberiségnek az a törekvése pedig, hogy önmagára helyezkedjen és önmaga legyen a kiindulási és a végpont, – százezer bizonyíték, tett, törekvés és hitetlenség dacára – nem tudta körülfgogni a földabroszt, beleütközik az első utszéli Krisztus-feszületbe.”²¹⁶

2) A fennálló rendszert tagadják, a korabeli államélet aláásásán dolgoznak

A már korábban idézett közéleti cikkek mellett csupán pár példát hoznék fel a mellett, hogy a Tisza által képviselt berendezkedés híve volt. 1911-től haláláig írt a *Magyar Figyelő*be, így a lap egyik irodalmi vacsoráján találkozott a miniszterelnökkel is, amit később Krúdy örökített meg, aki szintén ott volt.²¹⁷ Egy másik publicisztikájában egyszerre dicséri fel őt, utasítja el a forradalom lehetőségét és szúr oda az ellenzék egyik vezetőjének, Justh Gyulának. „Azt lehet mondani: ameddig a tömeg nem önmagában keresi a problémákat, hanem a földi lét egyéb, könnyebb bordázatu dobogóin, s ameddig kedvét leli alázatos tömjénezésben, ártatlan mókákban, szóval nem csinálja, hanem félénken követi a történelmet, addig nincsen semmi baj. Ma az extázis, a tulhevültség, az események megkivánása czélszerű villámhárítóra talál: az energia kimerül a tapsolásban, színházi hírek tulbecsülésében és malom alatti politikusok, galvanoplasztikailag kifözött Marat-k fölmagasztalásában. A baj csak akkor kezdődik, ha a tömeg e tarka foszlányokon, tűzijátékokon egyszer mosolyogni kezd és madársaláta, meg czirkuszi játékok helyett hust és vért kíván meg.”²¹⁸

A harmadik Tisza-kabinet megalakulásával egy időben pedig már európai térbe és időbe emeli a politikust: „A Pittek, Condék és Tiszák családi folytonossága, úgy látszik, mindenütt az életben ritka jelenség.”²¹⁹ Nyugodtan elmondhatjuk, hogy egyetértett a bihari gróf – Schlett István szavaival szólva – arisztokratikus liberalizmusával. Ha pedig nem csupán

²¹⁵ L[ovik]. K[ároly]., *Karácsonyi józanság*, A Hét, 1907, II, 860-861

²¹⁶ SYRION, *Harang és kalapács*, A Hét, 1912, I, 209-210. A cikk pikantériája, hogy az isten – ember – ördög háromszögben az ördög nézőpontjából elmélkedik. A kalapács egyben szabadkőműves jelkép, bár nem gondolom, hogy ez oldalvágás lenne feléjük.

²¹⁷ Míg a *Tisza István utazása a halál felében* (153-162, kül. 158-159.) csak rövid rész jut Loviknak, addig a *Tisza István szép éveiben* (125-132, kül. 127-132.) az írás gerincét kettejük beszélgetése adja. Az oldalszámok helyei: KRÚDY Gyula, *A XIX. század vizitkártyái. Portrék, vál. és a szöveget gond.* BARTA András, Bp., Szépirodalmi, 1986. Szini Gyula nekrológiájában ki is emelte, hogy „Tisza Istvánnal órák hosszat el tudott vitatkozni egy-egy angol szó etimológiai jelentésén.” SZINI Gyula, *Lovik Károly*, Nyugat, 1915, I, 516-517. Hálózati változat: <http://epa.oszk.hu/00000/00022/00173/05553.htm>

²¹⁸ SYRION, *Pajzsos*, A Hét, 1912, I, 394. A cikkből vett idézet jól kapcsolódik a társadalmi problémákat kezelő két szabadkőműves út egyikéhez.

²¹⁹ LOVIK Károly, *Budapesti tavaszi versenyek = Századok legendái. 1913. június*, szerk. VILTER Ferenc, Bp., Országos Monográfia Társaság, 1913, 34.

Magyarországban, hanem a Monarchia egészében gondolkodunk, akkor az is tanulságos, hogy mennyire fennkölt és meleg szavakkal köszöntötte a 85 éves Ferenc Józsefet:

„Nyolcvanötödik születésnapján mindnyájan, akik ebben az anyaországban élünk, Krisztusra váró keresztényekhez hasonlóan helyezük fel lelkünk asztalára terítéket. Ő kopogtat: szerény szobánkba lép, szeme a gyengéd gyermek szemének fényével világít, a hófehér aggastyán tiszta homlokát nyugodtan felemelve belép a fényre, és biztos hangon azt a rövid imát mondja: – Gyermekeim, nem hiába éltem, – Ámen!”²²⁰

3) *Nem becsülik eléggé a magyar nemzeti hagyományokat*

Talán ennek az állításnak a cáfolata a legnyilvánvalóbb és legkönnyebb esetünkben. Elég, ha kezünkbe vesszük Lovik Károly bármelyik írását: olyan megértés és szeretet árad a táj és külön emberek felé, hogy az áthatja a valótól az imagináriusig az összes regisztert. Egy helyütt így írt a hazaszeretet pragmatikus megmagyarázhatatlanságáról: „Ahány ember, annyi fogalom a magyar rögről, patétikus, szentimentális, kolerikus és költői. Van aki előtt a magyar föld hatalmas égboltozatként tárul föl, nappal, csillagokkal, felhőkkel, végtelenséggel, a másik csak szegény, üldözött, megtört asszonyt lát benne, aki egyedül áll a rettenetes viharban és komolyan néz a gyermekeire. Lesznek akik az alkotmányban, törvénykönyvek hideg betüiben, vagy a történelem tanulságaiban pillantják meg a szülőföld mithoszát, másoknak elég egy korty Tisza vize, hogy a lelkük szeretettel és nagy melegséggel teljen meg. Képek tömege forog köztünk a hazáról, – a szentségimádástól a nosztalgiáig – de hogy a rögnél hol a vége, hol a megfogható része, mi a pragmatikája, senkise mondja meg.”²²¹

De ha csupán azt az egy mozzanatot vesszük életéből, hogy mennyit tett a kimondottan úri magyar sportok, így a falkavadászatok és a lóverseny népszerűsítéséért, valamint a magyar lótenyésztésért – gyakorlatban és elméletben –, akkor már ezekkel a tettekkel is könnyen helyet bérelhetne magának a magyar hagyományok őrzői között.

4) *A szociális érzékenység könnyen átfordulhat szocialista mozgalomba*

Még a szabadkőműveseket leginkább negatívan beállító szerzők is elismerik, hogy komoly, érdemi szociális és segélyezési programokat hajtottak végre.²²² A már idézett, szabadkőműves körökben elmondott beszédeiben azonban Lovik mindig hangsúlyozta, hogy – bár fontos dolgok – nem ezek jelentik a közösség origóját. Tovább menve: bár testközelből

²²⁰ Enzsől Enikő nyersfordítása, amiért köszönettel tartozom. Karl LOVIK, *Der König*, Pester Lloyd, 1914. augusztus 18, 2.

²²¹ SYRION, *A rög*, A Hét, 1912, II, 623.

²²² Csupán érdekesség, hogy a Demokrácia Páholy 1909-ben száz korona értékben segélyezte Füst Milánt. MOL, P 1106, 38 k., Pénztárnapló (1903-1911), 1909. szeptember 3.

látta a szegénységet és az ez ellen fellépő karhatalmi erőszakot, nem lett szocialista, sőt, erkölcstelennek és álságosnak tartotta a szocializmust. Ahhoz azonban, hogy ezt jobban megértsük (és ne könyveljük el azonnal helyes vagy helytelen döntésnek), több eseményort, és a hozzájuk kapcsolódó szövegeket kell megvizsgálnunk. „Aki tollat vesz a kezébe és leül a szerkesztőségi asztal mellé, többé-kevésbé szocialista, mert annak lenni divatos és illik a cigány-élethez. Jó magam tehát szintén meg akartam ismerkedni a szocializmus embereivel s ezért a szívem nagyobb dobant, amint egyszerre ott termettem közöttük, láttam a földön fekvő, ponyvával letakart hullákat és néztem a golyóktól szitává lőtt gépház falát.”²²³ – írja 1903-as visszaemlékezésében. Ha bárki azt gondolná, hogy nem volt meg benne a kellő együttérzés, annak ezek a sorok adnak választ: „[...] az emberi nyomoruság szürke és szörnyen egyszerű. Nem látod sem a prometeuszi vergődést, sem a bibliai, a mesék aranszövetébe burkolt szenvedéseket, sem a kétségbeesett fájdalmat, amelynek lármája az égre tör, csak egy csomó hallgatag embert lelsz, akiket az élet örök fegyházra ítelt. Nagyobb megalázás halandóra nincs, mint a rideg bányákban tölteni el az életet, rablánczok nélkül s mégis rettentően lebéklyózva a szegénység és betegség pribékjeitől. A fegyházakban egyforma minden ábrázat s egyforma itt is, a koromtól s a nyomoruságtól piszkosszürkére mázolja. Hogy lehet, hogy az Isten képeré teremtett ember megengedje, hogy ennyire lealacsonyítottassék s nem küzd örökkön e megaláztatás ellen? Hogy szabad, hogy világosságra s levegőre teremtett lények bűzös tárnokban, vak homályban vakondokként tengessék köhögős életöket?”²²⁴ Azonban ezek a törekvések kimerülnek a magasabb bér és a kevesebb munkaóra követelésében, amely ha eléretik, úgy a „sztrájkolók beszüntetik a harcot s a fekete párduczokból békés báránycsapatok lesznek, amelyeket tovább lehet nyírni.” – írja az 1904-es budapesti szabó sztrájk kapcsán, majd így folytatja: „Voltaképpen ez a csata épp olyan elvtelen és épp olyan alacsony járásu, mint a mesterek machinációi. Ha egyszer esne meg az életben, bele lehetne törödni, hiszen a létminimum tételét nagyon is meg kell szivlelni, de ha kizárólag az egy korona tétele körül forog az ügy, úgy nem vindikálhatja magának a szocializmushoz való rokonság jogát, ahogy még nem szabad elvü az, aki kormánypártinak adja el [!] a voksát. A küzdelem csak úgy lehetne nemes és úgy számíthat minden derék ember támogatására, ha erkölcsi momentumai is vannak.”²²⁵ Azonban pont ezeket hiányolja, hogy nem a munkásnevelésért, a munkahelyi környezet javításáért, a tanulásért, a nagyobb célokért küzdenének, csak a pénzért – és a „tőke” ellen. „Milyen erkölcsi összefüggés van

²²³ ILLO, *Anina*, A Hét, 1903, II, 487.

²²⁴ Uo.

²²⁵ SYRION, *Szabó-sztrájk*, A Hét, 1904, I, 205.

abban a műhelyben, ahol egyik is, másik is állandóan azt forgatja elméjében, hogyan uzsorázza ki a másikat? Milyen munka lehet az, amely ilyen viszonylatok közt születik meg? Ránézek szürke felöltömre és meg tudom adni rá a választ. A posztó ócska brünni termék, a varrások pedig férczelve vannak. A munkás is megcsal, a mester is, nekem meg, hazafias zszurnalisztának, azt kell kiáltanom: Pártoljuk a hazai ipart!”²²⁶ Legnagyobb baja tehát a szocialista mozgalmakkal, hogy aprópénzre váltják az eszméket. A munkások nem azt tűzik ki célul, hogy minőségileg javuljon az életük – vagy mondjuk az iparosok azt, hogy jobb minőségű terméket állítsanak elő –, hiszen nincsenek is abban az állapotban, hogy ezt megfogalmazzák, az ólomszürke szegénységet pedig – legyen az szocialista kortes vagy nagytőkés – mindenki csak kihasználja. Feltehető, hogy bár maga is fontosnak tartotta, és pénzzel is hozzájárult a Demokrácia páholy szociális intézkedéseéhez (ételosztás, munkásszálló fenntartása stb.), úgy érezte, hogy ez nem jelent kitörést ebből az ördögi körből.

Némileg hasonlóan vélekedett a jótékonyaságról is, amit véleménye szerint az elharapódzó külsőségek, a címlap-adakozás, a trend kerített hatalmába.²²⁷ Ezzel szemben az igazi jótékonyaság csendes gesztus, ami betetőz egy életművet, lelki mozzanatot, nem pedig jól jövedelmező üzlet, PR-fogás.²²⁸ A háború kirobbanásakor a *Pester Lloyd* is gyűjtést indított a hadirokkantak segélyezésére. Amikor összegyűlt az egymillió korona, Lovik nagyívű elmélkedést szentelt a korszellemnek, miszerint a pénz, a néplélek és a szív együttes reneszánszát láthatjuk, s hogy ha ilyen erők találkoznak, akkor hogy maradhatna el a siker, minden fronton?²²⁹

*

Az itt felsorakoztatott példákkal továbbra sem igazságot kívántam tenni abban a kérdésben, hogy mi a szabadkőműves mozgalom szerepe a korszakban, tágabb értelemben pedig a magyar történelemben. A cél jóval inkább az volt, hogy a korábbi, ellenpontozásra építő kontextualizálást megkérdőjelezve próbáljak meg túllépni ezeken az – úgy éljenző, mint vádlói – zsákutcákon. Mindezt úgy, hogy nem fogalmazódott meg bennem előzetesen ilyen hipotézis, azonban Lovik Károly életrajzának és publicisztikájának vonatkozó része kínálta magát, mint reprezentációs eszköz és lehetőség, hogy ez a korábbi diskurzus meghaladható. Emlékeztetve arra, hogy a kollektív kijelentések mellett az individuális vizsgálódás mindig felülírhatja a korábban megfogalmazott állításokat.

²²⁶ Uo.

²²⁷ SYRION, *A ...szent nevében*, A Hét, 1906, I, 202-203.

²²⁸ Pozitív példának Wechseltmann Ignácot állítja be, aki végrendeletében – tehát halála után, nem learatva az ebből fakadó népszerűséget – hatalmas összeget ajánlott fel jótékony célokra. ILLO, *Jótékonyaság*, A Hét, 1903, I, 122-123.

²²⁹ Karl LOVIK, *Eine Million*, Pester Lloyd, 1914. október 6, 2-3.

III. A műelemzés mint életrajzi fejezet?

Történetiség, életrajziség, referenciális és poétikai elemek egyes Lovik-művekben

Az eddigi viszonylag lineáris, kronologikus, vagy épp tematikus életrajz felől forduljunk most a novellaszövegek felé, ahol poétika és referencialitás adott esetben jól megfér egymás mellett. Az itt elemzésre kerülő műveknél több szempont vezetett: egyrészt olyan novellákat és publicisztikai írásokat igyekeztem választani, melyekre a recepció eddig kevésbé, vagy épp egyáltalán nem fókuszált, másrészt úgy tudtam őket kapcsolni egyes életrajzi helyzetekhez, hogy mellette esztétikai érdeklődést is kiválthatnak, rávilágítanak Lovik egyes novellatípusaira, vagy narratív szövegalkotási módjaira. Ez nem jelenti azt, hogy minden szövegben nagyítóval kerestem a referenciális utalásokat, azonban ahol találtam, azt a poétikai értelmezés mellett szóvá tettem. Véleményem szerint a kritikai életrajz műfaja ezt megengedi, sőt, ha klasszikus újhistorista szerzőkre gondolunk (mint pl. Greenblatt), ők jóval tovább mentek ezen a téren. Ezekben az elemzésekben arra is törekedtem, hogy új kérdéseket szegezsek a Lovik-recepciónak, megkérdőjelezve bizonyos toposzok érvényességét. Így például pályájának ívszerű alakulását, ami korábban a realista – romantikus tengelyen mozgott. Az *Asszonyfej* posztumusz kiadásának előszavában a kiadók felvetik, hogy Bródy Sándor mellett Lovik Károly is a magyarországi naturalizmus egyik irodalmi képviselője volt. „Jókai, Mikszáth, a nagy romantikusok után a kilencvenes évek elején megjelenik a naturalista Bródy Sándor és az ő hatása alatt valódi vértől pezseg, életszagu lesz a magyar írók írása. A naturalista irány uttörői közé tartozik *Lovik Károly* is, aki új hangot, színt, drámai erőt vitt a novellákba és azt az édeskés szirupot, mely az ő fellépéséig elerőtlenítette a novellákat, verista meglátásokra, lélekboncolásra váltotta fel. Szerencsés érzékkel egyezettette össze dus meseszövívő készségét nagy emberismeretével.”²³⁰ Ez azért is érdekes, mert máshol ez az értelmezési vonulat nem figyelhető meg, és a későbbi interpretálók sem foglalkoztak ezzel különösebben. Sokkal erősebben tartotta magát a realista – romantikus vonulat, a társadalmbírálatól a dezillúzióba tartó ívszerű értelmezés. Az alábbi elemzések során kitérek arra, hogy a magyar hagyományban hogyan artikulálódott ez a megközelítés – és ez hogy érinthette az egész életmű iránti attitűdöt –, azonban mindenek előtt egy alapvető problematikára hívnám fel a figyelmet, amitől sokszor hajlamosak vagyunk eltekinteni, ez pedig a romantika mint irodalmi gravitációs erő.

²³⁰ LOVIK Károly, *Asszonyfej, i. m.*, 4. Kiemelés az eredetiben.

A romantikáról szóló disputa végigkíséri a 20. századot, viszonyulási pontja pedig a Lovejoy – Wellek vita, ami inkább nevezhető a szövegek vitájának, hisz a két írás között huszonöt év telt el. Lovejoy álláspontja²³¹ – amit később Wellek szélsőséges nominalizmusnak nevezett – szerint a romantika fogalma gyakorlatilag megfoghatatlan, mindenki újabb és újabb szellemi elődöket talált az idők során. A bizonytalansága megmaradt mind a mai napig, különösen úgy, hogy akiket romantikus elődöknek tartanak, azok más – a romantikával ellentétes – listákon is szerepelnek. Míg egyesek szerint központi motívuma a múltba tekintés és az elmúlás kutsza, addig máshol azt olvashatjuk, hogy emberei a „ma” gyermekei, akik előre mennek a jövőbe. Hogy a romantika egyszerre birodalmi érzület, ugyanakkor lázadás mindenféle hatalmi forma és megnyilvánulás ellen. Az utódok, ha lehet, még színesebb társaságot alkotnak. Lovejoy szerint ezért a romantikus kifejezés ma már önmagában nem jelent semmit. „Verbális jelfunkciója elveszett.”²³² Javaslatára szerint az érdekes gondolkodni, hogy milyen asszociációs folyamatok vezetnek minket a romantikához, milyen jelentéstörténete van, ill. hogy kaphattak ennyire különböző jelenségek azonos nevet? Ezekből arra következtet, hogy érdekesebb volna többfajta romantikáról, *romantikákról* beszélni, ami adott esetben országonként, nemzetenként vagy nyelvenként eltérő volt.

Wellek²³³ szembement Lovejoy érvelésével, szerinte az eltérő mozgalmak egy olyan összefüggő fogalomrendszert (képzelőerőbe vetett hit, természetkultusz, szimbolikus-mitologizáló szövegszerzés stb.) alakítottak ki, amelyek mégis valamilyen egységes romantika-fogalom felé mutatnak. „Arra a következtetésre jutottam, hogy a korszakneveket nem nyelvi címkékként, nem is metafizikai entitásokként kell felfognunk, hanem olyan normarendszerek neveiként, melyek – a történelmi folyamat meghatározott szakaszaiban – az irodalomban uralkodóak.”²³⁴ Ugyanebben a kötetben megtalálható írásban Robert J. Griffin²³⁵ Welleket hozza ki „győztesnek” (amennyiben ez a kifejezés egyáltalán érvényesíthető itt), azonban megjegyzi, hogy a romantika körüli viták mindig a korszak aktuális paradigmáiba ágyazódva jelentek meg. Lovejoy és Wellek vitája véleménye szerint azt mutatta meg, hogyan értékelődött fel a kritika a történetiséggel szemben, most (Griffin tanulmánya 1996-os) pedig fordított folyamat játszódik le, újra előtérbe kerül a történetiség a kizárólagosan szövegközpontú kritikával és értelmezéssel szemben. Szempontunkból ez azért is érdekes,

²³¹ Arthur O. LOVEJOY, *A romantikák megkülönböztetéséről = Újragondolni a romantikát. Konceptiók és viták a XX. században*, szerk. HANSÁGI Ágnes, HERMANN Zoltán, Kijárat, 2003, 83-105. Elekes Dóra fordítása.

²³² Arthur O. LOVEJOY, *i. m.*, 85.

²³³ René WELLEK, *A romantika fogalma az irodalomtörténetben = Újragondolni a romantikát. Konceptiók és viták a XX. században*, szerk. HANSÁGI Ágnes, HERMANN Zoltán, Kijárat, 2003, 106-156. Elekes Dóra fordítása.

²³⁴ René WELLEK, *i. m.*, 106.

²³⁵ Robert J. GRIFFIN, *A romantikus korszakolás bírálata = Újragondolni a romantikát. Konceptiók és viták a XX. században*, szerk. HANSÁGI Ágnes, HERMANN Zoltán, Kijárat, 2003, 208-222. Elekes Dóra fordítása.

mert húsz évvel Griffin kijelentése után úgy néz ki, hogy ez a paradigma még nem múlt el teljesen. A következő hangsúlyos pont pedig az, hogy miképp lehet távolságot tartani magától a romantika fogalmától? Ugyanis ha mindig egy „mester-narratíva” felől szemléljük a diskurzust, akkor valójában nem tudunk tőle távolságot tartani, és csak hangsúlyeltolódásokat tehetünk a rendszeren belül.

Szerinte az irodalomtörténet(ek)et elsősorban értékítéletek határozzák meg. Ezért történhet meg, hogy a kánon vagy egy korszak átrendezése bizonyos, szerzők kihagyásával, illetve felvételével jár együtt. Ebben az esetben megjelennek a „pre” és „poszt” szerzők és korszakok. Azaz valójában történelem (és irodalom) és történelemértékelés (és irodalomértékelés) áll egymással konfliktusban, ill. az egyén értékítélete alapján dől el, hogy ki épp hova sorolódik a rendszerben.²³⁶ Hirtelen azon kap(hat)juk magunkat, hogy régen halott szerzőket „támasztunk fel” és kiáltunk ki alapítóknak, előfutároknak. Vagy olyan felfedezéseket teszünk, hogy aki egykoron nagy szerző volt, az valójában csak egyműves szerző, akit pedig kevésre tartottak, hirtelen egy generáció nyelvezetét előlegezte meg munkáival. Az analógia még akkor is érvényesíthető, ha ezzel Griffin elsősorban az angol romantika kezdeteit keresi a 18. században. Okosan elhatárolódik az értékítéletektől: „[...] inkább a történelem követelményeinek szeretnék újból érvényt szerezni, megteremtve az irodalmi értékítéletek genealógiáját, abban a hitben, hogy az efféle önismeret hasznos lehet.”²³⁷ Szerinte csalfa, ha a kánon felől közelítünk, ugyanis az mindig az uralkodó paradigma ideálja szerint változott, hogy ki aktuálisan a „trónbitorló”, a „jogos örökös” stb. Történetlen ez a megközelítés, ugyanis egy állandóan változó narratíva felől igyekszik objektíven megítélni szerzőket. Helyette egészséges szkepticizmust ajánl, valamint azt, hogy mindig tegyük fel magunknak a kérdést: épp melyik romantika elvárásrendszere szerint közelítünk valakihez? A romantikus irodalomtörténet felfogása a modern kritikát is meghatározta, hisz magát az irodalomtörténeti periódusokat is e perspektíva szerint alakították. Griffin szerint az angol irodalomtörténet romantikus ideológiáját a Pope-hoz való viszony alakította ki. Ez a reduktív, oppozíciókra építő szemlélet azonban kiszórja azokat, akikkel nem tud mit kezdeni, akiket nem tud elemként beépíteni a rendszerbe. Ez a dichotomikus gondolkodás, az oppozíciók erőltetése meghasíthatja az írói személyiséget és életművet.

²³⁶ Robert J. GRIFFIN, *i. m.*, 212.

²³⁷ Robert J. GRIFFIN, *i. m.*, 213.

Griffin argumentációjára jó példa Szegedy-Maszák Mihály bevezetője,²³⁸ amiben egy, a romantikával foglalkozó tanulmánykötet kereteit kívánta körvonalazni, hogy mit is kezdjünk valójában ezzel a fogalommal. „Hihetőleg igaz, hogy a XIX. század legtöbb irodalmi mozgalmát a romantikához képest célszerű minősíteni, mely alighanem az utolsó olyan korszaknak tekinthető az európai kultúrában, amely a legkülönbözőbb művészeteket áthatotta, s a nyugatinak nevezhető világ legtöbb részére kiterjedt.”²³⁹ Egy bekezdéssel később mégis azt írja, hogy a „történeti tárgyilagosság hiú ábránd”, hisz korszakonként mást értettek romantikán. Hölderlin sokkal jelentősebbnek látszik a 20. század végén, mint saját korában: „[...]a romantika olyan párbeszédet folytat a mindenkori jelen művészetével, mely lényegénél fogva lezáratlan.”²⁴⁰ Mindezek ellenére ő is oppozíciók mentén halad, miszerint a romantika kezdete a rokokó elutasítása, azonban tanulságnak azt ajánlja levonni, hogy: „nem célszerű teljes életműveket irányzatok jegyében minősíteni”, tehát nem gyümölcsöző arról vitatkozni, hogy ki volt preromantikus (vagy újromantikus), mivel „a műveknek nincs önértékük, csakis korábbi vagy későbbi fejlemények alapján értelmezhetők, vagyis ugyanaz a szöveg, festmény vagy zenemű egyik nézőpontból a korábbi, a másiktól a későbbi mozgalomhoz kapcsolható.”²⁴¹ A megfontolandó javaslat után érdemes visszatérnünk még Griffinhez, mert Szegedy-Maszák Mihály szövegén is érezhető volt az, amiről ő is írt, miszerint nagyon nehéz úgy írni a romantikáról, hogy kivonjuk magunkat az irodalomtörténeti és kritikai hatása alól. „A periodizációval kapcsolatos viták egyik problémája, hogy a korszakfogalmak még olyankor is uralják a gondolkodásunkat, amikor bíráljuk őket.”²⁴² Ezek a terminusok (így a romantikus), soha nem lesznek semleges kronológiai jelzők, hisz annyi tudattalan előfeltevés tapad már hozzájuk.

Mit tehetünk akkor? Griffin is az önreflexió mellett érvel, miszerint mindig tudatosan és maximális éberséggel használjuk ezeket a fogalmakat. Jerome McGann-re támaszkodva azonban azt is felveti, hogy nem feltétlenül *kell* ezeket a fogalmakat használnunk. Fogarasi György²⁴³ is McGann-re hivatkozik, miszerint a szövegeket mint „társadalmi és politikai vonatkozásokkal terhes produktumot” kell szemlélni, és ellenkezőleg, nem „a mütől a szöveg felé”, hanem „a szövegtől a mű felé kell haladni”, mivel a szöveg ebben a kontextusban egy

²³⁸ SZEGEDY-MASZÁK Mihály, *A romantika: világgép, művészet, irodalom = Romantika: világgép, művészet, irodalom*, szerk. SZEGEDY-MASZÁK Mihály, HAJDU, Péter, Bp., Osiris, 2001, 7-20.

²³⁹ SZEGEDY-MASZÁK Mihály, *i. m.*, 8.

²⁴⁰ *Uo.*

²⁴¹ SZEGEDY-MASZÁK Mihály, *i. m.*, 10, 12.

²⁴² Robert J. GRIFFIN, *i. m.*, 218.

²⁴³ FOGARASI György, *A romantika tétjei*, Helikon, 2000, 1-2, 6-21

idealizált fogalom.²⁴⁴ Idővel (egy 1987-es konferenciára utalva) ennek megfelelően megváltozott a romantikához kapcsolódó kutatás viszonyrendszere is. „A kanonizációs műveletek így már nem egyszerűen csak a szövegekre, hanem legalább annyira (ha nem fokozottabban) az olvasatokra is vonatkoznak, s az értelmezők a romantikus szerzők pozitív vagy negatív elbírálása helyett a kétségkívül nehezebb és kevésbé látványos feladatot, szövegeik poétikai-retorikai bonyodalmainak nyomon követését tűzik ki célul.”²⁴⁵

Ennek a rövid összefoglalásnak az elsődleges célja az volt, hogy felhívja a figyelmet a korszakolás, és a vele kapcsolatos megnevezések problematikájára, és hogy ezen fogalomrendszer szerint értelmeződjenek az alábbi, Lovik Károlynak a magyar irodalomtörténeti hagyományban megjelenő szerepei és elképzelt pályáivé.

III. 1. 1. Szövegváltozatok a(z új)romantikára? A halál kutyája

Ennek megfelelően az első elemzés célja is kettős: egyrésztől végigkövetni *A halál kutyája* című novella szövegének²⁴⁶ kialakulását, másrésztől ezzel párhuzamosan, erre támaszkodva megbontani egy olyan közhelyet miszerint ezen írása is tökéletesen illeszkedik „realista korszakába”. Lovik Károlytól nem maradt fenn számottevő kézirat, azok is levelek, emlékkönyvbe írt bejegyzések, képeslapok. Jelen ismereteink szerint nincs fennmaradt kéziratot regénye vagy novellája, ezért az alakulástörténet iránt érdeklődőknek a folyóiratok felé kell fordulniuk. Bár a novelláskötetekhez könnyebb hozzáférni, az ezekben közölt művek szinte kivétel nélkül megjelentek korábban valamelyik folyóirat hasábjain, s ha közelebbről megvizsgáljuk őket, akkor kiderül, hogy tudatosan átírta, eltérő mértékben módosította korábbi novelláit, mielőtt azokat kötetben megjelentette volna.²⁴⁷ Különösen szerencsések vagyunk a most bemutatásra kerülő mű esetében, ugyanis egy publicisztikai írásban²⁴⁸ elejtett utalásból kiderül, hogy az ifjú újságíró 1897 januárjában, irodalmi betétekkel tűzdelt helyszíni tudósítást küldött az aninai bányászlázadásról a *Magyar Hirlapnak*, ami tekinthető az 1902-es

²⁴⁴ FOGARASI György, *i. m.*, 10.

²⁴⁵ FOGARASI György, *i. m.*, 15-16.

²⁴⁶ Folyóiratban: *Magyar Hirlap*, 1902. nov. 1., *A Hét*, 1903, I, 130-132. Kötetben: LOVIK Károly, *Őszi rózsá*, 1907, 111-120. Legújabb kiadás: *Budapesti Negyed* 67(2010. tavasz), szerk. KELEMEN Zoltán, *i. m.*, 42-47. A szerkesztő új szövegkiadásában sehol nem jelölte, hogy melyik korábbi szövegváltozathoz dolgozott, de könnyen kideríthető, hogy az 1907-es kötetre támaszkodott. Annak szövegét kisebb és nagyobb módosításokkal látta el, így mai helyesírásunk szerint javította a rövid magánhangzókat. Ennél jóval súlyosabb, és nem túl elegáns beavatkozás, hogy mindenfajta jegyzet nélkül áthelyezett, és kialakított egy új bekezdést, ami már inkább befolyásolhatja az értelmezést. Mindezek ellenére, a könnyebb hozzáférhetőség miatt az interneten megtalálható változathoz fogok idézni. Hálózati változat: http://epa.oszk.hu/00000/00003/00051/pdf/bpn_67_042-047.pdf

²⁴⁷ Ezért is közlöm a mellékletben táblázatos formában a kötetben megjelent novellák folyóiratban fellelhető változatait, amelyeket sikerült megtalálnom.

²⁴⁸ ILLO, *Anina*, *i. m.*, 486-488.

novella előszövegének, hisz az élmény, a táj és a szóhasználat feltűnően sokszor azonos. Nem ment ritkaságszámba, hogy a századfordulós írók egy-egy újságcikkből kerekítettek fikciós történeteket, itt viszont a személyes jelenlét és a benyomások hatása is erősíti a mondanivalót. Ugyanakkor kritikusan kell kezelnünk még ezt a ritka lehetőséget is, mert a lapszerkesztők mindenható keze bárhol húzhatott és toldhatott, így némi filológiai jóhiszeműséget meg kell engednünk, még ha ez látszólag ellentmondásos fogalom is.

A helyszín Anina (a novellában Bolgárhíd) – közigazgatásilag Stájerlakanina –, Krassó-Szörény vármegye oravicabányai járásában. A táj a Déli-Kárpátok nyugati meghosszabbítása, a Bánsági-hegyvidék, azon belül pedig az ásványkincsekben gazdag (vas, mangán, króm, szén) Krassó-szörényi-érchegység (a novellában Poroszlói-hegyvidék). A téma megegyező: a bányásszendülésről való tudósítás. Ahogy ma is, úgy akkoriban még nyomorúságosabb²⁴⁹ volt a bányászélet. Manapság is hosszú napokig, hetekig képes uralni a híreket egy-egy bányaszerencsétlenség, holott ma fejlettebb technikával és jóval nagyobb körütekintéssel, szigorúbb biztonsági előírások alapján végzik a munkát. A századfordulón szinte egymást érték a súlyosabbnál súlyosabb katasztrófák. Anina pár évvel korábban is címlapra került, amikor 1894 őszén több halálos áldozatot szedő légrobbanás történt. Erről is született vezércikk és tudósítás²⁵⁰ a *Magyar Hirlap*nál, azonban ez szinte biztosan nem Loviktól származott, mert akkor nem tett volna rá akkora benyomást a táj két és fél év múlva.

Az 1897. január 20-ai felkelésre az szolgáltatott okot, hogy a bányatulajdonos Osztrák Államvasút Társaság²⁵¹ a munkások kárára akart változtatni a nyugdíjszabályzaton. Ez különösen károsan érintette volna a bányászfeleségeket, akiknek a körében túlságosan is nagy volt a megözvegyülés lehetősége. Nagyrészt az ő felbujtásukra kezdett sztrájkba a kétezer-kétszáz bányász, majd mivel sem a cégtől, sem a minisztériumtól nem kaptak megnyugtató választ, körbevették az igazgatósági épületet, ahova a társaság emberei vették be magukat. A kiérkező csekély létszámú csendőrség jelenléte csak tovább szította az elégedetlenséget, amit dulakodás és kőzápor követett. Az ezt követő sortűzben és közelharcban tizenegy munkás azonnal meghalt, kilenc pedig súlyosan megsebesült. Előbb a honvédség, majd a közös hadsereg több századát vezényelték a helyszínre, ahol ezután további erőszak nem történt. A napilap sajtómunkásai elsősorban a társaságot és a megfelelő állami szabályozás hiányát

²⁴⁹ A novellában nyelvileg is tematizálódik a bányászok már-már állatsorban lévő állapota. A nyirokcsomóknak a tuberkolózis miatti megduzzadását is a 'görvely' szóval írja le, amit a régebbi nyelvhasználat a marhák megbetegedésére használt. *A magyar nyelv történeti-etimológiai szótára. Első kötet. A–GY*, főszerk. BENKŐ Lóránd Bp., Akadémiai, 1967, 1092.

²⁵⁰ Magyar Hirlap, 1894. október 21-24.

²⁵¹ 1883-tól nevében Osztrák-Magyarra változik, ám ennek ellenére magántársaságról volt szó, mely már az 1850-es évek végére vasúthálózatot épített ki Magyarországon déli-délkeleti részeibe, hogy az ott található ásványkincseket értékesíteni tudják.

tették felelőssé, és megértést mutattak mind a bányászok, mind a csendőrök irányába, akik egészen addig nem használták fegyvereiket, amíg meg nem támadták őket, akkor viszont ez kötelességük is volt. Az eseményekről 1897. január 21-24-e között jelentek meg vezércikkek, elemzések és tudósítások a lapban, azonban a már említett filológiai jóhiszeműség mellett is csak azokat tulajdoníthatjuk Lovik Károlynak, melyek a „saját/kiküldött tudósítónktól” címkét viselik. Mielőtt azonban a konkrét tudósításra kerülne sor, vegyük szemügyre, hogy nyolc évvel az események után hogyan látta ő akkori munkáját és hozzáállását. A visszatekintés értékét az ars poetikus vonások emelik, ezért is szükséges hosszabban idézni publicisztikáját:

„Vajjon hoztam-e magammal igazságot és impressziókat? Vésődött-e bele valami az emlékezetembe, egy nagy tétel, amelyik utmutatója lesz minden gondolatomnak? Befészkelte-e magát a boszuérzés szivembe, a hosszú lejáratu boszué, amely a jövőben örökkön megnyilatkozik az író munkáiban, alakjaiban, fejtegetéseiben? Más lettem-e a nagy tragédia forrásánál és megváltozott e életem pályája? Olyan kérdések ezek, amelyekre érdemes feleletet adni a lelkiismeret, sőt a nyilvánosság színe előtt. Be kell vallanom, hogy csalódtam. Ugyanazt éreztem, mint a szinpadon, ha megpillantjuk a természetes pir helyett a bécsi rongyot s a gyémánt helyett az üvegkristályt. A távlat megkápráztatott s aki egy nagy lelkirázkódtatást vártam, tulajdonképpen alig illetődtem meg a hullák és koporsók között. Nagyon közlelől láttam a dolgokat s mikor a részletekbe mélyedtem, szemem előtt elmosódott az általános kép. Megpróbáltam, hogy hüen írjak le mindent s mikor elolvastam tudósításomat, ugy éreztem, hogy kevesebbet és rosszabbul irtam, mint aki az esti lapokból dolgozta föl az anyagot. Ujra és újra átdolgoztam az anyagot, soha nem lett jobb s végül elkezeredetten dobtam tüzbe az egészet. Ma már nem cselekednék ilyen botorul, mert tudom, hogy így jár minden író, aki fotografálni akar s leczövekezi összes megfigyeléseit. Az írás művészete éppen abban rejlik, hogy intuicziónk legyen: intuicziónk az olvasók s nem az elöttlünk lefolyt dolgok iránt. A közönség messziről, madártávlatból nézi az eseményeket s ha kipécézem neki az apróságokat, elrontja a szemét s elveszti a kedvét, akárha a Jánoshegyen állván, külön akarom neki választani a városon végighuzódó óriási szinfoltokat. Az író lászon ugy, ahogy az olvasója lát: kissé felületesen, könnyelmüen és gyorsan. Ha elmondom neki, hogy Aninán járva láttam egy kocsit, amelyen mosóteknőben feküdt egy halott gyerek, míg a mellette ballagó oláh könyecseppjei nagyot serczenve hulltak a pipájába, talán többet fog látni, mint ha szocziológiai fejtegetésekbe bocsájtkozom és adatról-adatra fölsorolom neki a bérharcz előzményeit. És az írótl mindig a közönség neveli, nem pedig ő a közönséget s az írónak szükségképp hazudnia kell, aminthogy nem igaz, hogy egy zöld köpönyeges oláht

láttam, akinek könyei a pipájába potyogtak. Azzal vádolni az írókat, hogy hazudik, nagy igazságtalanság. Avagy nem hazudik éppúgy a távlat, az események, a halottak s maga a publikum, amely mindenből a színeket kívánja, holott a helyzetek vigasztalanok és színtelenek? Aki a tudományt a belletrisztikával akarja összekeverni, egytől-egyik pórul jár, akárha színpadról akarna dogmákat hirdetni. A tudás pillérei zordak, repkény nem fut rajtuk végig s a logika könyörtelen vasláncz, amelynek zörgése nem kellemes az élet zajában kifáradt s változatosságot kívánó lelkeknek. Hazug minden, ami szép: az égbolt kéksége, a tenger zöld színe, hazug a mámor és hazug a nő s mégis mindannyit szeretjük, mert csalásuk gyönyörűség az élet örök igazmondásai közepette. Ellenben megbízhatók a közhelyek, mert valamennyiünk nézetét összefoglalják s kiegyenlítik s mégis undorral fordulunk el tételeik előtt. A legtöbb fiatal író azzal kezdi, hogy az igazságot fogja hirdetni s mégis romantikus lesz valamennyi, mert különben antropológus és szociológus fejlődik belőle s nem tud koncessziókat tenni a tollnak.²⁵²

Három fontos tétel kerül itt terítékre, melyek döntően befolyásolták írói pályáját, ezek pedig: a rövidtörténet sűrítettségének eszközként való felismerése, író és olvasóközönségének egymáshoz való viszonya, valamint a romantika mint irodalmi gravitációs erő. Ebben a sorrendben haladva kerül vizsgálatra kapcsolódásuk a novellához. Az újságíró Lovik által írt tudósítások rendkívül aprólékosak és részletesek, bemutatja az eseményeket a munkások, a társaság emberei és a karhatalom szempontjából is, számba veszi az előzményeket és a lehetséges következményeket is. A szépíró Lovik által írt novellában ezek a részletek még a felszínen sem kerülnek elő, sőt egy másik történet beékelésével megtöri magát a zendülés elbeszélését is. A napisajtó felfutása elképesztő igényeket generált a századforduló Magyarországon, aminek hatása alól az irodalom sem vonhatta ki magát. Gyorsan kellett írni viszonylag kis terjedelmű elbeszéléseket, s természetesen minden író arra törekedett, hogy valamilyen módon az ő írása emelkedjék ki ebből a kavalkádból. Kényszer és lehetőség kéz a kézben jártak. Már akkor, de később is megoszlottak a vélemények arról, hogy vajon jót tesz az irodalomnak a sajtó ilyen mértékű felhajtó ereje. Soha nem látott mennyiségben születtek ekkor – és jutottak el gyorsan a közönséghez – kisprózai művek. Ahogy elmondható a korszak termésére, úgy Lovik életművére is, hogy ebből fakadóan tartalmaz esztétikailag kiemelkedő, de silányabb darabokat is. A forma mindenestre adott volt, s igyekeztek a lehető legtöbbet kihozni belőle, akár annak átszabásával is. Az író-olvasó viszony, a közönség hozzáállása művészetéhez egy olyan szelete volt életének, amivel végig és sokat küzdött. Ennek a belső

²⁵² ILLO, *Anina, i. m.*, 487.

ellentmondásoktól sem mentes kapcsolatnak a kifejtése külön fejezetet kapott a dolgozatban, jelen esetben forduljunk inkább a sűrítettséghez és romantikához, miszerint azért is kísérletezett kétféle szöveges tudósítással (aprólékos, objektív – irodalmi, szubjektív), hogy közelebb férközzön olvasóihoz.

A szakirodalomban egyetértés mutatkozik azt illetően, hogy pályaképe egyértelműen leírható a „realizmusból” a „romantikába” ívelő vonallal. Ennek a megalapozója értelemszerűen a marxista irodalomtudomány kézikönyve, *A magyar irodalom történetének* negyedik kötete, ahol már Diószegi András²⁵³ tanulmányának a címei is egységet alkotnak.²⁵⁴ Az úri fiatalember a régi világ emberei között keresi az idillt, azonban ott nem találja, de mivel nem olyan erős, hogy *görbe tükröt* mutasson a társadalomnak, ezért közönybe és nihilizmusba menekül, amiből a romantika, az álmok és a mesék rántják ki. Az 1907-es *Őszi rózsza* kötetet is a „Közöny és nihilizmus” fejezetbe teszi, ahol így ír ezen alkotói korszakáról: „Az ilyenfajta kitörések, valamint egyik-másik novellájának a proletariátus, a szegénynép életéről s lázongásairól rajzolt képe azt mutatja, hogy Lovik átlátott a »másik világba« is: a századelő szociális mozgalmába [...]. Mégsem vállalja a morális kritikánál is mélyebb társadalombírálatot, az osztályok közötti ellentmondások feltárását. Ő maga is nihilista, közönyös: magáramaradt hőseiben mintegy önarcépet rajzol. [...] A kérdés tehát az: a közönyből hová vezet az út, ha az író – éppúgy mint hősei – a felismert igazságért nem vállalja a harcot?”²⁵⁵ És bár a kérdés valóban kínzó, tovább kell lépniük, hogy lássuk, hogyan épült be ez a konstrukció az irodalomtörténeti gondolkodásba.²⁵⁶ Bodnár György szerint²⁵⁷ is társadalomrajzait először a bírálat, majd a dezillúzió jellemezte, s írásművészetében az „eszmenyítő realizmus” és az „újromantika” között billeg. Ő még tömörebben fogalmazza meg a pályáivet: „a romantikaoszlató az újromantikához érkezett.”²⁵⁸ Bár Dérczy Péter igyekszik távol tartani magát a korábbi besorolásoktól, ő is „realisztikus” elbeszélésekről beszél, de ezzel egyenrangú szempontként behozza az elbeszélés mód, a szövegstruktúra és a

²⁵³ Ugyanakkor nem elenyésző hatással volt rá Illés Endre írása. Az ő Lovik-képét és narratíváját ágyazta be az uralkodó diskurzusba. Első közlése: ILLÉS Endre, *A lefegyverzett író (Krétarajz Lovik Károlyról)*, Csillag, 1956/7, 116-123. Ez került át az 1956-os (*A néma bűn*) és az 1970-es (*A kertelő agár*) szövegkiadásokba.

²⁵⁴ Hálózati változat: <http://mek.oszk.hu/02200/02228/html/04/461.html>

²⁵⁵ <http://mek.oszk.hu/02200/02228/html/04/464.html>

²⁵⁶ Így Diószegi azon önellentmondásával sem foglalkozhatunk, hogy szerinte Lovik „hiába tartotta magát elsősorban novellistának, regényírónak is számottevő, ez utóbbi kvalitására azonban még nem figyelt föl eléggé az irodalomtörténet. Túlságosan csak a romantikust tartotta számon életművében, morálkritikai igényességét, pszichológiai realizmusát – legsajátabb tulajdonságait – mellékesnek vélte.” Joggal érezhetjük magunkat ingoványos terepen, hogy most realista vagy romantikus oldala, morálkritikai igényessége vagy annak hiánya miatt kell értékelni/elutasítani írónkat. <http://mek.oszk.hu/02200/02228/html/04/464.html>

²⁵⁷ BODNÁR György, *Az álmok és emlékek pikareszkje: Lovik Károly (1874-1915) = Uő, Párbeszéd az idővel. Válogatott tanulmányok, esszék, kritikák*, Argumentum, 2009, 112-118.

²⁵⁸ BODNÁR György, *Az álmok és emlékek pikareszkje, i. m.*, 115.

lélektani ábrázolás témaköreit.²⁵⁹ Még Nyilasy Balázs fontos tanulmánya is tovább viszi ezt a vonalat: „az ábrázoló-feltáró-realista, társadalmi érdeklődésű novella az 1907-ben napvilágot látott *Őszi rózsza* című Lovik-kötetben tetőzik.”²⁶⁰ Thomka Beáta alapvető tanulmányában²⁶¹ elszakad ezektől a sémáktól, s más rendezőelv szerint közelít a novellákhoz, így *A halál kutyájához* is, melyre adott helyen még visszatérünk. Láthatjuk, hogy erős nyomás van az irodalomtörténészen, hogy az elődökre támaszkodva, gondolkozás nélkül „realistának” sorolja be ezt a művet. Forduljunk most azokhoz a szövegrészekhez, amelyek szó szerint vagy áttételes formában, de megtalálhatóak a tudósításban és a novellaszövegben is. Hosszabban szükséges idézni ezeket a részleteket, mert az eredetije csak nehezen hozzáférhető.

Így szól a január 21-ei táviratszerű tudósítást beharangozó irodalmi fülszöveg: „Zuzmarás fák borította erdők között fekszik Anina, mely tegnap oly szomorú hírességre tett szert. A vasut Oraviczától kezdve meredek sziklautakon kanyarodik fel a tetőre, amely egyik Magyarország legszebb helyeinek. Három hegy között a katlan telve szürke és barna munkásházakkal, amelyeken ujjnyi vastagon fekszik a korom. Anina csupa vasműből, bányából és az alkalmazottak lakásaiból áll. Kedves, csendes városka, amely hegynek fekszik és a gazdának terméketlen. Rendesen sűrű füst terjeng mindenfelé a számtalan kéményből. [...] Most csend van. A kihalt telepet egyetlen elektromos lámpa világítja meg.”²⁶² Ezek az irodalmi jellegű betétek megelőzik a tárgyilagos tudósításokat, s nagyobb betűvel is vannak szedve, céljuk tehát egyértelműen a hatás, attitűd-alakítás és nem az informálás. Gondoljunk vissza a fentebb idézet publicisztikai számvetésre *A Hétköznapokban*, s ennek alapján olvassuk a következő nappalról szóló jelentést: „Kék és zöld kaftános oláhok jönnek le a hegytetőkről. Összeverődnek, mogorván beszélgetnek, husz emberről, akik Aninán golyó által estek el. Vagy talán nem is borzadnak? Ezen a vidéken meg kell a halállal birkózni. Csupa sárga, vad fantáziájú hegy össze-vissza, mintha egy piszkos vizü, óriás hullámu tenger megkövesedett volna. Lenyakazott sziklák, vad bozótok, melyeknek sohse érik meg a gyümölcse; jeges vizü patakok, melyeket elnyelnek a sziklák, görgeteges hegyi utak, fölöttük pedig sáppadt égbolt, örökké havazásra álló. Alattuk a gyilkos kőszénbányák. Félni kell a természettől, vajjon mit akarhat, földrengést vagy köesőt?” A táj egyértelműen nagy benyomást tett rá, talán már túlságosan is hosszan írja le, nagy és vibráló jelzőket használva. A novellában a leírás

²⁵⁹ DÉRCZY Péter, *Világok határán: Lovik Károly = LOVIK Károly, Árnyéktánc. Elbeszélések*, Pécs, Jelenkor, 1999, 203.

²⁶⁰ NYILASY Balázs, *Thanatosz titokzatos örvényében. Lovik Károly és az Árnyéktánc*, Kortárs, 2004/7, 85-98. Hálózati változat: <http://home.hu.inter.net/kortars/0407/nyilasy.htm>

²⁶¹ THOMKA Beáta, *Lovik rövidprózájának elbeszélésszerkezeti és műfaji kérdései = Uő, A pillanat formái. A rövidtörténet szerkezete és műfaja*, Újvidék, Forum, 1986, 57-86.

²⁶² Magyar Hirlap, 1897. január 22.

hosszúságát terítéssel küszöbölte ki: a táj jellemzőit az emberek arcélében lehet felfedezni. „Fenséges, megdöbbenő Anina vidéke a hó csendes perspektívájában. Jobbról balra voltigálnak²⁶³ a szikla kulisszák, hol vadul neki rohannak egymásnak, hogy óriási vargabetűvel elkerüljük szikláikat. Itt hófedte, csöndes a tömpe tető, amott szerte csapdosott, hajlott fák reszketnek a szélben. Mint az erőszakosan feldarabolt mindenség, olyan a vidék. Aztán egyszerre megszűnik a zuzmara-jég-és kőkorszak, a völgyből magas kémények pipáznak az égnek, egyformára épített bogárhátú házak sorakoznak egymás mellé. Fekete minden, a füst kegyetlen patina. Kőszénpor, salak: ez Anina levegője és anyaföldje. Feketék a fák, a házak, az emberek, a hullák, amelyeket ott hagytak heverni egy éjen át a kémények alatt, megmerevedett tagokkal. A füst ma elpihent, a taligák halomra lökve, a kohók gazdátlanul. A vasut mentén szakállas, német sipkás emberek pipáznak, mert füst okvetlen kell Aninának. Az ormótlan olvasztók, kemenczék, fuvók setéten ácsorognak a homályban is, néhány kezelőjük elment, oda, ahol nem kell köszönet törni.”

Ahogy szóba kerülnek az emberek, feltűnik egy pillanatra a riporter képe is: „Most még rendre fekszenek egy gépházban, sárga deszkákon. A csendőrgolyók eltorzították őket, és felmentették a társládát kötelessége alól. Szeretném, ha azt irhatnám, hogy Aninán magyarok dolgoznak. A becsületes, munkás emberek mintaképe ez a dolgozó nép. Hiszen a zendülésüket is az okozta, hogy harmincz évig akartak dolgozni. Egy se fogadott el tőlem egy krajczárt se, pedig Aninán ma nem mértek ki öt kiló hust, és egy háznak kéménye se füstölt. Vadak, zárkóztak, daczosak. Lehet, hogy soha többé munkába nem állanak, de lehet, hogy valaki eszükbe juttatja, hogy nekik kell az árvákat eltartani, s holnap kezükbe veszik a pőrölyt. [...] Az a vad asszonyi nép, mely a szerdai eset okozója volt, sehol sincs. Vagy csak nem azok a fekete kendős alakok, akik a koporsóra borulva, dörömböznek a deszkákon? Ezek vezették volna harciba a férfiakat? Vajjon melyik báli szépség képes erre, s mennyire kellett, hogy szeressék egymást! Csöndes éjjel borul Aninára, odalátok ablakomból, ahol tegnap a husz vértanu vére folyt. Villamos lámpa világítja a föl nem mosott vérfoltokat, odébb látszanak a koporsók, amint egymás mellett fekszenek. A rögös hegyi utnak parasztszekér vág neki, gubás atyafi ül a bakján, a kékködmönös oláh a kosárban ül, a koporsó mellett és sirva pipázgat...Mennyi füstöt kell a kéményeknek okádniok, míg ezt bevonják kormukkal!”²⁶⁴ A számtalan ismétlődés, a keretesség, az ismerős zsánerképek, s leginkább a majd nyolc évvel később bevallott „irodalmi hazugság” alkalmazása nem a „realisztikus” vonalat erősítik, ha

²⁶³ Csak következtetni tudunk – ám nem áll messze Lovik habitusától és nyelvhasználatától –, hogy itt valószínűleg a német 'voltigieren' ige ('műlovaslást végez, műlovasol') magyarosított alakját használta. Nincs információ arról, hogy ez bevett kifejezés lett volna, ezért élhetünk a gyanúperrel, hogy sajátos idiolektus.

²⁶⁴ Magyar Hirlap, 1897. január 23.

egyáltalán érdemes ezen az értelmezési vonalon maradnunk, megfontolva a bevezetőben tett ajánlásokat.

Áttérve *A halál kutyájára*, ennek – ill. ezeknek a novellatípusoknak – a legnagyobb esztétikai erőssége, hogy bár kitergetik előre a műfaj egyik meghatározó poétikai eszközét, a csattanót, mégis képesek hatást kelteni. Ez a narratív elfedés talán a tudósító ~ halál kutyája metaforizációnál is fontosabb. A szereplő-narrátor a szó legszorosabb értelmében az utolsó órában érkezik meg a színhelyre, utazása huszonhárom és fél órát vesz igénybe. A Lovik által kedvelt és gyakran alkalmazott metalepszis itt is érvényesül: a tudósító, akár a kutya, mindig kiszagolja, hogy hol készül katasztrófa vagy vérontás, amiből aztán remekbe szabott tudósítást lehet írni. Így az események *előtt* – holott nyilvánvalóan az esemény vonzza a riportert, s nem fordítva – érkezik meg Bolgárhídra, ahol azonban már a táj („ábrázata kormos volt mint az ördögé”) is átalakul a referenciális tudósításhoz képest. Az elbeszélő mintha még ironizálna is központi metaforáján: „Az idők folyamán a riportokban nagy gyakorlatra tettem szert. A külső jelekből s az előzményekből meg tudtam ítélni, hol lehet bajra következtetni [...]. Azt mondták kitűnő orrom van; ösztönszerűen tudtam megérezni, hova menjek. Lehet, hogy volt is benne valami, magam azonban azt hiszem, hogy többet köszönhettem vidéki összeköttetésemnek, geográfiai és szocialista tanulmányaimnak és örökös éberségemnek, amely számon tartott minden tényezőt.”²⁶⁵ Nem nehéz kiolvasni ezekből a sorokból, hogy a riportírás mestersége önmagára, a tágabb értelemben vett írásművészetre mutató, autopoetikus alakzat. Amikor a cselekvő alany a helyszínre érkezik, az utazásból eredő fáradtsága, levertsége és elcsigázottsága elszáll: „Kellemes láz fogott el, amely megélnkítette megfigyelő képességemet, gyorsá tette mozdulataimat.” Ezt akár ellentmondásnak is gondolhatnánk, ha a biológiai lázra gondolnánk, és nem az alkotói lázra. Ahogy haladunk előre a történetben, s a bányászok bizalmukba fogadják, elkezdnek mesélni neki, úgy fokozódnak a tünetek: „szívem sebesebben dobogott, arcom kigyúlt.” A kérdés, hogy miért? Hisz az elbeszélő már-már egyfajta önhittséggel ismétli meg: „Ők még nem tudták, mi fog történni: én már tisztán láttam. [...] Derék emberek – gondoltam magamban – milyen kár lesz értök, ha holnap közéjük lő a katonaság. Elnéztem a piros bajuszút, aki kezére támasztott fejjel dúdolt s mintha láttam volna, ez a széles koponya hogy fog vérezni s a nagy, nedves szemek hogy merevednek meg. A kis mantillos fiúcska holnapra árva lesz, s a bőrsapkás nem tör több követ. S ahol én járok, ott mindig ez történik, ma még jókedvűen parolázok az emberekkel, holnap a holttestüket nézem. Ha tudnák, ki vagyok talán rég megöltek volna. De

²⁶⁵ http://epa.oszk.hu/00000/00003/00051/pdf/bpn_67_042-047.pdf A többi idézet is innen származik, ezért a továbbiakban külön nem jelölöm.

nem sejtik, nyugodtan fecsegnek s jóakaratóan bámulják gyorsan szaladó irónomat.” Nem adhatunk más választ, mint hogy a történeteszöveg, a novella felépítése és kibontása adja a riporter-elbeszélő motivációját és izgalmát. Olyannyira, hogy – amikor épp kifulladásra tudósít – beékel egy teljesen eltérő szöveget: „Faluhelyen este, télen, kísértetekről szokás beszélni. Mikor kint süvölt a szél, belül fölbred a fantázia s tarka képeket rajzol az elemek harcáról. Nem volt már mit mondanunk a sztrájkról, áttértünk hát erre a tárgyra.” Nem véletlen a többes szám harmadik személy, ugyanis megfigyelhető egyes Lovik novellákban, hogy az elbeszélés szerkesztését látszólag kiszervezi szereplőinek, vagy legalábbis részleges szerkesztői rangot ad nekik. Nincs ez másképp itt sem, mert a halál kutyájának történetét nem ő mondja el, hanem a piros bajuszú Simon, a riporter hátradől székében és figyel. Az már más kérdés, hogy *A halál kutyája* című történetet már ő beszéli el, bedolgozva az általa még nem hallott legenda szövegét. Ez az apró különbségtétel rávilágít a fikcióalkotás különböző rétegeire, ami a szerző egyik kedvelt poétikai fogása volt.

Thomka Beáta is ezt, a hiedelemmonda beékelését, és eltérő szövegtípusok (tényszerű és fantasztikus) művészi egybeszerkesztését emeli ki ezzel a szöveggel kapcsolatban, melyet találóan az *Egyszerű formák és fantasztikus elbeszélés* fejezet részeként tárgyal.²⁶⁶ A közbeékelte legendát nem is ismertetném, itt elég annyit tudni, hogy a faluban egykor megjelent agyáros, eltérő szemszínű kóbor kutya a sátán megtestesítője volt, s aki a közelébe került, az mind meghalt, míg egy apácának készülő hajadon a keresztjét feléje tartva el nem pusztította. A narrátor már az események ismertetése előtt kétszer is megjegyezte, hogy „könnyen hívó” néppel van dolga, s valóban, a népi vallásosság – kereszténység és pogány babona színes keveréke – egész eszköztára felvonul. Lovik részéről is megvolt a szerzői szándék ennek az erősítésére, ugyanis az 1902-es szövegváltozathoz képest módosítja az első áldozat, az asztalos nevét Jancsikról Péterre, úgy, hogy Simon beszéli el a történeteket. Péter a kutya megsimogatása után másnap, vecsernyére hal meg. Ez a látványos egymás mellé helyezés egyértelműen (Simon) Péter apostolra mutat. Az egyház tizedelése tovább folytatódik, mert Breszkájné a keresztútnál találkozik a kutyával, de Knecht templomszolga is áldozatul esik. Kevésbé bizonyítható gondolat, de nem azonnal elvetendő, hogy az akasztott ember, akit a halál kutyája gazdájának tart, és a kezét nyalogatja, nem más, mint Júdás apostol. Eddig nem értelmezett, de annál fontosabb apró jel a mantill említése. A fejet és a vállat takaró ruhanemű rendeltetését a Biblia adja meg (1 Kor 11, 1-15). Ezt a női ruhát egy kisfiú hordja, s bár látszólag kifordítaná annak jelentését (hisz a férfiak fedetlen, a nők fedett

²⁶⁶ THOMKA Beáta, *i. m.*, 62-65.

fejjelel imádkozhattak), valójában egyfajta tragikus szentséggel, a túlélés glóriájával ruházta fel, narratív szempontból is. Végezetül – bár paratextus – nem lehet eltekinteni attól a tényről, hogy a novella első ismert szövegváltozata november 1-jén, Mindenszentekkor, azaz az üdvözült lelkek emléknepjén jelent meg. Ezt majd a záró egységhez való illeszkedése emeli ki a történeti adat megbélyegző állapotából.

„A szerkezet asszimetriája tökéletes: a történetet kitölti az előkészítés, melyhez az esemény megtörténeése ráadásként kötődik.”²⁶⁷ – füzi hozzá Thomka Beáta, s a beékelte történet után hamar és hirtelen találunk vissza az eredeti történethez.²⁶⁸ A novella első és későbbi közlései között fontos módosítások vannak az utolsó rész tekintetében. Az egyik az irodalmiságot erősíti: „A fáradtságot most éreztem, fülelem zúgott, fel voltam izgatva a munkától s a készülő események érzésétől.” (1902) „Az izgalmak elszálltak, újra nagy fáradtságot éreztem, a fülelem zúgott, s a készülő események képei vetődtek elélem.” (1907/2010) A következőkben még hangsúlyosabbá teszi a központi metaforát: „Én vagyok a halál kutyája, amerre járok légyként hullnak az emberek.” (1902) „Én, én vagyok a halál kutyája, amerre járok, légyként hullnak az emberek, jók, rosszak, öregek, fiatalok kímélet nélkül.” (1907/2010) Bár a későbbi szövegváltozat megduplázza az azonosulást, továbbra is a mellett érvelnék, hogy nem ez a novella kiteljesedése. Thomka Beáta is úgy látja, hogy az álom az, ami egyesíti az eltérő regiszterben megszólaló, más motívumokkal dolgozó szövegrészeket. Míg előbb a „szörnyű álom” képe jelenik meg („Csak nehezen aludtam el, de szörnyű álom volt.”), a későbbi szövegváltozatban hozzáadódik, ráépiil erre a halálos álom. „-És lesz-e vajon, aki engemet megvált? – kérdeztem félálomban.” (1902) „-És lesz-e vajon, aki engemet megvált? – kérdeztem félig ébren, s aztán egyszerre halálos álom borult rám.” (1907/2010) A megváltás visszakapcsol minket a november 1-jei paratextushoz, ill. a záró képhez, ahol a mantillos árva kisgyerekek néz szembe velünk és az elbeszélővel. Ahogy Stefcsik lánya megváltotta a halál kutyáját, úgy nincs kizárva a riporter megváltása sem, aki a szörnyű, majd halálos álomból ébred (!) történetének befejezésére. A narrátor sikeresen beleolvadt a saját maga alkotta fikcióba, hihetően ábrázolja, hogy immáron passzív szereplőként csak lohol az események után. A hirtelen váltás azért nem zökkent ki minket, mert valóban egyensúly alakult ki a történet misztikus és szociografikus motívumai között, melyek létrehoztak egy összetettebb narratív szerkezetet, ahol tények és jelképek kölcsönösen elmélyítik egymás

²⁶⁷ THOMKA Beáta, *i. m.*, 63.

²⁶⁸ Az 1902-es szövegváltozatban „...hazamentem az irodába, ahol ágyat vetettek nekem.” Ehhez képest az 1907-es és a későbbi változatok sűríteneek: „Későre járt, hazamentem.”

jelentését.²⁶⁹ Ehhez nagyon hasonló elbeszéléstechnika és poétika eszköztár működik az 1901-es *Leveles láda* kötet *Tor* című novellájában.

Ahogy Nyilasy Balázs találóan megfogalmazta, *társadalmi érdeklődése* és alapanyaga tagadhatatlanul van ennek és az ehhez hasonló írásoknak, de az elbeszélésmód és a poétikai eszközök mind arra sarkallnak minket, hogy érdemes túllépni a romantikus – realista szembeállításon.

III. 1. 2 Szövegváltozatok a(z új) romantikára? Tor

Második esettanulmányomban, folytatva a párhuzamos filológiai és poétikai elemzést, egy még korábbi novellához fordulok, ami első megjelenésének időpontját (1899, ekkor még *A halotti tor* néven) tekintve is a „korai korszak” termése.²⁷⁰ Ezen korai írás poétikai értékét talán az is bizonyítja, hogy az összes újabb szövegkiadásban (Illés, Dérczy, Kelemen) is szerepel. Hasonlóan az előző elemzéshez, itt is különböző szövegváltozatokat fogok összevetni, azonban nem emelem ki az összes apró változtatást, csak amit az elemzés szempontjából hangsúlyosnak tartottam. A módosításokat a felbukkanási sorrendjük szerint közlöm. Az 1901-es, kötetbeli, mondhatni végső változat az 1899-es és az 1900-as szövegekből válogat, montázsolja azokat össze, de van olyan utolsó módosítás, ami majd csak a *Leveles láda* kötetben szerepel. Ezzel az összehasonlító filológiai-poétikai megközelítéssel továbbra is a mellett érvelek, hogy egy tudatos szerzői magatartásról és eszközválasztásról beszélhetünk Lovik esetében, nem pedig a véletlen és a dezillúzió szerencsés összejátszásáról.

A kötet nyitó novellájáról elmondható, mint általában a *Leveles ládában* szereplő írásokról, hogy tüntetően kicsi a fabula, a történet igen redukált. Egy hosszúra nyúlt estéről, egy halotti torról és az ott lezajló eseményekről kapunk értesítést a kötet felütésében. A helyszín Árvakő, egy „rendes felvidéki fészek”, ebben a formában egy konstruált-fikciós település. A szöveg egyszerre kínál referencialitást és irodalmiságot, mely folyamatosan megkontrázza a korábbi kijelentéseket, elbizonytalanít(hat)ja az olvasót. Már épp kezdenék

²⁶⁹ THOMKA Beáta, *i. m.*, 64-65.

²⁷⁰ Folyóiratban: Magyar Hírlap, 1899. november 22., A Hét, 1900, I, 359-361. Kötetben: LOVIK Károly, *Leveles láda. Elbeszélések*, Bp., Singer és Wolfner, 1901, 5-14. Legújabb kiadás: Budapesti Negyed 67(2010. tavasz), szerk. KELEMEN Zoltán, *i. m.*, 5-9.

Hálózati változat: http://epa.oszk.hu/00000/00003/00051/pdf/bpn_67_005-009.pdf A Kelemen-féle szövegkiadás ebben az esetben is több helyen problémás, ezért megadjuk a Dérczy-féle szövegkiadás oldalszámait is: LOVIK Károly, *Árnyéktánc. Elbeszélések*, vál. és utószó DÉRCZY Péter, Pécs, Jelenkor, 1999, 12-17. Dérczy valamiért 1900-as évszámot tett a novella után, holott az 1901-es, kötetbeli kiadást vette át.

otthon érezni magunkat az ismerős tájékon,²⁷¹ amikor a meseszerűség számos vonásával találkozunk: a „vályogos vacakok” között elhelyezkedő nyolcszögletes kastély, a holdfényből „varázslatként” előbújó gazdasági épületek, a földbirtokos fia, Jancsika (neve), az almáriumból soha el nem fogyó vörösbor, a „legöregebb cigányok” megjelenése, a reggel a semmiből ott termő parasztok stb. – mind a mesejelleg, az irracionális, pontosabban szólva a szövegszerűséget erősítik. Joggal szegezhetjük a korábbi kritikusoknak a kérdést: valóban ez lenne a realista Lovik Károly? Különös dinamikát ad az elbeszélésnek, hogy több történet keveredik össze és ezekből nagyon kevés, ha tetszik egyik sem zárul megnyugtatóan. A szemünk előtt játszódik le a tor története, de bepillantást nyerünk Jancsika, a kisfiú, valamint az elbeszélő történetébe, ill. közvetetten értesülünk az elhunyt feleség históriájáról s röviden a mimetizáltnak tűnő Árvakő világával is megismerkedünk.

Ahogy már többször említettem, a klasszikus és a modern poétikai metalepszis ezt a Lovik novellát is erősen áthatja. A szöveg tele van előrejelzésekkel, sejtetéssel. Akár azt is mondhatnánk, hogy a szöveg számos helyen *önmagát írja meg* előre. Reflektálva az elemzői beállítódások közötti különbségekre: míg a sejtetés egy elavult módszertani kifejezés, addig az utóbbi, az önmagát megíró szöveg egy újszerű, a jelenlegi szaknyelvhez erősen kapcsolódó terminus. Ezzel csupán azt kívántam jelezni, hogy a módszertani nyelvezet kiválasztása befolyásolhatja a műről kialakított – akár – esztétikai képet is.

A narrátor és principálisa egy hagyatéki tárgyalásra sietnek, ami örökséget, és rosszabb esetben azt megelőzően halálesetet feltételez. Az eredeti változathoz képest módosítva lett a település neve, a földrajzi név felől a szimbólum felé mozdítva a szöveget: „Ez a falu – Bernát domb –” (1900) „Ez a falu — Árvakő –” (1901/2010) A Bernát germán eredetű férfi név, jelentése: medve, erős. A korábbi szövegváltozat az animalitást, a férfi principiumot erősítette fel, és az özvegy férj felé billentette a névadást. Árvakő egyértelműen a gyerekről, Jancsikáról szól. Az árva és ártatlan, szenvedő gyermek toposza az elemzésben összekapcsolja akár ezt a novellát az előzőleg elemzett *A halál kutyájával* is (Jancsika és a névtelen mantillos kisfiú). Ahogy haladunk előre, a szöveg egyszerre szelídül és válik meseszerűvé: „mellette egy fekete ormótlan, földszintes kuria, amelynek udvarából kutyák csaholása hallatszott ki” (1900) „mellette egy fekete, ormótlan, nyolcszögletes kastély, amelynek udvarából kutyák szűkülése hallatszott ki” (1901/2010) Mert a vidéki kúria még

²⁷¹ És tegyük hozzá, az ismerős nyelvben is. A Felvidék megnevezett vagy homályban hagyott települései közül a Lovik novellák általában olyan helyen játszódnak, ahol a német, szlovák és magyar népesség keveredik s ez a nyelviségben is megjelenik. Itt a középosztály nyelvisége az erősebb, ld.: principális, spectabilis, servus humillimus, szandlauer stb. Azonban más írásában, mint a kötet záró novellájában, a népi köznyelv kerekedik felül.

kapcsolható a bene possessionatus középnemességhez, azonban a kastély, különösen a nyolcszögletű, már irodalmi túlzás. Már a középkorban is építettek nyolcszögletű kastélyokat, várakat (pl. Castel del Monte Olaszországban), melyek alaprajzukban nem a korabeli hadászati elvárásoknak, hanem inkább a ceremonialitásnak feleltek meg, hisz egy koronára hasonlítottak.

A szöveg koncentrációja ebben az esetben is megfigyelhető, ahogy kevésbé fontosabb karakterek elvesztik nevüket, és adott esetben mondanivalójukat is: „szólt a kocsmáros, egy hosszú szakálu, fekete zsidó” (1900) „szólt a kocsmáros, egy hosszú szakállú, fekete ember” (1901/2010). Kicsit előbbre a szövegben, szintén a kocsmáros válaszol: „Eperjesről hozatott koporsót és énekes diákokat. Kérem még mintha most is hallanám szegény jó nagyságos asszonyt, a múlt héten, mikor így szólott hozzám: »No hát Salamon, leöli-e azt a fekete disznót karácsonyra?...« És most kúnt fekszik a temetőben. Meg tetszik engedni...” (1900) „Eperjesről hozatott koporsót és énekes diákokat. Meg tetszik engedni...” (1901/2010) A cím már kijelöli a témát, amit aztán a településnév magánnyal (*árva*) és hidegséggel (*kő*) tölt meg, ha nem lenne elég az, hogy a történet télidőn játszódik. De ilyen a kutyák szűkülése és vonyítása, mely egyrészt beszél a kocsmáros hallgatása helyett és mellett, valamint szövegszerűen megjelenik a lejtőn lefelé csúszó kocsi, továbbá ide kapcsolhatjuk a berámázott italmérési engedély áthozatalát, ami előre jelzi a viharos estét. A kocsmáros (Salamon) szerepe kettős, ugyanis a már fent említett anticipációs szerepen kívül állandóan megakasztja az elbeszélést, lassítja a kibontakozást. Egy idő után már számítunk újbóli felbukkanására, várjuk ritmikus kizökkenéseit. Megjelenései sajátos hullámzást adnak a szövegnek, ugyanis megakasztják az elmélkedő részeket és visszarángatnak a leírásba. Az előrejelzés két alakzatát említeném még meg: az egyszerűbb a vörösboré, ami már önmagában régóta a vér szimbóluma és mérhetetlen fogyasztása vértódulást és elállatiasodást fog eredményezni. A leginkább összetett alakzat a kislány, Jancsika figurája, aki maga a szomorúság metaforája, azonban feltételezett szomorúsága, dühe és fájdalma az apjában teljesebbé válik. Szövegszervező szerepe másban nyilvánul meg, amire lejjebb visszatérek. Ahogy Salamon elveszti a nevét, úgy mondanivalója is lényegtelenné válik a princípálissal történő beszélgetésben:

„- Nem kérem: ott tor lesz. Tor, igenis kérem. Tetszik tudni, ott a feleségem, én, meg a gyermekeim szoktak aludni.

- Eszerint ma nem alszanak?

- Dehogy nem. Ilyenkor a konyhába meg az ivószobában huzódunk meg, természetesen. Alázatos jó éjt kívánok.” (1900)

„- Nem, kérem: ott tor lesz.

- No, az még megjárja, elég szerény szórakozás.

-Alázatos jó éjt kívánok!

- Servus humillimus!” (1901/2010)

A dialógusokban máshol is felbukkan a félmúlt középnemesség szavajárása: „Eszerint [...] itt mégis készül valami?” (1900) „Eszerint [...] itt mégis készül valami brachium?” (1901/2010)

A brachium az orvosi latinban a felső kart jelöli, tágabb értelemben azonban a karhatalomra, hatalomra, erőszakra utal. A régi vármegyékben így hívták a nemességből toborzott, nem hivatásos karhatalmi erőt, ahogy ez többek között Gyulai Pálnál is megjelenik.²⁷² Ez ismételten a tor elvadulását és elszabadulását írja meg előre.

Bár első ránézésre egyszerűnek tűnik, a narrátori pozíció is komplexebb. A narrátor homodiegetikus, a történet egyik szereplője, aki társával és főnökével, a principálissal van úton. Ahogy más, bemutatásra került vagy kerülő novellák esetében, itt is megjelenik az előbb vázolt képlet, azaz az utazás motívuma, valamint a narrátor mint szereplő. Azonban nem mindegy, hogy milyen nézőpontváltások, behelyezkedések és minőségi kiosztások jellemzik az elbeszélői szövegalkotást. A kezdeti részletes és pontos (ugyanakkor meseszerű) leírások után egy kvázi-mindentudó elbeszélő képe bontakozik ki előttünk, aki azonban több alkalommal kölcsönöz egy szelet szövegszervezési területet két szereplőnek. Először a principálisnak, aki az egyszerű világ- és szövegértelmezést képviseli. A szövegalakulás is ehhez idomult: „- Mi baja volt? – kérdezte principálisom a csizmáit lerugva.” (1900) „- Mi baja volt? – kérdezte principálisom a csizmáit lerugva. Vérében volt a kérdezősködés.” (1901/2010) A principális horkolása készletre ebrenlétre a másik utazót, míg neki „nagyon egészséges álma” van. Az álom vágya, az álmatlanság, ill. a halálos álom itt, az előbb bemutatott *A halál kutyájában* és természetesen más, későbbi Lovik írásokban is megjelenik. Az ebrenlétre kényszerített elbeszélő először szivart (füst, homály, misztikum konnotatív jelentésmezői), majd olvasnivalót keres, de mivel nem talál, kénytelen ébren maradni. Nem tekinthetünk el attól, hogy az özvegy férj egészen Eperjesről hozott koporsót és énekes

²⁷² GYULAI Pál, *Egy régi udvarház utolsó gazdája*, Bp., Neumann Kht., 2001. Kereshető hálózati változat: <http://mek.oszk.hu/06100/06143/06143.htm> „Mint a jó hadvezér, bátorította csapatját, töltötte nekik a pálinkáspoharakat, és pirongatta a számtartót, aki folyvást le akarta beszélni az erőszakos lépésről. Egész elemében volt, megyei brachium vezetőjének képzelte magát, mely minőségben – mert Erdélyben az alispánok vezették a brachiumot – hajdan annyiszor hajtá végre a törvényt.” Máshol: „A nemesember kúriáját vérig oltalmazhatja, azért van kardja, még a megyei brachiumot is visszaverheti, ha tetszik.”

diákokat. Ha csak egy pillanatra is elfogadjuk, hogy Árvakő Árva vármegyében van, akkor az nem apró távolság, ellenben Eperjes elválaszthatatlanul kötődik az író Lovik Károlyhoz, aki ott volt diák, és más írásaiban is felelevenítette a garabonciás diákok sorsát és lehetőségeit, legismertebb talán a *Peregrinus* novellája ebben a témában, valamint *A leányvári boszorkány* című regénye. Ismét csak referencialitás és poétika merész összekapcsolása, de felmerülhet szempontként, hogy ez az egész szintén egy önmagára mutató autopoetikus alakzat: a narrátor, aki kiszervez bizonyos funkciókat mellékszereplőinek, akik viszont nem hagyják pihenni, majd mindez egy referenciális momentumban artikulálódik, miszerint ő be lett hozva a történetbe, mint Eperjesről a diákok a temetésre, hogy megalkossa a szövegteret. Írni azonban szinte minden esetben – Loviknál szinte mindig – zaklatottságot, kitettséget jelent. Míg a principális egészségesen alszik, és nem zavarja a fény addig az elbeszélő dohányzik és ébren van. A novellában az igazi váltást az éjszaka hozza meg. A korcsmáros elbeszélése után azonnal, átvezetés nélkül („Eloltottam a lámpát.”) esünk az estébe és az álomtalanság határhelyzetébe. Innentől kezdve állandóan élhetünk a gyanúperrel, hogy mennyire valóságos az, amiről áthallásokon keresztül szerzünk tudomást? Az elbeszélő „csöndes megadással” viseli helyzetét, s ha egy pillanatra elvonatkoztatunk a fizikai kellemetlenségektől (a rövid és szúrós ágy), akkor azt is állíthatjuk, hogy a szereplő-narrátor elfogadta funkcióját, amit fent vázoltunk. A kisfiú feltűnése újabb érdekes csavart ad az elbeszélésnek. Feltűnő, hogy öt esztendőskora ellenére teljes józansággal és tisztánlátással kezeli az eseményeket, valamint érett nyelven szól hozzánk. A szereplő-narrátor megosztja helyzetét vele, elfogadja tőle a zárt ajtón átszűrődő események interpretációját, valamint sokszoros áttéten keresztül (a mindentudó elbeszélő által megszólaltatott kisfiú részleges narrációjában elmesélt történetben) halljuk meg az anya hangját és kívánságát. A korcsmáros elszólásában megjelenő elhallgatott bűn („néha nem jól bánt vele”) felerősödik a feleség utolsó kívánságában és a tor elvadulásában.

Újra szóvá kell tenni, hogy Kelemen Zoltán szövegkiadásában átírta, és ezzel értelmezte a szöveget, ami nagyon veszélyes, ha egy ilyen finom gesztusrendszerrel operáló íróval van dolgunk. Így például felkiáltójelet tett oda, ahol az nem szerepel: „Feküdjél le kis fiam – szóltam önkéntelenül megindulva.” (1900) „Feküdjél le, kisfiam! – szóltam önkéntelenül megindulva.” (2010) A beavatkozás csak látszólag apró, valójában azonban egészen más szöveggörnyezetet teremt, és ez már nem az író munkája. A novella végkifejléséhez, a csattanóhoz közeledve mintha a szöveg is a mérhetőből a mérhetetlenbe zuhanna, a színpadiasságra (a férj zokogása) és a várakozásra (Jancsika kérdése) koncentrálna: „Egy mély férfihang pár órányi beszédet mondott” (1899) „Egy mély férfihang

pár percnyi beszédet mondott ”(1900) „Egy mély férfihang rövid beszédet mondott” (1901/2010) „fuldokló, nehéz zokogás, mintha széjjel akarná vetni a sirató kebelét.” (1900) „fuldokló, nehéz zokogás, mintha széjjel akarná vetni a sirató keblét. Aztán mély csönd következett.” (1901/2010) „ha jó leszek, hát küld nekem a menyországból egy kis báránycsókát?” (1900) „ha jó leszek, hát küld nekem a mennyországból egy kis báránycsókát. Vajon mikor küldi?” (1901/2010)

A zárlat felé haladva is hol elbizonytalanít minket a szöveg, hol referenciális fogódzót nyújt. Eddig is egy zárt ajtón keresztül, egy aludni nem tudó, fáradt utazó, és egy öt éves gyerek elmondásában értesültünk arról, hogy mi történik a másik szobában, így a cigányok kapcsán a szöveg erre reflektál is, aztán beékel egy létező népdalt: „a cigányok már holtrészegek voltak és vadul játszottak” (1900) „a cigányok már holtrészegek lehettek: vadul játszottak” (1901/2010) Az alábbi népdal első versszaka csak az 1901-es, kötetbeli (és természetesen az újabb) kiadásban szerepel, ez a teljes változata:

„Nyugodjál már virágom,	Ki léssen már gyámolóm.
Meghervadt arany ágom,	Ki lesz megvigasztalom?
Jézus, fényes csillagom!	Jézus, fényes csillagom!
Árván maradt édes anyád,	Benned bizolt az én lelkem,
A ki gondot viselt reád.	Te voltál egész örömem.
Jaj, jaj, édes magzatom!	Jaj, jaj, édes magzatom!”

Az Erdélyi János-féle gyűjteményben²⁷³ szereplő dal ismét egy referenciális pont, azonban tökéletesen kifordítva jelenik meg. A szöveg ezt gyerektató nótának címzi, holott a gyűjteményben a szent énekeknél szerepel, továbbá a benne megszólaló lírai alany egyértelműen az anya, aki a halott gyermekéhez és Jézushoz énekel, holott ebben az esetben az anya halt meg, és a gyerek került árvasorba. Egy népdal szó szerinti behozatala nem véletlen, egyetlen verses betétként pedig méginkább kiemelt pozícióban van.

A hajnal pírja nem a megnyugvást, hanem a tüzet hozza el. Az erő törés-zúzás általi fitogtatása csak különösen erőssé teszi az utolsó mondat kijelentését és a kontextust, amiben lejátszódik. Szimbolikus, hogy a lámpát, a fényt zúzzák szét utoljára, ami valóságosan is létrehozza a szöveg által (vörösbor, hajnal stb.) sugallt tüzet. Az irracionális erőt erősíti, hogy az „aztán csönd lett és sötétség” eseményére ébred fel a principális, aki azonban egyszerű nyelvhasználatával kimondja az esemény átalakulását („Mi az ördög történik itt?!”), majd

²⁷³ ERDÉLYI János, *Népdalok és mondák I. kötet*, Pest, Beimel József, 1846, 304. (Magyar népköltési gyűjtemény) Hetedik könyv, Szent énekek, 330. ének.

innentől az ő nézőpontjából szemléljük a történéseket. A pokol tornácáról való elrugaszkodás után kell egy szállítóeszköz, ami a valahonnan valahová való átkelést lehetővé teszi. Bár a lovak visszahőkölnek, a jégtáblák sercenő megnyílása is a diabolikusságot erősíti, így az áldozat elkerülhetetlen, a lovak el is pusztulnak. A csattanó erősebb megfogalmazást kapott: „a szekér felborult, a benneülők a derékig érő vízbe zuhantak” (1900) „a szekér fölborult, a benne ülők a fagyos vízbe zuhantak” (1901/2010) A semmiből „szerencsére hirtelen” ott termő parasztok megint csak nem a szöveg realizmusát emelik ki. Az erős, zömök ember megtörten tér vissza a másvilágról, ahonnan dadogva tár elének egy nyelvi tapasztalatot. Miután „félszegen” meghajol az esemény krónikásai, s elsősorban a tudósító szereplő-narrátor felé, kimondja az egész novellát magába sűrítő szentenciát: „Fiam, édes kicsi fiam...Nincsen már édesanyád!”

Még egy interpretációs lehetőséget vet fel a novella, ez pedig az *ekphraszisz* retorikai gyakorlatának²⁷⁴ szövegszervező alakzattá emelése. „[...] a költő olyan festő, aki beszél, a festő pedig költő, aki ecsetet tart a kezében.”²⁷⁵ Ha elfogadjuk azt, hogy az irodalom alkalmas képiség és szövegszerűség integrálására, akkor a képzőművészet irodalmi leírása is beemelhető ebbe az elemzésbe. A fent idézett népdal első versszaka utólag, a lehetséges utolsó pillanatban került bele a novellába, felhangzása pedig visszafordíthatatlanul a csattanóba irányítja a végkifejletet. Ha a dal tartalmát, azaz a gyászoló anyát képnek tekintjük – ahol a verbális megindultságot ellenpontozza a fizikai mozdulatlanság –, ami kifordított metaforaként, *tertium comparationis*ként valójában a férj, és elsősorban a kisfiú tragédiát jelenti, és a novella egésze nem más, mint ennek a kimerevített képnek a leírása, története, ami a már idézett utolsó mondat szentenciájában kerül kimondásra. Ez az eszköztár: a nézőpontváltások, a megszakítottság, az önmagát megíró szöveg, a redukció és a különböző alakzatok alkalmazási lehetősége emeli ki ezt a korai Lovik írást, ami a *Leveles láda* egyik, ha nem legjobb darabja, és nem véletlen, hogy egyik válogatás sem akarta nélkülözni.

*

Nem véletlenül használtam zárójeleket és kérdőjelet az alfejezeteknél, ugyanis nem biztos, hogy ezen a vagylagos értelmezési tengelyen érdemes Lovik Károlyhoz és szövegeihez fordulni. Míg a marxista irodalomtudomány által dominált időszakban

²⁷⁴ Gulácsy kapcsán veti fel gondolatébresztően: DÉRI Eszter, *Gulácsy Lajos nőideálja portréi és írásai tükrében = Filológia és irodalom*, szerk. TOMPA Zsófia, Piliscsaba, PPKE Bölcsész- és Társadalomtudomány Kar, 2013, 369-371. (Pázmány Irodalmi Műhely – Oposcula Litteraria)

Hálózati változat: https://btk.ppke.hu/uploads/articles/9070/file/Filologia_es_irodalom.pdf

²⁷⁵ Daniel Arasse munkáját idézi DÉRI Eszter, *Uo.*

elsősorban a realizmus volt az igazodási pont, úgy idővel fokozatosan felértékelődött a romantika, majd az újromantika szerepe, miközben világos elválasztás, hogy mi alapján történik a besorolás, és annak a tisztázása, hogy az adott állítás miért pozitív vagy negatív (kontextualizálás), nem történt meg. A kilencvenes évektől a korábban dezillúziósnak vagy újromantikusként tartott Lovik Károly értékelődött fel, a mese, az álmok, a látomások novellistájaként, mert ezáltal egy új rendszer elemeként vált felhasználhatóvá: be lehetett állítani a magyarországi esztéta-modernség és a *Nyugat* előfutáraként. Érdemes megfontolni a bevezetőben idézett szerzők gondolatait, ami a fogalomrendszerek csapdájára hívja fel a figyelmet. Ellenállva ezeknek a hívószavaknak – ami érkezik a romantika, vagy más fogalomkör irányából – Lovik szövegei esetében is számtalan lehetőség vár még kibontásra, legyen szó filológiai összehasonlításról, vagy épp novellisztikájának és publicisztikájának összeolvasásáról. Erre az összeolvasási aktusra kívánok még két példát hozni, ami azonban már a Felvidék témaköréhez kapcsolódik.

III. 2. Félreérthető dicséret? A szlovák ethosz reprezentációja egyes Lovik művekben

Lovik speciális kapcsolatban állt a Felvidékkel, ezért ebben elemzésben arra teszek kísérletet, hogy kisprózájából – különös tekintettel az *Egy falu*²⁷⁶ és a *Tótországban*²⁷⁷ című novellákra – egy olyan képet olvassak össze a tótokról, ami látszólag, egyes részeit tekintve degradáló, sőt akár sértő is lehet egy szlovák olvasó számára, összességét tekintve azonban egy pozitív és nyitott értelmezést is felkínál. Legyen ez a dicséret akár az író, akár a szöveg szándéka, nem tárulkozik fel első pillantásra, ugyanis a befogadói értelmezést a történelmi tapasztalat, és az azóta ráakódott szövegek terhelik. Feltehető azonban, hogy a bemutatásra kerülő szövegek egy „félreérthető dicséretet” tartalmaznak, ami persze már egy – a végeredmény felőli – fordított megközelítés. Nem véletlenül írtam összeolvasást és nem kiolvasást, ugyanis minden erőfeszitésem ellenére az interpretálók leinthatják ezt a megközelítést, s nyugodtan állíthatják, hogy az elénk álló képlet még mindig inkább negatív. A megkérdőjelezhetetlen biztosságú jelentéseknek szoktuk kiolvasni a megfejtésüket, így akarva-akaratlanul is vagy-vagy viszonyba állítanánk a kérdést (miszerint pozitív vagy

²⁷⁶ Folyóiratban: A Hét, 1903, II, 437-438. Kötetben: LOVIK Károly, *Őszi rózsza*, i. m., 59-66. A két szövegváltozat között apróbb eltérések vannak, ezért az *ultima manus* elvét követve a kötetbeli kiadást vettük főszövegnek. A novellát KELEMEN Zoltán is beválogatta: Budapesti Negyed, 2010/1 (Tavaszi), i. m., 37-41.

²⁷⁷ LOVIK Károly, *Tótországban*, Uj Idők, 1909, I, 384-387.

negatív a kép), ehelyett egy, a kombinációkból adódó értelmezést kínálok. A vizsgálódásba bevonok életrajzi momentumokat, valamint a történelmi referencialitás egyes pontjait, ezek azonban elsősorban olyan mankók és illusztrációk, amelyek szerintem nem gyengítik, hanem erősítik a szöveg irodalmiságát, gazdagítják az értelmezést.

Ahogy korábban írtam, az 1888/89-es iskolai tanévben Rauchbauer József, a pesti piarista gimnázium mennyiségtan tanára megbuktatta a 6. osztályos Lovik Károlyt.²⁷⁸ Bárki, aki küszködött valaha a matematika Molochjával, az tudja, hogy ez roppant kellemetlen pillanat egy diák életében. Ha ezt a nem csekély ténytet, valamint azt, hogy apja 1883-as halála óta félárva volt, számításba vesszük, akkor kezdenek kirajzolódni előttünk az okok, hogy miért került a fiatalember Eperjesre, bár az ezzel kapcsolatos kérdéseket és bizonytalansági tényezőket az életrajz vázolásakor kifejtettem. Ha azonban visszakanyarodunk a szövegekhez, akkor láthatjuk, hogy Lovik Károly erős felvidéki kötődése végigkövethető írásain: nemcsak megírni szerette a tájat és embereit, de megélni is. Évente átlagosan kétszer, de nem ritkán többször is megfordult a Tátrában. A témák variálása általában ugyanazon sarokpontok körül forog: pihenés, feltöltődés, természet, civilizáció, őszinteség, sport, kultúra. Már egy korai, levél formában íródott tárcanovellával jelentkezik Alsó-Tátrafüredről, ahol a megszólított „kedves Erzsikének” azt fejtegeti, hogy még a természetbe is magunkkal hurcoljuk a civilizációt.²⁷⁹ Volt, hogy egyszerű reklámot²⁸⁰ csinált a tátrai fürdőknek, máskor úgy érezte, hogy „a fantázia ma már jól nevelt gépezete” elvesztette ízét, ezért aki újra át akarja élni, annak a Tátrába kell menni. Amit így jellemez máshol: „öreg homeopatha doktor vagy, óvatos, lassu és konzervatív.”²⁸¹ Vagy épp már Budapestről gondol vissza a Tátrára: „Ilyen a Tátra; pompásan stilizált semmi, leöntve évezredek csöndjével, nagyapák tunyaságával, lengyel szellők nyugalmával.”²⁸² Ahol nincsenek kérdések, és ahol lehet keseregni azon, hogy a művész nem saját magának, hanem a nagyvilágnak énekel.

De nemcsak a tájegységhez, hanem az ott található városokhoz is személyes élmények kötődtek: „Van a felvidéken egy világos, színes, barátságos város, akkora, mint a tenyerem és szegény, mint a templom egere: a neve Selmech. Mikor az Uristen megteremtette, jó kedvében volt s amateuri hangulatban, a sok komoly alkotás mellé odabiggyesztett egy csöpp romantikát, ahogy az ember berendezkedésnél a pohárszékek, almáriomok és asztalok mellé nippeteket vásárol s talán több gyönyörösege telik bennök, mint a legöblösebb amerikai

²⁷⁸ *Tudósítvány a kegyes-tanítórendiek budapesti főgymnasiumáról az 1888-89-iki tanévben*, Bp., Hunyadi Mátyás Nyomda-Intézet, 1889, 60.

²⁷⁹ LOVIK Károly, *Fürdői levél*, Magyar Hirlap, 1894. aug. 26. (melléklet)

²⁸⁰ ILLO, *Tátrai barangolások*, A Hét, 1903, II, 450.

²⁸¹ SYRION, *Ó Tátra, Tátra*, A Hét, 1905, II, 472-473.

²⁸² SYRION, *Tátra*, A Hét, 1911, I, 90-92.

írásztalban. Szép kis Selmecz városa, legendák csipkés fátyolába burkolózva ott áll Hontban s világít, melegít, mint egy Dickens-regény.”²⁸³ Természetesen a modernizáció már kikezdte a régi Selmeceket, de az ott tanuló diákoknak köszönhetően maradt még valami a 16. századból, ami továbbra is jelen van. „A praktikus élet olvadt itt össze temérdek ábránddal, hittel, szeretettel s rásütötte bélyegét minden felvidéki városra.”²⁸⁴ Ezt követően mintha csak *A leányvári boszkorkány* alapvetését kapnánk meg, úgy részletezi a selmeczi diákok életét. „Bent élve a romantika katlanában, lelke tele van kitörni készülő indulatokkal, sejtésekkel, ragaszkodással [...]. És tele misztikus vonásokkal az egész polgári diákélet: a latin kvártély minden vonása huz a középkori titokzatosság felé [...]”²⁸⁵ Ezután nagyon is konkrét lépés ellen tiltakozik, miszerint ne helyezték át az erdészeti főiskolát Budapestre, többek között azért se, mert míg fővárosban a szegénység szégyen, addig a felvidéken „gyöngéd fényü, szinte magától értetődő”.

Először az *Egy faluval* foglalkozom, aminek a története röviden összefoglalható. Hizsnyón, az elmaradott és szegény faluban²⁸⁶ bolt nyílik, ahol a kereskedő egy díszes koporsót is eladásra kínál. Az ára miatt a faluközösség csak együttesen tudja megvásárolni, majd azt a döntést hozzák, hogy aki először hal meg, az feküdhet bele. Ezt a kegyet azonban egy tébolyodott öngyilkos lány elorozza, amit a falubeliek igazságtalannak éreznek, ezért exhumálják a tetemet, hogy visszaszerezzék a koporsót. Ez még Hizsnyón is törvénytelen tett, így elkerülhetlenné válik előbb a csendőrség, majd a katonaság bevetése. Végül elül az erőszak, a bolt bezár, és a korábbi elmaradott, szegény, de békés állapot száll vissza a falura.

A negatív képek szinte rögtön a felütéssel jelentkeznek. Nemcsak a „stratégiai vonal”, de a fuvarosok is elkerülik a környéket a rossz utak miatt. Az egyes szám harmadik személyű elbeszélőtől a világtól való *elzártaságról* kapunk tudósítást. A második bekezdés hangsúlyozza a falu etnikai hovatartozását: „Hizsnyó tót falu s az idők folyamán alig valamit magyarosodott. Ma is még olyan elmaradott, mint a honfoglalás idején [...]”²⁸⁷ Azaz piszkos, szegény, tehetetlen és nyomorúságos. Ahol a leány-énekek végső szótagja is csak azt kérdi: „miért oly nyomorúságos a lét?”²⁸⁸ Érdeemes visszatérni azonban ahhoz a két mondathoz, ami

²⁸³ SYRION, *Selmecz*, A Hét, 1905, II, 871.

²⁸⁴ Uo.

²⁸⁵ Uo.

²⁸⁶ A többségében mindig is szlovák falu egykor Gömör-Kishont vármegyéhez, ma a Besztercebányai kerülethez tartozik. *Gömör-Kishont vármegye*, szerk. BOROVSZKY Samu, Bp., Apollo Irodalmi Társaság, [1903], 54. (Magyarország vármegyéi és városai 8.) Valamilyen érthetetlen okból a szöveg legújabb, a Budapesti Negyedben szereplő kiadásában következetesen Hrizsnyó szerepel Hizsnyó helyett, holott ez semelyik általunk ismert korábbi szövegváltozatban nem fordul elő.

²⁸⁷ LOVIK Károly, *Őszi rózsá, i. m.*, 59.

²⁸⁸ Uo.

látszólag különálló, valójában egy kötőszóval könnyen mellérendelővé tehetjük a szerkezetet, s a szöveg is erre bízgat. Hizsnyó alig valamit magyarosodott, ezért olyan elmaradott még mindig, mint a honfoglalás idején. Mégis, ha tovább olvasunk, akkor a modernizáció hiánya felülíródik, s a zárvány-lét mellé felsorakozik a történelemből való kiszakíttottság állapota. Hisz „a kutyák szintűgy vonítanak, mint Szvatopluk idejében” valamint „ennek a népnek soha nem volt fogékonysága semmi iránt”,²⁸⁹ mert a nagy Zventibald²⁹⁰ felszólítására nem mentek a magyarok ellen, de a magyarok felszólítására sem mentek a muhi csatába, csak „ostobán bámultak maguk elé és nem tudták megérteni, miért szálljanak hadba, holott nem vétettek senkinek s nem akarnak semmit. [...] Nem kívántak ők semmit, ki nem mozdultak gádoraikból és évezreden át hallgatagon görbültek a nehezen fizető föld felett. Fölöttük elvonult a történelem és a mívelődés anélkül, hogy nyomot hagyott volna, az idők járása nem rontott és nem javított rajtuk. Lomhák és tehetetlenek voltak, mint a *bagoly* [...]”²⁹¹ A bagoly még fontos szerepet fog játszani, mint poétikai eszköz, ami keretezi az egész novellát.

Feljebb még a történelemből való kiszakíttottságról írtunk, de felmerül a kérdés, hogy beszélhetünk-e egyáltalán időről és történelemről? Az emberi életnek Hizsnyón nincs se jelentősége, se értéke. A lineáris történelemszemlélet helyett inkább az időtlenség és a körkörösség érvényesül. „Ahány élet e faluban volt, úgy hasonlított egymáshoz, mint egyik tojás a másikhoz. A gyermek megszületett, elindult a maga útjára a juhok és krumpliföldek közé s megöregedvén, amilyen öreg csak a szívós tót tud lenni, meghalt s bevonult a hegyoldalba épített temetőbe. Senki se vette észre, hogy jött, senki, hogy eltűnt, csupán a matrikulába került egy névvel több.”²⁹² A nem éppen dicsérő szavakat lehet fokozni, a korszak tudományos-ismeretterjesztő vállalkozásának némileg hosszabb idézésével:

„A tótság erkölcsi életéről általánosságban már nem a legkedvezőbbben nyilatkozhatunk. Mert míg a magyarsággal szomszédos műveltebb tótok, talán még a magyarságot is túlszárnyaló és minden tekintetben kielégítő erkölcsi életet élnek, addig a vármegye északi részében, javarészt szűk völgyekben és hegykatlanokban lakó tótok már az elmaradottság összes jeleit viselik magukon. Vallásosak, jámborak, sőt alázatosak, de

²⁸⁹ Mindkét idézet *Uo.*

²⁹⁰ Az (irodalom)történész itt egy pillanatra megáll, hisz pár soron belül találkozik Szvatopluk és Zventibald névvel. A két név valójában ugyanazt a személyt, I. Szvatopluk, morva fejedelmet takarja, akiben a 19. századi nemzeti romantika a cseh-morva-szlovák nemzeti egység első megtestesítőjét látta. Zventibald lehetett az eredeti alakja, amit később „szlávósítottak”. KMTL = *Korai Magyar Történelmi Lexikon*, főszerk. KRISTÓ Gyula, Bp., Akadémiai, 1994, 658. Volt azonban egy másik Zventibald/Zwentibold, Arnulf frank királynak (KMTL, 59.) majd császárnak a törvénytelen gyermeke. Arnulf egykori szövetségeseinek, majd ellenségének, Szvatopluknak a nevét adta balkézről született fiának, ebből származhat bizonyos keveredés. Köszönettel tartozom Bácsatyai Dánielnek, hogy felhívta ezeket az összefüggésekre a figyelmemet.

²⁹¹ LOVIK Károly, *Őszi rózsák, i. m.*, 60. Kiemelés tőlem, V. P.

²⁹² *Uo.*

közömbösek minden iránt, a mi a haladásnak és újításnak a jellegével elibük kerül. Önmegtagadása, nélkülözése, szorgalma és munkában való kitartása szinte csodálatra méltó, de viszont lelki és szellemi korlátoltsága lehangoló. A szeszes italok, különösen a testet és lelket egyaránt megölő komisz pálinka élvezése olyan nagymértékű, hogy ennek hatalma alatt vergődve, sem anyagi, sem erkölcsi tekintetben emelkedni nem tudhat. [...] Jámorsága, alázatossága a megkívántató önérzetet is elnyomja ebben a népben, a mely ha dühében haragra lobban, brutális tud lenni.”²⁹³ És hogy teljes legyen a kép: „A vármegye népe általában babonás és miszticizmusra hajlandó. Magyarok, tótok és a dobsinai németek egyaránt számos balhitnek a varázserejét vitatják s mint általában a hegyi népek, a szokásos babonák hatalma alatt állanak.”²⁹⁴

A felvidéki vármegyék, különösen az északkeletiek, az ország szegényebbik feléhez tartoztak, ahol a kivándorlás is nagyobb mértéket öltött.²⁹⁵ A novellaszöveg tehát nem a magyar imperializmus és szupremácia terméke és kifejezője, hanem a korabeli helyzetet jól ismerő elbeszélő leírása. A narrációra áttérve itt is elmondható, hogy az elbeszélő olyannyira közvetíti (és birtokolja) összes karakterének tudattartamát, hogy olykor a párbeszédes formákat is felülírva integrálja azokat egy prózai kijelentésbe.²⁹⁶ Bár látszólag mindent tud, mégis alkalmazkodik a szöveg immanenciájában működő ismeretanyaghoz, ugyanis csak annyit tudunk meg, hogy az aranypántos, selyemvánkossal bélelt koporsó a városból jött. Nincs nevesítve, hogy Rimaszombatból, Murányból, Rozsnyóból, esetleg bármelyik közelebbi vagy távolabbi városból érkezett, mert Hizsnyóhoz képest minden, ami a falun kívül helyezkedik el, város, *civilizáció*. Loviknál nem ritka, hogy kegyesen átenged egyes szövegszervezői feladatokat karaktereinek, ill. úgy mozgatja őket, hogy akár teljesen irracionális módon, de kibillentse az eseményeket és a textust nyugalmi állapotából. Ezek a figurák általában kétes fickók. Nincs ez másképp a „madárfejű” (!) boltossal sem, aki egyszer csak megjelenik Hizsnyón (amit mindenki elkerül), boltot nyit (az ország egyik igen szegény régiójában), díszes luxus-koporsót hozat a „városból”, amihez „Isten tudja, hogyan jutott hozzá.” A gyanút teljessé teszi, hogy ő veszi rá a faluközösség intelligenciáját az együttes vásárlásra, s ő javasolja megoldásként, hogy „aki először meghal, azé lesz.” Részletfizetési lehetőséget is kínál nekik, amit immáron képtelenség visszautasítani.

²⁹³ *Gömör-Kishont vármegye*, szerk. BOROVSZKY Samu, *i. m.*, 170-171.

²⁹⁴ *Gömör-Kishont vármegye*, szerk. BOROVSZKY Samu, *i. m.*, 194. Az egész kötet megtalálható online is: <http://mek.oszk.hu/09500/09536/html/0008/12.html>

²⁹⁵ *Magyarország története a 19. században*, szerk. GERGELY András, Bp., Osiris, 2005, 426-427.

²⁹⁶ „– Szabad megfogni? A kereskedő azt mondta: szabad.” LOVIK Károly, *Őszi rózsá, i. m.*, 61.

Időzzünk el egy kicsit a sárgaréz „farkaslábakon nyugovó fekete alkotmány” mellett. A szöveg nyelvi rétegei, ahogy összeütközik a modernizáció és egy egyszerű, redukált, sőt gyakran grammatikailag furcsa nyelvhasználat, képesek felidézni a szövegben megjelenő szimbólumok kettőségét.²⁹⁷ A farkas²⁹⁸ a bibliai hagyományban egyértelműen negatív, a sátán megtestesítője (bárány – farkas ellentétpár), az antikvitásban azonban totem-ős, aki védelmező és tápláló szerepben is feltűnhet. Itt inkább a vadság, a féktelenség, az alvilág őrzője és megjelenítője szerep illik hozzá, rajta nyugszik a fekete koporsó. A fekete szín megint csak a gyászt, a másvilágot vetíti előre, azonban tudjuk, hogy a néphagyományban a koporsó²⁹⁹ színe az elhunyt korát is megjelenítette. A fiataloké világosabb, míg az időseké sötétebb fából készült. Azonban itt nem sötétről, hanem *feketéről* van szó, ami tudvalevőleg nem szín, hanem a színek, a fény teljes hiánya. Ha ezt összekapcsoljuk azzal, hogy a tónus a korosztály kifejezője, akkor ismét a hiánnyal, az időtlenséggel találkozunk. Mindezek mellé már csak adalék az alkotmány poliszémiája, ami utal a fából készült tárgyra, ill. elvonatkoztatva egy jogrendszer keretére és alapjára. Jelen esetben a halálra, aminek luxuskivitelben történő élvezése a falu egészének vágyává fog válni. Az amúgy is nehéz, olykor elviselhetetlen élet mindenképp ugyanott végződik: a temetőben, a hegyoldalban. A koporsó tulajdonképpen becsatornázza (és mint ladik, szállítására is alkalmas - a Sztűx és Kharón távoli allúziója) az indulatokat és vágyakat, amik aztán ki is robbannak. A farkaslábú fekete alkotmány az ókori retorikából ismert *metalepszis* szóalakzataként³⁰⁰ kezd el működni, azaz előbb jelenik meg a következmény (koporsó), mint az előzmény (haláleset). Mindez gondolatalakzatként is működni kezd, hiszen ez a momentum áll a novella középpontjában, ide futnak a szálak, majd innen szaladnak ki, s mivel az egészet a narrátor által behozott boltos indítja el (némi látszólagos önállóságot is kap, így még a tettestárs megnevezésre is igényt tarthat), ezért szövegszervező alakzatnak is nevezhetjük a *metalepszis* itt megjelenő fajtáját.

²⁹⁷ A novellában megjelenő szimbólumok vizsgálatához felhasznált kézikönyvek: HOPPÁL Mihály, JANKOVICS Marcell, NAGY András, SZEMADÁM György, *Jelképtár*, [Bp.], Helikon, 2010. (A továbbiakban: *Jelképtár*), *Szimbólumtár. Jelképek, motívumok, témák az egyetemes és a magyar kultúrából*, szerk. PÁL József, ÚJVÁRI Edit, Bp., Balassi, 1997. (A továbbiakban: *Szimbólumtár*)

²⁹⁸ *Jelképtár, i. m.*, 83-85., *Szimbólumtár, i. m.*, 133-134.

²⁹⁹ *Jelképtár, i. m.*, 166-167., *Szimbólumtár, i. m.*, 267-268., *Magyar néprajzi lexikon. Harmadik kötet K-Né*, főszerk. ORTUTAY Gyula, Bp., Akadémiai, 1980, 268-269.

³⁰⁰ Nem véletlenül hangsúlyoztuk az ókori gyökereket, mert bár megfigyelhető, hogy ennek az alakzatnak az alkalmazása akár (összképét tekintve) az adott rövidtörténetet a metonimikus felől a metaforikus felé tolhatja el, alapvetően ez még az ok és okozat felcserélésén alapuló metonimikus szóalakzat. *Világirodalmi lexikon. Nyolcadik kötet Mari-My*, főszerk. KIRÁLY István, Bp., Akadémiai, 1982, 333-334., *Alakzatlexikon. A retorikai és stilisztikai alakzatok kézikönyve*, főszerk. SZATHMÁRI István, Bp., Tinta, 2008, 402-403. (A magyar nyelv kézikönyvei XV.)

A tébolyult lány öngyilkossága után felgyorsulnak az események. A falubeliek úgy vélik, hogy igazságtalan döntés született, ugyanis az illető nem Isten, hanem a saját akaratából kereste s találta meg a halált, méghozzá azt az úri halált, azt a pompás álmot, ami szebb, mint az élet. Igazukat annyira erősnek tartják, hogy teljesen természetes számukra, hogy kiássák a holtat, majd „tisztességgel más sírba rakják” vissza. Babonáságból a visszahelyezés előtt még „átszúrták a szívét, nehogy hazajárjon kísértetni.” Miután visszaviszik a koporsót a boltba, a dolog kitudódik, és a falubeliek ellenállása miatt karhatalmat kell bevetni. Fény gyúl az éjszakában, s a tótok nem restek véráldozatot adni. „A nép fanatizálva volt s küzdött jogaiért, mintha szabadságáról vagy becsületéről lett volna szó. *Most látszott, hogy alapjában bátor fickók, akik, ha kimondják az a-t, nem rettegnek a bé-től sem.* Úgy hullottak, mint a pozdorja s mikor végre némaság lett, a hegyoldali temető megtelt lakókkal.”³⁰¹ Már itt megfigyelhető a narrátori hozzáállás átfordulása, ugyanis az eddig folyamatosan negatív kiszólásokkal operáló elbeszélő az eseményekből okulva szögezi le, hogy bátor fickókról van szó. Kérdés viszont, hogy ha mindentudó narrátorral van dolgunk, akkor ő mindennek a tudásnak már birtokában volt, és az eseménysort pusztán bizonyításul használta fel az olvasók meggyőzésére. A 19. századi nacionalizmusok mindenhol reflektorfénybe állították az ébredést, az aktivizmust, de ez talán még hangsúlyosabban jelent meg a Kárpát-medence népeinél. Elég, ha csak Ján Kollár „galamb-nemzet” elképzelésére gondolunk, vagy számba vesszük, hogy a nemzeti ébredés szószólói (bármelyik nemzetből) hogyan ostromozták népüket tunyaságuk miatt. A szlovák himnusz szövege is a passzivitás – aktivitás dichotómiájára játszik rá.³⁰² Hova jutottunk el az áldozathozatal után? Ehhez szükséges hosszabban idézni a novella zárlatát:

„...Azóta évtizedek multak el és Hizsnyón már csak kevesen emlékeznek az egykori vérontásra. A nép megint visszasülyedt a régi állapotba, távol a világtól tengeti a maga életét és görnyedve dolgozza a sovány földet. Járnak közójük most is vezérek: szocialisták vagy kortesek, akik az egyéni szabadságról meg a hazáról beszélnek nekik, de ezt a szót nem érti senki. A hizsnyóiak nem vágyódnak a függetlenség után, nem tudják, mi az emberi méltóság. Fölöttük elröpülhetnek a tudomány, a művészet, a haladás sólyom-madarai, a *bagoly* ül csöndesen és maga elé báméskodik. Isten tudja, mikor rázkódik föl újra, talán már soha, mert a fűszeres azóta becsukta a boltot és a polituros koporsó többé aligha jön Hizsnyóra.”³⁰³

³⁰¹ LOVIK Károly, *Őszi rózsá, i. m.*, 66. Kiemelés tőlem, V. P.

³⁰² Janko Matúška teljes verse itt olvasható Baranyi Ferenc fordításában: KISS GY. Csaba, *Hol vagy hazám? Kelet-Közép-Európa himnuszai. Egy nemzeti jelkép történetéhez*, Bp., Nap Kiadó, 2011, 224-225. (A továbbiakban: KISS GY. Csaba, *Hol vagy hazám?*)

³⁰³ LOVIK Károly, *Őszi rózsá, i. m.*, 66. Kiemelés tőlem, V. P. Érdemes megjegyezni, hogy *A Hétköz*ben közölt változatban még nincs kint a mondatkezdő három pont, ami itt még inkább a megszakítotttságot, az űrt, a történet fonálának véletlenszerű újrafelvételét jelképezi.

Ha nem is szó szerinti egyezéssel, de ugyanazok a gondolatok jelennek meg, mint a szöveg bevezető szakaszában, mielőtt még bolt nyílt volna a faluban. A madárfejú boltos képében a tudomány, művészet és haladás sólyommadara elhagyta Hizsnyót, így a baglyok visszatérhetnek évezredes természetes állapotukba. A bagoly és a tótság metaforikus azonosítása a szöveg végére teljessé válik, ismét előhozva a szimbólum kettőségét.³⁰⁴ A madár egyszerre áll kapcsolatban a halállal és a születéssel. Lélekvivő mindkét értelemben: a másvilágra viszi a halott lelkeket, ill. onnan hozza az újszülöttnek azt. Érdekes, hogy míg az antikvitásban Pallasz Athéné/Minerva baglya pozitív szimbólum, a tudás és a bölcsesség megjelenítője, addig a kereszténység és a pogány babona is inkább negatívan viszonyul hozzá, rossz óment (halálmadár, boszorkányok madara) lát benne. A kistestű kuvik (Pallasz madara) inkább negatív, míg a nagyobb testű fülesbagoly pozitív konnotációval rendelkezik. A szöveg nem hagy minket a sötétben: „az új idők madarai hiába repdestek körülük [ti. a tótok körül], hiába csapkodtak feléjük csőrükkel, – a *suholy* némán ült és maga elé meresztette szemét.”³⁰⁵ A nagy suholy vagy uhu³⁰⁶ pedig a legnagyobb európai bagolyfaj.

Végigolvasva Lovik Károly életművét, kibontakozik egy, a korszak technikai vívmányaihoz fűződő, a tudomány fejlődésével kapcsolatos ambivalens álláspont. Hol ujjongva örvend a civilizációs haladásnak, máshol széles gesztusokkal utasítja el azt. Nagyra tartotta a kultúrát és a városiasodást, de néha elviselhetetlenül szorosnak, az ember természetes állapotával, a természettel össze nem egyeztethetőnek. Csupán egy példa *A Tátrában* című írásból: „Ez a fehér ország csupa piros, hamisítatlan vért takar el, csupa erőt, egészséget és akaratot, mindmegannyi olyan tényezőt, amelylyel csak a sport tud szolgálni. Ez nem a lovardák előkelő némasága, sem a jégpályák kosztüm-kiállításai, sem a tennisz flirtje, itt azért ugrálunk, csuszunk, bukunk, mert emberek vagyunk, akiknek jólesik pár napra szöggre akasztani a kultúra pántjait; mert az egyszerű örömök kedélyünk romlatlan korszakába varázsolnak vissza; mert a sportban nem kell udvarias hazugságokat mondani, nem kell logikát keresni, nem kell az esztétikára ügyelni. [...] Aki csak két hetet tölt el a hegyek között, az megérzi, hogy a mi életünkön kívül van egy más élet is, egy világos, nyájas, tudomány nélküli ország, egyszerű örömökkel, gyerekes hangulatokkal, sok szinnel és kevés szabálylyal, ahol összezsugorodik az ember csinálta óriási papírvilág, a törvényszerűségek, megalkuvások, találmányok pillérei, és megnőnek a természet ajándékai [...]”³⁰⁷

³⁰⁴ *Jelképtár*, i. m., 35-36., *Szimbólumtár*, i. m., 66.

³⁰⁵ LOVIK Károly, *Őszi rózsák*, i. m., 60. Kiemelés tőlem, V. P.

³⁰⁶ SCHMIDT Egon, *Madárlexikon*, [Bp.], Anno, [2009], 330-331, 370.

³⁰⁷ SYRION, *A Tátrában*, *A Hét*, 1906, I, 105.

Bár már a mű elején kimondódik, hogy minden hátrányos tulajdonságuk ellenére bölcsnek tartja a szlovákok magatartását, végig kell menni a bizonyítás véres útján. Közben a narrátor számos degradáló megjegyzést akaszt rájuk – hisz az egész szituáció abszurd és ellentmondásos –, azonban ezzel csak elbizonytalanító lépéseket tesz, hogy majd a zárlattal oldja azt fel. Így nem válik didaktikussá a szlovák ethosz rendkívül sűrített bemutatása, és pontosan így – az elmondásban – nyer értelmet a tótok élete és áldozata. A látszólag elbagatellizált, lesajnált tót életek jelentéssel gazdagodnak, az abszurd és a groteszk határán egyensúlyozó koporsó-küzdelem hősiesség kiállás lesz a fikción belül, a jelentéktelenség pedig kétszeresen is felszámolódik. Értelmes lesz a hisznyóiak tette, és ezáltal maga a novella is.

Röviden még kitérnék az idő szerepére. Korábban jeleztem, hogy misztikus időtlenség jellemzi a falut. Szvatopluk, a középkori magyar királyok, de még az évszázados modernizáció sem képes berántani őket a lineáris időszemléletbe. A vonalszerűség ütközése ez a körkörösséggel. Ha rossz is, nyomorúságos is az életük, de természetes. Adott: mindig is ilyen volt, mindig is ilyen lesz. A fűszeres és a civilizáció nemcsak a kellékeit hozza be a faluba, hanem az időtapasztalatát is.³⁰⁸ Viszonyítási alapot hoz a mástól, az idegentől,³⁰⁹ a várostól, ami képes kizökkenteni azokat a tótokat, akik korábban sem a magyarok, sem a mongolok ellen nem vonultak csatába. A fentebb idézett novellazárlat három ponttal kezdődik, ezáltal úgy zuhanunk vissza az időtlenségbe, hogy közben a szöveg felkínálja nekünk a történelmi referencialitás³¹⁰ fogódzóit, majd mégis felülírja azokat. Többek között

³⁰⁸ Már az üzlet megjelenése is valószerűtlen, meseszerű: „A faluban egy nap bolt nyílt: az első ezer esztendő óta.” LOVIK Károly, *Őszi rózsák, i. m.*, 60.

³⁰⁹ Nem véletlenül alkalmaztam ezt a kifejezést, ugyanis itt a „saját és az idegen” terminológiájára célzok. Bár kétségkívül hasznos meglátással szolgálhat elsősorban társadalmi kérdések boncolgatásakor ez a kultúratudományos megközelítés, érzésem szerint az elemzésre kerülő Lovik szövegek nem hajlíthatók ezekhez az elméletekhez. Értékes meglátása viszont az elméletnek, hogy a „saját és az idegen” teljesen eltérő időtapasztalattal rendelkezik, valamint hogy az „idegenség” egy történelmileg kötött jelenség. Bár a századfordulón már kitapinthatóak a széttartó folyamatok, véleményem szerint ebben az esetben még nem beszélhetünk olyan interkulturalitásról, mint manapság. Ehhez ld.: Ortfried SCHÄFFTER, *Modi des Fremderlebens. Deutungsmuster im Umgang mit Fremdheit = Das Fremde. Erfahrungsmöglichkeiten zwischen Faszination und Bedrohung*, Hrsg. Uő, Opladen, Westdeutscher Verlag, 1991, 11-42.

Hálózati verzió: http://ebwb.hu-berlin.de/team/schaeffter/downloads/III_19_Modis_des_Fremderlebens_Endv.pdf
Irodalom és valóság, fikció és referencialitás egymásra hatása tetten érhető a nemzeti sztereotípiák esetében is. Merített a szövegvalóságon kívüli tényezőkből, hogy megőrizzen, vagy átalakítson bizonyos elemeket, amik tovább éltek és visszahatottak a referenciális valóságra és identitásra. Elég, ha magyar viszonylatban a dzsentri társadalmi csoportját választjuk szemléltetésül, hogy irodalom és valóság kicsoda hosszantartó „együttműködésre” (elfedésre, ill. transzformálásra) volt képes. Bár a „saját és az idegen” átomantizált, gyakran átpolitizált képe erősen tartotta (adott esetben ma is tartja) magát, az itt bemutatásra kerülő művek esetében nem adja magát ez az erős szembenállás. Bár vannak szembeállítások és elbeszélői kiszólások, a narratív egészben a szlovákság fontos, mondhatni elengedhetetlen kiegészítő szerepet tölt be. Horvát-magyar viszonylatban ld. Fried István gondolatait: FRIED István, *A saját meg az idegen (Önkép és a másik képe: horvát-magyar viszonyulások)* = Uő, *Egy irodalmi régió ábrándja és kutatása (Kelet-közép-európai tévedések és tévelygések)*, Bp., Lucidus, 2010, 179-191.

³¹⁰ Legyen az Szvatopluk uralkodásának ideje (870-894), a muhi csata (1241), vagy a Magyar Királyi Csendőrség felállítása (1881).

ezek miatt is gondolom úgy, hogy a referencialitás nem az irodalmiság, vagy az irodalmi értelmezés ellensége. Ezeket számításba véve akár azon is érdemes elgondolkodni, hogy mennyiben tolódik el a novella a példázat műfaja felé.

Másodikként az *Uj Időkben* megjelent *Tótországban* című novellával foglalkozom. A fabula itt sem kifejezetten terjedős: a Tapoly partján vagyunk valahol Sáros vármegyében, Vojtkó Áron³¹¹ kúriájában. Az idősödő úr a hosszú téli estéken rádöbben, hogy unatkozik, majd egy megbetegedés érleli meg benne az elhatározást, hogy megnősüljön. Komoly erőfeszítéseket is tesz az ügy érdekében (szlovákul tanul), de végül hoppon marad, a kiszemelt asszonyt nem sokkal érkezése előtt jegyzik el.

Az egész műben öt karakter van nevesítve, ilyen vagy olyan formában. Ketten rendelkeznek teljes névvel (Vojtkó Áron és kiszemeltje, Györkffy Zsuzsánna), ketten csak vezetéknevvel (Zsarkóczi és Velyiki), egyikük pedig csak keresztnévvel (Zebulon). Itt kell megjegyeznünk, hogy mindhárom keresztnév egyben bibliai név is. Az egész novella a nyelviséget tematizálja, s ennek a szövegszervező erőnek tökéletes kiegészítői a választott nevek. Annyira, hogy kérdéseket vet fel: ennyire tudatos írói mentalitással van dolgunk, vagy a különböző nyelvi hatásmechanizmusok így vonzották egymást? Mivel kézirat vagy korábbi szövegváltozat nem ismert, ezért jótékony homály fedi a kérdést, hogy vajon a nevek alakították a témát, vagy a téma a neveket. Novellabeli megjelenésük sorrendjétől eltekintve vizsgálom meg őket. Zebulon³¹² a magyar úr házi cigánya, s ebben a formájában egy kivesző fajtát képvisel. Szerepe rövid, de annál fontosabb: bármit rá lehet (sőt, rá kell) fogni, ha eltűnik valami a ház körül. Nevéhez méltóan – aminek jelentése 'maradni, lakás, otthon' – a huszonöt golyó tépte zászló és a vörös taláros fejnélküli lovag mellett a múlt, a folytonosság és az otthonosság élő metaforája. Kortalan, személytelen, a szerepén kívül nincs, és nem is lehet más megnyilvánulása (a zárlatban megjelenő csattanót sem érti), a ház kelléke. Ezek mellett pedig a törvényesített hazugság két lábon járó figurája. Nagy kérdés, hogy ha ez egy

³¹¹ A narrátor külön kihangsúlyozza, hogy a „vojvodai Vojtkó” családról van szó. Miért helyezne Lovik egy vajdasági, délvidéki figurát egy tipikus felvidéki szcénába? Nem tartozik szorosan a jelenlegi témához, ezért a most következő eszmefuttatás csak a Lovik-filológia egészét tekintve érdekes. Nem kell soká keresnünk, hogy megtaláljuk Vojtkó Pál evangélikus líceumi tanárt, író és költőt, aki Újvidéken született 1867-ben. Jelentékeny szerepet vitt a századfordulós Sopron kulturális életében, 1887-1889 között szerkesztője a *Törekvés* c. irodalmi havilapnak, 1895-ben pedig az első soproni napilap, a *Soproni Hirlap* egyik társalapítója. Ennél érdekesebb, hogy munkatársa volt a *Pesti Hirlap*nak, sőt – Gulyás Páltól tudjuk, hogy – álnévvel publikált *A Hétben* és az *Uj Időkben* is. Ha nem is közvetlenül, de közvetett módon így biztosan volt valamilyen kapcsolata Lovikkal, aki állandó munkatárs és rovatvezető volt. Vojtkó 1909. jan. 2-án halt meg, a *Tótországban* pedig április 18-án jelent meg. A keletkezés pontos dátumát vagy korábbi változatot jelenleg nem ismerünk. Pusztá feltételezés, de lehet, hogy így, születési helyének és vezetéknevének a beékelésével akart megemlékezni róla. Vojtkóhoz ld.: SZINNYEI József, *Magyar írók élete és munkái. XIV. kötet*, Bp., Hornyánszky Viktor, 1914 [reprint: 1980-1981], 1312-1313., GULYÁS Pál, *i. m.*, 391, 647.

³¹² A névértelmezésekhez: *Bibliai nevek és fogalmak*, előszót írta és névjegyzéket kész. BABITS Antal, Bp., Primo, 1988, 255. (A továbbiakban: *Bibliai nevek és fogalmak*)

tudatos játék (látszólag az), akkor vajon a valóság ilyen való elleplezése, és alternatív valósággal való helyettesítése nem fog erősen versengő narratívákat teremteni? És ha igen, akkor melyik bizonyul majd erősebbnek?

A történet középpontjában egy mítosz áll, miszerint a sárosi magyar földbirtokosok, bár jó hazafiak, két esetben nagy barátai a tót nyelvnek. Az első eset az adomázásnál, a „másik helyzet, amikor a sárosi urak Szvatopluk nyelvéhez fordulnak, az udvarlásoknál adódik. Élt valaha a szekcsői járásban egy Velyiki nevezetű, hatalmasan megtermett tót fürészmalmos, aki a legszebb fölvidéki asszonyokat bolondította magába. Ez az ember oly szédületes sikereket ért el a nők világában, hogy azóta a járásbeli urak mind tótul próbálták érzelmeiket kifejezni, azt gondolva, hogy talán a szláv nyelv zengzetesebben és édesebben furakodik a női fülekbe, mint a kemény, harcias magyar szó. Lehet, hogy téves hit volt, de divattá lett.”³¹³ Több következtetés is adódik: egyrészt az elbeszélő ismét előre jelez az utolsó mondattal, valamint nemhiába az adomázás van első helyen említve, hisz a második pragmatikus nyelvhasználati ok (udvarlás) is egy adomára épít. Mondanunk sem kell, hogy a tósgyökeres hazafi, szittyá (!) Vojtkó inkább hallgat a kaszinóban, nem adomázik és nem udvarol, csak hogy ne kelljen tótul megszólalnia. Nem mintha tudna. A többi sárosi úr csak nevette viselkedését, nem törődtek vele. A fent említett Velyiki – mondhatni – az elbeszélés tökéletes létezője (aki teljesen azonos önmagával), ugyanis neve szlovákul ’nagy’-ot jelent (*vel’ký*), ezért jelentése önmagára mutat vissza, tautológia. Mérete külső leírásában és belső jelentésében is kimondásra kerül, mindez elválaszthatatlanul behozza az erotikát. Ez, és a nőknél elért sikerei jóval hangsúlyosabbak, mint szlovák nemzetisége és anyanyelve, mégis, a magyar nyelvű közösség ezt érti ki történetéből. Innen ered a legenda, ami felértékeli a tót nyelvet.

A millenáris évben kemény tél kerekedik Tótországban, ami Vojtkó Áront is kúriájába zárja. A szittyaság, a millenáris év, a gögös hazafiság leírása – mind adott lehetne a magyar kultúrfölny és államnemzeti eszmék szemléltetésére. Azonban egy nemzeti érzés sem dacolhat soká az unalommal és a köszvényel.³¹⁴ Mindez komoly számvetésre készíti az öregedő urat.³¹⁵ Olyannyira elhatalmasodik rajta a tót nyelv mitikus erejébe vetett hite, hogy a

³¹³ LOVIK Károly, *Tótországban*, i. m., 384-385.

³¹⁴ Régies nevén podagra. Ismét az elbeszélés nyelvi megszerkesztettségét bizonyítja, hogy a latinus szóhasználat elsősorban a lábköszvényre utal, annak régebbi jelentését (’lábbilincs’) hozza elő. Ez is a bezártságot, a kötöttséget reprezentálja. Vojtkó nem is tudja elhagyni a kúriát. *A magyar nyelv történeti-etimológiai szótára. Harmadik kötet Ó-Zs*, főszerk. BENKŐ Lóránd, Bp., Akadémiai, 1976, 232.

³¹⁵ „– Tehát tulajdonképpen miért is nem nősültem én meg annak idején? – kérdezte magától az öreg úr. Visszaemlékezve élete lefolyására, Áron bátyánk agglegénységének kizárólagos okát a tót nyelvtől való idegenkedésének tulajdonította. A szekcsői fürészmalmosnak talán mégis csak igaza volt.” LOVIK Károly, *Tótországban*, i. m., 385.

„ragyás Sztropkai” és a „sánta Pereszlényi” sikeres házasságát is nyelvtudásuknak tudja be. A gondolatok pedig felismerést szülnek: a tótok jó emberek, minek idegenkedni a nyelvüktől? A kérdést Vojtkó teszi fel, a választ azonban a narrátor adja meg, ami jelzi a téma fontosságát, még ha ezzel kicsit didaktikussá is válik az egész:

„– Tulajdonképpen mért is idegenkedtem én a tót szótól? – vetette föl egy végnélküli téli estén újra Vojtkó Áron. – Rossz emberek a tótok? Az igazságos felelet nem volt nehéz. A tótok nem rossz emberek. Ellenkezőleg, náluk szolgálatkészebb, igénytelenebb nép nincs a föld kerekén. A tót senkinek sem vét, senkit megkárosítani nem akar, tiszteli az Istenét, a földesurát és örül, ha nagy kínnal meg tud jég hátán élni. A vojtkói birtokon számos tót ember volt alkalmazva, azok egytől-egyik megállták a helyüket, az ember az üdvösségüket bízhatta volna rájuk. A magyarságnak semmi kára sem volt belőle, hogy ez a nép csöndesen, szerényen huzódott meg a komor, fekete fenyők és haragos sziklák közt, sőt, negyvennyolcban is nem egy tót tüntette ki magát a Branyickón.”³¹⁶

Az unalom először cselekvést szül (egész napos vadászat a hóban), aminek viszont betegség a következménye, ami csak megszilárdítja az asszonykeresés elhatározását. Mivel a szöveg már többször jelezte a bekövetkező fordulatot, ezért ez csak egy késleltető mozzanat, ami megfelel a műfaji elvárásoknak. Az elbeszélő eddig is ironikusan viszonyult fő figurájához, de ez csak fokozódik: „Halljátok emberek! Vojtkó Áron, a magyarság végvárának kapitánya tótul tanult! Nagy dolog volt ez, erős lelki küzdelembe került, egy kis megalázkodás is járt a nyomában, de azért a világ nem rendült bele. [...] A tót nyelv a legkönnyebb e földön, szinte ragad az emberre s hat hét alatt még a legkeményebb agyba is beleférkőzik. S ami tót szót egyszer megtanultunk, az oda van bilincselve az emlékezőtehetségünkhöz, furkós bottal se lehet kiverni. Akárhány embert ösmerek, aki egy nyarat Bártfán töltött és ma úgy beszélget a bocskoros atyafiakkal, mintha köztük született volna.”³¹⁷

A kiszemelt pedig, akiért a tanulás történik, a szomszéd birtokos, özvegy Györkffy Zsuzsánna. Neve liliumot³¹⁸ jelent, s ahogy az *Egy falu* esetében láttuk, itt is feltárul a szimbólum többszörös jelentésrétege. Egyrészt a fehérség, tisztaság, a fény, az ártatlanság jelképe, másrészt az erotika, a testi vágyak megjelenítője. Zsuzsánna, mivel özvegy, jó eséllyel már nem ártatlan, ellenben különleges (az eddig emlegetett zöldszemű dámákkal szemben ő kék szemű, mint egykoron Vojtkó). Okosságáról, szerénységéről és

³¹⁶ LOVIK Károly, *Tótországban*, i. m., 385-386.

³¹⁷ LOVIK Károly, *Tótországban*, i. m., 386.

³¹⁸ *Bibliai nevek és fogalmak*, i. m., 258., *Jelképtár*, i. m., 196-197., *Szimbólumtár*, i. m., 307-308.

szakácmesterségéről folyamatosan térünk át – ahogy fizikailag is közeledik a férfi a nőhöz – a pirosposzsgás arcra, a darázsderékra, a göndör szösze hajra, és a kacéran lengő fekete főkötőre. A nyelvcsere a szöveg szintjén is megjelenik: első helyre kerül a szlovák megszólalás, zárójelbe a magyar megfelelője. A főhős azonban későn érkezik, mert a keresztnév nélküli Zsarkóczi két nappal a látogatás előtt jegyezte el az özvegyet.³¹⁹ Az igazi megsemmisülést nem is ez hozza el, hanem az, hogy az új vőlegénynek az égvilágon semmi köze nincs a Felvidékhez, szlovákul se tud, sőt utálja a tót nyelvet. Az is jelzésértékű, hogy az asszony megboldogult urának a szivarjaival kínálja az öregedő szittyát. Itt álljon ismét hosszabban a novella zárlata:

„Csunya egy nap volt, pedig az égbolt sötétkéken ragyogott, a pacsirták torkuk szakadtából énekeltek. De Vojtkó Áron nem látta az égboltot, a pacsirtákat, csak azt érezte, hogy egy fáradt szegény, öreg ember, aki egyedül áll a széles nagyvilágban.

A bricska hazaért. Zebulon nagy szökéssel ugrott a hágcsóhoz és leemelte az öreg urat.

– Hej, Zebulon, – fakadt ki Vojtkó keserűen – oda az élet, elveszett a juventas!

A házi cigány haptákba vágta magát.

– Már csak ne tessék haragudni, – mondotta bűnbánóan, – én vittem el, tekintetes úr. Tessék nyakon vágni!

A jó fiu azt hitte, hogy a juventas valami faragott csibuk avagy kölyökagár.

Pedig a juventas százszor, ezerszer több csibuknál, kölyökagárnál s ha egyszer elveszett, semmiféle hátbaütéssel se lehet visszahozni!”³²⁰

Utolsóként tekintsük meg a sorrendben először nevesített főszereplőt. A Vojtkó vezetéknev lehetséges jelentésárnyalatait már vázoltam, az Áron³²¹ pedig a tisztánlátó, az ihletett, a megvilágosított jelentéseket hordozza magában. Ennek tudatában akár azt is megkockáztathatjuk, hogy a narrátor kifejezetten kegyetlenül bánt főhősével, ugyanis az mindennel jellemezhető – a zárlatban kibontakozó keserű felismerésig –, csak tisztánlátással nem. Intézményesített hazugságban él, s nem veszi észre, hogy alakja kezd áttetszővé válni, maga is kellék lesz a fejnélküli lovag, a golyó tépte zászlók és Zebulon mellett. Olyannyira felül Velyiki történetének, hogy a csalódás lényében érinti. Talán nem gondolt rá, hogy a nyelvcsere ilyen veszélyekkel is járhat: eszközül akarta használni a szlovák nyelvet, de élete egy nyomorúságos felismeréssel lett gazdagabb. A szegény sorsú tótok nyelvének a

³¹⁹ A szöveg itt is jelzi az alapvető ösztönök működését, ugyanis Zsarkóczi vadászruhában van a nő mellett, és csak a bemutatkozás után teszi el bicskáját, addig szívet farigcsál az asztalba.

³²⁰ LOVIK Károly, *Tótországban*, i. m., 387.

³²¹ *Bibliai nevek és fogalmak*, i. m., 24-25.

kölcsönzése, úgy néz ki, nem marad következmények nélkül, s valamelyest a szerencsétlenségükkel is osztozik. Minden adott volna a személyes tragédiához, a szöveg mégis megszelídül. A nagy felismerés – az ifjúság elvesztése – is latinul fogalmazódik meg, a nemzeti nyelvekről áttérünk a nemzetek felettire. Ahogy távolodunk az eseménytől (az ismétlések ebben segítenek), úgy enyhül a magányos öregember tragédiája, ami egy példázat illusztrációjává válik.

*

Bár a novellák bemutatásával két irányból is alá kívántam támasztani egy hipotézist, valójában nem működik az a fajta elválasztás, hogy az *Egy faluban* inkább az erkölcsi magatartás, míg a *Tótországban* inkább a nyelviség tematizálódik. Nyelv és erkölcs, megszólalás és magatartás elválaszthatatlanok, és ezen novellák esetében sincs ez másképp. Láthattuk, a szlovákság magatartása, ethosza nyíltan kimondatik és (enyhe apologikus hangnemben) felmagasztalódik a második novellában, az elsőben pedig maga a falu neve hordozza a nyelviségnek, a kimondottan identitás-megalapozó irodalomnak a letörölhetetlen nyomát: Hizsnyó. Élete nagy részét itt élte le, majd itt hunyt el (1887-ben) Samo Tomášik, aki 1834-ben Berlinbe utazván, Prágában (csehül) írta meg a himnikus *Hej, szlávok (Hej, Slované)* kezdetű dalát, állítólag azért, mert a város utcáin több német szót hallott, mint csehét. Később, egy másik szövegváltozatban, szlovákul is közreadta, *Hej, szlovákok (Hej, Slováci)* címen.³²² Mindkettő népszerűvé vált az Osztrák-Magyar Monarchia szláv népei között, egyfajta nem hivatalos himnuszt képezve. Azonban a Tito vezette Jugoszláviának, majd Szerbia-Montenegrónak is ez volt a hivatalos himnuszszövege. A következő részletek Tomášik művéből magyarázatot adnak a nyelviség hangsúlyos megjelenésének: „Hej szlovákok, él még a mi nyelvünk mindörökké, / míg forrón dobog húséges szívünk nemzetünkért. [...] Nyelvünk a fennvaló Istentől kaptuk, nem mástól, / nincsen ki elorozhatná tőlünk a világon. [...]”³²³ Azt hisszük, hogy nem lehet figyelmen kívül hagyni, hogy a pánszláv eszme, majd a szlovák identitás egyik kulcsfontosságú 19. századi szövegének a létrehozója Hizsnyóhoz kötődik. Joggal lehet erre azt mondani, hogy ez egy szövegen kívüli tény, nincs kapcsolatban az abban felépülő valósággal. Azonban valóban nincs, valóban elválasztható egy szerző és szövege egy várostól, egy falutól? Nem épül bele a név jelentésrétegébe a temporalitás tapasztalata és annak szövegei? Természetesen értelmező és nyelvi közösség függvénye, hogy egyes szavak milyen jelentésrétegeiket tárják fel, de a nyelvi emlékezethez ezzel együtt hozzátartozik.

³²² SZALATNAI Rezső, *A szlovák irodalom története*, Bp., Gondolat, 1964, 54.

³²³ Serfőző Simon fordítása. KISS GY. Csaba, *i. m.*, 223.

Azt igyekeztem bizonyítani, hogy a bemutatott és idézett elbeszélések szövegüniverzumában, de általában Lovik életművében, minden nemzeti (adott esetben negatív) sztereotípa ellenére³²⁴ a szlovákság fontos és pozitív helyet foglal el. Ahogy az iskolai tanulmányok és a zsidóság esetében idéztem Tapodi Zsuzsanna imagológiával kapcsolatos megállapításait, úgy azon szempontrendszer ide ugyanúgy alkalmazható, sőt talán még közelebb is áll az ő felvetéséhez, hisz míg ő a román-magyar kapcsolatrendszert vizsgálta, addig itt – átvitt értelemben – a szlovák-magyar kapcsolatrendszerről beszélhetünk. A másról kialakított kép szorosan összefüggésben áll a saját magunkról kialakított képpel, így az itt felvetett szempontok nemcsak a magyar, hanem akár a szlovák kutatók számára is tartogathatnak érdekességeket, hogy vajon az itt bemutatott kép mennyiben illeszkedett egy nagy mintába, vagy mondott ellent neki.

Az elemzésre került novellákban nyelv és kiállítás együttesen, de mélyebb rétegeiben összekapcsolódva is minőségi tartalmat kap. A feltárt összefonódások és jelentésárnyalatok miatt – vagy ellenére – több ellenvetést is kaphat ez a módszertan, ezért is kínáltam interpretációs lehetőséget (összeolvasás), és nem kinyilatkoztatást (kiolvasás). Tisztában vagyok vele, hogy azokat a kérdéseket tettem fel a szövegeknek, amelyekre már volt egy elképzelt válaszom.³²⁵ Hogy nem utasítottam el annak a lehetőségét, hogy számos referenciális pontot és tényt vonjak be az értelmezésbe, és hogy egyes szövegek felől olvassak más szövegeket. A legerősebb ok, amiért nem csupán immanens irodalomkritikát folytattam, az, hogy *volt rá lehetőségem*. A szövegek megjelenése óta eltelt több mint száz év tapasztalata, és ennek az értelmezőkben való lecsapódása teszi lehetővé,³²⁶ hogy ezeket a szövegeket úgy (is) olvassuk, mint amire most kísérletet tettem. Ettől a tapasztalattól és lehetőségtől természetesen el lehet tekinteni, csak kérdés, hogy így közelebb jutunk-e a megértéshez?

³²⁴ Még 1931-ben is durva kirohanásokkal (pl. múltba révedés, gyávaság, gerinctelenség) illették (szlovák szerzők) az itteni novellákban is megjelenő szlovák nemzetkarakterológiát, miszerint itt lenne az ideje ezeket levetkezni (és nagyszabású nemzeté válni): Alexander MATUŠKA, *A szlovákság múltba vetett hite = A szlovákkérdés a XX. században*, Anton Augustin BANÍK [et al.], összeáll. és az utószót írta Rudolf CHMEL, utószó KISS GY. Csaba, ford. BÁBA Iván [et al.], Pozsony, Kalligram, 1996, 131-134.

³²⁵ Ahogy Fish remekül megfogalmazza: „They [ti. az olvasók és értelmezők] ask questions and give answers of the kind they know in advance to be relevant. In a sense they could not even ask the questions if they did not already know the answers to questions deeper than the ones they are explicitly asking.” Stanley FISH, *Professional Correctness. Literary studies and political change*, Oxford, Clarendon Press, 1995, 15. (A továbbiakban: FISH, Stanley, *Professional Correctness*)

³²⁶ Olyannyira ez teszi lehetővé, hogy száz évvel ezelőtt nem lehetett volna így olvasni ezeket a szövegeket. „Moreover, not only will the category of the literary have different contents at different times (and in different cultures at the same time); there may be times when the category has *no* content, when there is no ‘paradigmatic question’, and therefore no *literary* interpretation in the exclusive disciplinary sense.” Stanley FISH, *i. m.*, 26. Kiemelés az eredetiben.

IV. Az író és a világháború

Az első világháború senkit nem hagyott érintetlenül, a történések elementáris hatással voltak az irodalomra is. Ha lehet így fogalmazni, a publicista Lovik Károly is aktivizálódott. Elsősorban *A Hét*-ben közölt számtalan vezércikkben és a *Pester Lloyd*-ban a Feuilleton rovatában közölt írásaiban fejtette ki véleményét, de a *Magyar Figyelő*-be is írt a témáról. Ha egy újság arculatát a felütés, a vezércikk határozza meg, akkor elmondható, hogy szenior újságíróként 1914 nyarától egészen 1915 tavaszáig ő adta *A Hét* aposztrofóját. Ezek az írások azért is érdekesek, mert esszéisztikus vonásokat is tartalmaznak, noha letisztult esszéknek nem nevezhetőek. Az esszé problematikussága és összetettsége miatt is igényt tarthat az figyelmünkre.³²⁷ Az esszé-problematika érzékeny és sokrétű megközelítését adja Margittai Gábor³²⁸ kötete, azonban ő alapvetően a retrospektív esszétípusokkal foglalkozik, míg ezeknél az írásoknál a jelenidejűség a meghatározó. Az, ahogy ezek a szerzők – így Lovik is – az események folyamatában, a tények sodrásának ellenállva a totalitás, a panorama felől igyekeztek értelmezni az „egészet”. Az esszéforma a történelem birtokba vételének, megszelídítésének is egy módozata, amit a „történelemmel való egzisztenciális szembenézés imperatívusza”³²⁹ jellemez. Ez elvezet minket a forma problémájához, ami miatt az esszé „kezdetektől poétikai kifogások, szaktudományos fanyalgások, szépirodalmi lekicsinylések keresztüzében kénytelen küzdeni poétikai autonómiájáért.”³³⁰ És hogy miért? „Az esszé nem szépirodalom, amennyiben nem fiktív, nem filozófia, mert nem lép föl a rendszeralkotás igényével, sőt az ilyen igényt sokszor élesen elutasítja, és ugyanezen okból nem tarthat egyetlen tudományhoz sem, annak ellenére, hogy témáiban gyakorlatilag és elméletileg is a tudás bármely nagy rendszeréhez kapcsolódhat. Más szóval a kérdés az, hogy igényt tarthatnak-e az esszében tett kijelentések a tudás rangjára [...]?”³³¹ A műfaj neuralgikus pontja a „szubjektum és a szubjektivitás kérdése [...]”. Az esszé problémája a szubjektum problémája.”³³² Ez adja azonban az értékét is, mert személyessé és poétikussá is teszi egyben.

³²⁷ Besorolhatatlansága és a definícióknak való ellenállása miatt egyesek a „negyedik műnemnek” is nevezik. GÖRÖMBEI András, *A népi írók esszéiről*, Alföld, 2002/2, 69.

³²⁸ MARGITTAI Gábor, *Nyugtalan klasszikusok. Ars Poeticák és arcpoétikák – Hagyománytudat Babits Mihály esszéművészetében*, Máriabesnyő – Gödöllő, Attraktor, 2005.

³²⁹ MARGITTAI Gábor, *i.m.*, 186.

³³⁰ MARGITTAI Gábor, *i.m.*, 138.

³³¹ MIKOLA Gyöngyi, *Az esszé mint tudás*, Jelenkor, 1997/2, 182.

³³² MARGITTAI Gábor, *i.m.*, 139.

A *Pester Lloyd*ba (kizárólag a nappali kiadásba, *Morgenblatt*) írt tárcáiról³³³ (feuilleton) elmondható, hogy általában véve rendkívül patetikusak, és mindig egy nagyívű folyamat részeként látják a világháborút. „A magyarság, amint az Arany János verseiben él a dicsőséges mezőkön, az eperfák alatt, ez az egyszerű, naív, megható, félig merengő magyarsága a népnek lett felettünk úrrá. Azon nép magyarsága, amely vakon hitt Bethlenben, Bocskaiiban és Kossuthban, és vérét tirádák és fenntartás nélkül áldozta volna fel. Az elmúlt napokban Budapest képe épp így, nemcsak külsőleg, hanem belsőleg is megváltozott. Ki gondolta volna erről a túlfinomkodó, szatírában felnőtt aggastyánról, hogy még egyszer képes lesz önmagát megfiatalítani? Ki bízott volna abban, hogy ez a szörnyen szétagolt társadalom ismét egy táborba kerül? Ki remélte volna, hogy ennek a felsőfoknak a megvalósításában olyan borzalmas város, még egy olyan szót talál, aminek színe, ereje és jelentése van? Ez a rövid életű fővárosi publikum keresztülment az ízlés, a divat, a könnyű szokások, és a szétesés összes iskoláján, igényesebb volt, mint Fifth Avenue, mohóbb, mint az Avenue de l'Opera, abban, amit a művészet, a tudomány, az ipar, a divat, amit a rotációs gépek lármája adhatott, mindezt rendezőelvként élvezték, és unatkozó nevetéssel dobták félre.”³³⁴ Miért és hogyan kerül pozitív kontextusba a háború? Adott a főváros és művelt közönsége, ami viszont nyelvileg elhasználódott, pontosabban olyan sok mindenről és annyiszor beszélt szuperlatívuszokban, végletekig felfokozva, hogy Lovik szerint ezzel a szavak, események és cselekedetek nyelvileg és tartalmilag is kiüresedtek, viszont a háború nyelvileg is felrázta a magyarságot, mert hirtelen a helyükre kerültek az elcsúszott helyiértékek.

1914. augusztus 25-én a német hadsereg elfoglalta és elpusztította Leuven nagy részét, köztük az egyetemi könyvtárat is, valamint a belgiumi hadiesemények közepette egy Rubens festmény is megsemmisült. Ezeket felháborodva augusztus 29-én Romain Rolland nyílt levelet intézett Gerhart Hauptmannhoz, amiben többek között olyan kérdéseket tett fel, hogy ők most Goethe vagy Attila gyermekeinek tartják magukat? A levél bejárta az egész európai, így a magyar sajtót is. Talán érthető, hogy egy német lapban a tárcáiró publicista³³⁵ a német felet védi, érdekes mentalitástörténeti párhuzam azonban, amit Lovik véghez visz. Ez pedig nem más, mint amikor 1849 augusztusában az orosz és osztrák seregek brutális módon elpusztították Losoncot, Kármán József szülővárosát. Az talán természetes, hogy a kortársaknak ez egy meghatározó élmény volt, de sokat elárul a nemzeti emlékezet

³³³ Itt is szeretném megköszönni Enzsöl Enikő értelmező és fordítói segítségét, az idézetek az ő nyersfordításai.

³³⁴ Karl LOVIK, *Geschichte*, Pester Lloyd, 1914. augusztus 6, 1. Enzsöl Enikő fordítása.

³³⁵ Karl LOVIK, *Romain Rolland contra Gerhart Hauptmann*, Pester Lloyd, 1914. szeptember 17, 1-2.

tartósságáról, és így Lovikról is, hogy még majdnem hetven évvel később is hivatkozási és összehasonlítási alap számára.

Hozzáállása – *A Hét*ben megjelent írások alapján – a háborúhoz az idők folyamán változott, de alapvetően nehezen besorolható, csapongó. Kezdetben ő is lelkesedett a harcokért – mint majdnem mindenki –, mert a negyvenkettes mozsárágyú (ismertebb nevén „Kövér Berta”) tabula rasa-t csinál. A világháború egy „egész kort rombol le, egy kort, amely tele volt finom hazugságokkal, óvatos kimagyarázásokkal, ragyogó kitérésekkel, tele jókedvvel, szellemmel, olcsó világnézettel, a ma csillogó ökörnyalával.”³³⁶ Lehetőséget látott a háborúban, a pátosz reneszánszát, a csukaszürke tömegek igazságát és rehabilitálását, a megfáradt polgári élet felrázását. A háború „egy egészséges szimbólum, amely jövő fejlődésünk rajzát adja és föl akarja frissíteni a világot. Lehet hogy ez is csak olcsó filozófiai tépelődés, céltalan transzcendentális kirándulás, de: van benne erő és van benne megnyugvás, ha mindjárt a logikája sántikál is.”³³⁷ Az életerő megnyilvánulását az európai nemzetekre is kiterjeszti, s úgy vélte itt az alkalom, hogy Németország megmutassa mire képes, milyen energiák lakoznak benne. Ez különösen érdekes a szakirodalom által egyöntetűen anglomának elkönyvelt Lovikkal kapcsolatban.

Ahogy haladunk előre az időben – de már ezzel párhuzamosan is –, úgy bontakozik ki valódi hozzáállása, a sztoikusán figyelő, egyet hátralépő, ironikusan kommentáló tollforgatóé. Így írt 1914 augusztusában: „Szeretnék ötven év múlva élni, hogy az 1914-ik évet madártávlatból áttekinthessem, és a világtörténelem ütőerére tehessem a kezemet. Paradox gondolat, és, mégis, a világháború ma tulajdonképpen messze áll fölöttünk, nem tudjuk áttekinteni belső szövődését, nem látjuk lényeges pontjait; a részletek, akár a magyar regényíróknál, elhomályosítják az egészet. A kép csak évek hosszú sora után fog tisztulni, ahogy a magyar szabadságharcz alakját [itt Görgey Artúrra céloz – V. P.] is csupán a közelmúlt hámozta ki az események tömkelegéből.”³³⁸ Bár még jócskán az események elején vagyunk, máris az egész megragadására látunk kísérletet, ami ismét az esszé sajátja. Szeptemberben már a háború által felülírt gondolkodási kategóriákra kérdezett rá: „Metafizika és história egymással ellenkező fogalmak, és mégis: néha azt kell hinnünk, hogy a történelem egy külön, eddig meg nem fejtett szerve a világnak, hogy a história szó bennünket, nem pedig mi őt [...].”³³⁹ Bár nem volt hivatalos haditudósító, sok társához hasonlóan ő is kiment a

³³⁶ SYRION, *A história kerekén*, *A Hét*, 1914, II, 567.

³³⁷ SYRION, *Az anyaföld*, *A Hét*, 1914, II, 638.

³³⁸ SYRION, *1914*, *A Hét*, 1914, II, 541.

³³⁹ SYRION, *A história kerekén*, *i.m.*, 565. A cikk tartalma és címe egy nagyobb gondolkodói horizontot nyit meg. Összefüggésbe kerül história, sors, kerék, s mindez szinte végtelen irodalmi asszociációt indíthat meg. Ha csak a

frontra. December végén írta a déli frontról: „Az éjtszaka hosszú, az ujságiro sok mindenre ér rá gondolni. Szeme előtt fölelevenednek az elmúlt napok képei, amint ügyesen, óvatosan alakulnak át tudósításokká, a vér összekeveredik a nyomdafestékkal, a golyó aczélja a betük ólmával, a csatamezők elhagyott sikkja az ujságpapiros fehérségével. Félig a lövészárookban, félig már a szerkesztőségi szobában ülünk; hol a kis vasúti állomás homályos árnyékára, hol a távoli kávéházi olvasó kíváncsi arczába nézünk. A czeruza dolgozni kezd a kupé gyerekasztalkáján. Már harmadik éjtszaka nem aludtunk és nem ettünk egyebet néhány szelet romlott sonkánál. Fejünkben az ágyudőrej, a vasuti kocsik dübörgése az automobilon pöfögése, a Száva hidjának dobolása, a trénszekerek nyikorgása, a gőzcsónak haragos habzsolása kattog és pattog. Egyszerre az eszünkbe jut, hogy karácsony közeledik.”³⁴⁰ 1914 karácsonya pedig más volt, mint az eddigiek, és az általa eddig oly nehezen viselt ünnep visszanyert valamit eredeti értelméből, fölmagasztosul. „A vér és a halál országából hazajövet, ez a fehér papírlap az első, a melyen tollam végigszánt. Mintha egy szomorú és szemrehányó szimbólum lenne, hogy a penna harcosának ezen a fehér országúton kell a maga csatáját megvívnia, hogy hinnie kell a fehérségben, a békességben, a törékeny aczéltollacska, és a még törékenyebb papiros diadalában. Adja Isten, hogy így legyen, és hogy a valóság soha többé ne győzze le a képzeletet.”³⁴¹

Egy másik publicisztikájából tudjuk, hogy 1914 karácsonyát a keleti fronton töltötte, ugyanis egy duklai útszűkületben elakadt az autójuk, amivel mentek.³⁴² Hogy ez a Kárpátokban található duklai hágóra, vagy a lengyelországi Dukla településre vonatkozik, nem tudjuk. Habár csak két órára tartottak kényszermegállást, rögtön egy másfajta időtapasztalattal lett gazdagabb, amikor egy bakával beszélgetve az azt kérdezi tőle, hogy már újév van-e? Az idő teljesen megszűnik a fronton, egyfajta őszállapot áll be Lovik szerint, aki azon lamentál, hogy ha ezt a háborút is pozitívista szemlélet alapján vívják meg, akkor csak nyertesek és vesztesek lehetnek, megnyugvás pedig nem. A fausti problémát idézi: „Da steh ich nun, ich armer Tor, und bin so klug, als wie zuvor.” Jékely Zoltán fordításában: „S most mégis így állok, tudatlan, mint amikor munkába fogtam.”³⁴³ Elég, ha csak egy pillanatra

régiség két klasszikusát vesszük be, akkor ez kiegészíthető a szerencsével. Gondolok itt Zrínyi mondatára („Sors bona, nihil aliud.”) és Faludi Ferenc versére (*Forgandó szerencse*). A fent idézett Lovik szöveg is a kerékkel szimbolizált, spirálisan lefelé tartó megismerés felől kérdez rá a pozitívista történelemszemlélet lineáris vonalvezetésére. Az egyenes vonalúság – körkörösség kérdése természetesen nem újdonság, de ez a sűrítettség is alátámasztja Margittai Gábor érvelését, hogy az esszében egyszerre egy szubjektív irodalomtörténeti tudat is megnyilatkozik. MARGITTAI Gábor, *i.m.*, 185.

³⁴⁰ SYRION, *Szalma*, A Hét, 1914, 734.

³⁴¹ Petőfi Irodalmi Múzeum Kézirattára, A. 301, Lenkei Henrik kéziratgyűjteménye, Pénzintézetek Hadikórházának aláírásgyűjteménye, Lovik Károly bejegyzése

³⁴² Karl LOVIK, *Im Engpaß*, Pester Lloyd, 1914. december 25, 1-2.

³⁴³ Johann Wolfgang von GOETHE, *Faust*: A Tragédia első része. Éjtszaka.

visszagondolunk, hogy Rolland mit szegezett neki Hauptmannak. Szerinte most kettős életet élnek az emberek, a front ősállapotát, és a hátszág ködös álmait. De melyik a valóságosabb? Ahogy fönt is azért könyörgött, hogy a valóság soha többé ne győzze le a képzeletet, úgy megjegyzi, hogy a valóság az, hogy Káin agyonveri Ábelt, a sötétség pedig legyőzi a fényt, ami viszont borzasztó és elviselhetetlen. Ezt követően a sofőr dudál, hogy elkészült a kocsis, mehetnek tovább, majd az égen meglát egy csillagot, s felteszi a kérdést: születhetett-e Krisztus ez alatt a csillagzat alatt?

Ugyanekkor a *Pesti Futár* intézett körkérdést („Meddig tart a háború?”) a magyar irodalmi- és közélet neves képviselőihez. Lovik Károly is a megszólítottak között volt: „Az én véleményem az, hogy ez a háboru örökké fog tartani, ha nem is a csatamezőkön, hanem az emberiség gondolati és cselekvési világában. Örökké meg fogjuk érezni, hogy 1914-ben világháboru volt, és örökké tülekedni fogunk annak társadalmi, gazdasági, honvédelmi és szellemi következményei körül. Ameddig a világ világ marad, vívni fogjuk a hátrédi harcokat az 1914-ik évvel. Más lesz a sztratégiánk [sic!], a politikánk, a földrajzunk, a tollunk, más a parasztunk, a tudósunk, az orvosunk, a jogásunk, az iskolánk, a háztartásunk, más az életfölfogásunk, az akaratunk, az idegrendszerünk, még a kenyérünk és a cipőtalpunk, sőt a józan eszünk is más lesz. A béke csak jelzőkő lesz, szines átmenet: mert a békében tovább fogunk verekedni, hogy jobbak, erősebbek és okosabbak legyünk.”³⁴⁴

Álljunk meg egy pillanatra, és próbáljunk meg az egész életmű felől közelíteni az eddig idézettekhez. Ezekből könnyen arra a következtetésre juthatnánk, hogy ő is beilleszthető a progresszív-szociáldarwinista gondolkodói körbe, azonban ez koránt sincs így. Nem hitt az emberi természet jobba tételében, továbbá komoly, feloldhatatlan konfliktusnak látta az emberben összeütköző polgári kultúrát és a természet őszinteségét. Alapvetően tragikusnak, vagy ha enyhíteni akarjuk, tragikusan szépnek látta az emberi létezést. Azokban az írásaiban, ahol a(z általában tragikus vagy azzá váló) narrátor és/vagy főszereplő egy felhőtlenül boldog, szeplőtelen másik étellel találkozik, idővel ott is fény derül az egzisztenciális-ontológiai problémákra. Lovik ezek mellett vibrálóan ambivalens állásponton volt korának technikai-civilizációs fejlődését illetően: hol lelkesen tapsolt hozzá, hol rezignáltan vette tudomásul, hogy egy újabb tabu dőlt meg, s az emberi élet visszafordíthatatlanul meg fog változni.

Bár igyekezett higgadt és távolságtartó maradni, azért (amennyire lehetett) felszólalt a cenzúra ellen, vagy ha úgy érezte, hogy egy nagyobb véráldozatról nem emlékezik meg

Hálózati változat: <http://mek.niif.hu/00300/00389/00389.htm>

³⁴⁴ Pesti Futár, 1914. dec. 25.

méltón a sajtó, akkor önkéntelenül is kifakadt.³⁴⁵ Ezt azonban a tőle megszokott ironikus-rezignált módon tette meg. Lovik szemléletében az ember aporetikus lény, annak több értelmében is. Ha épp nem a hiány, a veszteség-elveszettség pozíciójában indul, könnyen eljut oda; szervesen tények és mozzanatok összessége, de mégis metafizikai tartalommal, igazsággal bír. Magyarán a világháború, legyen az bármilyen brutális és kegyetlen, csupán ennek a létezőmódnak a mélyebb rétegeit fogja megmutatni, ezért lehetőség, ami értékes is lehet. Innen származtatható a lelkesedés, továbbá innen érthető, hogy miért a csukaszürke tömegek, a kisember, az átlagember, a névtelen hősök esélyének tartja a világháborút, ami – ismétlem –, ebben a rendszerben része a világunknak. Fontos újra tisztázni, hogy itt nem a mélysárlás helyeslése történik, hanem gondolkodói léptékkal való közelítés az eseményhez.

A háború az önismeret véreskező pedagógusa: „Most látjuk, hogy senkit se ismertünk igazán, a barátainkat, a rokonainkat, az ellenségeinket, még önmagunkat sem, és hogy eddigi életünk mintha fátyol lett volna, amely a mélyebb, az igazabb és a hatalmasabb létet takarta el szemünk elől. Lesznek akik azt fogják mondani, hogy a hősiességnek ez a megérthetősége, mediatizálása megfosztja azt erejétől, színétől, büvösségétől. Hazugság; az élet nagy értékei azok, amelyek maguktól értetődően keringenek a véredényeinkben; a becsület, az akarat, a hit, a meggyőződés fogalmai; értékek, amelyek mintegy velünk együtt születnek és halnak meg, és mégis közkinccsek, miként az élethez és a boldoguláshoz való jog.”³⁴⁶ Ellentmondások sora feszíti ezeket az írásokat: a háború megöl, elpusztít, de mégis kiszabadít; a háború nivellál, ám mégis föl- és kiemel, megnevesít. Az irodalmár könnyebben oldja fel ezeket az ellentmondásokat: esztétizál. Legyen szó akár olyan kegyetlen sorsról, mint a harcokban eltűnt vagy elesett, soha elő nem került családtagok tragédiájáról:

„Nem hal meg igazán, akinek nincsen kő a teteme fölött; a kő ebben az esetben nemcsak szimbólum, hanem maga a valóság, a befejezettség, a hideg megföllebezhetetlenség képviselője. A kő az élők belenyugvása, a természetes választóvonal lét és nem lét között, az olcsó és tisztos kiegyezés az elmulás misztikumával. Mennyivel borzalmasabb és, mégis, mennyivel szebb az a megoldás, amikor a halott nem nyugszik bele olcsó földi sorsába, amely porladást és elfeledést jelent, nem változik át a szemünk láttára multtá, földi sorssá, hanem kimenekül a végtelen ürbe, fölül a szél szárnyára, belévegyül a fák, a patakok mormolásába, együtt rezeg a felhők hullámaival! [...] Keressük az eltűnteket, hiszen egész életünket a

³⁴⁵ Erre példa, amikor a honvédek hősiessen, sok halott árán megakadályozták egy orosz betörést a Kárpátokban, de az embereket ez a hír sem zökkentette ki mindennapi megszokott rutinjukból. SYRION, *Háromszázötvenen*, A Hét, 1915, I, 2-4. Hasonló morális bombának tartotta, hogy báró Révay Ferenc hatalmas vagyonát, mindenféle adakozás nélkül, egyszerűen komornyikjára hagyta. SYRION, *Jérôme*, A Hét, 1915, I, 25-27.

³⁴⁶ SYRION, *A háború varázsa*, A Hét, 1914, II, 650.

bizonyosságnak szenteljük: de ne sirjunk a végzetük fölött, ha nem akadunk rájuk. [...] Emberi csinálmány a temető, amely a halottat az élet képmására akarja faragni, de emberfölötti a titok, emberfölötti az, amit nem birunk fölfogni amit nem tudunk ösmereteink lombikjába zárni, amibe nem tudunk belényugodni. A világ szekerének rudját sohasem az vezette, amit tudunk, hanem az, ami óriási kérdőjelként iródott az égboltra; nem az volt a döntő, amit megfoglunk, hanem az, amit elgondoltunk. [...] Azokból a halottakból, akik megkerülnek, por és hamu lesz, de azokból, akiknek földi maradványait soha többé nem látjuk, akik a hollandi hajóján ülnek, a költészet kék virága fakad, azok tovább élnek idegeinkben, a borzalmunkban, az álmatlan éjtszakák rejtelseiben, a jövő századok meséiben, amelyek gyöngéden és nemesen ölelik magukhoz ködbe vesző árnyékaikat.”³⁴⁷

Vádolhatjuk Lovikot az együttérzés, vagy a kegyes tisztelet hiányával? Nem gondolom így, ugyanis elkötelezettségét is mutatja, hogy hétről-hétre foglalkozott publicisztikájában a háborúval, ahol empátiája – oldaltól függetlenül – fokozatosan nőtt a résztvevők felé. Arról nem is beszélve, hogy ha halála nem akadályozza meg, maga is felöltötte volna azt a bizonyos csukaszürke egyenruhát. Pontosán látta a délvidéki és a kárpáti fronton a holtakat, a csonkolt testeket, de ábrázolásmódjában a néhol megfigyelhető naturalisztikus vonások mellett felerősödött a romantika (álmok, meseszerűség), amit tudatos választásnak tartok. „Vannak még álmok is ezzel a vérrel teliszótt korban, nemcsak lidércnyomások. Az igaz, hogy most nem mi álmodjuk őket, hanem a sors; de a szép álmom, azt tartom, közkincs, és ha király volnék, elrendelném, hogy mindenki jegyezze fel az álmait, egy nagy, aranyborítékos könyvbe, amelynek lapjait pókháló fonta, és amelynek betűit tiszavirágok álca-ruháiból öntötték.”³⁴⁸ Ahogy a korábbi recepció (Diószegi András, Bodnár György stb.) ezt nagy magabiztossággal a valóságtól való elfordulásnak, sőt, menekülésnek írta le, úgy érdemes megállnunk egy pillantra, hogy szétszálazzuk a látszólag egyértelmű helyzetet. A jó újságíró – ahogy *A halál kutyájában* láttuk –, nem fordul el a témától, hanem lohol utána, sőt látszólag paradox módon, már azelőtt igyekszik tudósítani róla, mielőtt megtörténne az eset. Lovik Károly, az újságíró, üldözte a háború témáját, és ugyanolyan, ha nem nagyobb izgalommal, érdeklődéssel és szenvedéllyel követte az eseményeket, mint több millióan akkor. Érzékenysége és érdeklődése kiterjedt az apró, látszólag jelentéktelen gesztusokra, és a nagyívű, jósló skiccekre. Más dolog azonban novellát írni, mint publicisztikát. Ahogy a publicisztika azonnal, a temporalitás jelenvalóságában akar hatni, addig a novella az örökkévalóság jelenidejűségét célozza meg. Ez természetesen nem azt

³⁴⁷ SYRION, *Ki tud róla?*, A Hét, 1915, I, 15.

³⁴⁸ SYRION, *Némó kapitány*, A Hét, 1915, I, 38.

jelenti, hogy ne születtek volna, vagy születnének maradandó publicisztikai írások, azonban a műfaj mást kíván, és mást is akar elérni. A korábbi irodalomtörténészek által használt *menekülés* kifejezés egy átgondolatlan, zsigeri, spontán cselekvésként jelöli meg azt az utat, amit az író Lovik Károly járt be. Az az író, aki ekkor már korántsem volt pályakezdő, sikereket és kudarcokat tudott maga mögött. Ahogy korábban bemutattam, és a mellett érveltem, hogy novelláinak írásánál, szerkesztésénél, majd kötetbe válogatásánál is rendkívül tudatosan járt el, úgy a romantikus eszköztár felvonultatása egy tudatos ábrázolásmódra utal. A világháború egy mindenkit felkavaró esemény volt, nem volt család, aki kivonhatta volna magát alóla. Emberi momentumok keverednek az írói attitűddel és módszerrel, és lényegében az egész autonómiája kérdőjeleződik meg abban a kifejezésben, hogy Lovik a romantikába *menekült*. Ebben az esetben is érdemes megfontolni az előző fejezetben tett, a romantika fogalomrendszerével kapcsolatos javaslatokat.

V. Táj és hangulat. A főváros és a vidék

Az a Lovik Károly, aki lépten nyomon hangsúlyozta, hogy a letisztultságot, tömörséget, valamint a részletekbe menő leírás helyett az apró mozzanatok univerzalizálását támogatja és helyesli, egészen másképp írt, ha a tájról vagy a városról volt szó. A táj változhatott, azonban *a város* mindig Budapest volt. Ez az állítás még akkor is megáll, ha épp a legnagyobb odaadással írt a felvidéki bányavárosokról, vagy nagyon ritkán, említés szintjén Londonról vagy Bécsről. Sajátos viszonya volt a fővárossal, amit ugyanúgy szeretett néha elhagyni, mint visszatérni belé. A város, és különösen a 19-20. századi (bűnös) város toposza általában szembenáll a metaforikusan is kifejezett vidékkel, ahol szellemi élet és a természeti állapot harmóniája nem megtalálható – kivéve pár kivételes helyen, így például Firenzében, állítja Georg Simmel. Firenzében a „természet szellemmé vált, anélkül, hogy feladta volna önmagát.”³⁴⁹ Bár a természethez közelebb álló vidék sokszor valóban egy idealizált, az emberi őstermészethez közelebb álló térként jelenik meg a Lovik novellák szövegvilágában, s kétségtelen, hogy a bűnös (Lovik esetében transzformált változatban: kegyetlen, de igazságos bíró) város toposza is felfedezhető, nem érvényesül ez a dichotomikus formula. A város a maga organikus módján ugyanúgy képes kialakítani saját urbánus flóráját és faunáját, és nemcsak letaszítani, de felemelni is tud, továbbá a társadalom hűvössége és brutalitása mellett képes integrálni a természeti szépséget. Ezeknek a szemléltetéséül a publicisztikai írások

³⁴⁹ Georg SIMMEL, *Velence, Firenze, Róma*, Bp., Atlantisz, 1990, 13.

mellett két tájleíró tárcanovellával fogok foglalkozni, melyeket mellékletben közlök is, mivel azok két napilapon kívül máshol nem elérhetőek.

A posztársadalomtörténet-írás egyik hazai képviselője, Gyáni Gábor szerint az új várostörténet-írás és városemlekezet már nem elégedhet meg a csak írott, levéltári forrásokkal, hanem oda kell fordulnia mind a vizualitás, mind a fikcionalitás felé.³⁵⁰ Míg a 19. századot elsősorban az időbeliség, a kronológia határozta meg, a 20. században jóval inkább a tér került meghatározó helyzetbe: „Az egyidejűség, mellérendeltség, a közel és a távol, a jobbra és a balra, a szétszóródás korát éljük.” – idézi Foucault gondolatait Gyáni.³⁵¹ A tér ebben az értelmezésben nem egy üres valami, hanem „szerkezeti hely”, önálló társadalmi entitás. A századforduló ismét csak határhelyzetben van, így tér és emlékezet, fikció és identitás, valamint a modernitás, szoros kapcsolatban állnak. „A modernitás, tegyük rögtön hozzá, elsősorban a térben artikulálódik, pontosabban: a nagyváros terében és a nagyváros által ölt látható alakot, benne és általa lesz tömegesen megtapasztalható, s egyúttal szavakban és képekben kifejezhető társadalmi entitás.”³⁵² Innen nagyobb lépésekben jut el odáig, hogy mivel a modernitás identitásteremtő erő, ami a modern térben születik, kézenfekvő referenciális helyének, a nagyvárosnak a vizsgálata. Egy későbbi fejezetben hármastipológiát kínál nekünk Gyáni azzal kapcsolatban, hogy a modernizmus hogyan értelmezte a várost, ez a három pedig a magasztalás, a kárhoztatás, és a semmibe vétel.³⁵³ Látni fogjuk, hogy Budapest mindhárom arca felelevenül Lovik tolmácsolásában. Megjelenik nála „a város mint műalkotás”, ami egyszerre momentum és dokumentum, jelenidejűségében mutatja be és képezi le a történelmet és a kultúrát. De ismerte és megírta a polgári világon túl – vagy mellette – lévő életet, ami nemcsak felemelni, de porba taszítani is képes, és ahol nem az a központi probléma, hogy ki milyen névjegyet küld előre a belvárosi kaszinóba. Végül megélte és megszenvedte a tehetséggel szemben olykor kegyetlenül érdektelen Budapestet is.

A *Helikon* folyóirat hasábjain idézi fel Szentpéteri Márton különböző térpoétikák kifejtésekor, hogy ahogy – Mallarmé gondolatával élve – a szavaknak is van durva, nyers állapotuk, ami a létezés referenciális, valóságos állapotára mutat rá, úgy ez érvényesíthető a térre is.³⁵⁴ Ez a tér azonban mindig befejezetlen és nyitott, lehetőséget adva az olvasónak, hogy saját maga tölthesse ki és rendezze be. Szintén ugyanitt, Smock szavai szerint ezek a

³⁵⁰ GYÁNI Gábor, *Budapest - túl jön és rosszon. A nagyvárosi múlt mint tapasztalat*, Bp., Napvilág, 2008, 7-8.

³⁵¹ GYÁNI Gábor, „Térbeli fordulat” és a várostörténet, *Korunk*, 2007/7, 4. Hálózati változat:

<http://www.korunk.org/?q=node/8604> ; GYÁNI Gábor, *Budapest - túl jön és rosszon, i. m.*, 9.

³⁵² GYÁNI Gábor, *Budapest - túl jön és rosszon, i. m.*, 13.

³⁵³ GYÁNI Gábor, *Budapest - túl jön és rosszon, i. m.*, 61-85.

³⁵⁴ SZENTPÉTERI Márton, *Térpoétika. Irodalom és design a fizikai és kulturális terek határán*, *Helikon*, 2010/1-2, 8. Hálózati változat: <http://www.mome.hu/images/publications/szentpeteri.pdf>

„félreértési lehetőségek” őrzik a mű tünékeny jellegét, a mű „*terét* biztosítják, ami nem azonos annak helyével.”³⁵⁵ A tér azonban nem csupán egy város lehet, mint Italo Calvino láthatatlan városai (*Le città invisibili*, 1972), hanem akár egy egész ország is.

A *másik Magyarország* koncepciója már jóval Ottlik rendkívül erős és hatásos megfogalmazása³⁵⁶ előtt is létezett a magyar irodalomban. Természetesen akkor, 1944-45-ben egy olyan neuralgikus történeti pillanatban formálódott meg ez a gondolat és kifejezés, amikor mind a hivatalos, mind a szellemi Magyarország egy része fizikailag is megsemmisült, és a maradék sem nézhetett bizakodva a jövőbe. Bár a nyelv képes függetleníteni magát a történelemtől, mégis történeti létező, annak összes aspektusával és vonatkozásával. Jóllehet Ottlik kifejezetten konkrét dolgokat és eseményeket írt le (évszámok, helyek, nevek), szövegének a végső kicsengése és az utóélete mégis a nyelv esszenciális rétegeibe burkolózik, pontosan ezért lehet időtlen eligazodási pont a „másik Magyarország”, ami bár fikcionális, pont tömörebb, ám mégis szélesebb körű jelentéstartalmával hívja vitára a „hivatalos” Magyarországot, a durva és nyers jelentést, a referencialitást. Az ideális, a csupán papiroson létező, ám a valóságosnál néha igazabb fikciós táj és vidék így Loviknál is megjelenik, átlényegül. Ez szorosan kapcsolódik az irodalmi hazugság–igazság kérdéséhez, amit egy későbbi fejezetben fogok részletesen elemezni. Fontos magunkban tudatosítani, hogy a referenciális táj átformálásának alapja nem mindig a társadalmi vagy másfajta kritika (melyet Diószegi András hiányolt is a szerző életművéből), hanem az a fajta teremtő nyelvi elégedetlenség, ami a kisforma műfaji adottságaival képes univerzálékat megragadható formában közölni, míg ennek tapasztalása a valóságban – ahogy látni fogjuk a Duna kapcsán – a másodperc töredéke, ami elillan, és csupán benyomásban rögzül, ami viszont bármikor elmúlhat vagy fölülíródhat. Ez az a sarokpont, ahol az egyszerű tájleírás novellába fordul át, amiért Krúdy azt írja esztétizáló irodalomtörténeti megemlékezésében, hogy „»felfedeznek« egy különös fiatalembert, bizonyos Lovik nevű pesti ügyvéd Károly nevű fiát, aki olyan jóízű vidéki történeteket írt, mint egy gazdasági praxi és Csehovot meg Turgenyevet juttatta az ember eszébe.”³⁵⁷ A „jóízű” kifejezés – még ismerve Krúdy elkötelezettségét a gasztronómia iránt – nem nyújt mélyebb poétikai elemzést, azonban jelzi azt, hogy a táj megragadásában több szándék van, mint csupán pillanatfelvétel készítése. Amikor 1903-ban lángra kapott a tőzeg és a nád az ecsedi lápon, Lovik nem csupán a természeti tájat féltette, hanem azt a

³⁵⁵ SZENTPÉTERI Márton, *i. m.*, 9. Kiemelés az eredetiben.

³⁵⁶ OTTLIK Géza, *A másik Magyarország = Uő, A Valencia-rejtély*, Bp., Magvető, 1989, 72-91.

³⁵⁷ KRÚDY Gyula, *Írói arcképek. Ambrus Zoltántól Móricz Zsigmondig*, vál. KOZOCSA Sándor, Bp., Magvető, 1957, 143-144.

„magyar motívumot” és „keleti nyugalmat”, amit a szatmári táj őrzött, és amit a civilizációs folyamatok egyébként is veszélyeztettek.³⁵⁸

A korábbi novella³⁵⁹ az ekkor még nem Budapest részét képező Rákosmentén játszódik, ahova az író előszeretettel kocsizott ki. A mai főváros részét képező egykori falvak tökéletes alkalmat nyújtottak az olyasféle kiszakadásra, ahonnan mégis látszik fél szemmel a város, tehát határhelyzet teremődik. Kőbányáról indulnak Rákosszentmihályra, ahol a vámsorompó után a lovassági kaszárnya jelenti a „civilizáció utolsó stációját”, azonban ez nem értékítélet. Túlzás lenne bő húsz évvel Oswald Spengler és *A Nyugat alkonya*³⁶⁰ (*Der Untergang des Abendlandes*, 1918, 1922) előtt kultúrát és civilizációt ilyen fogalomrendszer szerint szembeállítani, azonban a szöveg alapján is nyilvánvaló, hogy a civilizáció megszűnte nem jelenti a kultúra eltűnését, hiszen rögtön a sváb kultúra feltűnése kényszeríti összehasonlításra a narrátort. Az pedig szintén csupán intellektuális csemege és futó gondolat, ha a kaszárnyát Norbert Elias *A civilizáció folyamata* című műve³⁶¹ felől olvassuk, ahol a civilizációs gátlásmechanizmusok külső kényszerítő funkciójuktól elszakadva önkényszerítővé válnak. Önjáróvá válásuk pedig elvezet az erőszakot monopolizáló, a differenciált társadalmi sűrűldásokat koordináló és szabályozó állam létrejöttéig. Aki – a katona személyében – kvázi elintezeti a vicinálist, a kocsin ülő narrátort, valamint a kerékpárosokat Cinkota felé. Érdekes viszont, ha elidőzünk ebben az olvasási lehetőségben, a csongrádi baka esete, aki szűkebb hazájába való hazatérésének öröme, és a természet hatására, szó szerint kibújik szerepéből, szabályt sért, leveszi a cipőjét, és úgy lépked a fekete földben. A természet Lovik Károly olvasatában olyan ellenállhatatlan erő, ami mindig képes visszaalakítani a civilizáció és a kultúra hatása alatt álló egyént.

Más megélni a tájat sétálva, emberléptékkal, közelről, és más kocsin, ahol bár van érintkezés, de a haladás gyorsabb. Adolf Hildebrand a genovai paloták párkányának a vizsgálatakor tett különbséget létforma és hatásforma között. „A létforma képze magára a tárgyra vonatkozik, a jelen esetre tehát a párkányra, mint reális alkotásra. – a hatásforma képze ezzel szemben a tárgynak, ez esetben a párkánynak optikai képére. Ebben van az alapvető különbség. Ahol nincs optikai kép, nincs hatásforma sem, mint sötétben például,

³⁵⁸ SYRION, *Az ecsedi láp*, A Hét, 1903, II, 679-680.

³⁵⁹ LOVIK Károly, *A Paskál-malomnál*, Magyar Hirlap, 1898. jan. 22, 1-2. Ld. Melléklet. Az idézetek innen származnak, ezért külön nem jelölöm őket.

³⁶⁰ Oswald SPENGLER, *A Nyugat alkonya. A világtörténelem morfológiájának körvonalai*, Bp., Európa, 1994.

³⁶¹ Norbert ELIAS, *A civilizáció folyamata. Szociogenetikus és pszichogenetikus vizsgálódások*, Bp., Gondolat, 1987.

ahol a létforma is fennáll és tapogatással meghatározható.”³⁶² Az irodalmi térben ezen formák között lehetőség van a dinamikus átjárhatóságra. Kiszakítottság és filmszerűség, a képek gyors egymásutánja tárul elénk. „Ha vissza tekintesz: egy tarka falut nézesz, amely csupa tüzfalból látszik építve. Ez már fővárosi terep, a boltoknak vasfüggönye van és körülötte letört a malter. Persze ezt nem látod, de tudod. A falu felett lévő ködön a nap harántfekvő aranyablákat vág. Az országút összefolyó barna ákácjai alacsonyan járó jeges felhőkhöz hasonlatosak. Előtted a fekete föld sárgulni kezd, végül pedig fehér tóba változik át. Ott van a Paskál-malom, két tuczat nyárfa őrzi.” Kérdés, hogy ha nem látjuk, akkor honnan tudjuk? Az elbeszélő feltételezett, az olvasó által nem ismert tudása ez, vagy a szövegtér emlékezete, ahol viszont különböző leírások olvadhatnak egybe, egyfajta állandó *deja vu* érzést generálva?

Bár bőséges leírásokat nyújt a szöveg, a bizonytalansági tényezőt fenntartja: „Olykor kiabál egyet, messziről olyannak hallod, mint a telefont. A szél elkapja és megtépi a hangot.” Később, a zárlat előtt: „Még egy darab hepe-hupa, azután következik a nekikövéredett puszta, ha ugyan jól emlékszel rá.” A tünékenység ebbéli védelme is lehetővé teszi, hogy a földrajzi tér és annak leírása a rövidtörténet keretei között kulturális térré alakuljon át. A kicsikó feltűnése egyértelműen a bakon ülő emberek tükröződése, az ő céltudatosságuk (ti. eljutni Rákosszentmihályra) kerül szembe a féktelen és boldog céltalansággal. „Amint neki indultunk Szent-Mihálynak, egyszerre (könnyű lódobogás) melletted terem egy csikó, amely ki tudja, hogy szakadt el az anyjától. Az öröme nagy, füleit hegyezve tánczol lovad körül, aztán erős elhatározással melléje áll és el van tökélve, hogy veled tart. Nyilván összetévesztette az anyját. Próbálsz kergetni intéssel, ostorral, de ő csak bomlik és az istráng mellett van. Végre is a lovad ment ki az önkénytelen lökötésből. Egyet rug a csikón, de nem erőset, csak vigyázva, a bordája felé, nehogy megérezze. Azzal tovább üget. A csikó szót se szól, csak elszomorodik, mint a sokat üldözött ember, akit ismét elutasítottak valahonnét és azzal fejlehtajva, ferdén galoppozik haza.”³⁶³ Így bár továbbra és tájleírásról van szó, egy egyszerű metaforával a képet kiragadja a századforduló időbeli tapasztalatából, és lehetőséget teremt az azonosuló olvasásra a jelen befogadónak a számára is. Azonosuló befogadás alatt itt azt értem, hogy a tárcanovella többfajta olvasási stratégiát kínál fel, azaz olvashatjuk történeti tájleírásnak, és ennél szélesebb perspektívájú novellának.

A tér – idézi Gaston Bachelard gondolatát Szentpéteri – magát az összesűrűsödött időt is őrzi, a különböző terek az időbeli tapasztalást segítenek felidézni. „Az emlékezet ugyanis

³⁶² Adolf HILDEBRAND, *Későbbi tanulmányok a forma problémájához (Részlet) = A tér. Kritikai antológia*, szerk. és vál. MORAVÁNSZKY Ákos, M. GYÖNGY Katalin, Bp., TERC, 2007, 50.

³⁶³ Ld. Melléklet

nem emlékezhet bergsoni értelemben vett időbeli folyamatokra, csakis azoknak térbeli rögzüléseire. Az emlékek mozdulatlan képek, s minél jobban rögzülnek a térben, annál pontosabbak.³⁶⁴ Nyilvánvaló, hogy – ha faktuálisan nézzük – képtelenség egy pillanatban ennyi tapasztalást megélni és felidézni, mint ami a következőkben bemutatott novellában történik. Ha a referencialitáshoz is kötni akarjuk a történéseket, akkor magától az írótól tudjuk, hogy lakott³⁶⁵ a Lánchíd közelében, a felépült és rögzült tapasztalatot, érzékelést azonban a tér idézi fel, és formálja tudássá. Ez pedig város és folyója, a Duna.³⁶⁶ Az egyes szám első személyben megszólaló elbeszélő itt is keveri a konkrétumot a bizonytalannal, ezért jutunk el a Halászbástyától a színekig, majd föl a Lánchídra, ahol mágikus panorámájában tárul föl a város és az azt övező hegyek. A Dunában nem egy kémiai vegyület fizikai törvények szerinti mozgását látjuk, hanem a létezését, vagy épp a „rezgést”, ahogy Lovik megfogalmazza. „A Duna nem engedi magát a tinta és toll bilincseibe verni, fényprizmái nem bomlanak alkotóelemekre; zenei, festészeti titkait hét pecsét őrzi. Hatásukat talán éppen az teszi erőssé, hogy belsejük kifürkészhetetlen, technikájuk [sic!] ellenőrizhetetlen, s hogy ki tudják magukat vonni a latolgató értelem köbgyökeinek világából.”³⁶⁷ Ez természetesen művészi paradoxon, hisz míg a tudomány meg tudja válaszolni a folyó létezésének okát, és működésének törvényeit, az irodalom képes azt nyelvi síkon rögzíteni. Elmondja, hogy miért nevezzük ezt folyónak, és mi ennek a jelentése.

A tárgyalt kérdés megint csak közhelyesnek tűnik, azonban ha visszagondolunk a természettudományok óriási fejlődését megelőző korszakokra, amikor még nem tudták, hogy a víz hidrogén és oxigén vegyülete, valamint hogy globális áramlások határozzák a bolygó időjárását, a „rezgést” akkor is látták, érezték. A tárgyalt korszakra tehető a természettudományok további felfutása, ill. – ami még talán fontosabb is – szélesebb tömegek számára vált ekkor érthetővé (iskolarendszer) és elérhetővé a tudás (ismeretterjesztés). Azaz a korábbi, ősbib, mondhatni esszenciális tudást kihívta az új, friss, és nagy érdeklődésre számottartó tudományos tudás és leírás mód. A kontesztáló helyzetek magukban hordozzák a lehetőségét annak, hogy a kihívott narratíva előre- vagy épp hátrafejlődik, azonban tudnunk kell, hogy a korszakban már egyáltalán nem volt magától értetődő az ilyesfajta táj- és térleírás. „Az emberi lélek művészi tárházának egyik drágasága: a rezgés, száz alakban megtalálja itt tükörképét. Szélesnek, biztosnak induló vonásokat pajzán nyilak kergetnek;

³⁶⁴ SZENTPÉTERI Márton, *i. m.*, 14.

³⁶⁵ SYRION, *Lánchídi elmélkedés*, A Hét, 1914, I, 81-82.

³⁶⁶ LOVIK Károly, *A Duna*, Budapesti Hírlap, 1910. november 10, 1-3. Ld. Melléklet. Az idézetek innen származnak, ezért külön nem jelölöm őket.

³⁶⁷ Ld. Melléklet

megnyugtató, formailag tökéletes hullámvonalak körül virgonc örvények keringenek, kacagnak és szaladnak széjjel. A nagyképűségnek, az erő, a hatalom fitogtatásának semmi nyoma: az embernek az a gondolata támad, hogy ráülhetne e játékos hullámokra és cérnaszállal, kórószárral kormányozhatná el őket. Mikor elhagyjuk a partot, nincs az az érzésünk, hogy félelmetes dinamikus hatalommal kerültünk össze; a benyomás megnyugtató, derüs és színes emlékké zománcosodik lelkünkben.”³⁶⁸ Érdekes, hogy a térpoétikák kapcsán emlegetett olvasói jelentéstulajdonító gesztusok itt átalakulnak és visszahatnak, azaz adjuk át magunkat a Dunának, hogy az értelmezzen minket – adja tudunkra egy értelmezés, a novella. „E fényhatások kezdetben bántanak: nem értjük őket, nem ellenőrizhetjük keletkezésüket, elmulásukat. Ám, ha megadjuk magunkat nekik, és nem okszerű folyamatnak, hanem művészi megnyilatkozásnak tekintjük őket: nyugalom és derü fogja el lelkünket. A Duna összeolvad velünk, képei az idegeinkre telepszenek át, s azokon elevenítik meg a szín és fény káprázatos pompáját. Együtt élünk a nagy folyóval, hatásai most épp úgy hozzátartoznak a testünkhöz, mint a vérünk keringése, a szívünk dobogása, a tüdők munkája. A természetbe való ez a beleolvadás elsimitja homlokunkról az élet gondjait, ajkunkról letörli a lét fanyar kérdéseit.”³⁶⁹ Párhuzamként eszünkbe juthat Claude Monet-nak a Rouen-i katedrális átbrázoló, több mint harminc képet magába foglaló sorozata. Mivel Monet eltérő napszakokban, ráadásul párhuzamosan készítette a képeket, ezért ugyanarról az épületről egy bámulatosan sokszínű kompozíció született. Ebből a szempontból nincs különbség a Duna és a francia katedrális között, mert a lényeg a fénytörés és a nézőpont állandó változása, ezzel pedig a benyomások változása, összességében pedig a megragadhatatlanság.

Volt is mit letörölni, ugyanis Budapest magában hordozta azt a kettőséget, amitől a nagyváros nagyváros, vibráló és feszültséggel teli. Egy ilyen városhoz csakis ellentmondásos viszony fűződhet, nem volt ez másképp az ő esetében sem. Ha a turista megérkezik a fővárosba, végigviszik a nevezetességek előtt, amiről „az idegen azt hiheti mindezek után, hogy Budapest igen szeriózus város, ahol az emberek egyebet se csinálnak, mint nagy és maradandó dolgokat, gótikus stílusú tranzakciókat, justinianusi ügyleteket. Szoborpózban áll a város, az utcákon csupa Apponyi Albert sétálgat, és úgy gondolkozik, ahogy Bulwer regényeiben szokás.”³⁷⁰ Véleménye szerint valóban van egy túlságosan komoly, nyomasztó arca a fővárosnak, ahol nem kap teret a könnyelműség, a derü és a vidámság. Mindez természetesen nyelvi formát is ölt. „Fiatal koromban irányregényt akartam írni. Ez akkor épp

³⁶⁸ Ld. Melléklet

³⁶⁹ Ld. Melléklet

³⁷⁰ SYRION, *A Margitsziget platánjai alatt*, A Hét, 1912, II, 637.

oly divat volt, mint a pepitanadrág. A mű czime ez lett volna: »A toaszt«, és azt akarta leírni, hogy nálunk az ember gyerekkorától késő öregségéig folyton toaszt-stilusban beszél és toaszt-szabályok szerint gondolkodik. Az iskolák így adják be az irodalmat, a történelmet, a társadalom az erkölcsöt, az ujságok a közvéleményt, a politikusok az államot, a tudósok a gondolatvilágot és végül a funerátorok a gyászbeszédet. Szép és színes fogalmak cikáznak a fejünk fölött, holott öt araszszal lejjebb az emberek komiszak, az intézmények vérszegények, a gondolatok megalázkodóak, s az élet verejtékes. De ha száz toaszt-hős is bukik el e közbevetett mellékmondaton, föláll a százegyedik és ismét magasra emeli a poharat [...].” És bár a regény nem íródott meg, a téma megmaradt. „Smokk és Snob négylovas diszhintón járnak az utcákon, ugyanazokon az utcákon, ahol a pornográfia, a prostitúció, a sarlatánizmus, a szövetkezetek és a demagógia az urak, nem pedig Hugo Victor és Jókai Mór.”³⁷¹ Az idézetekből is, és ami ezután következik, jól látszik, hogy ez nem társadalomtudományos elégedetlenség, hanem alapvetően nyelvi problémái vannak a jelenséggel. Hogy a hivataloskodó Budapest-narratíva nem egyezik a valósággal, sőt rátelepszik az emberek életére, korlátozza és sanyargatja őket. „Ki óhajtja nálunk fennen hirdetni, hogy nemcsak az élet terhéhez, hanem annak kellemetességeihez is joga van? Ki meri bevallani, hogy deresedő fejjel is vidám gyerek marad, aki szívesen szalad a pillangók, a szivárványok, apró bohóságok után? Ki meri e városban, ahol mindenki Fortuna szekere után rohan, beismerni a szerencse jogosultságát? Ki meri követelni, hogy Budapest térképét necsak [sic!] a Közmunkák Tanácsa, meg Kogutovicz Mór, hanem a Véletlen, a Szin és a Gondtalanság is rajzolják meg? [...] Egy ország nagyságát éppen az mutatja, mennyit bír el ebből a ballasztból, anélkül hogy kára lenne belőle. [...] Öntudat, erő és egészség kell hozzá a gyöngeségeket bevallani, de: ezek a gyöngeségek kapcsolnak össze mégis mindannyunkat, ezek teszik, hogy a lét csatározásai között apróságokban, színes rongyokban találunk megnyugvást, szórakozást, nem egyszer feledést, és ezek mutatják legvilágosabban földi pályánk kicsiségét, törékenységét. Ezek mentenek meg a nagyképüségétől, attól a felfogástól, amely az életet szentségnek, lessingi drámának, vagy Piloty-festménynek tekinti, holott az alig ér többet egy eltévedt arany csengésénél, egy szép asszony elröppenő mosolyánál.”³⁷² Ezután megköveti G. B. Shaw-t és Oscar Wilde-ot, akik szerinte ezt a felfogást képviselték, de korábban ő ezt ostobaságnak vagy svihákságnak gondolta. Vajon az ilyen és ehhez hasonló idézetek után mennyire objektivizálható és fenntartható az a kép, amit Szini Gyula festett

³⁷¹ SYRION, *A Margitsziget platánjai alatt, i. m.*, 638.

³⁷² Uo.

Lovikról a halála után? Ugyanis a fenti leírásban pontosan az ellen a kategóriák ellen szólalt fel, ahova aztán Szini pozicionálta őt a nekrológiájában.

És mégis, az a város, amelynek „acélküllői, százkaru élete, nyüzsgő sugárutai, nyomott levegőjü szobái, életfentartási harca naponta ezer és ezer szint, hangulatot, akaratot, hitet falnak fel”,³⁷³ újra visszacsalogatja az embereket. Ahogy véget ér a nyár – amit Lovik klasszikusan a várostól távol szeretett tölteni –, és beköszönt az ősz, Budapest visszahúzza magához azokat, akik korábban elhagyták. „Ha százszor és százszor is érkezik meg az ember Budapestre, ez az érzés mindig erőt vesz rajta s a forró földre lépve, ő is elkezd szaladni, kiabálni, dolgozni, hadonászni, lelke megtelik reménységgel s a kártyaszínű házak fölött aranyszínű köd lebeg, amely mögött a jövő tarka ábrándjai tánczolnak.”³⁷⁴ Leginkább az fogja meg, ahogy a városi tér a pillanatnyiségbe rántja bele az embereket, akik ezt vágyaikkal töltik meg. „Az emberek, akik körülöttem ülnek [ti. a vasúti kocsiban - V. P.], alig várják a pillanatot, hogy lábuk a pesti földet érje: a fiskális sóváran lesi a pöröket, a primadonna éhes a tapsra, a falusi kis leány a boldogságra, az öreg, beteg ember a csöndes halálra. Mindnyája itt várja a boldogulását, holnap, nem: ma, nem: már ebben a pillanatban, nehogy más elkaphassa előle. [...] Boldog város, amely ennyi reményt tud kelteni s amelynek lakói, intézményei mindmegannyi [sic!] Slemihlek, akiknek nincs árnyékuk.”³⁷⁵ Gyáni New York kapcsán idézi fel, hogy a modernitás párbeszéd a múlttal, azonban ez a múlt állandóan ott van a jelenben is, s nem véletlenül emeli ki a közlekedést, elvégre a kortársak is is eme statisztikákra hivatkoztak, amikor Budapest világvárosi attribútumát akarták igazolni. Az *igazi* budapesti villamossal jár a körúton, a *félbudapesti* azonban vasúttal jár be a külső városrészekből, vagy a fővárost övező környékről.³⁷⁶ Ez a publicisztikai írás a maga esszéisztikus vonásaival mutatja be ezt a szociológiai és pszichológiai átalakulást. Érdekes ehhez hozzávenni Simmel gondolatait Walter Benjamin értelmezésében, miszerint a 19. századi közlekedési forradalom előtt a várost sokkal inkább a hallás határozta meg, mint a látás. „Az embereknek meg kellett szokniuk egy új, meglehetősen zavaró körülményt, mely csak a nagyvárosokra jellemző. Simmel igen szerencsés megfogalmazást talált a dologra:»...aki lát, de nem hall, az sokkal...nyugtalanabb, mint aki hall, de nem lát. Ez bizonyára nagyon fontos a nagyváros szociológiájára nézve. A nagyvárost az jellemzi, hogy a látás határozottan túlsúlyban van a hallással szemben, aminek a nyilvános közlekedési eszközök a fő okai. Mielőtt a

³⁷³ LOVIK Károly, *A Duna, i. m.*, Ld. Melléklet

³⁷⁴ SYRION, *Ősz*, A Hét, 1903, II, 614.

³⁷⁵ Uo.

³⁷⁶ GYÁNI Gábor, *Modernitás és hagyomány a nagyvárosi múltban* = UŐ, *Relatív történelem*, Bp., Typotex, 2007, 50-85, kül. 50-63.

tizenkilencedik században megjelentek az omnibuszok, vasutak és villamosok, az emberek sohasem kerültek olyan helyzetbe, hogy órákon át nézik egymást, de egyetlen szót sem váltanak.«³⁷⁷ Így az emberek mondhatni nyilvánosan cipelik magukkal titkaikat, ami remek lehetőség az írói szemnek.

A tülekedésbe az író is beáll, de közben elgondolkozik azon, hogy vajon más nagyvárosban is ilyen az élet, vagy csak a magyar fővárosban? Választ persze nem ad rá, hanem hátralép a tömegeből, és megpróbálja a kívülálló szemével leírni a jelenetet. „Az a mesés rombolás, melyet ez a szép, könnyelmű Budapest véghez visz, nerói vandalizmusra méltó. Avagy hatalmas irónia, kegyetlen igazságszolgáltatás volna, hogy e sok akarnok, amely tarka seregben ostromolja a falakat, az őket megillető helyre jut s nem bír tovább mászni, mint a hová a sors és tehetsége kijelölte?»³⁷⁸ A helyzet természetesen korántsem ilyen egyszerű, s bár a gondolatmenetet úgy végzi, hogy „Budapest könnyelmű, de igazságos bíró”, valójában ezzel a képpel tökéletesen leírja azt az ellentmondást, ami őt is feszítette. Egy bíró ugyanis nem lehet könnyelmű, mert akkor kétséges, hogy igazságos lesz az ítélet.

A téma kilenc évvel később is visszatér, miszerint Budapest mennyire képes felemelni, majd porba taszítani bárkit. „Mindig csodáltam azokat az embereket, akikben volt elég erő és akarat, hogy bemerészkedjenek ebbe a csodálatos közigazgatási országba, ahol humor, szenny, elmaradottság, igazságtalanság, nagy célok, tiszteletet parancsoló eszközök egyazon öltözetben járnak. Ahol nemcsak a számár veszi föl az oroszlánbőrt, de ahol nem egyszer az állatok királya a csacsi irháját kénytelen magára szedni. Mert a főváros terebélyes fája alatt nemcsak kisemberek tollasodnak meg, kusznak magasra, hanem talentumok is morzsolódnak szét, tettek, tervek, izmok tizedeltetnek meg. Ösmerek nem egy apró férfit, aki a fővárosi ülésteremben fuvódott föl, s nem egy nagyot, aki ott pukkadt szét. Kiindulópontok és következmények, relációk és pozitívumok, ügyességek és képességek ritkán tánczolnak oly színes quadrille-t, mint a főváros sorompói között, ritkán is huzódnak ennyire össze.»³⁷⁹ Nyilvánvaló, hogy a város életét a városlakók alakítják, ám ezekből elvonatkoztatva kialakul az az esszenciális Budapest-fogalom, ami önálló életre kel, személyiséggel bír, mely képes emberi sorsok megváltoztatására.

Budapest (közigazgatási) létrejöttének negyvenedik évfordulóján élteti az új várost, és kikel az ellen, hogy még mindig a múltban kellene élnünk, és a Pilvaxot emlegetnünk: „az Uj-Budapest friss, eleven város-típus, amelynek minden hibája mellett megvan az a nagy erénye,

³⁷⁷ Walter BENJAMIN, *A kószáló* = Uő, *Angelus Novus. Értekezések, kísérletek, bírálatok*. Bp., 1980, 855.

³⁷⁸ SYRION, *Ősz, i. m.*, 615.

³⁷⁹ SYRION, *Budapest*, *A Hét*, 1911, II, 781.

hogy folyton fiatalabb, nyugtalanabb, zajosabb lesz, ami – akárhogy is gondolkodjunk a tárgyról – mégis csak az életet jelenti, amire egy metropólisnak [sic!] több szüksége van, mint kedves novellatárgyakra.” Majd megadja saját jelenének fogalom meghatározását: „Budapest perszonalifikálva a bohém-természetű, minden iránt fogékony, felvilágosodott dilettánst, a schöngéistet, a stürmert, a kalandorságig merészkedő radikálist jelentené, aki vele halad a korról, nem idegen annak emberi vonatkozásaitól, együtt lármázik a fiatalokkal, gyorsabban beszél, mint ahogy gondolkodik, és gyorsabban cselekszik, ahogy beszél: oly típus, amelyet Budapest utczáin, vagy Budapest gondolatmenetében nem egyszer látunk czilinderben, vagy akár pörge kalapban járni, agitálni, lelkesedni, hamis bálványokat teremteni, csalódnai, újra lánggra gyulni és soha meg nem öregedni.”³⁸⁰ A város fejlődését az amerikai nagyvárosok épülésének tempójához hasonlítja, azonban azok „megalkotásához nem kell más, mint pénz, posztó és egy jó szabó” addig „Budapest mindig egyéni, ha néha mindjárt csak baklövésében, vagy a bukdácsolásaiban is. [...] Város nem negyven, de négyszáz év alatt sem szökik annyit, mint Budapest.”³⁸¹ Végül a publicisztika zárlata kiteljesíti a korábban megjelent ködlovag képet, akiknek a sorsa elválaszthatatlanul összefonódik a fővároséval. „Ej, lovagok, bocsássunk meg neki [ti. Budapestnek - V. P.], mert, aki mindent megbocsát, mindent meg fog érteni, és nevéssünk egyszer együtt ezzel a jókedvű czimborával, akit mindig talárban és zord pallossal oldalunkon ítéltünk meg. Így talán közelebb jutunk a lényegéhez és belenyugszunk a halhatatlanságába, amely egy kicsit a mi halhatatlanságunk is.”³⁸²

VI. A közönséghez, az irodalomhoz és az alkotáshoz fűződő viszonya

A mindent megbocsájtó, és ezért mindent megértő ködlovagok élete összefonódik a városéval, ezáltal részesül(én)ek ők is a halhatatlanságból. A helyzetkép nem áll túlzottan távol a valóságtól, és régészként vizsgálva az irodalomtörténeti szubsztrátumokat, Budapest elmondását és kimondását, akkor valóban hangsúlyos szerep jut a századfordulós ködlovagoknak, azonban pont az összefoglaló fogalom miatt ez nem egyedi, nem specifikus, hanem egységes halmazként fogja fel az akár nagyon eltérő szövegvilágokat is. Olvashattuk: „Budapest könnyelmű, de igazságos bíró”, tovább lapozva azonban ez fogad minket: „Szomorú csak azoknak a sorsa, akik tényleg az átlag fölött állanak s hivatva vannak rá, hogy szerepet játsszanak. De hol van a szerep? hol a palást, amelyet felöltsenek? hol a fény, mely

³⁸⁰ SYRION, *Uj-Budapest*, A Hét, 1913, II, 681.

³⁸¹ Uo.

³⁸² SYRION, *Uj-Budapest*, i. m., 682.

homlokukat ékesíthetné? Szerencse, hogy oly kevés az igazi tehetségünk; módot se tudnánk nekik adni, hogy érvényesülhessenek. Egy nagy élő írónk van, az is redakcióról redakcióra vándorol, egy nagy festőnk, az még szanatóriumot is külföldön keresett, egy nagy primadonnánk, az kegyelemkenyéren él, egy nagy...de minek folytatni a sort, mikor az esetek annyira hasonlatosak egymáshoz. És a másodrangu, még mindig figyelemreméltó talentumok sem járnak különbül: a legnagyobb elismerés, ami jutalmul esik, kávéházi dicséret, egy-egy kiprotegált jó sor az ujságokban, talán némi pénzmag is, talán egy kis szeretet is, egyéb semmi. És ez az, amiért az ember évtizedeken át küzd s amit, ha végre elcsip, úgy érzi magát, mint a vizsla, amely naphozat állta a csillogó, izgató vadat s mikor a puskás elejti, megundorodik a szagától s nem akarja apportirozni. És mégis, mennyien vannak, akik még ezt is irigylik s ezért törik magukat. Milyen jó nép lakja e várost, hogy ily kevéssel beéri s mennyi naivitás e tapasztalt, tüzet lehelő, ravasz rókákban!”³⁸³ Nem ismeretlenek ezek a gondolatok, ehhez hasonló, a tehetség, az akarat és szorgalom elbukásáról való elmélkedést már máshol is olvashattunk tőle. Írásaiban mindig próbált rá magyarázatot keresni, és ideig-óráig talált is, azonban a végkövetkeztetés az volt, hogy ilyen a forgandó szerencse, ilyen a sors. Ezért is volt olyan elnéző és megértő a bűnnel szemben, mint a szerencsejáték, a sikkasztás, a csalás – mely esetekről nagy kedvvel írt *A Hét*be –, mert úgy érezte, hogy mindenkiben ott lakozik a hazardőr, és „a sorssal szemben csak könnyelműnek lehet lenni”, továbbá „ami szabad a sorsnak, az szabad nekem is.”³⁸⁴ És bár az ember – és az író – ebbe hajlamos beleőrülni, nincs más választása, mert nem is akar mást választani, ld. a *Nyugat*ban megjelent önéletrajz záró sorát. Vagy még mindig Budapesttel kapcsolatban: „Ez az egyetlen szomorú motívum, amely a tollam elé tolul, mikor látom, hogy tehetséges, nagyhaju és nagyeszű emberek mint kopaszkodnak meg Budapest szolgálatában, mint hagyják el kénytelenségből fokenként üzleti podgyászukat [sic!], végül nem egyszer önmagukat. [...] És még egy bánatos akkord. Azt hittem, hogy ember és tehetség széjjelválaszthatatlanok s az írótól tollát, szónoktól a nyelvét csak a kezével és a fejével együtt lehet elvenni. Budapest megtanít az ellenkezőjére; igenis nemcsak az óránkat, a pénztárcánkat lehet a zsebünkől kihuzni, de az eszünket is. Boldog város, amely mindezek daczára mégis mindig ráakad a maga megőrölni való csontjaira, a maga köd-lovagjaira, akik nyugodtan, öntudatosan és ostában áldozzák föl a képességüket [...]”³⁸⁵

³⁸³ SYRION, *Ősz, i. m.*, 615.

³⁸⁴ SYRION, *A Rézkigyó, A Hét*, 1906, II, 673.

³⁸⁵ SYRION, *Budapest, i. m.*, 782.

Adná magát a német szakirodalomból ismeretes *Nervenkunst* alkalmazása, azonban véleményem szerint ez nem az a típusú, mint amit mondjuk Gustav Mahler kapcsán szoktak idézni: „Ich bin dreifach heimatlos: als Böhme unter den Österreichern, als Österreicher unter den Deutschen und als Jude in der ganzen Welt. (Háromszorosan vagyok hazátlan, mint cseh az osztrákok között, mint osztrák a németek között, és mint zsidó az egész világon.)”³⁸⁶ Ha nem is Mahler szintjén, Lovik Károly körül is polifón személyisége, az eltérő hivatások vélt vagy valós összeütközése gerjesztett utólagos érdeklődést. Írásaiból azonban láthattuk, hogy ő egyáltalán nem érezte magát otthonlanul Magyarországon, sőt, kulturális identitásában sem okozott gondot magyarságának a megélése. Íróként azonban többször és visszatérően bántotta a visszhangtalanság. A korábbi irodalomtörténetek logikája azt diktálná, hogy ehhez a bizonyos szintű sikertelenségnek is köze volt, ami miatt csalódottá és elzárkózóvá vált. Azonban mit látunk életének utolsó két-három évében, amikor egyértelműen sikeres(ebb), olvasott(abb) íróvá vált? Hogy bár megbánta egyes döntéseit, alapvetően ugyanezt és ugyanígy csinálná – ismételten ld. retorizált önéletrajzait. Ebben nagy szerepe volt annak, ahogyan elképzelte a művészetet, ill. azt, ahogy azt ő művelni akarta. Klasszikus *ars poeticát* nem írt és nem adott, ilyen tartalmú sorait publicisztikai írásaiból lehet összeválogatni. Ez a csalódottság azonban nemcsak a visszhangtalanságból, hanem a közönséggel való viszonyból is táplálkozott, mely viszonyrendszer ebben az időszakban ment át egyfajta paradigmaváltáson. Egy ilyennek az átélése mindig megrázó, és áldozatokkal jár. Ennek bizonyításául foglalkozom most több publicisztikai írással, melyek tematikusan is egybekapcsolódnak.

Röviden így lehetne összegezni művészetfelfogását, ami novelláiban megjelenik: fantázia, színek, elhallgatás, sűrítés – és távolságtartás. A részletes leírások helyett egy képben megragadni az egészet, legyen az akár a vadászat. „Jómagam már csak az íróasztal mellett szalonkázok, egyrészt, mert kikoptam belőle, másrészt mert a természet leírása lévén írói mesterségem, a sok natura-vizsgálatba annyira belemerültem, hogy immáron semmit se látok belőle, a detailok elnyelték az egészet, a páfrány a tölgyet, a kakuk a pagonyt, a patak az égboltot. Régebben, amikor jókedvű dilettánsként kószáltam erdön-réten, többet láttam, mint ma, amikor a növények, fák és utak neveit ösmerem s a kartográfiában is némi jártasságom van. Hajdan hangulatot hoztam haza, amely tudományos témákra bontva, igazságtalan, sőt hazug volt, de levegő volt benne, ma irodalmi botanikusként, megrakott tarsolylyal térek

³⁸⁶ Mahlert idézi és saját fordításában közli: FRIED István, *Régiók, nemzet(iség)ek a jövő Európájában = Uő, Egy irodalmi régió ábrándja és kutatása (Kelet-közép-európai tévedések és tévelygések), i. m., 214. Hálózati változat: <http://www.forrasfolyoirat.hu/0402/fried.html>*

vissza a természetből s kirakok magam elé egy csomó felette pontos és ólomzárolt luczernát, kvarczot, harangvirágot, gyertyánt és harist, anélkül, hogy az egész lom annyit érne, mint egy harmatos fűszál illatkája.”³⁸⁷ Ez a varázstalanítás szerinte mindenre érvényes, amit a tudomány apró, elemző szemüvegén keresztül kezdünk vizsgálni. Így vesztette el azt, ahogy egykor a lovakat látta, míg szakmailag már ott tartott, hogy bizonyos testi jellemzőik alapján leszármazásukat is meg tudta pontosan állapítani. „Csak mentől kevesebbet tudni! Mentől messzebb kerülni el a titkok magyarázatait! Akkor minden szép, minden színes s hogy itt ülök az íróasztalnál, amelynek még a fája is hazug, mert nem tölgy, hanem ákác, újra csábítónak látom az erdőt, érdekesnek a szalonkát s tavasz-esti hangulat édes szomorúsággal kering a papirosom felett.”³⁸⁸ Ezután autopoetikus eszközökkel leírja publicisztikájában, hogy egy kezdő író hogyan festené meg a tavaszi szalonkázást, hogyan bontakozna ki az eszköztára – miközben a valóságnak ehhez kevés köze van, hisz a „szalonka minden egyéb, csak nem poétikus madár.” Azonban: „Ha a természet rá akar szedni, mért ne szedjem rá inkább én őt? Mért ne leheljek bele életet a fantáziámmal s maradjak itt a városban, távol a hegyektől, magas falak közt, kemény kövezeten s a tavasz hirnökét mért ne láthassam a kávéházi oleandereket kiczipelő tűzilegényben? Vagy talán bennünk hitetlenekben van a hiba? Az is meglehet. Átkozott az az ugynevezett írói szem, amely tulajdonképpen fináncz-tekintet s csak arra jó, hogy minden szépet elferdítsen, lerontson, holott kiigazítania és építenie kellene. Nem szabad alaposágra törekednünk, tilos tanulnunk, mert ateisták leszünk s rásütjük a panamát a teremtő Erőre is. Szerencsére a baj még nem nagy s ameddig journalismus lesz, nem kell félni a tudományosságtól.”³⁸⁹

A tárgyról való minél kevesebb tudást olykor az életben is gyakorolta, bár persze nem tudjuk, hogy mennyire „írói hazugság” az, amit 1906-ban állít, miszerint ő azon kevesek közé tartozik, aki még nem látta színpadon Fedák Sárít. Ezt a Reviczky téri (ma Mikszáth tér) lakásának ablakából elmélkedve jelenti be, ahol maga elé képzei az újsághírekből megelevenedő szereplőket. Ismét a fantázia és a távolságtartás kerül előtérbe. „Ennek a csöndes megfigyelésnek megvan az a nagy előnye, hogy a nagy emberek nem veszíthetnek azáltal, hogy az apró fogyatékoságaikat megpillantom; nem látom, hogy rossz foguk van, nem hallom, hogy tótosan beszélnek, nem érzem, hogy szeretik a fokhagymás rostélyost. Elöttem mindenki olyan, aminőnek az udvarias és igazságos képzelőtehetség megrajzolja, szatira, viviszekció és választóvíz nélkül, amit sajnos a nagyvilágban élő ember nem mindig

³⁸⁷ SYRION, *Oculi, Laetare*, A Hét, 1904, I, 157.

³⁸⁸ Uo.

³⁸⁹ SYRION, *Oculi, Laetare*, i. m., 158.

nélkülözhet, ha embertársáról helyes ítéletet akar alkotni. Sőt sokan még túl is mennek a határokon, beleavatkoznak a nagy emberek kis ügyeibe (mert hiszen éppen ezek az érdekesek), kifürkészik az intimitásaikat (hogya aztán lenézzék a külsőségeiket), befurakodnak a lakó- és hálószobáikba, hogy végre annyit tudjanak, mint a jelzett kiválóságok komornái és komornokai – és tényleg: inasa előtt senkise nagy ember. Az ablakból nézve a világ soha se lehet ilyen apró, ilyen bundaszagu, ilyen 27 kr.-bazáros-jellegű; a fizikai tanárok szives engedelmeivel legyen mondva: mentől messzebből nézzük az embereket, annál nagyobbaknak, impozánsabbaknak, okosabbaknak látszanak. Ebben a perspektívában nőtt nagyra előttem Fedák Sári is.”³⁹⁰ Ezután részletesen végigveszi felemelkedését és zajos sikerét, amikor már benne is felmerülne, hogy esetleg személyesen is megtekintse a művésznőt. „Nem, jobb honn maradni. Csak messziről, üveg mögül nézem karcsu alakját, amint diadalmasan automobilozik végig az utczákon, a sziveken, az elméken, amint egyre nagyobbra és nagyobbra emelkedik és végül mint az a lángelme bontakozik ki, amelyet a haza régen vár. Messziről nézve mindez szép és egyszerű és természetes, ha a közelbe mennék, talán szétfoslana az illuzióm és esetleg csalódás jutna osztályrészemül. Így egy nagy csomó színt, egy ragyogó regény élvezését, egy káprázatos karriér mindent elárasztó fényét s egy izgalmas érdekességű karakter szemlélését köszönhetem neki, s akik szerdán, csütörtökön, pénteken és remélem még két éven át tapsolnak a *Leánykának*, nem gyönyörködtek olyan ország-világra szóló tehetség kibontakozásában, nem láttak annyi életet, virágot, indulatot és nem szivnak magukba annyi folklort, annyi hangulatot, mint én az ablaktáblák hideg, józan üvege mögül, amelyek bűvös tükörként csillognak és beletekintenek az egész ország veséibe.”³⁹¹ A tükör természetesen ősi, archetipikus szimbólum, azonban mégis érdemes felidézni Szent Pál levelének híres sorait (1 Kor, 13, 9-12):

„9. Mert rész szerint van bennünk az ismeret, rész szerint a prófétálás:

10. De mikor eljő a teljesség, a rész szerint való eltöröltetik.

11. Mikor gyermek valék, úgy szóltam, mint gyermek, úgy gondolkodtam, mint gyermek, úgy értettem, mint gyermek: minekutána pedig férfiúvá lettem, elhagytam a gyermekhez illő dolgokat.

12. Mert most tükör által homályosan látunk, akkor pedig színről-színre; most rész szerint van bennem az ismeret, akkor pedig úgy ismerek majd, a mint én is megismertettem.”³⁹²

³⁹⁰ SYRION, *A karriér, az ablakból nézve*, A Hét, 1906, I, 38.

³⁹¹ SYRION, *A karriér, az ablakból nézve, i. m.*, 39. Kiemelés az eredetiben.

³⁹² Károli Gáspár fordításában.

Nem nehéz felfedezni ezekben a mondatokban a loviki, sőt a századfordulós novellisztika egyes alapvetéseit. Az ismeret (referencialitás) – prófétálás (fikció) kettőségét, a rész – egész viszonyt, a gyermeki látásmód különleges helyzetét, a színeket, a tükröződést, és a homályosságot, végül a teljességre, a megértésre, adott esetben a megváltásra való igényt. A homályosság még talán akkor is fenntartható egyfajta párhuzamnak, ha tudjuk, hogy az ókori bronz tükörben csak homályosan lehetett látni, ill. hogy nagyon drágák voltak – utóbbit Senecától.

Ha beszélhetünk lirizált novelláról, akkor ezen tipológia alapján beszélhetünk lirizált esszéről és tárcáról, hisz nyilvánvaló, hogy nem az ablaktábla tekint az ország veséjébe, hanem az „írói szem”. Mégsem meglepő ez a nyelvi kettőség, ugyanis ha közelebbről szemügyre vesszük a tükör szimbólumát, akkor azt láthatjuk, hogy míg az ókori görögöknél az önismeret jelképeként, a tiszta lélek megtestesítőjének (Szókratész), vagy épp a valóság fordítva mutatása miatt a ravaszság jelképeként tekintették (sztoikusok), addig a biblikus hagyományban a héber szó mindkét megfelelője a látáshoz kapcsolódik.³⁹³ Az önkiüresítés szimbóluma is, ami utána alkalmas mindennek a befogadására.

A fantáziával vegyített holisztikus látásmód keveredik az ablaktábla hűvösségével, miközben amire letekint, az utcán történő eseményekre, az maga a megfellebbezhetetlen valóság, a maga tárgyiasultságában. Lovik nem kevesebbet állít, miszerint a valóság szubsztanciális megragadásához nem az adatokon, a tapasztaláson és az érintkezésen keresztül vezet az út – holott kétségünk ne legyen a felől, hogy alapos részletességgel ismerte választott tárgyait –, hanem azon a bizonyos írói hazugságon keresztül. Ha úgy tetszik, ez is egyfajta dekonstrukciós aktus, ahol a rögzített jelentés megkérdőjeleződik, elbizonytalanodik, majd újraértelmezésre kerül sor. Ez természetesen egy végletesen individualizált nézőpont, hisz az adott író szemén, fantáziáján, és íráskészségén múlik a valóság lényegi megragadása, és az ahhoz tartozó jelentéstulajdonítás. Véleményem szerint ez is a romanticizált esztétika felfogásához tartozik, azonban mint olyan, egy átalakuló korszak, ízlés, és író–közönség kapcsolat határán kerül alkalmazásra, ahol a zsenikultusz még él, de a kiteljesítéshez szükséges feltételek már végesek. Ezért érezték már ők magukat – de az utókor is ellátta ezzel a bélyeggel őket – „nagy magányosoknak”. Időnként persze megpróbálták kinyújtózni a közönség felé.

Egy ilyen kéznyújtás volt a soron következő cikke, amit elsősorban nem az íróknak írt, szerinte mégis ők fogják csak elolvasni. „...az irodalom leghálásabb publikuma maga az írók,

³⁹³ *Magyar Katolikus Lexikon* hálózati változata: <http://lexikon.katolikus.hu/T/tükör.html>

ők tudják legjobban szeretni a szép s legjobban gyűlölni a rossz dolgokat. Többen vagyunk, akik ugyszolván kizárólag ennek a fórumnak dolgozunk s nem törődünk a nagyközönséggel, amely viszont épp oly kevésbé vesz rólunk tudomást. Mig más országokban a schönggeistek özönével vannak és lelkesedésükkel fejlesztik az irodalom iránti szeretetet, nálunk, a ki schönggeist, az már egyuttal író is, telve irigységgel kollégák és a métier jelesebbjei ellen. Azok, akiknek hivatásuk volna, hogy a litteratura megbecsülésében előljárjanak, konkurrensnek állanak be, gyakran félelmetes pályatársaknak, akiknek meg is vannak a sikereik, mert tudásuk közelebb áll a nagyközönség szellemi színvonalához. E dilettáns inváziót elválasztjuk attól az irodalmi körtől, amely a jó munkákat élvezni tudja s amelyeknek köszönhető, hogy némely ember még egyáltalán pennát forgat s nem csömörlött meg végleg a Muzsáktól.”³⁹⁴ Töredelmesen bevallja, hogy már ő is régóta gyanakvással fogadja az újságok irodalmi rovatait, s bár régen jobban összetartottak az írók, ez kimerült abban, hogy agyondicsérték egymást, elpazarolva a jelzőket és a valós kritika lehetőségét. Ennek a hitelességét vissza kell szerezni, azonban ez már egy új generáció feladata lesz, ugyanis a mostani öregeknek (és Lovik is ide sorolja magát) már nem hisz a közönség ezen a téren. Míg a publikum Dayka Gábort, Ányos Pált és a dilettánsokat nem bántja, addig azokat, akiket nyilván ő is értékesnek tart: Mikszáthot, Herczeget, Ignotust (!) nem jutalmazza tapssal. Gondnak tartja, hogy a magyar író nem tud pusztán a tollából megélni, és nem veszik a magyar könyvet – szemben az angol vagy német irodalommal. „Nem értjük a gyűlölség okát, mert ha be is látjuk, hogy az utóbbi évtizedek kritikai viszonyai éppen a tulzott jóakarathoz fogva sokat ártottak a litteraturának, azért ezt a lenézést a magyar könyv még sem érdemelte meg. Ám legyen a közönség a jury, ám boldoguljon a gyöngye férczelmény is, de adjunk mellette teret s levegőt az igazi magyar litteraturának is, amely talán évtizedek mulva sem jut még egyszer arra a polczra, ahol most van.”³⁹⁵ Szenvedélyesen kel ki az ellen, hogy a kortárs magyar irodalom rosszabb lenne nyugat-európai társainál. „S amint ezeket elmondjuk, érezzük, hogy megmosolyognak, érezzük, hogy hiányzik fejtegetéseinkből a meggyőző erő. Szónoknak kell lennünk, holott hidegekké és józanokká tett az élet, az a rezignáció, mely lelkünkben éppen a közönség magatartása miatt támad. Igen, hideg és józan az egész mai magyar irodalom, mert fél a lelkét kitárni, fél a benne rejlő érzelmeket megszólaltatni, s ahány író, az mind szarkasztikus, tartózkodó és hihetetlenül objektív. Meleg hang, a sziv mélyéről jövő szó alig hangzik a mesgyékről, csupa korrekt meditáció, az étellel megalkuvó világnézet, türelmes várakozás néz szembe velünk. Krisztusi békességgel engedjük magunkat

³⁹⁴ SYRION, *Irodalmi séta*, A Hét, 1906, II, 801.

³⁹⁵ SYRION, *Irodalmi séta*, i. m., 801-802.

megkövezni s mégis hiszszük, hogy amit irtunk, szükséges volt, hogy megirassék. Másutt az írók már régen elköltöztek volna más hazába, bevonultak volna a hivatalokba, boltokba, a magyar író csöndesen kitart és várja a jobb idők érkezését. Megírja továbbra is a maga dolgait, körmölgeti a novelláit, regényeit, verseit, de ahogy a dolgokat, az embereket látja, igazolja, hogy ez az irodalom csupa lemondás és gunyolódás, merő pesszimizmus és ridegség. [...] Hideg téli éjszakához hasonlóan kristálytisza a mai irodalmi lélek, a sejtelmes, a láthatatlan kisugárzás lekopott róla, színe, illata, melege elszállott s csak ijesztően fényes tekintete, a logika rablánczait hordozó vasakarata, istenadta talentuma maradt meg, fenséges ridegségében nézve le a világra, amelytől végtelen ür választja el.” Egész más lenne az irodalom, ha megértéssel és bizalommal közelednénk hozzá az olvasók, akikhez így szól: „Magyar olvasó, ha végigkisérted e cikk gondolatmenetét, ne térj fölötté mindjárt napirendre, tedd magad elé tanulságait és hidd el, hogy vannak kötelességeid velünk szemben s ha te a szivednek csak a csücskét adod oda a magyar írónak, az odakínálja érte cserébe a lelkét, a testét, az életét, földi és égbeli örök üdvösségét.”³⁹⁶ Ezt a fájdalmas viszonyt tetőzi be – és itt térünk vissza az ezt megelőző publicisztikákhoz – a Fedák Sárival történt eset, ami megmutatta neki, hogy sors, közönség és siker csupa relatív fogalom.

A sors kiszámíthatatlanságára végül metaforát is talált magának, a zuhanó téglá formájában. „Kitartó és türelmes ez a téglá, néha évekig tud várni, mig áldozatát megcsipi, néha már maga is széjjelporladóban van, de azért utóléri az emberét és vagy megöli vagy – ami még rosszabb – nevetségessé teszi. Mert a halotton kevesebb ideig szomorkodik az ember, mint ameddig a betört kalapon kaczag. E héten Fedák Sári fejére esett a téglá s a derék leány annyira hitt a tulajdon művészetében, hogy levonta a konzekvenciákat és elment Beregszászra gazdálkodni. Meg kell mondanom, hogy Fedák Sári e tettét igen férfiasnak tartom s ez mutatja legjobban, mennyire tisztelte e művésznő mindig a publikumát, mikor most, bukásában, ily mélyen meghajlik előtte. [...] Nézzük meg közelebbről a Fedák Sári tégláját. Mit vétett ez a nekem sohasem tulságosan szimpátikus [!] hölgy?”³⁹⁷ A vétek kifejtése jobban alátámasztja, árnyalja az idézettek.³⁹⁸ 1904 márciusában Porzsol Kálmántól Vidor Pál³⁹⁹ vette át a súlyosan veszteséges Népszínházat, s nem melleleg rögtön be is mutatták a *Felsőbb asszonyokat*. Minden próbálkozása ellenére nem sikerült nyereségessé tennie a színházat, azonban mégsem adta azt át Malonyai Dezsőnek és Verő Györgynek

³⁹⁶ Az idézetek helye: SYRION, *Irodalmi séta, i. m.*, 802.

³⁹⁷ SYRION, *A Fedák-ügy*, A Hét, 1906, II, 809.

³⁹⁸ Eligazodásul szolgált: BÁNOS Tibor, *Aki szelet vet...Fejezetek Fedák Sári életéből*, Bp., Magvető, 1986, 142-178. VÖRÖS Tibor, *A Fedák*, Bp., Háttér Lap- és Könyvkiadó, 1990, 23-27.

³⁹⁹ *Magyar Színházművészeti Lexikon* hálózati változata.: <http://mek.niif.hu/02100/02139/html/sz28/269.html>

(Lovik egykori szabadkőműves páholytestvére), ill. az általuk képviselt tőkésnek. Helyette abban bízott, hogy a Király Színháztól és Beöthy László igazgatótól átcsábítja Fedák Sárít, aki már önmagában akkora név volt, hogy – Vidor igazgató reményei szerint – egyedül is képes megmenteni a Népszínházat. Fedák azonban nem volt hajlandó szerződést aláírni, csak alkalmi fellépéseket vállalt. Ezt a kétségbeesett direktor elfogadta, és olyan fizetést kínált neki, amit akkor magyar színésznek még nem kapott: fellépésenként 600 koronát. Természetesen ezzel épphogy nem enyhült az adósságtenger, ezért november 30-án Vidor öngyilkos lett, felesége pedig azt kezdte el híresztelni, hogy ennek elsőszámú okozója az ünnepelet primadonna volt. A sajtónak se kellett több, az esti lapok már olyan címekkel jelentek meg, hogy „Fedák Sári gyilkos” – erre pár napra rákövetkezően írta Lovik ezt a cikket.

„Azt a kérdést, hogy Fedák művészete megért-e esténként 600 koronát, én nem vitatom. Ez a közönség joga s éppen e sorok írója volt tavalý az, aki azt állította, hogy Fedákot nagy művésznőnek kell tartani, mert a közönség annak tartja. Ez a fórum ítélni csak igazán, mert az már megtörtént, hogy jó dolgot a publikum elbuktatott, de rosszat még soha föl nem kapott. De most, látva a tömeg hangulatváltozását, azt kell hinnem, hogy rosszul ítéltém és többre becsültem a tapsorkánokat, mint amennyit azok értek. És ez módfelett szomorú, mert mit várjunk akkor mi a többiek a művésztől, akiknek a vállveregetés is csak ritkán jut osztályrészül.”⁴⁰⁰ Egészen más közönségkép jelenik meg tehát Lovik esetében, mint amit később látunk a magyar irodalomban. Nagyra tartja azt, nem kel ki ellene, vagy ha mégis, úgy nagyon óvatosan. Egy, a kritika által magára hagyott generációról van szó, akik még nem érezték magukban azt, mint mondjuk az első *Nyugatosok*, hogy adott esetben a közönség ellenében kell írni. Ezért elemi a csalódás, hisz új művész–közönség koncepciót kényszerít ki. „Fedák Szedánja egyuttal Szedánja egész művészeti életünknek, mert elrabolja tőlünk a hitet, hogy együvé tartozunk a publikummal [!], amelyért dolgozunk, amelyet fölvilágosítani, nevelni, fölvidítani, inteni akarunk. Az az ütleget, amely Fedák felé volt irányítva, minden író, festő, zenészt, színészt ért és borzalmas brutalitással világosította föl róla, hogy a közönség csak gyermekjátárszörnek nézi: egyik pillanatban megcsókolja, a másik percben darabokra szabdálja, megnézendő: tényleg lószőr van-e benne? A legtöbben tényleg lószőr van, de akad olyan is, akinél vérző szivre bukkanunk és én hiszem, hogy ez a szegény leány ezek közül való volt.”⁴⁰¹ Szerinte a siker az, ami fenntartja és neveli a művészetet, de mi történik akkor, ha megtapasztaljuk, hogy a siker nemcsak mulandó, hanem

⁴⁰⁰ SYRION, *A Fedák-ügy*, i. m., 810.

⁴⁰¹ Uo.

hazug is lehet? Mai szemmel, lehet, hogy ezt naivitásnak gondolnánk, azonban Thomas Mann tétele szerint művészet és közönsége a romantikus érában állt egymáshoz a legközelebb, akkor ezeket a bomlási tüneteket komolyan kell vennünk, és meg kell próbálni behelyezkedni a több mint száz évvel ezelőtti szituációba, hogy ez nem feltétlenül manírosság és naivitás, hanem őszinte megdöbbenés. Ami kellett ahhoz, hogy aztán új alapokra helyeződjön ez a kapcsolat, és ami enélkül nem jöhetett volna létre. Véleményem szerint ezeknek a látszólag jelentéktelen történéseknek és apró gesztusoknak a vizsgálata jobban megérthetővé teszi azt, hogyan változott az irodalmi ízlés és kapcsolatrendszer a századfordulón, tehát összességében az irodalomtörténeti folyamat. A gondolatmenet aztán így folytatódik: „Az a kontaktus, amelynek színpad és néző, író és olvasó, zenész és hallgató közt fönnállnia kell [!], a mai nappal nálunk meglazult. A művész gyanakodva fogja nézni publikumát, igazán benne hinni nem mer, s akiknek jó barátoknak kell lenniök, azok ellenségekként állnak egymással szemben, csupán rideg üzleti kötelékekkel fűzve egymáshoz.” És hogy milyen hatással lesz ez a művészetre? „Ha a művész nem tud bizni a közönségében, ha nem meri előtte, mint régi jó czimbora előtt kiönteni a szívét, ha nem érzi, hogy legalább egy embere van, aki megérti, akkor művészete prostitúció lesz, amelynek még egészségi lapja sincs.”⁴⁰²

Hogy ez a törés valóságos volt, és nem csupán póz, annak bizonyításául ugorjunk előre bő fél évtizedet, amikor már a közönség Lovikot is elkezdte megkedvelni. „Az irodalom divatos, határozottan smart lett az utolsó hónapokban, akár a kaucsuk cipősarok, vagy az ócska bélyegek gyűjtése. Szándékkal választottam ezt a két gyöngé hasonlatot; hiszen az analógiákban is van rangfokozat és a divatok önmagukat klasszifikálják. [...] Ugy is mondhatnám talán, hogy az irodalomszeretetet a korszellem lökte elének, ez a meghatározatlan, láthatatlan korcsmáros [...]. Örülünk neki, vagy mosolyogjunk rajta? Azt hiszem, nem sok hasznunk van a lelkesedésből. Divat és irodalom nehezen összekapcsolható fogalmak, s ahol mégis azokká váltak, a divat tartotta meg a jogart. Fashionable írók, költők mindig gyanusak [...]. Irodalom nem ott terem, ahol s amikor azt a gourmet-k megrendelik [...]. Az irodalomnak szüksége van a közönségre és a közönségnek esetleg irodalomra; mégis, a szükség nem szellemi államforma, a hiány legfeljebb enyhítő paragrafus, sohasem az abszolút igazság megteremtője. Hogy a magyar közönség ezidőszerint [sic!] könyveket szeret, hazai szerzőket legyezget, annak oka talán az, hogy a társadalmi élet egyéb kohóiban pihennek a pörölyök. [...] Hova forduljon tehát az érdeklődés, amely csakugy test, mint a

⁴⁰² Uo.

gránittömb, vagy a lakmuspapíros? Marad az irodalom meg a többi művészet, amelyek mindig szívesen álltak kötélnek, ha a nagy község, amely elvégre mégis csak fogyasztójuk, feléjük dobta a selyemkeszkenőt. Ezt a kapcsot pillangóssá, sallangossá tenni nemes dolog, de tartóssá ezzel a dolog nem lesz.”⁴⁰³ Mintha nem is ugyanazt a Lovik Károlyt olvasnánk, akit hat évvel korábban közösséget vállalt a közönséggel, bízott benne. Itt már szó sincs erről. Nem mulaszt el odavágni egyet – persze kellő tisztelettel – Gyulai Pálnak és az általa képviselt esztétikának és kánonnak. Meglátása szerint Gyulai „működése elválaszthatatlan korától, csak azon keresztül érhető meg s ma záróköve egy étappenak, nem pedig kiindulópontja újabb irányoknak.” Elutasítja a mércének tekintett „irodalmi kifogástalanságot” és magabiztos önérzettel állapítja meg, hogy „azért mi pennaforogatók talán mégis csak jobban tudjuk, hogy mi a korrekt irodalom.”⁴⁰⁴ Ha a korábbi irodalomtörténészek alaposabban tanulmányozták volna publicisztikáját, akkor abból kiderült volna, hogy itt jóval nagyobb átalakulásról van szó, mint hogy egy sértett ember rosszkedvében elfordult a közönségtől, csak mert nem olvasták. Természetesen az emberi tényezőket és az érzelmeket soha nem szabad kizárni a számításokból, de ha folyamatában vizsgáljuk az attitűd-váltást, akkor a kép árnyaltabbá válik. Ahogy a Fedák-ügy fordulópontot jelentett a közönséghez való viszonyában, úgy változott meg a sikerről alkotott véleménye, látva Lehár Ferenc diadalútját.

A *víg özvegy* elsöprő hazai és nemzetközi sikere, már-már fogalommá válása elgondolkodtatta, hogy vajon miért van ez, és hova vezet? „A magam részéről e kérdésben liberálisan gondolkodom. A sikert nem tudom fajsúly, szín, jelleg szerint csoportosítani s minden szép eredményt a talentumnak tudok be [...]. Ahol a közönség tapsol, ott én is tapsolok, mert valamennyien ennek a nyilvánosságnak, nem pedig fiókunknak dolgozunk. Ahol egy ember a tömeget lenyűgözi, legyőzi, ott a szemem megcsillan, mert tudom, mily nehéz csak egy emberre is, hát még az ezerfejű nézőtérre hatni. És ha százszor is hallom, hogy egy-egy mű nem abszolút becsü, hogy csak a félműveltek számára való, ettől az elvtől nem térek el. A félművelteknek (ami alatt többnyire egészen ostobákat kell érteni) épp úgy megvan a joguk arra, hogy gyönyörködjenek, mulassanak, sirhassanak, partikulárizmusnak itt helye nem lehet. Még a tébolydákban is rendeznek hangversenyeket, színi előadásokat.” Lovik egy pillanatra eljátszik a gondolattal, hogy még a legkomolyabb nemzeteknél is „elkél a jó élcz”, és ez az oka a nemzetközi sikernek. „A tévedés csak az, hogy az irodalom és művészet általában lenézi a könnyed formákat s átengedi őket a mesterembernek. Lehárnál másképp áll a dolog. Lehár jelentős talentummal, ambícióval, szeretettel írja munkáit s egy-egy dalba úgy

⁴⁰³ SYRION, *Az irodalmi feketekabát*, A Hét, 1912, I, 97.

⁴⁰⁴ SYRION, *Az irodalmi feketekabát*, i. m., 98.

belelehel a lelkét, ahogy a pásztor egész érzésével, tudásával faragja ki kampós botja kérgét. Miután pedig a legtöbb operettíró egy-egy elveszett Csajkovszkyt vagy Saint Saëns-t keres magában s belső undorral készíti a 3/4 ütemes vásári munkát, amit a néző első pillanatra megérez, – *A vig özvegy*, amely hittel, lelkesedéssel, tehetséggel készült, már csak ez okból is sikert kellett hogy arasson. Azaz: a talentum még borsón térdepelve is szépet álmodik⁴⁰⁵ s *nem a műfaj emeli az író, hanem a poéta a műfajt.*⁴⁰⁶ Persze a helyzet nincs ennyivel elintézve, ugyanis alapvető ellentmondást észlel. Felteszi a kérdést, hogy vajon miért csak Lehár darabját tudta magából kiadni a szezonban a magyar művészi élet, miért nem talált mást is a közönség, amit értékelni tudna? „[...] szomoruan kell megállapítatnunk, hogy a Lehár diadala tulajdonképpen súlyos veresége a komolyabb színezetű törekvéseknek. Ha a siker általában lelkesíteni és hasonló eredmény elérésére ösztönözni képes, nálunk *A vig özvegy* győzelme el fog kedvetleníteni egy csomó talentumot, amely az operetten kívül más műfaj létjogában is hitt vagy hisz.”⁴⁰⁷ Tovább megy: kijelenti, hogy „irodalmi és művészeti életünkre nézve valóságos katasztrófának” tartja a mű sikerességét.

„Látok magam előtt egy csomó fiatal embert, a jövő íróit, akiknek fogékony lelkébe szinte szemelláthatólag beleköltözik a *vig özvegy*, a már egyszer szerencsésen elhasznált jukker-asszony képe. Látok egy csomó színészt, aki hamarosan felfogta, hogy egy keringő eltánczolója több tapsot jelent, mint Hamlet legokosabb tirádája. Látok egy sereg zenészt, aki előtt égő csipkebokorban tánczol a kintorna, eltakarva a Muzsa országát, amely rögs utakkal, véres verejtékkel szegélyezett ösvényekkel vezet a magasba. Látok egy közönséget, amely alig várja, hogy a frissen hallott dallamot az utczán elfütyölhesse [sic!], s amely boldog, hogy a drámai szerkezetet, a karakter-főstést, az egész poros-szagu irodalmároskodást orron ütheti. És látom, amint a *vig özvegy* a termékenység termékenységével szaporodik, terjeszkedik, belopózik a festészetbe, az építészetbe, a tudományba, a társadalmi életbe, kiszorítván onnét minden egyebeket, első sorban a művész hitét, hogy könnyedségen, pajzánságon, mókán kívül egyéb figyelemreméltó dolog is van a világon.”⁴⁰⁸ Dühében odáig megy, hogy legszívesebben letépkedné az utcán a századik előadást hirdető plakátokat. Milyen következtetéseket vonhatunk le ebből?

Megváltozott – méghozzá elég jól nyomon követhető módon – a sikerhez, a közönséghez, valamint az irodalomtörténethez, és ezáltal a kortárs irodalomhoz kapcsolódó

⁴⁰⁵ Utalás MADÁCH Imre *Az ember tragédiája* c. művére, Tizenkettedik szín. Plátó válasza az aggastyánnak a Falanszterben: „Még a borsón is szépet álmodom.”

Hálózati változat: <http://mek.oszk.hu/00800/00849/html/01.htm#12>

⁴⁰⁶ SYRION, *A vig özvegy, i. m.*, 153. Kiemelés tőlem, V. P.

⁴⁰⁷ SYRION, *A vig özvegy, i. m.*, 154.

⁴⁰⁸ Uo.

viszonya. Erős kritikát fogalmazott meg az 1890-es évekkkel kapcsolatban, ami egyben az ő pályakezdését is jelentette, és egyre több megértést mutatott a jelenkori irodalommal kapcsolatban, azonban megtartotta különállását és különvéleményét. Talán nem kell különösebben messzire mennünk, hogy kitaláljuk, kikre gondol „stenkerkedő” írók alatt. „...közönségünk, amelynél házsártosabbat tán a szárazföld egy premiérestéje sem ad s amely a gyomorbeteg kényességével olvas könyvet, néz képet, csodálatosan türelmes és jóidulatu, amikor fokossal beszélnek hozzá és a hátán olvassák el a társadalmi lélektan eseményeit. Vannak írók, akik létüket kizárólag annak köszönhetik, hogy visszastenkerkednek az olvasónak, sőt stenkerebbek nála, akit még husz év előtt nyájásnak mondtunk, de aki ma, mint ideges hülye vagy kicsinyes számár, esetleg mint fekélyes beteg, de legtöbbször mint ravasz szélhámós él az írók műveiben.”⁴⁰⁹ Ezután Herczeg Ferencet dicséri fel, akit „mesterünknek” nevez, és újra visszatér a negyedmúlthoz. „Be kell vallani, hogy a magyaroskodás annak idején a legjobb indulat gyümölcse volt. Azt szerettük volna, hogy a mi magyar, népben, nyelvben, szokásban, még a nyegleségben is a legtökéletesebb és legszínesebb legyen. Miután azonban a néplélek nemcsak a magasságban, de a mélységekben is megnyilatkozik és a művelődéstörténetet nem csinálják szirupból, a magyarból, a magyar parasztból rokokó-alak lett, szürös, gatyás, ingujjas Tasso-legény, aki csokoládéfurulyán játszsza el Daphne szimfóniáját. [...] Ma már bátran megmondhatjuk, hogy a kilenczvenes éveknek ez a magyaroskodása ártatlan pásztorjáték volt és óvatosan tűnt el abban a szinpadi sülyesztőben, amelyből annak idején kevésbé óvatosan kiemelkedett. De a hatást későbbben is éreztük, mint a becsületesen visszatérő hidegglélését. Az erősebben gondolkodó írók megundorodtak ettől a szerzettől [...]. És mert a magyaroskodást ügyes faiseurök [fr. 'készítők' - V. P.] bilincsekkel fűzték össze a magyarsággal, sok író volt, aki félnéken állt meg e fogalmak előtt és nem érzett magában bátorságot széjjelkülönböztetni őket.”⁴¹⁰ És bár megtartja⁴¹¹ az annyit emlegetett

⁴⁰⁹ SYRION, *Irodalmi mérleg*, A Hét, 1913, I, 24.

⁴¹⁰ SYRION, *Irodalmi mérleg*, i. m., 24-25.

⁴¹¹ Így például nem tud teljes mértékben örvezni azon, ahogy a modern irodalom visszatámad a közönségre. „Mindennapi tapasztalat, hogy most az író van felül és a néző alul. A royalisták után a forradalmárok kerültek polczra és kérdés, nem fognak-e véresen minden leütött fejért megfizetni? A tárgyat így ennél a pontnál lehet legvilágosabban látni. Amily szájalmas volt a Gyöngyössyek és Csokonaik emberi sorsa, polgári helyzete, épp olyan kényszeredett ma a közönség. A Hardenek, Hoffmanstahlok, Shawok rettenetesen pofoznak vissza; nincs az a középkori tényérnyaló versfaragó, aki keservebb czirkumstancziák között volt, mint a mai spiszbürger, aki irodalmi élvezet czimén meggyomrozva, fölrugva, lepszkolva kerül vissza a rezidenciájába. És, sajátságos, mentől brutálisabban bánnak el a Strindbergék, a Brieux-k, a Bernsteinek a hallgatóval, annál alázatosabban hajtja az meg a fejét, mentől pókhendibb a hang, amelylyel a tömeget kanailirozzák, annál nagyobb rajongással csókolja a feléje fordított talpakat. Betűsorok, szuffiták között irodalmi pogromok folynak, és nincs aki tiltakoznék ellene; a mazohizmus borgis betűkből kapott kabátot és rimekből süveget.” SYRION, *Kisértetek*, i. m., 276.

különvéleményét, de a kortárs irodalom kifejezése az ő nyelvezetében is átalakul, megkapja a modern jelzőt.

Amikor Bárd Miklóst⁴¹² irodalmi pályadíjjal tüntették ki, akkor nem habozott nekimenni Rákosi Jenőnek sem. Rögtön be is ismeri, hogy ő is az indulók között volt, de mellette többek között Mikszáth, Herczeg vagy épp Kiss József is pályázott. „Hétfő óta egyebet se hallok, mint hogy ezt az irodalmi lovagutést senki se meri szóvá tenni. Rákosi Jenő oly hatalom az ujságírók világában, a lapja felé gravitálás oly erős az írók közt, hogy a Budapesti Hírlap tulajdonosával való összekülönbözés ódiumának senki se meri magát kitenni. S míg kávéházi asztaloknál, az irodalmi körök kanapéin forr a harag, addig az ujságok napirendre térnek a tárgy fölött és Bárd Miklós oppozíció nélkül foglalhatja el trónusát. Meg kell vallanom, én is félek Rákosi Jenőtől s ma, hogy aludtam egy-kétszer a dologra, másként forgatom a pennát, amint azt az első nekibuzdulás hevében cselekedtem volna. Végre: én is írok könyveket, én is laphoz vagyok kötve, s az a kis függetlenségem, ami van, nem arra való, hogy könnyelműen elpredáljam. Mégis, érzem, valakinek szóvá kell tenni ezt a dolgot, s ha már nincs rá jobb toll, mint az enyém, szívesen állok kötélnek.”⁴¹³ Ezután nagyon óvatosan, kellő udvariassággal kezdi el dicsérni a rettegett szerkesztőt, azonban ha közelebbről megnézzük, ez tipikusan az irónia köntösébe bújtatott kritika. Ezt követően figyelemreméltó érveléssel védi meg a *modern* magyar irodalmat, ahol központi szerepet kap a világirodalmi látásmód és a nyelviség. „Irodalmunknak vannak más góczpontjai is, mint Rákosi, s ha ők a nyelv mellett a modern gondolatnak, a bátorságnak, a szabad akciónak a hivei, azt rossz néven venni nem lehet. Helyzetük mindenesetre nehéz, mert a Budapesti Hírlap szerkesztőjének testét tulipános pajzs fődözi, míg azok, akik az egész világ irodalmát s nem csupán annak egy szűkebb területét nézik, a nemzetköziség gyanújába esnek. A magyarság kérdése azzal, ha valaki széles perspektívában munkálkodik, ha megérzi az egész világ korának szellemét, ha nemcsak a debreczenieknek és makóiaknak, hanem a finneknek, tatároknak és japánoknak is ír, nem csorbulhat. Heltai Jenő, akit francziásnak tartanak, nézetem szerint ortodox magyar író, mert a magyar nyelvet, a magyar költészeti formát oly színes és magas fokon mutatja be, a mely a nyelv legnagyobb tisztelőit is meglepi. [...] Magyar írónak a magam szerény szempontjából itélve, nem azt tartom, aki a Nyelvtörténeti Szótár kötetén lovagol, hanem: akiben a mai magyar kor szelleme megnyilatkozik, aki meg tudha találni a magyart jellemző vonásokat, aki úgy ír és gondolkodik, ahogy halandótársai élnek és cselekszenek. Mikszáth Kálmán, akinek minden művében a szép lányok »jól néznek

⁴¹² Kozma Andor bátyja. *Új Magyar Irodalmi Lexikon. A – Gy, i. m.*, 151.

⁴¹³ [ovik]. K[ároly]., *Utazás egy pályadíj körül*, A Hét, 1907, I, 208.

ki«, germanizmusai daczára a legpompásabb magyar poéta, Herczeg Ferencz, aki talán soha a szürről és szakajtóról nem elmélkedett, frakkos, kemény kalapos férfiakban, párisi metszésű asszonyaiban a magyar társadalom legelevenebb képeit adta.”⁴¹⁴ Ezért egész egyszerűen azt javasolja, hogy a Lipótvárosi Kaszinó irodalmi díját szüntessék meg, mert az csak indulatokat korbácsol, ha Rákosi a saját kiválasztottjait zsűrizi és emeli fel. És bár L. K. monogrammal közölte cikkét, maga is utal rá, hogy könnyen leleplezhető, s tartja olyan jó írónak és egyenes embernek Rákosit, hogy megfontolja, amiket mondott, s ezért nem félt megírni ezt a cikket.

Ha kedvelt íróin kívül nem is említi más kortársát, a szempontok, ami alapján dicsér, tanulságosak: formai és nyelvi tökéletesség, és az ebből fakadó szépség, valamint a gondolati tartalom. A gondolati mankót itt, egy már hivatkozott írás adja, amiben nem értett egyet az orosz író véleményével, de „törekvése, amely az ugynevezett classicus-panoptikum ellen irányul, kiinduló pontjában nemcsak helyeselendő, de megszívlelendő attak volt. Mint valamennyien, akik forgatni szoktuk elmúlt évszázadok írásait, Tolstoj is érezte azt a tömérdek hazugságot, amely az irodalomtörténetek lapjai közt meghuzódik, nem tévesztette össze a patinát a piszokkal és felháborodva a holtak garázdálkodásán, fütyköst ragadott, hogy a hamis kufárokat kikergesse a szentélyből. [...] Mindnyájan tudjuk, hogy a mi klasszikus íróink közt is van nem egy, aki méltatlanul került a gallériába [sic!], akinek se nyelve, se formaérzéke, se gondolata nem volt s akiket egy megalázkodó irodalomtörténet [!] rakott a Pantheonba. [...] Beszéljünk őszintén és konstatáljunk két tényt. Elsőbb is azt, hogy igenis vannak magyar klasszikusok, még pedig a legjavából. Egy Balassa Bálint, egy Csokonai, egy Mikes, egy Pázmán Péter [sic!], egy Petőfi és Arany oly kincsek, amelyekkel kevés nemzet dicsekedhet. De e társaságban nincs helye egy Dayka Gábornak, egy Ányos Pálnak, egy Gyöngyösinek stb. [...] Ezek lehetnek irodalomkörtörténeti illusztrációk, lehetnek derék emberek, kedves dilettánsok, de tultaksálni őket nem szabad, sem nyelvüket, sem gondolkodásukat, sem működésüket nem lehet egy későbbi kor iránytűjével elfogadni.” És bár az írók még csak-csak el tudják háritani ezt a fenyegetést, a közönség azonban kevésbé, és a múlt méltatlan tekintélyei alapján ítéli meg a jelenkori irodalmat, amelyet „annálfogva sem megérteni, sem méltányolni nem fog tudni. A formák tökéletessége, a nyelv szépsége az olvasót nem fogja megérinteni, a szentimentális, az opportunus, a lagymatag írók azonban színpadon, könyvben mindig sikerre tarthatnak számot. Meg kell tisztítani a modern irodalmi életet attól a kriptaszagtól [!], amely ránehezedik és *utját állja a szabad alkotásnak és a megértésnek.*”⁴¹⁵ Végezetül összefoglalja: emeljük fel arra érdemes íróinkat, de ne féljünk

⁴¹⁴ Uo.

⁴¹⁵ Az idézetek helye: SYRION, *Tolstoj contra Shakespere, i. m.*, 77-78. Kiemelés tőlem, V. P.

selejtezni. Nem először támadhat az az érzésünk, hogy Lovik szinte összes ehhez hasonló megnyilatkozása kicsit róla is szólna, vagy később visszazállna rá. Az csupán az irodalomtörténész nagyítójával érdekes, hogy eperjesi tanulmányi időszakában pont az itt leselejtezésre ítélt szentimentális költőkből írt önképzőköri dolgozatot, mert ez csupán arra bizonyíték, hogy az ember megváltoztathatja gyerekkorában kialakult véleményét, ragaszkodását, ízlését. Itt viszont mintha még a szóhasználat és az ítélet is visszahatna Lovikra, elvégre őt is sokáig dilettánsnak bélyegezte az utókor, és valóban kiselejtezte az irodalmi kánonból.

VII. Recepciótörténet és áthagyományozódás

Lovik Bokor József⁴¹⁶ zeneszerző és színműíró halála kapcsán elmélkedett arról, hogy milyen hamar szürkül el valakinek az életműve, ahhoz képest, hogy az illető pár évtizede még sikeres volt. Meglátása szerint az 1890-es éveket olyan felhajtóerő jellemezte, olyan mértékű fejlődés és kibontakozás ment végbe a művészeti életben is, aminek a hullámát meg lehetett lovagolni, azonban ez alapvetően a jóhiszeműségen alapult, továbbá azon, hogy annyi idea, eszme, intézmény és forma áradt be ekkor Magyarországra, hogy azt hirtelen kellett megtölteni emberekkel. Ezért kaptak szerinte akkor többen esélyt, mint ma, pontosabban mondva az 1910-es évek elején. A nyilvánosság könnyen felkapott bárkit, de ugyanazzal a lendülettel el is dobhatta. „Igy keletkezett a negyedmult, amelynek már az imperfektum is sok volt, így alakult ki a szellemi ököljog. A mult és a jövő összezsugorodtak, csak a jelen állt az előtérben, magának követelve az összes időbeli dimenziókat. Érdeemes volna egyszer megrajzolni a kilenczvenes évek lelkét, amikor a gyémántkeresést a gombatermeléssel iparkodtak egybekapcsolni. A második szellemi ébredés idejének szeretik nevezni azt a pár évtizedet, amely pedig valójában óriási lelki razzia volt, impozáns hajtóvadászat Messiásokra, házkutatás ország szerin tova [sic!]⁴¹⁷, ki rejteget a padlásán szüz-eszet. Akinél ilyesmit felfedezni véltek, azt bon gré, mal gré [fr. 'akár tetszik, akár nem' - V. P.] elvitték a Pantheonba, amelynek utját kifacsart citromok jelezték. Amily kegyetlenséggel pediglen megteremtették a népszerű, a geniális, a sokoldalú, a vaskezű, a vastollu embereket, épp oly sebtiben is lökték őket félre s épp oly rövidre szabták a kivénhedtek kedves és színes

⁴¹⁶ *Magyar zsidó lexikon*, szerk. UJVÁRI Péter, i. m., 132.

Hálózati változat: <http://mek.niif.hu/04000/04093/html/0140.html>

Új Magyar Irodalmi Lexikon. A – Gy, főszerk. PÉTER László, Bp., Akadémiai, 2000², 278.

⁴¹⁷ Utalás ARANY János *A walesi bárdok* c. versére. „Szolgái szét száguldanak, / Ország-szerin, tova. / Montgomeryben így esett / A híres lakoma.”

ruhadarabját: a multat.”⁴¹⁸ Ahogy az előző fejezetekben jeleztem, itt is érdemes észben tartani, hogy ezek a sorok halála előtt csupán négy évvel születtek, és megint egy paradigmaváltás felismeréséről árulkodnak. Idézzük fel egyik önéletrajzának azt a sorát, miszerint az író múltját a gúny kabátjába kell öltöztetni, majd olvassuk hozzá ezeket kiegészítésül. „És nemcsak az élők rövidültek meg egy pár rőfnyi időbeli határral, hanem a halottak is. Régebben a halottak tovább adomáztak, pipáztak köztünk; a sirkövek nagyítóüvegből készültek, mögöttük ott ült az elhunyt, évről-évre növekedve tekintélyben, komolyságban. Sok csontváz jobb műveket irt, mint amikor még hus fityegett rajta. Mi magunk pedig gyakran kotorgáltunk a multban, utánanézendő, nem feledkeztünk-e meg valakiről, nem voltunk-e életében tulszigorúak [sic!] ezzel, amazzal? A temetők Feltámadunk! fölirata nem volt olcsó vigasz, a továbbélők kibiczpénze, hanem parola, biztosíték, ut a tradícióhoz. Ma a halottnak nincs semmije. Az élet kimerült az élettől, tulajdon határain belül elérte összes céljait; az elmulás után mi sem marad. De ki jut el a temetőig? A negyedmult már deresedő fejü korában eléje áll a férfinak és megosztja vele palástját. Egy vigasz van csak benne, az, hogy negyedmult, ötnegyedmult, sőt százötvennegyedmult is végeredményben a semmibe vezet, a bölcs, kedves és színes semmibe, ahol minden nagy és minden kicsiny véget ér, ahol Bokor József Liszt Ferencz mellé kerül [...].”⁴¹⁹ Az itt elhangzottak majd egy későbbi Kosztolányi szövegrészlettel lesz kiválóan megfeleltethető.

Lovik Károly elfeledett író, akiről mégis halála óta minden évtizedben írtak. A magyar irodalomtudomány visszatérően rácsodálkozott, majd visszerezstette oda, ahonnan kiemelte. A már a korábban idézett Aleida Assmann érdekes gondolatmenettel szolgál ehhez a folyamathoz, ami bizonyos szinten egyszerre megérthetővé és elfogadhatóvá teheti ezt számunkra. A szöveggel, mint elvont létezővel kapcsolatos megállapításai alkalmazhatóak a textualizálódás útját megjáró írói életekre és életművekre is. Jóllehet, az írás és a szöveg látszólag védelmet biztosít az idő romboló ereje ellen, azonban – Assmann itt Harald Weinrich kifejezését használja – az „információvesztés kegyelme”⁴²⁰ nélkül nem létezne se emlékezet, se történetírás. A tudományos megközelítés és nézőpont látszólag kivonhatná magát ez alól, és igyekszik is ezt tenni, módszertanával és széles spektrumú, vagy épp a részletekre koncentráló vizsgálódással, de ez nem feltétlenül válik azonnal emlékezetté, ha egyáltalán képes azzá válni. Ha Lovik hanyatlástörténetéről, elfeledettségéről akarunk beszélni, akkor valójában emlékezőtörténetről beszélünk. Akár a szövegek, Lovik Károly

⁴¹⁸ SYRION, *A negyedmult*, A Hét, 1911, II, 718.

⁴¹⁹ Uo.

⁴²⁰ Aleida ASSMANN, *i. m.*, 155.

életműve is bekerült a kulturális emlékezet körforgásába, szövegei és személye is nyommá, majd assmann-i értelemben vett kulturális hulladékká alakult át. A múlt alapos rekonstruálása, vagy épp a szövegek újraolvasása már nem volt olyan fontos, mert a korszak szépen rendeződött abba a mintába, amit az olvasóközönség és a tudományos műhelyek elvártak és kialakítottak. Nem érdemes emögött kifejezetten rossz szándékot föltételezni, mint például az életmű „elhallgattatását”. Bizonyos időnek kellett eltelnie ahhoz, hogy a személy és szövegei újra érdekessé váljanak, hogy az új kutatók nekiálljanak kiemelni abból az állapotból, amibe adott esetben tanáraik vagy mentoraik helyezték. A kulturális hulladék azért sem feltétlenül degradáló kifejezés, mert sűrítetten képviseli az emlékezést. Assmann itt George Orwell és Thomas Pynchon disztópiáit hozza fel példaként, hogy az olyan világokban, ahol a konstans felejtés uralkodik, ezekbe a hulladékokba kapaszkodhat csupán az emlékezés. Végezetül egy figyelemreméltó joyce-i megjegyzéssel igyekszik bizonyítani, hogy régen is, de különösen a jelenkorban felejtés és emlékezés szoros kapcsolatban van, és komplex struktúrákat képez: a szó (ang. *letter*) és a hulladék (ang. *litter*) között csupán egyetlen betű az eltérés, és rokonságban állnak.⁴²¹

2010-2011 folyamán adott teret a Petőfi Irodalmi Múzeum a *Ködlovagok: Irodalom és képzőművészet találkozása a századfordulón* című kiállításnak, amit egy konferenciával zártak le, majd az ott elhangzott előadások egy részét kötet formájában is megjelentették. A tanulmánykötet szerkesztője előszavában⁴²² összefoglalja azokat az irányokat, melyekre mind a kiállítás, mind a konferencia előadói igyekeztek felfűzni gondolataikat. Mik voltak a századforduló önértelmezői alakzatai, és hogyan működtek ezek irodalom és képzőművészet találkozásában? Miért lehet fontos száz évvel később, mai szemmel nézve ez a folyamat? Hogyan kapcsolódhat egybe a megfejthetetlen, öntörvényű műalkotás, az alkotó belső világa a befogadó belső világával, úgy, hogy közben igyekszik elkerülni a kategóriákat és a normativitást? Ezeknek az alakzatoknak, a medialitásnak, a közvetítettségnek, a nyelviségnek és a képviségnek a párhuzamos vizsgálata új szempontrendszerbe helyezte a századfordulóval kapcsolatos elkoptatott fogalmakat. Mégis, melyek voltak azok a korábbi szempontok, amik a szövegeket és a szerzőket assmanni értelemben vett nyommá, kulturális hulladékká alakították át, miután kimerült interpretációs értékük?

Hagyományokat szétszálazni bonyolult és nehézkes folyamat, és ezen a téren is nyilvánvaló, hogy más megvilágításból máshogyan fognak látszódni a következtetések. Azaz

⁴²¹ Aleida ASSMANN, *i. m.*, 159.

⁴²² *Ködlovagok. Irodalom és képzőművészet találkozása a századfordulón. 1880-1914*, szerk. PALKÓ Gábor, Bp., Petőfi Irodalmi Múzeum, 2012, 9-13.

megint csupán kísérletről van szó, amikor egy előzetesen megfogalmazott szempontrendszer alapján próbálom meg szétszálazni Lovik Károly életének és életművének az értelmezési hagyományrendszerét. Ezeknek a megállapításoknak nem célja egy vélt és/vagy valós szembenállás felújítása. A cél – ahogy Compagnon remekül megfogalmazza – ennek a felszámolása: „Le kell bontanunk a vakablakok tégláit, meg kell szüntetnünk e kelepceszerű ellentmondásokat, e végzetes önellentmondásokat, melyek rossz hírbe keverik az irodalomtudományt, ellen kell állnunk az elmélet és a józan ész közt fennálló, a »mindent vagy semmit« tekintélyes végletességének, hiszen az igazság mindig a kettő között van.”⁴²³

Eredetileg két csoportot akartam elkülöníteni, de erről később lettem, mert egyazon szerző különböző szövegeiben is feldezhethetjük a két beállítódást. Az egyik elsősorban a nyelviséget, az elmondás mikéntjét és stílusát előtérbe helyező szemlélet, a másik pedig az inkább megfoghatatlan hangulatra, valamint a vélt és/vagy valós személyre koncentrálnak. Arányokra és hangsúlyeltolódásokra próbálok rámutatni, ami alapján óvatosan elmondható, hogy egy bizonyos írásában egy bizonyos szerző a két irányzat közül épp merre húz. Azért írtam vélt/valós személyt, mert a korban uralkodó intencionális értelmezés alapján könnyen azonosították a szövegvilág – esetünkben borús – hangulatát szerzőjének világával, látásmódjával. A ködlovagnak titulált szerzők további elengedhetetlen jellemzője ebben az értelmezési keretben, hogy bár tehetségesek, de ezt a tehetséget csak kevesen látják meg bennük, ezért életük, életművük alapvetően sikertelen. Zárványban létezik csupán. Ezt a gondolkodási kategóriát is igyekeztek páran meghaladni, viszonylag kevés sikerrel. A kettőségre jó példa Márai Sándor két szövege.

Az első az 1941-es *Ködlovagok*ba írt előszó. Nagy időt és teret fog át a kötet, Ambrus Zoltántól egészen Babits Mihályig. Egyrészt szerepelnek a századforduló alakjai, az „első ködlovagok” (Ambrus, a Cholnoky testvérek, Lovik, Zuboly, Gárdonyi, Szini), másrészt azok, akik a kötet koncepciója alapján összekötő figurák, irodalmi korszakon átívelő személyek (Csáth Géza, Kaffka Margit, Krúdy Gyula, Tormay Cécile), végezetül a kötet megjelenéséhez képest nemrég elhunyt nyugatosok, akik örökösei, megújítói és részben folytatói ennek a szellemi hagyománynak (Babits Mihály, Juhász Gyula, Karinthy Frigyes, Kosztolányi Dezső, Tóth Árpád). Ez is jól példázza, hogy a sorsközösség teremtés, az irodalmi kapcsolódási pontok és a kontinuitás létrehozásának az igénye micsoda tág merítést tett lehetővé.

⁴²³Antoine COMPAGNON, *Az elmélet démona. Irodalom és józan ész*, Pozsony, Kalligram, 2006, 28.

„E tanulmányokban egy nemzedék tiszteleg a századvég néhány magyar írójának emléke előtt. Ezek az írók – az egyetlen Gárdonyi kivételével – nem voltak soha különösen népszerűek, sem »divatosak« a magyar olvasó szemében. [...] Harminc, negyven év távlatából szemlélve e kötetben idézett magyar szellemi jelenségeket, az olvasó csodálkozva állapíthatja meg, hogy a magyar szépprózának e nagy mesterei soha nem élvezték a népszerűség verőfényét. Magányban és homályban éltek, alkottak. Művüket életükben nagyrészt fanyalgó elismerés fogadta csak. Megbecsülték ez írók műveit, számon tartották a jelenségeket, de a nagyközönség inkább csak nagy magányosokat látott a magyar szellem e ködlovagjaiban, különös kézműveseket, tüneményszerű különcöket és szakembereket.”⁴²⁴ Márai szerint a magányosság egyik oka, hogy ezek az emberek „csak írók” voltak és nem engedtek a szerep csábításának. Ez alatt elsősorban azt érti, amikor egy író nem az írással és a mellékmondatokkal foglalkozik, hanem jelszavakkal, zászlóra tűzéssel és tetemre hívással. A hőskultusz érdekes tompítása történik meg azáltal, hogy kézműveseknek, iparosoknak nevezi ezt a csoportot.

„E kötet tanulmányaiban élénk állított írók elindították nemzedékek számára az új magyar kifejezés, gondolkodás szellemi folyamatát. Egyikük sem alapított »iskolát«, nem volt »zászlójuk«, melyre tömegek esküdtek, vita sem zajlott különösebb hevességgel művük és személyük körül. Mit is adtak hát a magyarságnak? Feltárták, néha alig érzékelhető, árnyalatfinom változatokban, nemes és tudatos eszközökkel a kifejezés új lehetőségeit, műfajokat alkottak és nemesítettek, a magyar nyelv, az irodalmi érzékelés titkait fessegették.”⁴²⁵

A fent idézett mondatok origóját képezhették volna a ködlovagokkal kapcsolatos kanonizációnak és befogadásnak, azonban mégsem ez vált uralkodó állásponttá. És hogy miért? Mert maga Márai is képes volt ettől eltekinteni, egy – valószínűleg korábban keletkezett, és kifejezetten Lovikkal foglalkozó – másik szövegében. Az 1940 márciusi vasárnapi krónika⁴²⁶ az olvasás gesztusa felől közelít az akkor már majdnem huszonöt éve halott íróhoz, mégis többszörösen elcsábul, amikor kontextusba helyezi. „Mostanában Lovik Károly könyveit olvasom, mint aki utat keres egy eltűnt világba. Kitűnő író volt, a legnemesebb magyar mondatokat írta. Magatartása csaknem érthetetlen már; ez a fajta író elveszett irodalmunkból. [...] Mint minden igazi író, Lovik is személyével hitelesíti azt, amit ír, stílusa, kiállása olyan, hogy az olvasó, aki nem ismerte, soha nem hallott felőle, elhiszi

⁴²⁴ MÁRAI Sándor, *A tegnapok ködlovagjai = Ködlovagok. Írói arcképek*, szerk. THURZÓ Gábor, i. m., 5.

⁴²⁵ MÁRAI Sándor, *A tegnapok ködlovagjai*, i. m., 7-8.

⁴²⁶ MÁRAI Sándor, *A magányos lovas = Uő, Vasárnapi krónika*, Bp., Akadémiai - Helikon, 1994, 126-129.

neki e mondatot [...].⁴²⁷ Időzzünk el egy kicsit ezeknél a soroknál, haladjunk sorban az értelmezéssel.

A már idézett, a holtakkal beszélgetni vágyó Greenblatt még nem is élt, amikor ezek a mondatok megíródtak, mégis Márai úgy érzi, hogy az általa, az olvasás mozzanatában felidézett Lovik Károly utat keres, érdekes módon az ott idézett novella idejében és helyében. Azaz bár Lovik halott, a szöveg pedig már rég megíródott, az utókor olvasása által ez az útkeresés folyamatos, bármikor aktivizálható, és természetesen ott van benne az áthallás, az allúzió, hogy Lovik utat keres rajtunk keresztül a jelenbe („magatartása csaknem érthetetlen már”). A helyzet bonyolódik, ugyanis az olvasás felől elfordulunk a személy felé, ráadásul egy általános normaképző hozzáállással („mint minden igazi író”), amit Márai ráadásul a hitelesség kérdésével köt össze. Bizonytalan, ingoványos talajon mozog az értelmezés, ugyanis nem tisztázott, hogy vajon a szöveg hitelesíti az író személyét, vagy a halott író személye, akit nem is ismerhettünk, hitelesíti a szöveget? Nem gondolom, hogy bármelyik író személyét szembe kéne állítanunk a szövegekkel, de ez a típusú ködösítő, a szöveget, a személyt, a stílust, a fikciót és a referenciális tapasztalatot összekeverő beállítódás ártott Lovik és a többi ködlovag értelmezésének. Nem érdemes ezért pálcát törni sem Márai, sem a többi író felett, akik ezt a módszert választották, ugyanis számukra ezek a figurák valóban még ott „lebegtek” a félmúltban, vagy a negyedmúltban, ahogy erről maga Lovik is írt. És pontosan azért, mivel egyébként nagyhatású írók voltak, továbbá ez a fajta „ködösítő” értelmezés vonzó és izgalmas volt, tovább maradt meg uralkodó interpretációs bázisnak és nyelvezetnek. A rövid vasárnapi krónika további részében csak fokozódnak az ellentmondások, ráadásul pont olyan téren, amiről aztán 1941-ben olyan határozottan és metszően pontosan írt maga Márai. Belekeveri a népi-urbánus vitát, az irodalom szerepét a falu és a nemzet életében, hogy aztán sajnálattal vegyük tudomásul: itt Lovik instrumentalizálása, kellékként való felhasználása történik meg csupán.

Ha továbbra is azt vizsgáljuk, hogy vajon személy és szöveg mennyire összeférhető, ill. mennyiben hitelesíti egymást, akkor nem csupán a Lovikról és a ködlovagokról szóló esszékhez, tanulmányokhoz vagy tárcákhoz fordulhatunk, hanem Krúdy lévén egy fikciós műhöz is, ugyanis nevesítve beleírta *A vörös postakocsiba*. A rövid, már-már csupán elejtett utalás a kontextus miatt válik érdekessé:

„– Szerelmes szeretnék lenni... Még egyszer szerelmes lenni, hisz már úgysem élek soká. Ady Endrébe vagy Révész Bélába. Cholnoky Viktorba vagy Lovik Károlyba...”⁴²⁸

⁴²⁷ MÁRAI Sándor, *A magányos lovas*, i. m., 126.

Az idézet a kötet hatodik, *Az utolsó nihilista* című fejezetében található, ahol Bonifác Béla, nihilista hírlapíró beszélget a János-hegyen Dideri-Dir költőnővel, egykori erdélyi ügyvédfeleséggel. A fejezet elsősorban az irodalomról szól, hisz maga Bonifác volt az, aki költészetre tanította és könyveket ajánlott az erdélyi hölgynek, útjaik azonban épp elválóban vannak. Az orosz és a német klasszikusokon át felsorolásra kerülnek a félmúlt-negyedmúlt írói, de Krúdy saját kortársait is beleírta a párbeszédbe. Míg azonban Bonifác a negyedmúlt embereit ismeri, és körükben mozog otthonosan, addig Dideri-Dir „fiatal, csillogó szemű és emelkedő csillagú férfiak barátságára”⁴²⁹ vágyik, azaz a friss, kurrens irodalom érdekli. A szöveg azonban ismét jótékony homályban hagyja azt, hogy az érdeklődés tárgya itt az irodalom, a szöveg, vagy az író, a személy. Magától értetődő, hogy a személynév azonosítható az illető írásművészetével, és Krúdy szövege ügyesen játszik rá erre a látszólag egyszerű kettőségre. Irodalmi műről lévén szó, fölösleges elvárunk azt, hogy különbségtételre és szétválasztásra kerüljön sor, sőt ez egyfajta olyan félreolvasása lenne a műnek, ami csökkenti a metaforikus átjárhatóság lehetőségét. Ebben a szöveggörnyezetben tehát Lovik Károly, vonatkozzon az utalás személyére és/vagy írásművészetére, pozitív kontextusban szerepel, a friss, feltörekvő, vonzó, fiatal úriembert és irodalmat jelenti, még akkor is, ha a szöveg alapvetően végig ironizál.

Láthatjuk tehát, hogy minden igyekezet ellenére nem lehet kategorikusan szétválasztani ezeket a hagyománycsoportokat. Lovik kortársai közül talán a legértőbben és a legpontosabban Schöpflin Aladár⁴³⁰ ragadta meg novellisztikájának értelmezési alapját. Ahogy Lovik is magamagát elsősorban novellistának tartotta., úgy Schöpflin is nyíltan leírja, hogy ez – a „kis genre” – igazán az ő terepe, a „szélesebb formának kevésbé mestere.” Lényeglátó kritikai érzékkel emeli ki, hogy a zárt forma, a redukció, és ezeken belül megmutatkozó nagyon apró mozgások, stílus- és árnyalatváltozások teszik értékessé az író rövidtörténeteit. Schöpflin bevallja, hogy pályakezdése óta nyomon követte Lovik írásművészetének alakulását, ezért érthetetlen számára, hogy miért pont most (a *Keresztúton* kötet megjelenésekor) jött az áttörés? „Az író nem változott, csak úgy látszik, a beállítása változott, és úgy látszik, olvasói egy részének ízlése változott. Az író nem tett egy lépést sem az emberek felé, akiknek novelláit, regényeit írja – megvárta, hogy ezek jöjjenek hozzá.”⁴³¹ Ha azzal nem is értünk teljesen egyet, hogy az író nem változott – hisz ez nyilvánvalóan nem

⁴²⁸ KRÚDY Gyula, *Utazások a vörös postakocsin I. Regények*, szerk. BARTA András, Bp., Szépirodalmi, 1977, 91. Hálózati változat: <http://mek.oszk.hu/00500/00588/html/vers1002.htm>

⁴²⁹ Uo.

⁴³⁰ SCHÖPFLIN Aladár, *Lovik Károly*, Nyugat, 1914, I, 637-639.

Hálózati változat: <http://epa.oszk.hu/00000/00022/00151/04973.htm>

⁴³¹ Uo.

igaz, elég egy korai Lovik novellát összevetni egy késeivel –, Schöpflin itt azt a paradigmaváltást, azt a beállítódás-váltást regisztrálja, amiről a korábbi fejezetekben megszólaltattuk az író, s láthattuk: nem volt számára kellemes. „Ez az úriás tartózkodás, az emberek véleményével való udvarias nemtörődés a legjellemzőbb vonása Loviknak írásában is.”⁴³² Talán ezt az egy „is”-t leszámítva a *Nyugat* kritikusanak sikerült a legjobban szétválasztania a személyt a szövegtől, miközben egyáltalán nem beszél ködlovagokról. Ahogy számára érthetetlen volt, hogy Lovik recepciója el- vagy kitolódott, úgy számunkra érthetetlen, hogy pontos és konstruktív kritikai szempontjai miért nem épültek be a Lovik-recepcióba, ill. miért kellett Thomka Beátaig várni, hogy ez meghatározó legyen.

Jóval tartósabbnak bizonyultak Szini Gyula meglátásai, olyannyira, hogy még rövid nekrológjának⁴³³ szóhasználata is hosszú évtizedekkel túlélte őt. Természetes és érthető, hogy egy nekrológ a frissen eltávozott személyével foglalkozik. Azonban egy irodalmi lapban, egy író tollából, egy íróról íródott nekrológ szükségszerűen, lényegét tekintve az irodalmi teljesítményről fog szólni. Szini Gyulának nem volt kifejezetten szimpatikus és könnyen befogadható sem Loviknak a személye, sem írásművészete. Ezzel önmagában véve semmilyen probléma nem lett volna, ha a kritika nem elsősorban ezeket a gondolatokat veszi át. Szini sem tudta megállni, hogy egy nekrológba rejtve ne adja elő esztétikai felfogását. Az utókor tudásával felvértezve már az első mondat problematikusnak hat: „Délben temették, amikor megértői és tisztelői, írók, újságírók, bohémek rendszerint még alusznak vagy legföljebb felkelnek.”⁴³⁴ Látszólagos akadékoskodás, de mennyiben igaz ez az állítás? A dolgozat elején bemutatott temetési szertartás pontosan megmutatta azt a szociológiai keresztmetszetet, akik elkísérték utolsó útjára az író: hercegek, grófok, bárók, bankigazgatók, úrlovasok, írók és újságírók. A kényszeredetten kettéhasított ember „gentleman” oldalától búcsúztak el, míg Szini pont ezt hívja ki, ezzel állítja szembe a ködlovagot és közönségét. Azt tudjuk, hogy bár érdeklődéssel fordult a bohémek, az emberi gyarlóság és bűnözés felé, Lovik maga nem tartozott közéjük. Ezzel nem feltétlenül Szini állításait kívánom cáfolni, ugyanakkor figyelemreméltó hogyan indult meg a harc a szétválasztott személyiség darabkáiért, ami különösen ironikus, hogy egy olyan írótól származik, aki bevallottan nem kedvelte különösebben Lovikot. Talán ez a rövid összevetés is jól alátámasztja: mennyire ideologikus alapon osztották meg valakinek az életét és a személyiségét, ami végeredményben pont annak árt, akit kisajátítani próbál.

⁴³² Uo.

⁴³³ SZINI Gyula, *Lovik Károly, i. m.*, 516-517.

⁴³⁴ Uo.

A kritikai megközelítésre visszatérve, Szini tömören összefoglalja, hogy miért nem szimpatizál a frissen eltávozott író esztétikai felfogásával: „A gyilkos önvallomás, beleink kiforgatása, a fölháborítón mély őszinteség – szóval az ember teljes feltárása – a mi kultúrzonánkban még mindig groteszkül hat és minél fenségesebb, annál inkább a nevetségesség szélén jár. Innen van az egész magyar irodalomban valami visszafojtottság, visszatartottság, ami mint minden önmérséklés finom művészetnek, disztinváltságnak hat, de artisztikusan talán éppoly veszedelmes lehet, amilyen fékező ereje van.”⁴³⁵ Érdekes módon ez pontosan szembenáll az *Asszonyfej* kötet előszavában megfogalmazott kiadói véleménnyel, amiben Bródy mellett Lovikot tartják a magyar naturalizmus egy fontos alakjának. Ha ezen az alapon, és a Schöpflin által képviselt pozitív vonalon bontakozott volna ki kanonizációs kritika Lovik, vagy akár a többi századfordulós novellista szövegeivel kapcsolatban, akkor kétségkívül másról szólna ma a tudományos diskurzus.

Sebestyén Károly⁴³⁶ vagy épp Földi Mihály⁴³⁷ írásai nem tesznek túlzottan többet hozzá az előzőekben tisztázott szétválasztásokhoz és áthagyományozódáshoz, ezért kissé előbbre lépek az időben. 1930-ban, tehát már jóval Lovik halála után, de a *Ködlovagok* kötet előtt jelent meg Kosztolányi grandiózus szövege, a *Lenni vagy nem lenni*, ahol ismét feltűnik Lovik alakja. Habár tudjuk, hogy munkatársak voltak *A Hétmél*, az utalás itt egyértelműen a poétika és az esztétikum irányába, a szövegek felé hajlik. „Ami az utókort illeti, abban aztán egyáltalán ne reménykedj, öcskös. Én ismerem az utókort. Mi magunk vagyunk az utókor, a közelmúlt utókora. Mondd, milyen könyvek foglalkoztak azokkal a nagy művészekkel, akikkel mi még karonfogva jártunk, Petelei Istvánnal, Lovik Károllyal, Kiss Józseffel, Cholnoky Viktorral és mikor ünnepelték utoljára rajongó hívei Bródy Sándort, Csáth Gézát, Török Gyulát, Kaffka Margitot, Tóth Árpádot, hogy csak néhány nevet említsek, találomra? Másutt, ahol igazán él az irodalom, a halottakat is számon tartják, beiktatják az élet villamos áramába, minden évtizedben értékelik és átértékelik, emelik vagy buktatják, szóval foglalkoznak velük. Itt nincs föltámadás. A magyar halottak valóban mélyebben vannak eltemetve. Halhatatlanságuk többnyire csak addig tart, amíg telefonálhatnak kiadóiknak és barátaiknak. Mihelyt nem telefonálhatnak, már baj van.”⁴³⁸

Miért fontos ez a pár sor, és Lovik említése? Mert a karonfogás nem csupán a fizikai kapcsolódást jelenti, azt, hogy ezek az emberek valóban egymás kortársai voltak, egy

⁴³⁵ Uo.

⁴³⁶ SEBESTYÉN Károly, *Lovik Károly*, Magyar Figyelő, 1917, III, 127-134.

⁴³⁷ FÖLDI Mihály, *Halott író könyve (Lovik Károly: Asszonyfej)*, Nyugat, 1927, II, 587-590.

⁴³⁸ KOSZTOLÁNYI Dezső, *Lenni vagy nem lenni = Uő, Tükörfolyosó. Magyar írókról*, szerk. RÉZ Pál, Bp., Osiris, 2004, 11-12. Hálózati változat: <http://epa.oszk.hu/00000/00022/00484/14956.htm>

szerkesztőségi asztalnál is helyet foglalhattak, hanem azt, amiről a magyar irodalomtudomány hajlamos volt olykor elfeledkezni: az organikus fejlődésről. Arról, hogy századelő és a két világháború közötti magyar irodalmi modernség kifejlődése és felfutása nem a semmiből történt, vagy a fonalat nem az 1880-as évek végén kell elejteni, hanem érdemes végigkövetni. Különös hangsúllyal esik ez latba, ha a nyelvi megformáltságot tekintjük paraméternek. A kapcsolódási pontok hangsúlyozása megint magától értetődő banális dolognak hangzik, azonban a recepciótörténet alaposabb vizsgálata rávilágít arra, hogy ez sajnos korántsem igaz. Sajátos, pszichológiailag érthető dolog, hogy a kataklizmák, törések és felfutások jóval nagyobb érdeklődést vonzanak, és ez alól a tudomány is nehezen vonja ki magát. A magyar irodalomtudomány sokkal jobban kedvelte szakadékként, törésként ábrázolni a századfordulót és az utána következő időszakot, ahelyett, hogy az organikus fejlődés szempontjait helyezte volna előtérbe.

Az irodalomtudományban is bekövetkezett marxista fordulat a Lovik-recepciót is ideologikus kényszerpályára terelte. Szauder József 1943-as recenziója – még a marxista fordulat előtt – azért is érdekes, mert ha igaz az az irodalomtudományos szóbeszéd, hogy az 1950-es években amolyan soha nem látott kincsekként tekinthetett Diószegi András ezekre a novellistákra, akkor hogyan lehet, hogy Szauder ilyen alaptalanul – azaz kontextus nélkül – ír Lovikról, ráadásul abba a *Magyar Csillagba*, ahol Schöpflin Aladár volt a társszerkesztő. Szauder nem fél kimondani, hogy regényei rosszak, és jobb novellái is csak azt a finom átlagot képviselik „melyből egy élő, komoly irodalomnak minél többre van szüksége.”⁴³⁹ Megjelenik az egyértelmű, normatív (és számára negatív előjelű) alá-fölrendeltségi viszony Krúdyhoz képest, ami szintén végigkísérte a recepció jó negyven-ötven évét.

Illés Endre szerepe a Lovik-reccepció egészét tekintve kettős. Egyrésztől szövegkiadásával a felszínen tartotta novelláit, másrészt bevezető tanulmányával tovább vitte, sőt jobban kidolgozta a ködlovag hagyományát, amit a kötelező marxista kritika elemeivel is vegyített. Középpontban a lefegyverzettség áll, miközben idézzük fel Szini Gyula sorait, aki ellentmondásra való kihívásról, és esztétikai párbajképességről beszélt. Megjelenik az ideálisan ívelt, mintába rendeződő, strukturális pályakép: az életbeli sikerességtől és egyfajta idealizmustól a művészeti sikertelenségig, kiábrándulásig és fantasztikumig. Vagy ahogy Bodnár György⁴⁴⁰ később vázolta: a realistától az újromantikussáig. „Lefegyverezte a hosszú készülődés, a várakozás, a gyűjtés, a szemlélődés, a jégretett indulat és adat – nem

⁴³⁹ SZAUDER József, *Lovik Károly*, Magyar Csillag, 1943, I, 757.

⁴⁴⁰ BODNÁR György, *Az álmok és emlékek pikareszkje: Lovik Károly (1874-1915) = Uő, A „mese” lélekvándorlása*, Bp., Szépirodalmi, 1988, 130-142.

tudott többé haragudni a megismert, lemért és könnyűnek talált világra, csak mélységesen idegenkedett tőle. De lefegyverezte a világ is. Aljasabb volt, erősebb, romlottabb, nyálkásabb, hidegebb, rosszabb, mint fiatalon hitte. Mindig tisztán tartotta magát tőle, mindig kikerülte a tócsákat. De amikor most – végre függetlenül és bátran – támadni, birkózni, s talán dulakodni is kellett volna: kitért a harc elől. Olyan finnyás volt már, hogy nem akart bepiszkolódní. S ez volt a legfőbb baj. Az életformája fegyverezte le igazán. Az okos, hűvös látás, a kívülmaradás, a mindent-ismerés, a kiábrándultság, a mélabú, a csontok mélyére húzódó, a velőt mérgező kétely. Lovik Károly nagyon magányos, gőgös és nagyon szomorú ember lett. Egyszerre úgy érezte: az életet kiejtette a kezéből. Már elmondhatta volna, mit talált az emberek szívében, s mit látott az emberi kézzel berendezett társadalomban, de ekkor már úgy émelyedett a valóságtól, hogy inkább egy álomvilágba menekült.”⁴⁴¹ Ennek a gondolatmenetnek a körvonalai köszönnek vissza Diószegi András tollából és *A magyar irodalom történetéből*, ahogy azt korábban már idéztem.

Sokatmondó, hogy két évvel a kötet megjelenése után született recenzió Illés szövegkiadásáról. Rónay György először jó meglátásokat tesz: „Lovik általában pasztell-színekkel fest, inkább szürkés tónusban; annál súlyosabb tartalommal lobban ki a képből egy-egy erős szó harsány színfoltja. [...]. Színében, hangsúlyában többet mond, és jobban, mintha az író dühösen karikírozna vagy mondatok során átengedné szabadjára a Kálmánék fölött való erkölcsi fölháborodását.”⁴⁴² – írja *A kertelő agár* kapcsán. Az ellenpontozással elégedett Rónay felteszi a kérdést: lehet, hogy mégsem egészen jó író Lovik? Véleménye szerint nincs „lélegzete”, hogy befejezze, amit elkezd. „Mintha az író egyszer csak fáradtan, vagy unottan legyintene egyet: eh, elég volt, semmi értelme az egésznek.”⁴⁴³ Mivel szerinte a „munka-energia”, az a „bizonyos robot” nincs meg benne, nem több ő, mint előkelő dilettáns. Rónay rögtön tovább is gondolja Illés gondolatmenetét a lefegyverzésről, miszerint Lovik „íróilag sterilizálta magát” [!], így nem meglepő, hogy ami kései művészetében értékes, az csupán egyértelmű Krúdy-hatás.

Vegyük komolyan a Krúdy-hatás kritikáját. Egy másik dolgozat feladata lesz, hogy komoly, filológiai, poétikai és kronológiai szempontokat figyelembe véve összehasonlítsa Krúdy és Lovik novellisztikáját, esetleg a Szindbád történeteket az *Egy elkésett lovaggal*. Lovik nem sok recenziót írt pályája során, ezért gesztusértékűnek tarthatjuk, hogy kiről írt. Krúdyról írt, méghozzá igen meleg hangon. A dicséretbe rögtön megkülönböztetést is illeszt,

⁴⁴¹ ILLÉS Endre, *Lovik Károly (1874-1915)* = LOVIK Károly, *A néma bűn*, vál. és bev. ILLÉS Endre, Bp., Magvető, 1956, 14.

⁴⁴² RÓNAY György, *i. m.*, 161.

⁴⁴³ RÓNAY György, *i. m.*, 162.

hogy miért Krúdyt dicséri, s miért nem másokat: „Krúdy Gyula írói arca egyike a legrokonszenvesebbeknek a magyar belletrista-gallériában. Főbb vonásai: szerénysége, komorsága, nyugalma, lassan bontakozó szinei, lírai hajlamai nehezen illenek bele a demagógiával és plakátbetűkkel dolgozó újabb áramlatokba. Munkái sohasem fognak azok közé tartozni, amelyeket szívesen vásárlunk a vasutak s az élet pályaudvarain. Ime, egy író, aki nehezen tesz meg akár egy lépést, hogy felénk közeledjen; öntudatosan ül a maga nyiri homokbuckáján, lenszínű felvidéki folyócskája mellett és kíváncsian, talán félénken is várja, ki fogja fölkeresni. Jól esik elmondanom, hogy egy sorát nem ösmerem Krúdynak, amelyben engedményeket tett volna a közönségnek; és mégis, egy betűjént nem csillog a hardeni tucatgőg vagy a hoffmannstahli iskolamesteri fensőbbiség, amely megutáltatja velünk az önérzetet.”⁴⁴⁴ Hosszan lehetne még idézni a recenzióból, de talán ennyi is elég, hogy felmerüljön bennünk: vajon utólagos kritikusai, értékelői csak átvették Loviktól az általa írt szövegeket, és rá alkalmazták, vagy képesek vagyunk elfogadni, hogy mind Lovik, mind Krúdy írói pályája is alakulhatott volna máshogy? Az egészen biztos, hogy olvasták egymást, és hatással voltak egymásra. Láthattuk, Krúdy is számtalanszor tollára vette Lovikot, aki „cserébe” őt az egyik legtermékenyebb mesélőnek, s értékes talentumnak írja le a recenzió folytatásában. Komoly összehasonlító elemzéseket lehetne írni novellisztikájuk párhuzamos, vagy épp ellentétes fejlődéséről, alakulásáról, mert ilyen tanulmányról egyelőre nem tudunk. Az utókor tudósai mégis, eme vizsgálódások mellőzésével, gondtalanul tettek relációs jelet közéjük, ahelyett, hogy a kölcsönhatásokat vizsgálták volna, ami az előbb elmondottak alapján nyilvánvaló. Ez nem azt jelenti, hogy ne lehetne poétikai elemzésen nyugvó megállapításokat tenni a két író teljesítményével kapcsolatban.

Ezek a recenziók és kritikák több évtizedre lefektették a Lovik-recepció alapvetéseit, s bár az ötvenes évektől kezdve minden évtizedben született róla tanulmány, ezek lényegében nem mozdították el, vagy előre az értelmezést. Ezen tanulmányok megjelenési helyeit a dolgozat irodalomjegyzékében közlöm, mivel azonban nem illeszkednek szorosabban abba a koncepcióba, hogy milyen irányba változott az életmű értelmezése, részletesebben nem foglalkozom velük.

A Lovik-recepció szövegalapú, mondhatni schöpflini vonalát legmeghatározóbban a már említett és idézett Thomka Beáta tanulmány vette fel 1985-ben.⁴⁴⁵ Még ha olykor ő is „irodalmi fejlődésbe” ágyazva, egy „korszerűbb irodalomeszmény” kialakítójaként becsüli

⁴⁴⁴ LOVIK Károly, *Krúdy Gyula új könyvei*, Uj Idők, 1912, I, 510.

⁴⁴⁵ Első, folyóiratbeli megjelenés, két részletben: THOMKA Beáta, *Lovik rövidprózájának elbeszélésszerkezeti és műfaji kérdései*, Híd, 1985/3-4. A korábban már jelölt, 1986-os kötetbeli változatra hivatkozom.

Lovik Károlyt, aki a szecesszió érzelmi burjánzása közepette képes volt szépírói önuralmat és visszafogottságot gyakorolni, tanulmánya értékes megállapításokat tesz. Elsődlegesen szerkezeti és narratológiai elemzésekkel közelít Lovik rövidprózájához. Tipológiájának megalkotásához az általa poétikailag és szerkezetileg értékesnek és különlegesnek tartott novellaválogatás elemzésén keresztül jut el. Szerinte Lovik novelláiban már problémaként jelenik meg, hogy az elbeszélés fabulás vagy nem fabulás jegyekből építkezik, hogy a történet elemei események, történések, cselekedetek vagy helyzetek, állapotok. Vajon a sajátosan konstruált történet kitölti az egész elbeszélést vagy beékelődnek más történetek, történetelemek is? – teszi fel a kérdést Thomka. Ezek a beékelődések mindig fellazítják a homogén elbeszélés egységes szerkezetét, s mindenkor tartalmazzák a struktúraváltás vagy átstrukturálódás lehetőségét.⁴⁴⁶ Ugyanakkor szerinte Lovik nem fordul látványosan szembe a hagyományos novellaformával és irodalomszemlélettel, művészi megoldásai nem feltűnőek. Két mozzanat a lényeges: fegyelmezettebbé válik a narráció és egyszerűbbé a szerkezet.

Öt fejezetre tagoltan elemzi az általa kiválasztott novellákat, aminek középpontjában annak a bebizonyítása áll, hogy Lovik hogyan lazította fel folyamatosan a hagyományos novellaformát. Az első részben (*Egyszerű formák és fantasztikus elbeszélés*) arról értekezik Thomka, hogy a fantasztikumot, a mesét és az irrealitást kifejező témákhoz Lovik *egyszerű formákat* választott (Andrés Jolles tipológiája után pl.: legenda, monda, mítosz, rejtvény, mondás, példaszerű eset, emlékeztető történet, mese, tréfa). Az irracionálitást egy zárt, fegyelmezett, tárgyilagos narráció beszél el nekünk. Érdekes keveredést figyelhetünk meg: az elbeszélés vagy a történet egyes elemei reálisak, mások irreálisak, referencialitás és fikció keveredik, ahogy elemzéseimben erre korábban kitértem.⁴⁴⁷ *A keretelbeszélés változataiban* az a központi kérdés, hogy hogyan és milyen módokon illeszkedik Lovik novellisztikája a keretelbeszélés narratív formájának hagyományába, ami Thomka szerint egyidős magával a novellaformával. A törekvés azonos volt Boccacciótól Lovikig: felfedni az elbeszélő pozícióját, növelni az elbeszélés hitelét, továbbá hangsúlyozni a történet valóságértékét. A keretet az elbeszélőnek a történettel szemben elfoglalt álláspontja, viszonyulása jelöli ki. Ez a realiztikus ábrázolás mellett a szerkesztettségre is felhívja a figyelmet. A keretet alkotó nyitó vagy záró elbeszélői közlésekkel rokoníthatóak a közbevetések, elbeszélői kiszólások. Ez a beavatottság érzését kelti, azaz olvasó és elbeszélő együtt hódítják meg a történetet.⁴⁴⁸

⁴⁴⁶ THOMKA Beáta, *i. m.*, 57.

⁴⁴⁷ THOMKA Beáta, *i. m.*, 58-65.

⁴⁴⁸ THOMKA Beáta, *i. m.*, 65-70.

A harmadik fejezet (*A drámai novellától a történetyszerűség funkcióvesztéséig*)⁴⁴⁹ azokat a szövegeket vizsgálja, melyek nem egy különös eseményt, hanem egyénített arcú és jellemű figurá(ka)t, két ember érzelmi viszonyát vagy ritkább esetben konfliktusos cselekményt állítanak a történet centrumába. Thomka szerint ez – a gyér cselekményű, lélekrajzra összpontosító novellák – Lovik legjellemzőbb műfajtypusai, de itt alig hozott létre művészileg értékes novellát. A történetyszerű elbeszélés határainak feszegetése kapcsán megjegyzi, hogy történetei „nem hierarchikusan szervezett eseménymenetből, hanem vonalszerűen sorjázó narratív elemekből állnak össze.”⁴⁵⁰ A fordulat, a váltás, a csattanó, az éles összeütközés lehetőségét adó bonyodalom hiánya már egy átértelmezett novellafogalom kategóriájába tartozik. Mivel nincs végső fordulat/zárlat, ezért egy *nyílt kimenetelű poétikát* kapunk. A lezáratlanság visszautal, visszakapcsol minket oda, ahonnan a történet ki lett ragadva: „a hétköznapi élet kontinuumába”.⁴⁵¹

Az *anekdotikus történetmag és az egyeseményű történet*⁴⁵² fejezethez azokat a novellákat sorolja, melyek úgy lépnek tovább, hogy egy lépést tesznek visszafelé: elfordulnak a drámai novellától és a lélekállapot-leírástól, úgy, hogy például deformálják az anekdotaformát. A tanulmányíró szerint „Lovik ebből a kombinációból hozza föl művészileg legtisztább szerkezeteit, s ennek köszönve sejtí meg a következetes redukción alapuló rövidtörténet lehetőségét.”⁴⁵³ Ezen a narratív szerkezeten keresztül, a sűrítés és az ironikus távolságtartás nyomán jut legközelebb, hogy kilépjen a novella műfaji keretei közül. Azonban ez nem történik meg, mert Loviknak „már nem volt ideje”, hogy ezt megtegye. Az utolsó rész önmagáért beszél: *Távolodás a klasszikus novellaformától*.⁴⁵⁴ Thomka itt összefoglalja eddig tett meglátásait. Amit eddig nem idéztem, az a történetmondás két végpontjának kijelölése: a reduktív eljárásokra alapozott *rövidtörténet* és az additív eljárásokra alapozott *novella*. Újra kiemeli, hogy Lovik prózaformája elmozdulást mutat a zárt szerkezettől a nyílt felé, ill. az összefogottság helyett a kohéziólazításra törekszik. Prózai világának alapélménye az egykor tartósnak hitt emberi értékek és célok elsorvadása, a harmónia megbomlásának folyamatának a felgyorsulása, amiből a nosztalgia, a melankólia és a passzivitás fakad. „Lovik egyike azon elbeszélőknek, akik a hétköznapi vá váló, mind kevésbé látványos, mind kevésbé kifejezetten

⁴⁴⁹ THOMKA Beáta, *i. m.*, 70-76.

⁴⁵⁰ THOMKA Beáta, *i. m.*, 74.

⁴⁵¹ *Uo.*

⁴⁵² THOMKA Beáta, *i. m.*, 76-81.

⁴⁵³ THOMKA Beáta, *i. m.*, 77.

⁴⁵⁴ THOMKA Beáta, *i. m.*, 81-86.

tragikus emberi történés és az egyszerűsített, összefoglaló vonalak művészetének egymásra utaltságát megsejtették. Rövidprózájának művészi jegyei e sejtésből származnak.”⁴⁵⁵

Miután a marxista irodalomkritika kötelező jellege elmúlt, újult erővel tört fel a szövegközpontú elemzés igénye – középpontban az *Árnyéktánc* novellával –, és több értékes tanulmány is született Széles Klára, Héger Ágnes, Angyalosi Gergely, Dérczy Péter, Peremiczky Szilvia, Nyilasy Balázs és mások tollából – utóbbi kifejezetten feszegetve azt a kérdést, hogy érdemes lenne újragondolni Lovik és a századforduló kánonban elfoglalt helyét. Bővebben ezekkel sem foglalkoznánk, mert Nyilasy, és a hamarosan bemutatásra kerülő Kelemen Zoltán tanulmányokon kívül nem történt komolyabb kísérlet az újrakanonizációra, vagy akár a történeti személy kritikai életrajzon alapuló, új kutatásokat felvonultató újraértékelésére. Ennek a kiemelése azért szükséges, mert Grendel Lajos nagyobb lélegzetű, a korszakot és szerzőinek életművét bemutató írása is olyan alapvető elemzői pozíciót vesz fel, hogy „ma sincs értelme revideálni vagy akár csak megbolygatni” azt az irodalomtörténeti konszenzust, hogy 1906 (Ady: *Új versek*) és 1908 (*Nyugat*) jelentik a modern magyar irodalom indulását.⁴⁵⁶ Ez a fajta kategorikus szakaszolás és szétválasztás nem feltétlenül lendíti előre akár a századforduló, akár az azt követő időszak megértését, és nem teszi lehetővé egy újfajta irodalomtörténet kibontakozását.

Bár születtek új lexikon-szócikkek, és az új szövegkiadások mellé frissebb szemléletű írások kerültek, a korábban lefektetett ködlovagos jegyeket nem sikerült felülírni, komolyabb filológiai és történeti kutatás nem történt, a kanonizációs stigmák, mint „folytató” vagy „előfutár” megmaradtak. Nagyobb lélegzetű, szövegkiadáshoz – nagyrészt pontosabban újrakiadáshoz – kapcsolódó tanulmányában, a már többször idézett Kelemen Zoltán⁴⁵⁷ kísérte meg Lovik személyének, szerepének és művészetének újraértékelését. Ahogy a címadás is jelzi, a dilettantizmus fogalmának újragondolásán keresztül igyekszik magát Lovikot is újrapozicionálni a magyar irodalomtörténeti folyamatban. Felveti, hogy ha a művészeti elitizmus bizonyos szempontból nézve anakronizmus, akkor ennek a poentírozása

⁴⁵⁵ THOMKA Beáta, *i. m.*, 86.

⁴⁵⁶ GRENDEL Lajos, *A modernizmus kezdetei a magyar prózában*, Fórum Társadalomtudományi Szemle, 2005/4, 135-149. Hálózati változat: http://www.foruminst.sk/publ/szemle/2005_4/szemle_2005_4_grendel.pdf

⁴⁵⁷ KELEMEN Zoltán, *A dilettantizmus dicsérete (Lovik Károly a magyar századforduló irodalmában)* = Budapesti Negyed 67 (2010. tavasz), szerk. KELEMEN Zoltán, 153-180. Hálózati változat: <http://bparchiv.hu/data/files/190077162.pdf> Már többször hivatkoztam erre a szövegkiadásra, a disszertáció korábbi szövegelemzéseiben, s számtalan helyen botlottunk érthetetlen filológiai módosításokba, szerkesztési furcsaságokba. Sajnos a tanulmányban is van egy ilyen hiba, amikor Kelemen véletlenül a 155. oldalon Lovik Károly helyett Lovik Gyulát ír, miközben a saját maga által adott alcímre hivatkozik. Ez természetesen nem von le a tanulmány tudományos értékéből, és helytelen lenne ez alapján megítélni az ott elhangzó gondolatokat. A hiba annyiban magyarázható, hogy viszonylag sokszor szerepel egymáshoz közel Krúdy Gyula és Lovik Károly neve, és valószínűleg véletlenül a szerző figyelmetlenségében összekeverte őket.

ugyanúgy egy érvényes művészeti stílus és műfaj, viszont valamiért összeköti a dilettantizmus fogalmát a kívülállásával, és feltételezésekbe bocsájtja. Azaz befolyásolhatta Lovikot és megítélését, hogy távol maradt a művésztársadalomtól, mert aki kivonta magát ebből a közegből, az vagy felületes kritikát kapott, vagy rosszabb: semmilyen. A korábban idézett publicisztikából jól látható, hogy valóban gyötörte az író a mélyreható, lényegi kritika hiánya, de az nem igaz, hogy misztikusan távol maradt volna az irodalmi közélettől. Ugyanúgy kapcsolatban volt íróházaival, vitázott, recenzált, klubokba járt – az már más kérdés, hogy nem a későbbi uralkodó ízlés által felemelt és talán felnagyított körökbe.

Kelemen Zoltán hívta fel először komolyabban a figyelmet Krúdy átesztétizált portréira. Pont ezért ellentmondásos, hogy bár maga Kelemen is kiemeli, hogy ezek az íróportrék többet mondanak el „szerzőjük irodalmi hangoltságáról” (azaz Krúdyéről), mint alanyukról (Lovikról), mégis bevallottan úgy kezeli ezeket a leírásokat, hogy „az író Lovik-arcképének lényegi vonásait” mutatják be. Ezek a töredékek valóban nagyon fontosak és értékesek, azonban ha *csak* ezekből konstruálunk egy írói arcképet, az aránytalanságokhoz vezethet. Ez az attitűd, és a hozzá kapcsolódó feltételezgetés is tovább éltette a ködlovagos jegyeket. Emellé olyan kijelentéseket tesz, melyek jól hangoznak, azonban pont megfoghatatlanságuk miatt igazolhatatlanok. Hangulatot teremtenek, de nem visznek közelebb minket a történeti személyhez, vagy a poétikai teljesítményhez. „Könnyen olvasható a Krúdy-életmű idézett szakaszaiból egy olyan Lovik-portré, mely a műkedvelő, vörös kesztyűs, arisztokrata írókat mutatja a befogadónak, kritikus karikatúrát formálva az arcképből. [...] Krúdy említett műveiből azonban a tudatos kívülálló alakja bontakozik ki, aki a hagyományosnak tekintett magyar civilizációs-kulturális értékek fönntartása mellett foglalt állást, miközben túlélésük egyetlen esélyét a klasszikus európai mintákba illeszkedésben látta.”⁴⁵⁸ Miért lenne a polgári származású Lovik arisztokrata? Ez most az egzisztenciára, a szociális tőkére, vagy a stílusra vonatkozik? Mit takar a klasszikus európai minta? Kétségtelen, hogy aki sokat foglalkozott a Lovik szövegkorpusszal, annak ismerősen csenghet ez a kijelentés, de pont igazolhatóságának vagy cáfolhatóságának a hiánya miatt ugyanabban a félhomályban hagyja a szerzőt, ahol egyébként is van. Ez a kijelentés, gondolati kontextus egyértelműen az utókor sajátja, mert maga az író ilyen formában – különösen ilyen didaktikusan – soha nem beszélt magáról. Még akkor is fontos kiemelni, hogy ez egy ideológiai burok, ha Kelemen célja ezzel a felemelés és egy pozitív irodalomtörténeti hagyományba való beágyazás. És bár a kiemelő, felemelő szándékot lehet értékelni, érdemes

⁴⁵⁸ KELEMEN Zoltán, *i. m.*, 156.

megfontolni, hogy párhuzamos hagyományok léteznek, s ami az egyikben felemel, az a másikban letaszít. Ellenben egy, a tényeken alapuló személyábrázolás, és a szövegekre támaszkodó elemzés kiutat jelenthet ebből a csapdából, és átjárhatóságot biztosíthat a különböző hagyományok és értelmezések között.

Szintén rokonszenves kontextusba helyezi Lovikot az alábbi kijelentés, ami mögött azonban nincs összehasonlító kutatási eredmény: „Föltételezhető, hogy nem csupán a korabeli magyar irodalom intézményének szokásrendszerével próbált szakítani, amikor függetlenségét őrizve, visszavonultan, aggályos körütekintéssel alkotott, hanem a honi irodalmi hagyományokon túl szeretett volna új irányokat létrehozni [...]”⁴⁵⁹ Az állítás ismét csak olyan, hogy sem cáfolni, sem megerősíteni nem lehet, ugyanis olyan átfogó, a korszakra vonatkozó műfaji, szerkezeti és intézményi kutatásokat kívánna, amelyek jelenleg nem állnak rendelkezésünkre, és Kelemen sem fejt ki bővebben kijelentését. Érdekes, hogy pont ezt követően úgy tompítja ezt, hogy nem ért egyet az általa idézett Földényi F. Lászlóval abban, hogy ez a korabeli új magyar irodalom egyfajta önismeretfejlesztő, szembenező szándékot is hordozott volna magában, holott a paradigmaváltás dokumentálása kapcsán tett megjegyzéseimmel én is emellett érvelnék, azaz az irodalmi önismeret és a szembenezés próbálgatása mellett. Azért neveztem próbálgatásnak, vagy inkább próbálkozásnak, mert – mint láttuk – ez Lovik esetében sem volt mindig teljeskörű, vagy abszolút sikeres.

Miközben ő maga is végigszemlézi a recepciótörténetet, és itt-ott módosításokra hívja fel a figyelmet, összességében tovább élte a ködlovagos jegyeket. Igazságtalanul eljárás volna azonban, ha nem emelnék ki két rendkívül fontos szöveghelyet, ami nagyban hozzájárulhat a újrákanonizációhoz. Szauder József kritikájának ismertetésekor Kelemen okosan veti fel, hogy „valójában nem hosszas megfontolás eredményeképpen szándékosak-e ezek a »hibák«? Nem egy, a szerző által fölismert, alternatív prózaforma felé mutatnak? És amennyiben valóban hibákról van szó, nem képzelhető-e el, hogy a szerző tudatosan komponálta a hibát alkotása alapjaiba?”⁴⁶⁰ Az autonómia visszaállítására tett törekvések, az, hogy felhívja a figyelmet arra, hogy a stílusbeli vagy szerkesztettségi szimpátia vagy antipátia még nem jelent poétikai elemzést, mindenképp előremutató lépés. A másik ilyen állítás a Krúdy-kutató Kelemen részéről, amikor árnyalni igyekszik azt az álláspontot, hogy Lovik utolsó alkotói korszaka mondhatni csupán Krúdy-imitáció, ugyanis hasonló stílusú, hangulatú és tematikájú novellákkal szinte egyszerre jelentkeztek, sőt, felveti, hogy Lovik talán

⁴⁵⁹ KELEMEN Zoltán, *i. m.*, 160.

⁴⁶⁰ KELEMEN Zoltán, *i. m.*, 166.

korábban is.⁴⁶¹ Ahogy ezt megelőzően én is jeleztem, ennek a valószínűsége van annyira erős, hogy komolyabb, csak erre koncentrálnó filológiai kutatást igényeljen, ami megszüntethetné, vagy legalábbis enyhíthetné a magyar irodalomtudományban megfogalmazódott, ám teljességgel nem alátámasztott kvázi-epigon előítéletet.

Végezetül inverz módon igyekszik rehabilitálni az író teljesítményét, azaz bár lehet, hogy Lovik dilettáns volt, de ha igen, akkor ez valójában a dilettantizmus fogalmának a javára válik. „A tény, hogy művei kapcsán elmarasztaló értelemben, és szélesebb értelmezői szírványkört nyitva, egyaránt fölmerülhet a dilettantizmus meghatározása, nem annyira Lovik prózájának esztétikai értékeit csökkentheti, inkább a dilettantizmus jelentéskörét gazdagíthatja a szépirodalom klasszikus reprezentációjának irányába.”⁴⁶² Nehezen eldönthető, hogy Kelemen Zoltán ebben a kijelentésében túl keveset, vagy épp ellenkezőleg, túl sokat akar elérni. Túl keveset, mert önmagában egy fogalom átértelmezési kísérlete nem feltétlenül jelenti az író sikeres újraértékelését, vagy túl sokat, hisz nem kevesebbet szeretne, mint hogy a szépirodalom és a vele foglalkozó irodalomtudomány szemléletmódja változzon meg akképp, hogy magától értetődő legyen a tárgyalt szerző új helyiértékre való besorolása.

VIII. A dolgozat eredményeinek összegzése. A pasztell igazsága

A magyar irodalomtudomány nem jutott döntésre azzal kapcsolatban, hogyan kezelje a korszakot és szereplőit, a ködlovagokat. Vajon elvesse a némileg klasszikus, a biográfiát és az életművet megtartó megközelítéseket, vagy sem? A disszertációval abba az irányba próbáltam meg törekedni, hogy ebben a kérdésben sem szükséges kizárólagos döntéseket hozni, vagylagosan gondolkodni. A tények felkutatása és szerkezetbe illesztése nem csupán önmagában lehet értékes, hanem adott esetben elemzések során is felhasználható, ami egy más felfogás felől szemlélve nem leszűkíti, hanem épp ellenkezőleg: bővíti az értelmezés lehetőségeit, úgy horizontálisan, mint vertikálisan. Referenciálisan, kronologikusan, a temporalitásba kapaszkodva, és poétikusan, metaforikusan, az univerzális és az időtlen felé nyitottan.

Ha vajon félreolvasható egy mű, akkor ugyanez a fogalom érvényesíthető egy életműre, vagy egy adott korszakra is? Ahogy már idéztem Kibédi Varga Áront, az irodalomtörténet újraírása, ám annak visszavonhatóságának fenntartása ugyanolyan erkölcsi

⁴⁶¹ KELEMEN Zoltán, *i. m.*, 168.

⁴⁶² KELEMEN Zoltán, *i. m.*, 180.

tett és felelősség, ezért a fenti kijelentésre adandó igen válasz bár csábító, szerencsétlen volna. Nem gondolom úgy, hogy a korábbi kutatók, akik inspiráltak vagy épp provokáltak gondolatmenetükkel, szándékosan félreolvasták volna Lovik Károly életét és életművét. Csupán más elvárási horizonttal, ízléssel és elemzői eszköztárral fordultak az irányába, azonban lehet, hogy pontosan ezek teremtették meg az igényt arra, hogy megszólaltatván a halottakat, rajtunk keresztül találjanak utat a jelenbe. Kevésbé újhistoricista diskurzusba ágyazva: az elhasznált, folytathatatlan megközelítésmódok idővel elkerülhetetlenül is új beállítódást és módszertant eredményeznek.

Az újhistorizmus és a kritikai életrajz még mindig érezhetően idegen elem a magyar irodalomtudományos közegben, valószínűleg azért is, mert a kilencvenes évek tudományos nyitása során újabb módszertanok is beáramlottak a hazai közegbe, ezért egész egyszerűen nem volt ideje tartósan beépülni. Besorolhatatlansága, rugalmassága, és ebből fakadó szubjektivitása miatt egyébként is gyanúsnak számít. Az ellene támasztott kritika megfontolandó, ezért a disszertáció elején két pontban foglaltam össze, hogyan kívánok ez ellen védekezni. Részint önreflexióval, részint azokkal a szilárd tényekkel, melyeket sehol máshol ilyen formában nem mutattak még be. A mentalitásbeli különbséget úgy lehetne jól példázni, hogy míg a recepciótörténet korábbi, Lovikkal foglalkozó dolgozatai kevés kézzelfogható ténnyel a birtokukban fogalmaztak meg nagyon határozott állításokat, addig igyekeztem a lehető legtöbb bizonyított tény birtokában is a óvatosabban fogalmazni. Bízom benne – látván az elmúlt évtizedek Lovikkal kapcsolatos tudományos eredményeit –, hogy ez az újfajta megközelítés is lehetőséget fog kapni az érvényesülésre.

Ha az irodalomtörténet visszavonható, úgy Lovik Károly itt prezentált életrajza is az. Ahogy idéztük tőle: mindenkiről mindig az az érdekes, amit nem tudunk, amit nem tudhatunk. Mintha egy életrajz is képes volna úgy működni, akár egy szöveg, ahol az ingardeni „ábrázolt tárgyiasságok meghatározatlan helyei”⁴⁶³ miatt válik érdekessé a mű. Habár ez Lovik Károly eddigi legteljesebb életrajza, ez is csupán egy konstrukció, így mindig is csak a szerző *egyik* életrajza lesz. Azért is tartottam elengedhetetlenül fontosnak, hogy amennyire csak lehet ezzel a módszertannal tisztázzam a szerző életrajzát, mert a mélyebb kutatások iránti érdektelenség, ill. a ködlovagos életrajzhoz való ragaszkodás véleményem szerint kényszerpályára terelte a vele kapcsolatos diskurzust.

Számtalan kérdéssel és aspektussal nem foglalkoztam, így például külön narratológiai kérdésekkel, mert véleményem szerint ezen a téren Thomka Beáta munkája továbbra is

⁴⁶³ Roman INGARDEN, *Az irodalmi műalkotás*, Bp., Gondolat, 1977, 38. §

irányadó. Nem elemeztem a legnépszerűbb műveket, ugyanis nem éreztem úgy, hogy egy újabb *Árnyéktánc*-tanulmány előbbre lendítené az értelmezést. Igyekeztem új információkat és megközelítéseket felmutatni, vagy régiakat meglepő, új kontextusba helyezni. Nem volt előzetes koncepcióm a dolgozat végkicsengésével kapcsolatban. Ettől függetlenül felmerül a kérdés, hogy eltoltódott-e valamilyen pregenerikus cselekményszerkezet felé az életrajz, és ha igen, milyen mintába rendeződik ez a konstrukció? Fölösleges volna tagadni, hogy természetesen az eltolódás megtörtént, még hozzá abba az irányba, ami Lovik Károly friss, ismeretlen, újfajta módon különleges arcképét vázolta föl. Újfajta különlegesség abban a tekintetben, hogy maga a ködlovag és gentleman státusz is különlegességet biztosít, azonban meglátásom szerint ez az értelmezési skatulya már sem nem kurrens, sem nem nyitott. Megérett a felszámolásra, pontosabban szólva az összeolvasztásra. Minden szerző megérdemli azt az érdeklődést és tiszteletet, hogy lehetőleg életének és életművének minden aspektusa felé nyitottak legyünk, és ne daraboljuk azt szét ideológiai megfontolások alapján. Ahogy a Deleuze-Gattari szerzőpáros remekül megfogalmazta: „Az irodalom elrendeződés, semmi köze sincs az ideológiához, nem ideologikus és nem is volt az soha. Nem másról van szó, mint a sokféleségekről, a vonalokról, rétegekről és szegmentumokról, a szökésvonalakról és intenzitásról, az elrendeződésekről és annak különféle fajtáiról, a szerv nélküli testekről és konstrukcióikról, kiválasztásukról, konzisztenciasíkokról, minden esetben mértékegységekről.”⁴⁶⁴ Ez a fajta holisztikus, nyitottabb megközelítés véleményem szerint a tudományág hasznára válhatna. Az ezt megelőző oldalakon hosszasan igyekeztem vázolni, hogy akár csak egy századfordulós kismester személye és munkássága is jóval komplexebb, mint hogy egy vagy két séma szerint értelmeződjön.

Ami lehetőség kínálkozott még Loviknak és kortársainak, mint pozitív kontextus, az az ún. hídszerep volt, hogy kvázi hidat képeztek az 1880-as és az 1910-es évek között. A gond ezzel csupán az, hogy ezzel ki is jelölik az egyetlen „értelmes” és „hasznos” elemzési szempontot ezeknek a műveknek, továbbá hogy egyetlen igazolható létmódjuk az összehasonlításban található. Mint ha Lovik Károly novellisztikáját az legitimizálná, hogy ezáltal összehasonlítható Mikszáth és Krúdy novellisztikájá, de természetesen a szereplők szabadon behelyettesíthetőek. Mélyen egyetértek Gintli Tiborral, aki Cholnoky Viktor kapcsán érvel a mellett, hogy 19. századi magyar elbeszélő hagyomány és a modernség jól megfér egymás mellett, sőt szoros összefüggést alkotva kiegészítik egymást. A „köztesség”, a „már” és a „de még nem” lesajnáló és leértékelő értelmezései helyett a hagyományból

⁴⁶⁴ Gilles DELEUZE– Félix GUATTARI, *Rizóma = A posztmodern irodalomtudomány kialakulása. A posztstrukturalizmustól a posztkolonialitásig. Szöveggyűjtemény*, Bp., Osiris, 2002, 71.

táplálkozó innovációt, a funkcióváltásokat és az önreflexiót kellene hangsúlyozni.⁴⁶⁵ Az alábbi pontokban javaslatokat teszek, hogy a pozitív hídszerepen túl is van még lehetőség Lovik Károlynak és kortársainak az értékelésére:

1) *Autonómia a szerzőnek és szövegeinek*

Az életrajz bemutatásakor próbáltam érzékeltetni, hogy Lovik nem volt sodródó alkat. Magát és a világot is egy összetett folyamatként érzékeltte, és az esetek többségében arra törekedett, hogy döntései a saját döntései legyenek, legyen szó irodalmi ízlésről vagy egy találkozóról a Podmaniczky utcai nagypáholyban. Kutatásaim azt bizonyították, hogy jóval autonómabb figura volt, mint azt korábban feltételezték róla. Ebből fakad a második pont:

2) *Önálló, tudatos szerkesztés és választott poétikai eszköztár*

Az elemzések során úgy filológiailag, mint poétikailag annak a felmutatására törekedtem, hogy az egyébként is meglévő, természetes hatásmechanizmusok mellett (miszerint az írók olvassák egymást) érdemes volna elfogadni, hogy Lovik Károly tudatosan (úgy és ahogy) szerkesztette munkáit. Tudatosan átírta, módosította novelláinak szövegét, és kötetbe sem véletlenül azok a novellák kerültek, amik. A konzervatív vagy transzgresszív alakzatok (melyek konzervatív vagy transzgresszív mivolta csupán az időbeliségben értelmezhető) váltakozása sem annak függvénye, hogy épp jó vagy rossz kedvében volt, vagy hogy „csak ennyire futotta”. Ez nem jelenti azt, hogy ne lehetne poétikailag minősíteni munkáit, de láthatjuk, hogy a redukcióra, az elhallgatásra és a sejtetésre való törekvés tudatos volt, nem pedig spontán alakult így. Ráadásul ez egyáltalán nem csupán a kései novellák sajátja, hiszen már az 1890-es évek végén is kísérletezett hasonló eljárásokkal. Érzésem szerint az a lesajnáló attitűd, ami alapvetően önállótlannak mutatta be írásművészetét, egyértelműen tarthatatlan ezek után.

3) *A kívülállóság nem jelenti az interakció hiányát*

Nem igaz az az állítás sem, hogy Lovik ne lett volna kapcsolatban a kortárs irodalommal és szereplőivel, és itt nemcsak a magyar irodalomról beszélünk, hisz láttuk, hogy nyomon követte a kortárs európai szerzőket és irodalmat. Ha mindenképp meg akarjuk tartani a kívülállóság toposzát, akkor kapcsoljuk össze az önállósággal. Számára az irodalom és az újságírás mellett is volt egy másik élet. Emiatt minősíteni valakinek a teljesítményét, vagy csupán ebből levonni olyan következtetéseket, hogy nem volt tisztában az aktuális irodalmi folyamatokkal, finoman szólva is aránytévesztés. Ugyanúgy forgott irodalmi körökben,

⁴⁶⁵ GINTLI Tibor, *Hagyomány és újítás Cholnoky Viktor prózájában*, Literatura, 2008, 415-422.

pályázott intézményi babérokra, sőt, felnőtt életének óriási hányada elválaszthatatlan a szerkesztőségek világától. Ennek bizonyítéka és értékes megjelenítése a következő pont:

4) *Egy irodalmi, irodalomtörténeti paradigmaváltás megélése és dokumentálása*

A korábbi irodalomtörténet-írás nem foglalkozott különösebben azzal, hogy végigolvassa Lovik publicisztikáját, ami sajnálatos, mert a számtalan információ mellett irodalmi értéket is képvisel. Ahogy a ködlovagos jegyeket általában, itt is látszólag következmények nélkül mosták össze személyiségének vélt vagy valós vonásait műveivel. Az uralkodó jelzők: kívülálló, sértett, hűvös, arisztokratikus, távolságtartó, finom, gőgös stb. Tárcáiból, esszéiből és vezércikkeiből azonban megint csak egy jóval összetettebb, és érdekesebb kép bontakozik ki, mint a durcás, meg nem értett, el nem fogadott dilettánsé. Ahogy Greenblatt is azt kutatta, hogy hogyan változtak meg a kölcsönügyletek Shakespeare korában, úgy Lovik betekintést enged nekünk abba, hogy ő hogyan látta és miként élte meg ezeknek a tranzakcióknak a változását. Az irodalom tömegtermelését, a napilapkulturát, a betűk fogyasztási szokásainak megváltozását, azaz azt a mai szemmel is óriás civilizációs-technikai-kulturális-társadalmi váltást, ami a századfordulót jellemezte. Hogy ezt miként ítélte meg vagy mennyire értette meg, az más kérdés, de ennek a folyamatnak a rögzítése fontos szempont lehet, ha újra akarjuk írni a századforduló magyar irodalomtörténetét. Felhívja a figyelmet arra, ami egykoron, az akkori kortársak számára világos volt, azonban az irodalomtudományos szakma hajlamos volt később eltekinteni tőle:

5) *„Karonfogás” és organikus fejlődés, a szakadékok és törések helyett vagy legalább mellett*
Amennyiben az előzőekben javasolt pontok elfogadásra kerültek, úgy ez az utolsó valójában magától értetődő. Ahogy az 1930-as, sőt még az 1940-es évek elején is világos volt a kapcsolat és a folytonosság az esztéta modernség és a későmodernség között, úgy az 1950-es évektől – elsősorban természetesen ideológiai nyomásra – a cezúra került előtérbe, és valamilyen érthetetlen oknál fogva ez képes volt magát átmenteni a posztmarxista irodalomtudományba is. Csak most nem az irodalomszociológiai szempontok, vagy a realista ábrázolásmód volt az irányadó, hanem a nyelvi kifejezés milyensége. Holott ha aprólékosan végigkövetjük a műfajok, a poétikai eszköztár és a kifejezésmódok változását, akkor nem nehéz belátni azt az egyébként közhelyes állítást, hogy a 20. század eleji – joggal nagyra tartott – változás a magyar irodalomban nem a semmiből jött. A készülő új magyar irodalomtörténet egyik szerkesztője is e megközelítés mellett érvel: „A folyamatok, jelenségek, egyéni írói teljesítmények szerepeltetésének arányát és módját annak a metodológiának az alapján lehetne elgondolni, amelyet Deleuze (Foucault-ra utalva) *kartográfiai* módszernek nevezett. Ez annyit jelent, hogy a hosszú távú történeti

folyamatokon belül az irodalmi diskurzusoknak sokféle, heterogén típusa él együtt rövidebb-hosszabb ideig. Az ilyesfajta koegzisztenciát pedig úgy ragadhatjuk meg a legalkalmasabban, ha mintegy kiterítjük őket a térben, vagyis »térképként« szemléljük őket.”⁴⁶⁶ A Gilles Deleuze által fémjelzett rizóma és irodalmi kartográfia fogalma azért is lehet gyümölcsöző, mert a rizóma a hierarchia helyett a heterogenitást helyezi előtérbe, multiplikál, és nem érzékeny a szakadásokra, mert minden elem kapcsolatban van a másikkal. Ha meg is szakad valahol egy folyamat, az folytatódik máshol, másvalamiben, számtalan ki- és bejárattal, akár egy kiterített térkép.⁴⁶⁷

*

Ezek a javaslatok elvezetnek a dolgozat végkövetkeztetéséhez. Ebben az esettanulmányban arra tettem kísérletet, hogy a Lovik Károly személyét, publicisztikáját és rövidprózáját jellemző pasztell színekről bebizonyítsam, hogy nem olyan kopottak, mint azt gondolnánk, és több mélységgel rendelkeznek, mint ami elsőre feltűnik. Ezt elsősorban a történetiség behozatalával kívántam alátmasztani, mert nem éreztem kellően megalapozottnak az életével kapcsolatos kijelentéseket. A vizsgálódásnak a kritikai életrajz műfajával történt párosítása egyszerre kínált lehetőséget és kihívást. Lehetőséget, miszerint nem kell lemondani a történetiségről, valamint a meglévő és az újonnan feltárt adatokat újfajta szempontok alapján lehet rendezni, miközben a poétikai megközelítés is részét képezheti a dolgozatnak. És kihívást, mert miközben fenntarthatatlannak gondoltam a korábbi, Lovikkal és a századfordulóval kapcsolatos tudományos diskurzust, ez az újfajta megközelítés sem forrta minden esetben ki magát, továbbá van annyira józan, hogy tudatosítja a szövegalkotóval: adott esetben egy hagyomány elleni lázadás is a hagyomány egyfajta továbbvitele. Reményeim szerint az itt prezentált adatok eloszlatnak bizonyos félreértéseket Lovik Károly életével kapcsolatban, valamint a megalkotott konstrukció és a hozzá párosított narratíva képes olyan fényt vetni életére és életművére, ami alapján a jövő kutatói új és friss kérdésekkel tudnak szövegei felé fordulni. Hayden White állításaiból következtetve állítottam azt, hogy ez a beszédmód egy, a tudományos diskurzustól némileg idegen, figuratív nyelvet is megkövetel. Sok szó esett Lovik Károly pasztell színeiről. Talán a magyar irodalomtörténetnek sem válna kárára, ha pár oldalát ehhez hasonló pasztellszínekkel írnák újra.

⁴⁶⁶ ANGYALOSI Gergely, *Az új irodalomtörténet koncepciója*, Alföld, 2012/3, 100-101. Kiemelés az eredetiben. Hálózati változat: <http://www.alfoldfolyoirat.hu/node/342>

⁴⁶⁷ Gilles DELEUZE – Félix GUATTARI, *i. m.*, 70-86.

Hálózati változat: <http://www.c3.hu/~exsymposion/HTML/fu/deleuze/foszoveg.htm>

Tolnai Ottó kapcsán alkalmazza is összefoglalja: MIKOLA Gyöngyi, *A szépség szóródása (utó-utószó)* online változata: <http://tolnai.irolap.hu/hu/mikola-gyongyi-a-szepseg-szorodasa>

IX. Filológiai függelék

Ahogy az ezt megelőző oldalakon hosszasan taglaltam, a disszertáció a tudományterület szokásrendszerétől elütő, némileg eklektikus módon és hangnemben törekedett arra, hogy új fénytörésbe állítsa Lovik Károlyt. Ennek logikus folytatásként a dolgozat lezáró fejezete a melléklet egy alfejezetére, a *Kritikai kiadás helyett* oldalaira hívná fel a figyelmet. Bár a dolgozatom számos megállapítása – így elsősorban a kontextusba helyezés és az értelmezés – visszavonható, egyes tételei ellenállnak ennek az egyébként szerencsés lehetőségnek. Ha Lovik életműve utat talál a kánonba, akkor az meggyőződésem szerint novellisztikája és publicisztikája miatt lesz lehetséges. Volt bennem egy törekvés, hogy összeállítsam a Lovik-novellisztika kritikai kiadásának a jegyzékét, azonban a dolgozat az idők során más irányba kanyarodott el. Ettől függetlenül elengedhetetlenül fontosnak tartottam, hogy azt a több éven tartó kutatási munkát, amit novellisztikájának alapos felkutatására szántam, ne hagyjam kárba veszni. Egyrészt – és ezt a dolgozatban igyekeztem az elemzéseken keresztül is megjeleníteni –, mert bizonyítja azt, hogy önálló, autonóm író volt, aki a legapróbb részletekig is képes volt módosítani a műalkotásait (ennek poétikai hozadékaival együtt). Másrészt mert ez az a szál, amin a jövő, Lovikkal vagy a századfordulóval foglalkozó kutatói el tudnak indulni, hasznosítani tudják azt saját kutatási területükön.

❧

„Inter folia fructus”

A Singer és Wolfner kiadóvállalat ex librise, ami Lovik Károly első novelláskötetében is megtalálható.

MELLÉKLETEK

Novella átirások

LOVIK Károly, *Csajkovszkij (Sorok a Chanson sans parole-hoz)*, Az Ujság, 1907. december 25, 74.

A zongoránál folygyújtották a villamos körtéket: a havas éjszakába erős, tengerzöld fényhasáb iródott bele, úgy hogy az erkély melletti gesztenyefán gunnyasztó veréb fölébredt és halk berregéssel menekült a park sötétségébe. A tarka kimónóval leborított, komoly, fekete hangszerhez egy fiatal ember ült le és zongorázni kezdett. Egy ideig divatos dalokat idézett élénk, aztán önkénytelen mozdulattal lecsavarta a villamos körtéket és Csajkovszkijra tért át. Az imént még élénk beszélgetés csöndesre vált, sőt többen egészen elhallgattak és elgondolkodva néztek a kandalló tűzébe.

A termet kétségeskedő, megindult és mégis tartózkodó hanghullámok árasztották el. Egy finom, fáradt lélek járt köztünk és hol itt, hol ott állva meg, szomoru egyszerűséggel beszélt elmúlt idők névtelen szenvedéseiről. Nem tolakodott, nem őrjöngött, szinte röstelkedve közölte velünk nyomoruságát, a melynek jajszava mintha messziről, rejtelmes tengerfenékről csendült volna felénk. Csajkovszkij volt ez a láthatatlan ember, s bár hosszú vacsora után, szivarnál tartottunk, megértettük halk töprengéseit, uri modoru haldoklását, a mely megtompította a terem selyembutorainak, hivalkodü festményeinek, szép uriasszonyainak tarka zománczát. A fiatal ember ujjai könnyen futottak el a billentyük fölött és tekintete néha odavetődött a déli növények diszitette sarokba, a hol ketten egy szerencsétlen szerelem nyomoruságait beszéltük meg.

Ki volt az a hideg, kegyetlen nő, a ki oldalamba ült? Honnét származott, hogy nem ismert kegyelmet, megindultságot, sőt szánalmat se? Mintha soha szeretet nem ült volna szivemben; minden, a mit tett, egy névtelen átok sulya alatt nyögött, s a romlásba döntötte azokat, a kik közelébe értek. Félig elkábulva, félig tönkretéve, betegen, nyomorultan futottam utána évek óta, és bár megesküdött rá, hogy az enyém, hogy kivülem nincs senkije, örökké az az érzés uralkodott rajtam, hogy szökni akar előlem és kitaszít a sötét, havas, vigasztalan éjszakába. Sokszor hallottam, hogy harag és gyűlölet voltaképpen testvérek, egy indulat forrásából fakadnak, mégis mindaddig nem hittem el, míg ezzel az aszonnyal nem hozott össze sorsom. Igen, ő volt a gyűlölet szobra; megvetett és mégis bilincsbe vert mindenkit; hideg arcczal gázolt el a tulajdon érzései fölött is. Bizonyára lenézte lelkét, a miért hozzám, a

földönfutóhoz, a megtörthöz, a kétségbeesetthet vonzódott és álmatlan éjszakáin azon töprengett, hogyan szabadulhatna e nyomasztó viszony kötelékeiből.

A zene bágyadt hullámai most felénk verődtek és a mint az egykori zenetanár szomoruan csöndes meghajlással állott elénk, egyre jobban domborodott ki előttem a végzetes szerelem minden mozzanata. Láttam magamat, a mint elszakítva egy nyugodt életpálya gyümölcsfákkal szegélyezett mesgyéiről, dőrén, vakon futok a szenvedések országába, s bár érzem, hogy vénülök és elfáradok, egyre azt remélem, hogy számomra még virágok fognak nyilni, szívem még nyugalmat talál. Láttam magamat, a mint rettenetes éjszakákon, félőrülten járok fel-alá egy néma utcán és szemem sóvárogva tekint föl elsötétült ablakaira. Láttam kopott alakomat, a mint dideregve ácsorgok a téli mezbe burkolt liget szélén, botorul várva reá, a ki bár megígérte, hogy eljön, távol maradt, csak azért, hogy megkinozzon. Éreztem, a lelkem mint szakadozik száz és száz darabra, hogyan alakul át tarka foszlányokra, a melyek megértetlenül, hópelyheknél olcsóbban, s mégis dicsfénybe verődve, kavarnak szőke feje körül.

A mint a hurok hangjai panaszos-lágyan zsongtak körül, ott dideregték, hol meg lázasan égtek velök a bensőm érzései: sehol nem volt egy bokor, egy jó szó, a melyen megpihenhettek volna; csak repültek jobbra-balra és végül a szürke semmiségbe omlottak szét. És az asszony hidegebb, érthetlenebb volt mint valaha. Szürke szeme messze nézett el fölöttem, egy idegen, csodálatos országba, a hol más férfiak, más szerelmek laknak, a hol törpe hangyaként vándorolt tétova hasonmásom. Mit volt neki az én nyomoruságom, az én halálom: szótlantul tért fölötte napirendre és az ajka széle se rándult belé. Mi is fűzött hozzá, mikor láttam, hogy egy érzésünk, egy szavunk nem közös; mi törte széjjel ezt az én dőre akaratomat; mi vitt könnyörtelen kézzel e hideg szobor lábnyomai után?

A zongora rejtelmes mélyéből tovább röpültek szét a megoldatlan kérdések, a panaszos talányok. Miért kellett találkozunk? Miért nem tudlak én is gyűlölni? Miért nem suhantál tovább az első perczen fölöttem? Mi hasznod a tévelygéseimből, mi örömed van a megalázkodásomban? És végül: hová fog mindez vezetni, miért kell még gyávának is lennem, a ki nem meri magától eltaszítani hitvány életét? S aztán egy pillanatra tisztán éreztük mind a ketten, a szegény orosz és én, hogy férfias megoldásra képtelenek vagyunk, hogy egész életünkön keresztül csak vergődni fogunk és még a sirásra sincs bátorságunk. Nem, nem. Ez a zene sem őszinte: csupa elfojtott zokogás, megtörött sóhajtás, sehol sincs ereje sem az Istenhez emelkedni, sem a poklok kapuin dörömbölni. Csöndesen, uri módon adjuk meg magunkat, belenyugszunk a megváltozhatatlanba és boldogok vagyunk, hogy boldogtalanok lehetünk.

A hangok fájóan verődtek bensőmbé és mégis jólestek. Bár éreztem, hogy lelkemnek vad dallamra lenne szüksége, szörnyü zenére, a mely követel, diadalmasan harsog el a terem fölött és megadásra kényszerít minden halandót, mégis ott tespedtem a puha hullámokban, engedtem, hogy az akaratom elerőtlenedjék, a szívem megalkudjon, mint a láthatatlan oroszé, a ki csöndesen járt föl s alá egyszerű fájdalomával. És bár szerte kellett volna zuznom a fehér szobrot, a melynek homloka titokzatosan világított a félhomályban, bár ezer mérföldre kellett volna elmenekülnöm és ott kaczagnom és káromkodnom dőreségem miatt, elkáprázva ültem mellette és megindult arczczal tekintetem hideg vonásaiba.

A zene elhallgatott. A fiatal ember újra fölgyújtotta a zöld körtéket, a melyeknek fénye élesen, keményen iródott bele a havas éjszakába. Többen önkénytelenül felsóhajtottak, mások köhögni kezdtek, majd a társalgás újra hangos lett.

– Tánczoljunk! – indítványozta a háziasszony és fölszedette a szőnyegetek.

Az orosz zeneirő szürke alakja észrevétlenül tünt el a kárpit mögött. Más dal hangzott fel és a hol azelőtt rejtelmes kérdések, elfojtott panaszok kőboroltak, most szép asszonyok hófehér fogai, gyöngyszinü vállai világítottak és nevetve kergették széjjel a nyomoruság és szenvedés kísérteteit.

*

LOVIK Károly, *A Paskál-malomnál*, Magyar Hirlap, 1898. jan. 22, 1-2.

Reggel Kőbánya felöl derengeni kezdett a köd. Foszlott, sárgult, azután nekipirosodott, amint a nap hátulról meg felülről neki feküdt. Végre az új templom kilépett kárpitjából, noha csak annyi látszott belőle, amennyi nyári, sűrű záporokor: a tornya alja és az ablakai. A fehérjét le tudta még kötni a pára. A verebek csiripeltek, amire az öreg kocsis megjegyezte, hogy hideg lesz. Ezt a nézetét az is támogatta, hogy sűrűn repdestek ákáczról-ákáczra. A repülő hőmérők azonban ez egyszer mintha csalatkoznának. Ime a kutyák is kikivánkoznak a szabadba és a lovak nyugtalanok.

Nekindultunk hát Szent Mihálynak egy szál kabátban és takaróban. Csakugyan jó meleg szél ténfereg a házak között, a pályaudvar üvegteteje megcsillan a napsugarak alatt. A czinkotai ut friss sárszagu és olyan, mintha feltöltötték volna hig, ragyogó pomádéval. Egy-egy barázda látszik benne, amit téglahordó szekerek vágtak, máskülönben sima: elnyeléssel fenyegeti azt a szál rendőrt, aki sárgáján a vámsorompókat kerülgeti. A finánczok szobájukból lesik a kocsikat. Mikor egy szekér megáll a lámpásuk előtt s valamelyik pénzügyőr siet ki az oduból, a nyitott ajtón csak úgy dül ki a pipafüst. A szél elkapja, kanyarít rajta egyetés a házfedélnek löki, ott aztán eltűnik.

A civilizáció utolsó stációja a lovassági kaszárnya. A vaskapu előtt dolmányos huszár sétál és nézi a vicználist, melynek vakablakai szemben állanak vele. A kis vasut makacs konkurensei a fűrge kerékpárosok eltűntek, most czinkotáig övé a világ. Egy-két svábszekér mindenképp különbözik a magyarétól. Nagyobb, az alja ki van festve (kékre, nefelejcs-koszorukkal) és gyékények is vannak benne. Főként az különbözteti meg, hogy az asszony hajt, noha a férj is ott ül a bakon; ő azonban pipázik és maga elé mereszti szemét. Ha a szekér elakad, a sváb asszony leszáll (a férje föntmarad) és az ostor boldogabb végével buzdítja Rárót, a melynek nyaka, még haló porában is Furiosóra vall.

Az ut Rákos előtt fordul balra, a katonai lovas gyakorlótér mellől, a melyen jéggel megrakott szekerek ballagnak által. Egy pár ákác jelzi, merre kell menni, s mikor az ember megpillantja messziről a Paskál-malom nyárfáit, az ákácok, mint aki jól végezte dolgát, szépen elmaradnak. Az utat azután a ló tudja, nem a kocsis. Huzhatod a gyeplőt, a pej bizony szépen lehajtja fejét és így keresgéli merre jobb a közlekedés. A keresztutnál megáll és vár, hegyezvén füleit. Akkor meghuzod jobbra és ismét magára hagyod.

Ráérsz körültekinteni egy kissé. Mindenekelőtt be kell ösmerni, hogy az öregnek igaza volt. Dunakesz [sic!] felől irgalmatlan éjszaki szél tépázza a kinnt felejtődött madárijesztöket. Hideg van, ami meglátszik azon is, hogy a sárkaparó ház elé szárítani kiakasztott fehérmű úgy lobog, mintha deszkából volna: megfagyott. A földeken nincs mit pusztítania a bórának, elárvult tormagyökerek tekintenek ki a föld alól. Hó kevés van, az is inkább a buczka oldalán, ahol a nap nem érte. A kerekese kutak, melyek nyáron át napestig nyikorogtak, egyedül ácsorognak. Itt-ott fekete lobogókként libeg egy holló a márványszínű levegőben.

Ez már falu, csendes alföldi falu: fekete földdel, őszi vetésekkel. A föld csodálatosan fekete. Csongrádban láttam ehhez hasonlatos televényt. Jól emlékszem, vasuton mentem és a töltés mellett egy karácsonyi vakációra bocsájtott baka sétált. Meleg idő járt, a katona levetette bakancsait és mosolygó ábrázattal, boldogan taposta a hazájabeli szűz, fekete földet. Szerelmes volt a televénybe, mely kacérkodott vele, csábitgatta. Ilyen fekete föld van errefelé, ha holló beléje száll, meg se látod. Egyszerre azután olyan suhogás, aminőt bálban hallasz, ha keringőre huznak rá és mindannyi selyemszoknya elindul, – száz fekete madár emelkedik az égnek, a ló felriasztotta őket. Rekedten kárognak, mert a hollónak nincs fiatalja, mind öregem és komolyan születik.

Ha vissza tekintesz: egy tarka falut nézsz, amely csupa tüzfalból látszik építve. Ez már fővárosi terep, a boltoknak vasfüggönye van és körülötte letört a malter. Persze ezt nem látod, de tudod. A falu felett lévő ködön a nap harántfekvő aranyablákat vág. Az országut összefolyó barna ákácjai alacsonyan járó jeges felhőkhöz hasonlatosak. Előtted a

fekete föld sárgulni kezd, végül pedig fehér tóba változik át. Ott van a Paskál-malom, két tuczat nyárfa őrzi.

Hajdan komoly malom volt, most szódagyárrá alakult át, a molnár tisztesség okáért forgat egy-két követ. Azok se dolgoznak, mert tél van, a malom áll (kerekéről jégcsapok csüngenek le), a köveket élesítik a parton. Egy kocsmá is megfér a patak környékezte kis szigeten, «kertjében» egy nyári ünnepélyről megmaradt lampion lóbálózik. A gyár apró kürtöje szabályosan pöffegeti a gözt, belülről kopácsolás hallatszik. Ez már komoly ipar, noha a földél zsupból vagyon.

A malom zsilipjeit a körültekintő molnár még ősszel megnyitatta, hadd folyjon a víz a rétre. Most aztán meg van a gyümölcse, a fák között jó futamatnyira csupa jég van, amelyet szekerekre rakva szállítanak a városba. Látszik is az uton messzire a nyoma: elmaradt jégtömbök mindmegannyi brilliánt, melyek lecsúsztak zötyögős alkalmatosságról. A vizet a Rákos adja, a jó Rákos, mely zsarnoka ennek a vidéknek.

Nem is patak, legalább nem olyan, mint a többi. Hol keskeny és magas partja papsajtbokraival sirhalomként borul rá, majd nekikövéredik és messziről csillog feléd, mint a Duna. Helyenkint megáll és beszélget a fűzfákkal, melyeknek ágain meglátszik, hogy nem éri őket sebes víz, azután nekiiramodik és haragosan csap neki egy malom pofozóinak. A szomszédságra is van gondja, mocsarakat, zsombékot csinál, amelyben lovastul elsülyedhetsz. Télen is ekként alakul, hol befagy, más helyütt sötétkéken megáll, végül, vérért vesztvén, szalad széjjel jégtermelőnek a gyöpon. A rókák, jóbarátai, hajnalban csodálkozva nézik karrierjének végét.

A Paskál-malomtól észak-nyugatnak Fóth és Dunakesz felé a föld átváltozik feketéről szökére, mintha a Rákos két párra választotta volna. A szöke föld nem jót jelent, amit látsz: gyöplegélő és nádas, egyik fakó, a másik lenszínü. Hepe-hupás a talaj, alkalmas nyulszöktető, egy-egy forradás rajta a vakondturás. Bölcs, csöndes nyárfák álldogálnak köztük; a tetejüket barnára világítja a napsugár, a törzsük, melyet még nem ér fény, sötétzöldnek látszik. Nyáron hatalmas árnyékkal szolgálnak vándoroknak, inzelléreknek, akik vasutat terveznek erre.

A nádas csöndes. Aki nyáron, szélcsendben látta a sást, nem ösmer rá. A nád akkor is, ha a nyárfa rezgése eláll, tánczol, hanczúrozik a vízben, most meg erdőzengető szélben alig bóbiskol. A magyarázat az, hogy a szálak keményre fagytak. Ha kezedbe veszed, olyan erős, mint a sétabotod. Egy helyütt nyílás látszik a sárga falban s azon közbe kék alakok mozgolódnak. Vágják a sást, amelyből egy pár kéve hever már a parton. «Felibe vágják», ami azt jelenti, hogy az árnak fele (négy krajczár kévénkint) a munkásé. Az árendás gazda pipázva, bárányborsüvegét füléig huzva, nézi, hogy folyik a dolog. Neki derogál közékük állni

(csibészeknek való multság ez), aztán félti is az egészségét, mert vízben kell állani a sarlóval. Olykor kiabál egyet, messziről olyannak hallod, mint a telefont. A szél elkapja és megtépi a hangot. Mikor arra kerülsz a kocsival, a gazda rádköszönt süvegével, a nádszedők azonban nem. Azok dicsérik a jó dolgot!

Amint neki indultunk Szent-Mihálynak, egyszerre (könnyű lódobogás) melletted terem egy csikó, amely ki tudja, hogy szakadt el az anyjától. Az öröme nagy, füleit hegyezve tánczol lovad körül, aztán erős elhatározással melléje áll és el van tökéelve, hogy veled tart. Nyilván összetévesztette az anyját. Próbálsz kergetni intéssel, ostorral, de ő csak bomlik és az istráng mellett van. Végre is a lovad ment ki az önkénytelen lókötésből. Egyet rug a csikón, de nem erőset, csak vigyázva, a bordája felé, nehogy megérezze. Azzal tovább üget. A csikó szót se szól, csak elszomorodik, mint a sokat üldözött ember, akit ismét elutasítottak valahonnét és azzal fejlehajtva, ferdén galopozik haza.

Látszik már a harangláb, a kocsid is gyorsabban halad. Még egy darab hepe-hupa, azután következik a nekikövéredett puszta, ha ugyan jól emlékszel rá. Az út mellett, a kapaszkodón ül egy ember, aki a lehelet páróját nézegeti. Mikor mellé érsz, látod, hogy egy vakfekete koporsót őriz, nyilván most hozta a városból, a csizmája erősen sáros.

- Ez Szent-Mihály? kérdezem, előre lekapva kalapomat.
- Ez, bólint az ember és a falu felé fordítja tekintetét.

*

LOVIK Károly, *A Duna*, Budapesti Hirlap, 1910. nov. 10, 1-3.

Verőfényes őszi délelőttökön gyakran állok fönt a Halászbástya fehér fokán, végigsétálok a csöndes, gesztenyefás budai rakodópartokon és megkísérlem elfogni a Duna színének, hangjának, mozgásának százszögletű, százárnyalatu ritmusát. Szórakoztató, ingerlő, mégis meddő kísérlet: szín, hang, rezgés csíkként siklik ki kezemből, a mikor az óra távozásra int, az értelemnek nincs prédája; csak bizonytalanul zsongó benyomás, lágyan elmosódó hangulat az, mi lelkemben marad. A Duna nem engedi magát a tinta és toll bilincseibe verni, fényprizmái nem bomlanak alkotóelemekre; zenei, festészeti titkait hét pecsét őrzi. Hatásukat talán éppen az teszi erőssé, hogy belsejük kifürkészhetetlen, technikájuk [sic!] ellenőrizhetetlen, s hogy ki tudják magukat vonni a latolgató értelem köbgyökeinek világából. Így, a hogy előttünk áll, a Duna a színkeverésnek, a megvilágításnak, az életet jelentő rezgésnek és a hangulatalkotásnak remekbe készült műve, a mely egyformán bilincsel le festőt, író, zsákhordót, délre huzódó vadludat, kóbor sirályt. A tárgy, érezzük, ezuttal ur

maradt fölöttünk, s a kik megszoktuk, hogy az értelem, a logika rostáin szitáljuk át az élet megnyilatkozásait, kalapot kell hogy emeljünk a vizek egységessége, tömörsége, őseréje előtt.

A sok apró és békés kérdés között, a mely a folyam partjánál állva élénk tódul, a legelső ez: mi tulajdonképpen a Duna színe? Sok fővárosi ember siet el a tarkapalástu folyam partján; csak kevesen gondolkodnak el a kérdésen, amely félénken marad el a köznapi élet száz égető gondja, feladata mögött. Némelyek szürkének mondják Dunát, mások kéknek, ismét mások zöldnek; sőt lesznek, a kik szökének vagy rozsdabarnának látják. Egységes színe azonban a mi a vizünknek sem az emberek szemében, sem a valóságban nincsen; a Duna köntöse óráról-órára, percről-percre változik; mintha egy hatalmas és szeszélyes festő kevergetné és próbálgatná rajta a palettája tónusait.

E folytonos teremtés és rombolás, kidolgozás és megsemmisítés révén csodálatos színhatásokban van részünk. A folyam széles hátán zöld foltokat látunk, a milyenek csak a Mekka felé vándorló, hitehü török álmaiban jelenhetnek meg; azután az olvadó ezüst ragyogó forgácsai kápráztatnak el: jobbra a japán festők ködös, madártávlatu világoskékje tűnik föl, balra kemény sáfránysárga barázdákat ver a napsugár. És itt is, ott is a vizen muskotálypiros, haragoszöld, gyöngyszürke, aranybarna és tintafekete nagy szemek képződnek és nyugalmasan néznek föl ránk, hogy abban a pillanatban, a mint meg akarjuk őket rögzíteni, gyorsan, nesztelenül váljanak semmivé, szintelen vizcseppekké. A sellők játéka ez: tarka világukon mit se rontanak a piros-fehér-piros és nemzeti szín lobogós hajók, a biztos kézzel odavetett hidak rajzai, a rakodópartok vásári élete.

A Duna százárnyalatú színének magyarázata természetesen mindig a távolság, a honnét a vizet nézzük és az égbolt, a mely keretet ad ennek a bizánci ékszernek. Ám, ha a vár tetejére kapaszkodunk, és térképszerű távlatból kémlelünk le a kétszer görbült ivre, akkor is még válogathatunk a világoskék, a tompa szürke, a friss zöld s a köztük lévő árnyalatok között. A hány emberi szem, annyiféleképp itéli meg a színeket s azok átmenetét: éppen úgy, ahogy nem lesz két halandó, a ki egyforma nagynak lássa a holdat. A belső hangulat összeolvad a Duna színével és vele együtt alkotja ki az uralkodó hangot. Lesznek, a kik a vizet zöld királyi palástjában méltóságosnak nézik; mások a kék szín álmatag kódébe burkolózónak, akadnak, a kik csak geometriai vonalat és egy nagy ólomszürke S betűt látnak. A maga szempontjából mindenkinek igaza lesz, valójában azonban a természet vakmerőn biztos játékával állunk szemben, amely kacéran keveri össze az erdők zöldjét, a homok verességét, az ibolya kékjét, a szikla szürkességét, a hó fehérségét, a tűz narancsvörösségét a nélkül, hogy percre is ellentmondóvá vagy izléstelené válna. Női kalapon, ruhán, ábrán vagy szőnyegen e keverék bántóan hatna. Ám a színek csak akkor izléstelenek, ha megbéklyózzuk

őket, ha megfószítjuk szárnyaiktól: a rezgéstől; mikor a szín él, táncol, lélezkiz: az életet, az örökkévalóságot, a természet folytonos változandóságát és ezerféleségét jelenti.

Közelről, a partról vagy a hidakról nézve, a Duna szinei még élénkebbek és pillangókként játszanak velünk. Hatásuk közvetlenebb, egyszerűbb, gyermekesebb, mint a hegy ormáról nézve; a nagy szemek mosolyognak, vonzanak; a hullámok csattogva, csobogva, zizegve, taréjosan verődnek a pillérekhez; a víz háta csupa tarka ákom-bákom, befejezetlen rajz, szeszélyes vonaljáték. Az emberi lélek művészi tárházának egyik drágasága: a rezgés, száz alakban megtalálja itt tükörképét. Szélesnek, biztosnak induló vonásokat pajzán nyilak kergetnek; megnyugtató, formailag tökéletes hullámvonalak körül virgonc örvények keringenek, kacagnak és szaladnak széjjel. A nagyképűségnek, az erő, a hatalom fitogtatásának semmi nyoma: az embernek az a gondolata támad, hogy ráülhetne e játékos hullámokra és cérnaszállal, kórószárral kormányozhatná el őket. Mikor elhagyjuk a partot, nincs az az érzésünk, hogy félelmetes dinamikus hatalommal kerültünk össze; a benyomás megnyugtató, derüs és színes emlékké zománcosodik lelkünkben.

Korán kelő fővárosi embereknek ajánlom, menjenek át ködös, csipős októberi reggelen a Lánchidon, álljanak meg a középső pillér gránittömbjén és nézzenek északra, majd délre. A pilisi hegyek körül még ólmos szürkeség tolong, amely a Duna felett azonban törekeny kárpittá, bajadéri fátyollá könnyüösödik. A köd mintha átterpedne a vízre, megsűrösíti, nyugodttá teszi; a folyam északra nézve tónak látszik, a melyre a nyári est fojtó nyugalma feküdt rá. A hullámok összeolvadnak, a zezug vonalak szögletei eltűnnek. A vontatóhajók, csavargózósok árnyakként siklanak tova: a Margit-hid – a melyet a köd megnagyobbított – mintha szénnel volna a tompa háttérre rajzolva. Néha egy sirály tűnik föl, lassan kering, aztán elhimbálózik a vizen. A város kőfalai, a malmok kéményei, a melyek derült időben rezegve tükröződnek a Duna hátán, most egyszínűek, komorak és hidegek. Mintha egy lépéssel hátrább is lépnének. A vizen pedig a nagy semmi honol. Az üldözött, folyton latolgotó, folyton ingerelt emberi értelmet nincs, a mi lekösse; a gondolatnak nincs mibe kapaszkodnia; az agy megpihen. Pár száz lépésre a város zajosan, erős lendülettel fog bele nappali munkájába, láthatatlan nagy pörölyök verik hozzá az ütemet: és itt, a víz fölött, nincs feldolgozni való anyaguk.

Forduljunk most délre. A nap a Borárostér felől lassan kezd kibontakozni. Az Erzsébet-hid pompás modellje karcsun, könnyen emelkedik ki a párázatból, akár a diadalmas gondolat a kétségbeesés szürkeségéből. A Gellérthegyen zöld és fehér foltok csillognak. A Dunán most szakad széjjel a köd, szikrázva, táncolva, ezer libegő üvegszilánkká válva. A parton gőzdaru dolgozik; már tisztán látni a kerekét, fűtőházát, gépészét és hatalmas

ormányát, a mint elefántként szedi föl a füles zsákokat, paradicsompiros gazdasági gépeket, szilvás ládákat és nyugodt erővel rakja ki őket a partra. A Duna vize ragyog, mint a tükör, a melyre villámos fényt vetnek. Minden hullám egy-egy sikló, ficánkoló ezüsthál, vagy ennél is több; déli fényben csillogó jégcsap; a szem nem képes megbirkózni vele. A sok tarka szín végigfut az ember idegein, fölébreszti őket, izgató fényt szór rájuk. A vontatógőzösökön csattognak a kifeszülő zászlók. A reggel hangulata ül a szellőn.

Szép a Duna verőfényes őszi napokon is, mikor az égbolton bárányszőnyegkergetőznek. A folyam vize tarka: fény és árnyék széles barázdákba oszolva feküsznek rajta. A hova árnyék esik, ott a hullámok bodrosabbaknak, puhábbaknak látszanak, egy-egy mély, öreges ránc is képződik, a mely nehezen akar elsimulni.

A hol a kék ég tükröződik vissza, ott a Duna üdének, fiatalnak, derültnek, keménynek tetszik. Némely helyen a napsugár apró mezőt alkot, a mely szőkévé teszi a vizet. Messziről azt hisszük, hogy ott a kavicsos fenékgig lehet látni. Azután tovább libbennek a felhők: az árnyék elveszi a fény helyét és fordítva. Ilyenkor, egy pillanat századrésze alatt, a hófehértől a tintafeketéig minden szín fut szemed előtt, de alig hogy értékeled, hogy boncolod, már vége a látomásnak, csak a lelked érzi a változás eleven hangulatskáláját.

A Duna fényjátéka egyébként is méltó társa a színek káprázatos kavargásának. A mi világító erőt a természet és az emberek esze a földnek adott, mind megtalálhatod. A napsugarat száz változatban ismered meg: [a]ranysárgán, tüzvörösen, kénsárgán, ezüstfehéren, sőt gyöngyszürkén és rozsdapirosan is. Láthatod a diadalmas déli napot, a mely mélyen, nyersen döfi bele nyilait a habokba és láthatod a fáradt, nyugvóhelyet kereső tüzgolyót, a mint színe, ereje alkonyatkor elmállik, szerteporzik a szivárványos vizen. Mint egy nagy szappanbuborék csillog ilyenkor a sok hullám. A színek lassan tompulnak: a zöldből előbb kőszürke lesz, majd a dércsipe szőlőlomb rozsdás árnyalata rezeg végig a habokon, utóbb száz erezetű, nemesen csillogó barna színt kapsz, a melyhez hasonlót csak régi hegedükön látni, végül sebes sötétszürke vonalak közelednek jobbról-balra, főleg a fenékről; még egy villanás nyugatról és pillanat alatt feketén, ezer és ezer kígyóvonalat rajzolva áll előtted a Duna.

A napsugár e számtalan változatában, a mely pár óra alatt a fényhatások tömegét pazarolja el, megpillanthatod a villámos láng hideg, tiszta erejét, a máglyák vörös tüzkörét, a gyémánt szivárványjátékát, a márciusi hómezők foszforeszkálását, a gázlámpák sárgás, nyulós fényhasábjait, őszi felhők visszfényét, a melyek mind egyazon forrásra vezethetők vissza: a nap és a hullámok játékára. E fényhatások kezdetben bántanak: nem értjük őket, nem ellenőrizhetjük keletkezésüket, elmulásukat. Ám, ha megadjuk magunkat nekik, és nem

okszerű folyamatnak, hanem művészi megnyilatkozásnak tekintjük őket: nyugalom és derű fogja el lelkünket. A Duna összeolvad velünk, képei az idegeinkre telepszenek át, s azokon elevenedik meg a szín és fény káprázatos pompáját. Együtt élünk a nagy folyóval, hatásai most épp úgy hozzátartoznak a testünkhöz, mint a vérünk keringése, a szívünk dobogása, a tüdőnk munkája. A természetbe való ez a beleolvadás elsimitja homlokunkról az élet gondjait, ajkunkról letörli a lét fanyar kérdéseit.

A Duna hangja és ritmikája e hatalmas viznek szintén egyik megfoghatatlan sellője. Látszólag csupa szabályos hullámvonal az, a mely a folyam menetét megalkotja. A ki azonban közelebről és figyelmesen nézi a habok futását, e hullámok ezer és ezer változatát pillantja meg: a meder tele van háromszöggel, önmagukba térő ivvel, kuppal, szabálytalan jegeccel, oszlop-töredékkal, alaktalan forgáccsal, lépcsőzetesen megtörő tarka sikkal, elipszissel, tömör kockával, meanderrel, a mértan és a szobrászat számlálhatatlan alkotóelemével. Csupa ellentmondás, csupa egymással farkasszemet néző fogalom: és mégis, egy hatalmas kéz ráncba szedi, féken tartja őket, s mint egy nagy eszmét, rájuk kényszeríti a hullámvonal bilincseit. A művész megtanulhatja, hogy: minden gondolatszilánknak megvan a maga értéke, és az agy, a szem, a képzelőtehetség minden, még oly elágazó képzete megtalálja a maga közös menetét: az előrehaladásét, a rezgését, a folytonosságét, az életét.

E tarka hullámjátékban oldódik fel a Duna metrikája is. A habok a prozódia minden árnyalatán zugnak, zizegnek, fecsegnek, dörögnek és kacagnak. Most azt hiszed, hogy a trocheus az uralkodó elem; rögtön egy fürge daktilus csapja meg füledet, hogy a következő percben nehéz spondeusok gubbasszanak egy öreg, kigyózöld hullám hátán. A forma nem kötelezi a folyamat, dalainak sem szabályos kezdetük, sem okszerű befejezésük nincsen. Csobogásuk mégis megtalálja lelkünkben a visszhangot. A habok kérdéseire nekünk kell megadnunk a választ. Az igazi művészetnél is a hallgatónak kell a kiséretet játszani; a nézőnek, az olvasónak kell a keretet megrajzolnia. A kinek a benseje nem ad visszhangot, a ki egy megindított érzelmi hullámot nem tud tovább szőni, nem fogja a műremekeket megérteni.

A mily nyugtalan a vizek prozódiai menete, éppen olyan a hangja is, a mely skála minden változatát összebogozza. Szél sóhajtását, tavaszi eső pergését, halálhörgést, lombzizegést, ó-bor pezsgését, távoli ágyuk morgását, patak fecsegését, szikladarabok görgését, szarvasok bőgését, orgona harsogását, emberek szapora lélegzetvételét mind megtalálhatod abban az egyenletes, titokzatos, az izgatott tömegek várakozásához hasonlítható morajban, a melybe a száz és száz hullám sokárnyalatu zaja összefolyik. A zenész épp oly kábultan és épp oly fölemelő érzéssel fogja elhagyni a Dunapartot, mint a festő vagy a szobrász.

Ime, ez a Duna hatalmas képe apró tükördarabban, szük cikkely keretéből nézve. A medence telve test nélküli csodával, a mely összegyűjti, elénk rakja, keleti álmok ködében fürösztli meg mindazt, a mit szín, fény és hang e földön adhat. Ha e három életvezérlő elemből bármelyik is kifogyott a lelkünkől, ha beléjük vetett hitünk percre megingott, sétáljunk át a Lánchídon és megtaláljuk a hiányzó részeket, kiegészíthetjük, felfrissíthetjük hangulatvilágunk kincses házát, beleolvadhatunk a színek és sejtések mesebirodalmába. Mindezt négy fillérért, partján egy hatalmas városnak, a melynek acélküllői, százkaru élete, nyüzsgő sugárutai, nyomott levegőjü szobái, életfentartási harca naponta ezer és ezer szint, hangulatot, akaratot, hitet falnak fel.

Kritikai kiadás helyett

Lovik Károly kötetben és folyóiratban megjelent novelláinak a gyűjteménye. A novellák sorrendje a kötetben megtalálható sorrendet tükrözi. Ahol üres a táblázat, ott egyelőre nem sikerült megtalálni a korábbi szövegközlést, amit joggal feltételezhetünk, mert a korszak és Lovik szokásait is figyelembe véve valószínűtlennek tűnik, hogy egyes novellákat csak kötetben jelentetett volna meg. Az is előfordulhat, hogy nem adtam meg az összes szövegközlést, mert elsősorban arra törekedtem, hogy a kötetbeli megjelenések előtti, vagy azzal egy időben történő publikációkat gyűjtsem össze. A napilapok esetében szinte majdnem az összes közlés a címlapon vagy a második oldalon kezdődő tárcanovella részben található, a lap alján.

1901, LEVELES LÁDA

Novella címe	Korábbi/más megjelenések helyei		
Tor / A halotti tor	Magyar Hirlap, 1899. november 22.	A Hét, 1900, I, 359-361.	
A kompnál	Magyar Hirlap, 1900. február 7.		
Nász hónap (Egy férj följegyzéseiből)	A Hét, 1899, I, 98-102.		
Parasztok	Magyar Hirlap, 1899. november 10.		
Éjjeli történet	Magyar Hirlap, 1899. június 14.	Uj Idők, 1901, I, 295-296.	
Otthon	Magyar Hirlap, 1900. január 25.		
Boglár	Magyar Hirlap, 1900. február 20.	Pesti Napló, 1901. április 4.	
Bajor földön (Reichenhalli följegyzések)	Magyar Hirlap, 1898. augusztus 7.		
Aesculap	Magyar Hirlap, 1900. november 16.		
A fecske meg a veréb	Magyar Hirlap, 1899. április 1.	A Hét, 1899, II, 605-606.	+A hasonló nevű kötetben
Az istentelenségről	Magyar Hirlap, 1900. szeptember 8.	A Hét, 1900, II, 679-681.	

1905, A FECSKE MEG A VERÉB

Novella címe	Korábbi/más megjelenések helyei	
A fecske meg a veréb	mint fent.	
A hegyek mögött	A Hét, 1899, II, 749-752.	Mikszáth-féle Almanach, 1900, 89-107.
A szülei ház	Magyar Hirlap, 1904. március 25.	
Crassus	Magyar Hirlap, 1896. július 4.	Tolnai Világlapja, 1905, II, 1122-1123.

Péter és Pál	A Hét, 1902, I, 407-409.	
Egy koszorú szalagjára	Magyar Hirlap, 1903. szeptember 29.	
Önzetlen szerelem	A Hét, 1901, II, 786-788.	
Az irodalmi diszlettár	Magyar Hirlap, 1895. február 15.	
A barátság	Magyar Hirlap, 1900. június 16.	

1907, ŐSZI RÓZSA

Novella címe	Korábbi/más megjelenések helyei		
Őszi rózsza	Magyar Hirlap, 1904. március 3,4,5.		
A néma bűn	A Hét, 1902, I, 194-196.		
Rut, a szabó	Magyar Hirlap, 1903. augusztus 30.	A Hét, 1903, II, 581-582.	Mikszáth-féle Almanach, 1913, 135-142.
A gyilkos	Magyar Hirlap, 1903. július 28.	Magyar Közélet, 1907. április 7.	
A sárkány	Magyar Hirlap, 1902. február 8.		
Egy falu	A Hét, 1903, II, 437-438.		
A kőműves	A Hét, 1903, I, 353-354.		
Fairy	Az Ujság, 1906. március 20.	A Hét, 1912, I, 395-397.	
A purifikáció	A Hét, 1902, II, 567-568.		
Karácsonyi novella	Uj Idők, 1905. december 24.		
A halál kutyája	Magyar Hirlap, 1902. november 1.	A Hét, 1903, I, 130-132.	
A pálosi komondorok	Uj Idők, 1905, II, 468-471.	Mikszáth-féle Almanach, 1906, 159-172.	A Hét, 1912, II, 651-653.
Oculi	A Hét, 1900, I, 179-180.		
Kisértetek	A Hét, 1905, II, 805-806.		
Gwen	Uj Idők, 1906, II, 346-351.	A Hét, 1907, I, 2-5.	

1911, OKOSOK ÉS BOLONDOK

Novella címe	Korábbi/más megjelenések helyei	
Nathanael (Hoffmann utolsó meséje)	A Hét, 1910, I, 66-69, 82-84, 98-100.	
A hagyaték	Uj Idők, 1908, I, 317-319.	
La Côte	Mikszáth-féle Almanach, 1909, 13-30.	

Az arany perec (Budai történet)	Uj Idők, 1907, I, 4-10,	
Árnyékok		
A házasságok az égben köttetnek	Uj Idők, 1907, I, 326-330.	
Roosendaalban	Uj Idők, 1908, II, 205-206.	
Feje fölött holló	Uj Idők, 1908, II, 226-227.	
Holtig tanul a jó pap	Uj Idők, 1907, II, 124-128.	
Szenvedés	Uj Idők, 1908, I, 392-394.	
Báránfyelhők	Uj Idők, 1909, 56-60.	
Bátrak és gyávák	Uj Idők, 1909, I, 201-203.	
Ludányi	Uj Idők, 1909, II, 73-75.	
Okosak és bolondok	Uj Idők, 1909, II, 28-30.	
A bűn	Uj Idők, 1909, II, 299-301.	
Szervác	Uj Idők, 1909, II, 152-154.	

1914 A KERESZTÚTON

Novella címe	Korábbi/más megjelenések helyei	
A keresztúton	Magyar Figyelő, 1912/4, 444-451.	A Hét, 1913, II, 798-801.
Éjféli beszélgetés	Uj Idők, 1913, II, 283-284.	
Egy hős halála	Uj Idők, 1911, II, 533-536.	
A csodálatos hajó	Uj Idők, 1913, I, 19-22.	
Oroszlány Péter halála		
Régi órák	Pesti Napló, 1912. december 22.	
Az igazságról		
Ödön	Pesti Napló, 1913. szeptember 21.	
Cheveaulégers	Uj Idők, 1914, I, 90-93.	
A Záleszki-lányok	Uj Idők, 1912, I, 42-44.	
Korponai	A Hét, 1913, II, 682-684.	
Velencei kaland	Uj Idők, 1913, I, 350-353.	A Hét, 1913, II, 618-620.
Nikolszkoj	Uj Idők, 1912, I, 603-608.	
A rosztovi úton	Pesti Napló, 1913. november 16.	
Egy régi gavallér visszaemlékezéseiből: Fáni	Pesti Napló, 1913. augusztus 24.	

Egy régi gavallér visszaemlékezéseiből: Tekla	Pesti Napló, 1913. szeptember 7.	
Egy régi gavallér visszaemlékezéseiből: Mariánka	Magyar Figyelő, 1913/4, 49-53.	
Egy régi gavallér visszaemlékezéseiből: Tatjana	Pesti Napló, 1913. október 12.	

1918 AZ ARANY KÉZ

Novella címe	Korábbi/más megjelenések helyei	
Az arany kéz	Az Ujság, 1915. január 10.	Uj Idők, 1918, I, 444-448
Szergiusz	Mikszáth-féle Almanach, 1915, 167-182.	+A hasonló nevű kötetben
Szerafin	A Hét, 1914, I, 131-133.	
Kalendorok	Magyar Figyelő, 1911/3, 127-134.	Uj Idők, 1919, I, 337-339.
Symphonie pathétique	Uj Idők, 1918, I, 508-510.	
Atalay	Pesti Napló, 1914. május 10.	Uj Idők, 1918, II, 77-79.
A kék öböl	Uj Idők, 1918, II, 256-258.	
Haláltánc	A Hét, 1906, II, 527-529.	Uj Idők, 1912, II, 488-490.
A Szitakötő	Magyar Figyelő, 1912/3, 376-383.	Uj Idők, 1918, II, 175-178.
Peregrinus	Magyar Figyelő, 1915/1, 445-453.	Uj Idők, 1915, I, 471-475.
Az órnagy	Magyar Figyelő, 1914/4, 115-121.	
A szögletben	Mikszáth-féle Almanach, 1910, 99-115.	
Az országúton	Magyar Figyelő, 1911/3, 298-306.	
Zöldkő	Uj Idők, 1906, I, 587-591.	
Czirmoska	Pesti Napló, 1914. március 8.	Mikszáth-féle Almanach, 1916, 118-127.
Árnyéktánc	Uj Idők, 1914, I, 541-544.	

1920 SZERGIUSZ ÉS MÁS TÖRTÉNETEK [az 1929-es kiadásban *egyéb* történetek]

Novella címe	Korábbi/más megjelenések helyei	
Szergiusz	<i>Az arany kéz</i> kötet	
A néma bűn	<i>Őszi rózsza</i> kötet	
Rut, a szabó	<i>Őszi rózsza</i> kötet	
Az arany kéz	<i>Az arany kéz</i> kötet	
Semmi	Pesti Napló, 1915. április 4.	A Hét, 1915, II, 748-750.

1926 ASSZONYFEJ

Novella címe	Korábbi/más megjelenések helyei	
Asszonyfej	Uj Idők, 1914, II, 730-735.	
Dél csillaga	Magyar Figyelő, 1915/1, 51-62.	Uj Idők, 1919, I, 304-307.
Hanna	A Hét, 1913, II, 843-846.	
Lahore királya	A Hét, 1914, I, 18-20.	
Kitty Fischer (Egy ösmeretlen ur visszaemlékezéseiből)	Uj Idők, 1914, I, 241-245.	A Hét, 1916, I, 210-214.
Csajkovszki	Pesti Napló, 1914. február 8.	
A vidám Veliki	Uj Idők, 1913, II, 527-530.	
Amadeus	Századok legendái, 1913 március, 41-43.	
Elmélkedés	Uj Idők, 1914, I, 165-169.	
Miért?	Uj Idők, 1906, II, 572-578.	
Az utolsó vonat	Pesti Napló, 1914. március 22.	
Ráchel	Az Ujság, 1914. december 13.	
A báránka	Az Ujság, 1915. április 4.	Uj Idők, 1920, 557-559.
A vadkacsák	Az Ujság, 1915. március 7.	
A városi zenészek	Pesti Napló, 1912. december 1.	
Semmi	<i>Szergiusz és más történetek</i> kötet	
Gülden Fány	Az Ujság, 1914. szeptember 27.	
Valérius	Az Ujság, 1914. szeptember 13.	
Csobánc lovag	Az Ujság, 1915. március 21.	
A medve	Uj Idők, 1915, II, 177-182.	
Zsánky	Uj Idők, 1915, I, 365-368.	

BIBLIOGRÁFIA

A disszertáció témakörében megjelent tanulmányok

VIGH Péter, *Lovik és Babits: eltérő morális közelítések a Nagy Háborúhoz*, Kommentár, 2012/6, 107-115.

VIGH Péter, *Félreérthető dicséret? A szlovák ethosz összeolvasása Lovik Károly műveiből*, Magyar Napló, 2013/Január, 35-41.

VIGH Péter, *Szabdkömvés (és) hívő. Lovik Károly és az eszmetörténeti labirintus*, Kommentár, 2013/2, 84-101.

VIGH Péter, *Szövegváltozatok a romantikára. Lovik Károly: A halál kutyája*, Irodalomismeret, 2013/2, 81-89.

VIGH Péter, *Vér és nyomdafesték*, Irodalmi Magazin, 2014/2, 76-77.

Elsődleges források lelőhelyei

Budapest Főváros Levéltára

Eötvös Lóránd Tudományegyetem Levéltára

Evangélikus Országos Levéltár

Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár, Budapest Gyűjtemény

Magyar Nemzeti Levéltár (Magyar Országos Levéltár)

Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára, Kézirattár

Országos Széchényi Könyvtár Kézirattára

Országos Széchényi Könyvtár Mikrofilmtára

Pesti Evangélikus Egyház Deák Téri Egyházközség

Petőfi Irodalmi Múzeum Kézirattára

Piarista Rend Magyar Tartományának Központi Levéltára

Másodlagos források

A kultúra narratívái, vál. N. KOVÁCS Tímea, Bp., Kijárat, 1999. (Narratívák 3.)

A szabdkömvés szervezetek levéltára. Repertórium, összeáll. PATAKY Lajosné, kieg. és számítógépre vitte SZLOVIKNÉ BERÉNYI Márta, Bp., Művelődésügyi Minisztérium Levéltári Osztálya, 1967 (Levéltári leltárak, 39), Kézirat.

A szlovákkérdés a XX. században, Anton Augustin BANÍK [et al.], összeáll. és az utószót írta Rudolf CHMEL, utószó KISS GY. Csaba, ford. BÁBA Iván [et al.], Pozsony, Kalligram, 1996.

A tér. Kritikai antológia, szerk és vál.. MORAVÁNSZKY Ákos, M. GYÖNGY Katalin, Bp., TERC, 2007.

Alakzatlexikon. A retorikai és stilisztikai alakzatok kézikönyve, főszerk. SZATHMÁRI István, Bp., Tinta, 2008. (A magyar nyelv kézikönyvei XV.)

ANGYALOSI Gergely: *A magyar irodalmi modernség kezdetei. A Hét első évtizede = A minta fordul egyet. Esszék, tanulmányok, kritikák*, Bp., Kijárat, 2009, 11-24.

ANGYALOSI Gergely, *Az új irodalomtörténet koncepciója*, Alföld, 2012/3, 100-106.

ANGYALOSI Gergely, *Irodalom vagy történelem?*, Literatura, 2006, 258-262.

ANGYALOSI Gergely, *Nemi szerepek és poétikai konvenciók. Lovik Károly: A kertelő agár = Uő, A költő hét bordája*, Debrecen, Latin Betűk, 1996, 48-56.

ANGYALOSI Gergely, *Szerves fejlődés vagy folytonos újrakezdés? Horváth János és Ignotus vitája az irodalomtörténeti fejlődésről = Az irodalomtörténet esélye. Irodalomelméleti tanulmányok*, szerk. VERES András, Bp., Gondolat, 2004, 37-44.

ARANY Zsuzsanna, *Az életrajz mint tükör. Közelítések egy műfajhoz*, Irodalomismeret, 2012/3, 40-54.

ASSMANN, Aleida, *Szövegek, nyomok, hulladékok: a kulturális emlékezet változó médiumai = Elbeszélés, kultúra, történelem*, szerk. KISANTAL Tamás, Bp., Kijárat, 2009, 146-159.

BÁNOS Tibor, *Aki szelet vet...Fejezetek Fedák Sári életéből*, Bp., Magvető, 1986.

BENJAMIN, Walter, *Angelus Novus. Értekezések, kísérletek, bírálatok*. Bp., 1980.

BEZECZKY Gábor, *Az elbeszélésciklus poétikája*, Literatura, 2003, 185-198.

Bibliai nevek és fogalmak, előszót írta és névjegyzéket kész. BABITS Antal, Bp., Primo, 1988.

BODNÁR György, *Az álmok és emlékek pikareszkje: Lovik Károly (1874-1915) = Uő, A „mese” lélekvandorlása*, Bp., Szépirodalmi, 1988, 130-142.

BODNÁR György, *Az irodalomtörténet történetisége = Uő, Párbeszéd az idővel. Válogatott tanulmányok, esszék, kritikák*, Argumentum, 2009.

COMPAGNON, Antoine, *Az elmélet démona. Irodalom és józan ész*, Pozsony, Kalligram, 2006.

CULLER, John, *Aposztrophé*, Helikon, 2000, 370-389.

DE MAN, Paul, *Az önéletrajz mint arcrongálás*, Pompeji, 1997/2-3, 93-107.

DELEUZE, Gilles – GUATTARI, Félix, *Rizóma = A posztmodern irodalomtudomány kialakulása. A posztstrukturalizmustól a posztkolonialitásig. Szöveggyűjtemény*, Bp., Osiris, 2002, 70-86.

DÉRCZY Péter, *Világok határán: Lovik Károly = LOVIK Károly, Árnýéktánc. Elbeszélések*, Pécs, Jelenkor, 1999, 199-205.

DÉRI Eszter, *Gulácsy Lajos nőideálja portréi és írásai tükrében = Filológia és irodalom*, szerk. TOMPA Zsófia, Piliscsaba, PPKE Bölcsész- és Társadalomtudomány Kar, 2013, 369-371. (Pázmány Irodalmi Műhely – Oposcula Litteraria)

DIÓSZEGI András, *Lovik Károly (1874-1915) = A magyar irodalom története IV*, szerk. SÓTÉR István, Bp., Akadémiai, 1965, 816-823.

DOBOS István, *Alaktan és értelmezéstörténet. Novellatípusok a századforduló magyar irodalmában*, Debrecen, 1995.

DOBOS István, *Az én színrevitele: Önéletírás a XX. századi magyar irodalomban*, Bp., Balassi Kiadó, 2005.

DOBOS István, *Az irodalomértés formái*, Debrecen, Csokonai, 2002.

Elbeszélés, kultúra, történelem, szerk. KISANTAL Tamás, Bp., Kijárat, 2009. (Narratívák 8.)

ELIAS, Norbert, *A civilizáció folyamata. Szociogenetikus és pszichogenetikus vizsgálódások*, Bp., Gondolat, 1987.

Egy magyar könyvkiadó regénye, összeáll. RÉVAY József, SCHÖPFLIN Aladár, Bp., Franklin Társulat, 1938.

ERDÉLYI János, *Népdalok és mondák I. kötet*, Pest, Beimel József, 1846.

Etimológiai szótár. Magyar szavak és toldalékok eredete, főszerk. ZAICZ Gábor, Bp., Tinta, 2006.

FINTA Gábor, *Az elbeszélésciklusok bűvöletében*, Literatura, 2009, 236-251.

FISH, Stanley, *Professional Correctness. Literary studies and political change*, Oxford, Clarendon Press, 1995.

FOGARASI György, *A romantika tétjei*, Helikon, 2000, 1-2, 6-21.

FOUCAULT, Michel, *Megírni önmagunkat = UŐ, Nyelv a végtelenhez. Tanulmányok, előadások, beszélgetések*, szerk. SUTYÁK Tibor, Debrecen, Latin Betűk, 2000, 331-343.

FÖLDI Mihály, *Halott író könyve (Lovik Károly: Asszonyfej)*, Nyugat, 1927, II, 587-590.

- FRIED István, *Egy irodalmi régió ábrándja és kutatása (Kelet-közép-európai tévedések és tévelygések)*, Bp., Lucidus, 2010.
- FÜLÖP László, *Lovik Károly regényei*, Irodalomtörténet, 1985, I, 40-60.
- GENETTE, Gérard, *Transztextualitás*, Helikon, 1996, 82-90.
- GINTLI Tibor, *Hagyomány és újítás Cholnoky Viktor prózájában*, Literatura, 2008, 415-422.
- Gömör-Kishont vármegye*, szerk. BOROVSKY Samu, Bp., Apollo Irodalmi Társaság, [1903], 54. (Magyarország vármegyéi és városai 8.)
- GÖRÖMBEI András, *A népi írók esszéiről*, Alföld, 2002/2, 69-78.
- GREENBLATT, Stephen, *A társadalmi energia áramlása = Testes könyv I.*, szerk. KISS Attila Atilla, KOVÁCS Sándor, ODORICS Ferenc, Szeged, Ictus és JATE Irodalomelméleti Csoport, 1996.
- GREDEL Lajos, *A modernizmus kezdetei a magyar prózában*, Fórum Társadalomtudományi Szemle, 2005/4, 135-149.
- GRIFFIN, Robert J., *A romantikus korszakolás bírálata = Újragondolni a romantikát. Konceptiók és viták a XX. században*, szerk. HANSÁGI Ágnes, HERMANN Zoltán, Kijarat, 2003, 208-222.
- GULYÁS Pál, *Magyar írói álnév lexikon. A magyarországi írók álnevei és egyéb jegyei*, Bp., Akadémiai, 1978².
- GYÁNI Gábor, *Budapest - túl jón és rosszon. A nagyvárosi múlt mint tapasztalat*, Bp., Napvilág, 2008.
- GYÁNI Gábor, *Modernitás és hagyomány a nagyvárosi múltban = Uő, Relatív történelem*, Bp., Typotex, 2007, 50-85.
- GYÁNI Gábor, „*Térbeli fordulat*” és a várostörténet, Korunk, 2007/7, 4-12.
- GYURGYÁK János, *Ezzé lett magyar hazátok. A magyar nemzeteszmé és nacionalizmus története*, Bp., Osiris, 2007.
- GYÖRKE Ildikó, *Lovik Károly = Új Magyar Irodalmi Lexikon*, főszerk. PÉTER László, Bp., Akadémiai, 2000, 1341.
- HAJDU Péter, *Az elbeszélésciklusok elmélete*, Literatura, 2003, 163-184.
- HARGITTAY Emil, *A „kritikai életrajz” haszna*, Irodalomismeret, 2014/3, 15-20.

HÉGER Ágnes, *Keret és fikció: Lovik Károly novellisztikájáról = A kánon peremén: az irodalmi modernség alakváltozatai a XIX-XX. század fordulójának magyar prózájában*, szerk. EISEMANN György, Bp., 1998, 72-83.

HOPPÁL Mihály, JANKOVICS Marcell, NAGY András, SZEMADÁM György, *Jelképtár*, [Bp.], Helikon, 2010.

ILLÉS Endre, *A lefegyverzett író (Krétarajz Lovik Károlyról)*, Csillag, 1956/7, 116-123.

INGARDEN, Roman, *Az irodalmi műalkotás*, Bp., Gondolat, 1977.

K. HORVÁTH Zsolt, *Az életrajzi térről. Szempontok a biográfiai módszer és a szinoptikus szemlélet történeti alkalmazásához*, Korall, 12(2011), 44, 154-176.

KELEMEN Zoltán, *A dilettantizmus dicsérete (Lovik Károly a magyar századforduló irodalmában)* = Budapesti Negyed 67 (2010. tavasz), szerk. KELEMEN Zoltán, 153-180.

KIBÉDI VARGA Áron, *Az irodalomtörténet válságai*, Literatura, 1994, 101-107.

KIS Béla, *Az elbeszélésciklus mint kötetkompozíció*, Literatura, 2008, 277-289.

KISS GY. Csaba, *Hol vagy hazám? Kelet-Közép-Európa himnuszai. Egy nemzeti jelkép történetéhez*, Bp., Nap Kiadó, 2011.

Korai Magyar Történeti Lexikon, főszerk. KRISTÓ Gyula, Bp., Akadémiai, 1994.

KOREK Valéria, *A századelő három mesternovellistája*, München, 1987.

KOSZTOLÁNYI Dezső, *Lenni vagy nem lenni = Uő, Tükörfolyosó. Magyar írókról*, szerk. RÉZ Pál, Bp., Osiris, 2004, 5-16.

Ködlovagok. Irodalom és képzőművészet találkozása a századfordulón. 1880-1914, szerk. PALKÓ Gábor, Bp., Petőfi Irodalmi Múzeum, 2012.

Ködlovagok. Írói arcképek, szerk. THURZÓ Gábor, Bp., Szent István Társulat, 1941.

KRÚDY Gyula, *Írói arcképek. Ambrus Zoltántól Móricz Zsigmondig*, vál. KOZOCSA Sándor, Bp., Magvető, 1957.

KRÚDY Gyula, *Írói arcképek. Kármán Józseftől Kiss Józsefíg*, vál. KOZOCSA Sándor, Bp., Magvető, 1957.

KRÚDY Gyula, *A tegnapok ködlovagjai*, Békéscsaba, Tevan, 1925.

KRÚDY Gyula, *Utazások a vörös postakocsin I. Regények*, szerk. BARTA András, Bp., Szépirodalmi, 1977.

KRÚDY Gyula, *A XIX. század vizitkártyái. Portrék, vál. és a szöveget gond.* BARTA András, Bp., Szépirodalmi, 1986.

KULCSÁR SZABÓ Ernő, *Az „én” utópiája és létesülése. Ady Endre avagy egy hatástörténeti metalepszis nyomában = Újraolvasó. Tanulmányok Ady Endréről,* szerk. KABDEBÓ Lóránt, KULCSÁR SZABÓ Ernő et al., Bp., Anonymus, 1999, 9-27.

LEJEUNE, Philippe, *Az önéletrőli paktum = Uő, Önéletrírás, élettörténet, napló. Válogatás Philippe Lejeune írásaiból,* szerk. Z. Varga Zoltán, Bp., L' Harmattan, 2003, 17-46.

LENGYEL András, *Lovik Károly néhány levele,* Kortárs, 2012. január, 49-55.

Levél, író, irodalom. A levéltudomány történetéről és elméletéről, szerk. KICZENKO Judit, THIMÁR Attila, Piliscsaba, PPKE BTK, 2000.

LITVÁN György, *„Magyar gondolat – szabad gondolat”. Nacionalizmus és progresszió a század eleji Magyarországon = Uő, Magyar gondolat – szabad gondolat. Válogatott történeti tanulmányok,* vál. és szerk. GYURGYÁK János, Bp., Osiris, 2008, 15-104.

LOVEJOY, Arthur O., *A romantikák megkülönböztetéséről = Újragondolni a romantikát. Konceptiók és viták a XX. században,* szerk. HANSÁGI Ágnes, HERMANN Zoltán, Kijarat, 2003, 83-105.

LOWE, Bruce, *Breeding racehorses by the figure system,* ed. William ALLISON, London, Horace Cox, 1895.

LŐRINCZY Huba, *Szépségvágy és rezignáció. A századforduló epikájáról,* Bp., Magvető, 1984.

Magyarország története a 19. században, szerk. GERGELY András, Bp., Osiris, 2005.

Magyar színháztörténet II. 1873-1920, szerk. GAJDÓ Tamás, Bp., Magyar Könyvklub - Országos Színháztörténeti Múzeum és Intézet, 2001.

Magyar zsidó lexikon, szerk. UJVÁRI Péter, Bp., Magyar Zsidó Lexikon Kiadása, 1929.

MARGITTAI Gábor, *Nyugtalan klasszikusok. Ars Poeticák és arcpoétikák – Hagyománytudat Babits Mihály esszéművészetében,* Máriabesnyő – Gödöllő, Attraktor, 2005.

MENYHÉRT Anna, *Regényes történelem. Stephen Greenblatt: Shakespearean Negotiations, Hamlet in Purgatory = Uő, Elmondani az elmondhatatlant: trauma és irodalom,* Bp., Anonymus – Ráció, 2008, 201-229.

MIKOLA Gyöngyi, *Az esszé mint tudás,* Jelenkor, 1997/2.

Moson Megyei Életrajzi Lexikon, szerk. KIMLEI Péter, TUBA László, Mosonmagyaróvár, Huszár Gál Városi Könyvtár, 2006.

Narratív beágyazás és reflexivitás, szerk. BENE Adrián, JABLONCZAY Tímea, Bp., Kijárat, 2007. (Narratívák 6.)

NÉMETH László, *A Nyugat elődei = Uő, Az én katedrám*, Bp., Magvető – Szépirodalmi, 1975², 641-670.

NYILASY Balázs, *Thanatosz titokzatos örvényében. Lovik Károly és az Árnyéktánc*, Kortárs, 2004/7, 85-98.

OTTLIK Géza, *A másik Magyarország = Uő, A Valencia-rejtély*, Bp., Magvető, 1989, 72-91.

PALATINUS József, *A szabadkőművesség bünei. A magyarországi szabadkőművesek mozgalma és külföldi kapcsolatai 1920-tól 1937-ig. II. kötet. A magyarországi szabadkőműves páholyok tagjainak névsora 1868-tól 1920-ig*, Bp., Budai-Bernwallner József Könyvnyomdája, 1939².

PÁNDI Marianne, *Hangversenykalauz. I. Zenekari művek*, Bp., Zeneműkiadó, 1972.

PEREMICZKY Szilvia, *A magyar irodalom és a zene = A magyar irodalom története. 1800-tól 1919-ig*, szerk. SZEGEDY-MASZÁK Mihály, VERES András, Bp., Gondolat, 2007, 611-624.

ROHONYI Zoltán, *Funkció és/vagy struktúraváltás: a történeti olvasat kérdéséhez = Az irodalomértés horizontjai. Párbeszéd irodalomtudományunk modern hagyományával*, szerk. KABDEBÓ Lóránt, KULCSÁR SZABÓ Ernő, Pécs, J. P. Egyetemi Kiadó, 1995, 61-71.

RÓNAY György, *Lovik Károly: A néma bűn*, Irodalomtörténet, 1958, I, 160-163.

S. VARGA Pál, *Nemzet és irodalom fogalmainak viszonya a XIX. századi magyar irodalomtörténeti gondolkodásban = Az irodalomtörténet esélye. Irodalomelméleti tanulmányok*, szerk. VERES András, Bp., Gondolat, 2004, 13-22.

SCHMIDT Egon, *Madárlexikon*, [Bp.], Anno, [2009].

SEBESTYÉN Károly, *Lovik Károly*, Magyar Figyelő, 1917, III, 127-134.

SCHÄFFTER, Ortfried, *Modi des Fremderlebens. Deutungsmuster im Umgang mit Fremdheit = Das Fremde. Erfahrungsmöglichkeiten zwischen Faszination und Bedrohung*, Hrsg. Uő, Opladen, Westdeutscher Verlag, 1991, 11-42.

SCHÖPFLIN Aladár, *Lovik Károly*, Nyugat, 1914, I, 637-639.

SIMMEL, Georg, *Velence, Firenze, Róma*, Bp., Atlantisz, 1990.

- SPENGLER, Oswald, *A Nyugat alkonya. A világtörténelem morfológiájának körvonalai*, Bp., Európa, 1994.
- SZALATNAI Rezső, *A szlovák irodalom története*, Bp., Gondolat, 1964.
- SZAUDER József, *Lovik Károly*, Magyar Csillag, 1943, I, 754-757.
- SZÁNTÓ Ágnes, *Világkép és ábrázolásmód Lovik Károly műveiben*, Új Írás, 1982/2, 63-69.
- SZÁVAI János, *Magyar emlékirók*, Bp., Szépirodalmi, 1988.
- SZEGHALMI Elemér, *Lovik Károly. Egy elfelejtett író a századfordulóról*, Vigilia, 1981, II, 719-723.
- SZENTPÉTERI Márton, *Térpoétika. Irodalom és design a fizikai és kulturális terek határán*, Helikon, 2010/1-2.
- SZERB Antal, *Az író és életrajza = Uő, A kétarcú hallgatás. Összegyűjtött esszék, tanulmányok, kritikák. III. kötet. Vegyes tárgyú írások*, szerk. PAPP Csaba, Bp., Magvető, 2002
- SZÉLES Klára, *Motívum- és novellaelemzés (Lovik Károly: Árnyéktánc)*, Irodalomtörténet, 1992, II, 852-868.
- Szimbólumtár. Jelképek, motívumok, témák az egyetemes és a magyar kultúrából*, szerk. PÁL József, ÚJVÁRI Edit, Bp., Balassi, 1997.
- SZEGEDY-MASZÁK Mihály, *A romantika: világkép, művészet, irodalom = Romantika: világkép, művészet, irodalom*, szerk. SZEGEDY-MASZÁK Mihály, HAJDU, Péter, Bp., Osiris, 2001, 7-20.
- SZINI Gyula, *Lovik Károly*, Nyugat, 1915, I, 516-517.
- SZINNYEI József, *Magyar írók élete és munkái*, VII., Budapest, 1900. [1980-1981. reprint]
- TAPODI Zsuzsanna Mónika, *Imagológia – egy ősi gyakorlat megújuló megközelítésben*, Létünk, 2011/4, 42-46.
- TARJÁNYI Eszter, *A dzsentri exhumálása*, Valóság, 2003/5, 38-64.
- TARJÁNYI Eszter, *A mesenovella poétikai szerepe a századforduló irodalmában. Ambrus Zoltán három mesenovellája*, Literatura, 2008, 469-484.
- TARJÁNYI Eszter, *A viasztáblától az e-mailig, avagy „epistola non erubescit” = Levél, író, irodalom. A levélirodalom történetéről és elméletéről*, szerk. KICZENKO Judit, THIMÁR Attila, Piliscsaba, PPKE BTK, 2000, 5-11.
- The Art of Literary Biography*, ed. John BATCHELOR, Oxford, Clarendon Press, 1995.

THOMKA Beáta, *Lovik rövidprózájának elbeszélésszerkezeti és műfaji kérdései*, Híd, 1985/3-4.

THOMKA Beáta, *A pillanat formái. A rövidtörténet szerkezete és műfaja*, Újvidék, Forum, 1986.

Újragondolni a romantikát. Konceptiók és viták a XX. században, szerk. Hansági Ágnes, Hermann Zoltán, Kijárat, 2003

VARGHA Kálmán, *Utószó = LOVIK Károly, A kertelő agár. Az aranypolgár*, Bp., Szépirodalmi, 1974, 263-267.

VERŐ György, *A Magyarországi Symbolikus Nagypáholy védelme alatt dolgozó „Demokratia” című „szabadság, egyenlőség, testvériség” jeligéjű T. és T. szabadkőműves páholy huszonöt évi működésének története*, Bp., Demokrácia Páholy, 1916.

VERŐ György, *Blaha Lujza és a Népszínház Budapest színi életében*, Bp., Franklin-Társulat, [1926].

VÖRÖS Tibor, *A Fedák*, Bp., Háttér Lap- és Könyvkiadó, 1990.

WELLEK, René, *A romantika fogalma az irodalomtörténetben = Újragondolni a romantikát. Konceptiók és viták a XX. században*, szerk. HANSÁGI Ágnes, HERMANN Zoltán, Kijárat, 2003, 106-156.

WHITE, Hayden, *A történelmi szöveg mint irodalmi műalkotás = Testes könyv I.*, szerk. KISS Attila Atilla, KOVÁCS Sándor, ODORICS Ferenc, Szeged, Ictus és JATE Irodalomelméleti Csoport, 1996.

Wolfner József, Bp., Singer és Wolfner, 1931.

ZOVÁNYI Jenő, *Magyarországi protestáns egyháztörténeti lexikon*, szerk. LADÁNYI Sándor, Bp., Magyarországi Református Egyház Zsinati Irodájának Sajtóosztálya, 1977³.

Z. Varga Zoltán, *Az önéletírás-kutatások néhány aktuális elméleti kérdése*, Helikon, 2002/3, 247-257.

ÖSSZEFOGLALÓ

A disszertáció arra tesz kísérletet, hogy a századforduló egyik elfeledett, a kánon peremére szorult novellistájának, Lovik Károlynak az életét helyezze új megvilágításba. Az életével és az életművével kapcsolatos uralkodó diskurzus nem tette lehetővé, hogy új, kurrens kérdéseket szegezhesünk a személynek és alkotásainak. A dolgozat, eddig soha be nem mutatott forrásokra támaszkodva, új mélységeiben tárgyalja Lovik Károly életét, azonban figyelembe veszi az új módszertanok, így a történelem narrativitására összpontosító elméletek eredményeit is. Az angolszász tudományosságban ismert és elismert kritikai életrajz műfaja lehetőséget nyújtott arra, hogy egy levéltári forrásokra alapozott, ugyanakkor újfajta nyelvezeten megszólaló, a műelemzést az életrajzba integráló összegzés születhessen, ami friss, eddig nem ismert és kevésbé értékelt arcélét mutatja meg a novellista és publicista Lovik Károlynak.

ABSTRACT

The dissertation aims to present a new perspective on the life of Károly Lovik, a novelist from the turn of the century, who has been left on the margin of the literary canon. The predominant discourse has not made it possible to pose (novel and) contemporary questions pertaining to his life and works. The present research discusses the life of Lovik in new depths based on previously unused resources; yet, at the same time, it also considers new methodologies such as the ones focusing on the narrative nature of history. The genre of critical biography, which is well established in Anglo-Saxon academia, provided the possibility for the birth of a summary integrating textual analysis into the biography based on resources in the archives, (yet) voiced in an innovative language. Therefore, the work presents novel, so far unknown insights related to the novelist and publicist, Károly Lovik.